

Danka Moravčíková
Martina Hanová • Eva Pechočiaková Svitačová

Spoločenské súvislosti sebazamestnávania a agropodnikania mladých ľudí

Danka Moravčíková – Martina Hanová – Eva Pechočiaková Svitačová

**Spoločenské súvislosti sebazamestnávania
a agropodnikania mladých ľudí**

Nitra 2021

Táto vedecká monografia vznikla na Fakulte ekonomiky a manažmentu Slovenskej poľnohospodárskej univerzity v Nitre v rámci riešenia grantovej úlohy VEGA 1/0685/17: Postoje mladých ľudí k sebazamestnávaniu.

Autorky ©

doc. Mgr. Ing. Danka Moravčíková, PhD. (5,04 AH)

Katedra spoločenských vied FEM SPU v Nitre

Ing. Martina Hanová, PhD. (4 AH)

Katedra štatistiky a operačného výskumu FEM SPU v Nitre

Mgr. Eva Pechočiaková Svitačová, PhD. (3 AH)

Katedra spoločenských vied FEM SPU v Nitre

Recenzenti:

prof. Ing. Anna Pilková, PhD., MBA

Fakulta managementu UK Bratislava

Dr.h.c. prof. Ing. Peter Bielik, PhD.

Fakulta ekonomiky a manažmentu SPU v Nitre

Za obsah kapitol a jazykovú úpravu zodpovedajú autorky.

Schválila rektorka Slovenskej poľnohospodárskej univerzity v Nitre
dňa 15. 3. 2021 ako online vedeckú monografiu.

© D. Moravčíková, M. Hanová, E. Pechočiaková Svitačová, 2021

ISBN 978-80-552-2317-9

OBSAH

Úvod	5
<i>Kapitola 1</i>	
Kontexty postojov vysokoškolskej mládeže k sebazamestnávaniu a podnikaniu	8
1.1 Nové globálne ekonomické a spoločenské prostredie a zmeny na trhu práce	11
1.1.1 Zmeny na medzinárodnom i národnom trhu práce v novom globálnom prostredí	14
1.1.2 Závislá práca a sebazamestnávanie	19
1.2 Motivácia k sebazamestnávaniu verzus zodpovednosť	24
1.3 Zamestnávanie, sebazamestnávanie a podnikanie a mladých ľudí v agrosektore	29
<i>Kapitola 2</i>	
Metodologické aspekty výskumu postojov mladých ľudí k sebazamestnávaniu a agropodnikaniu	35
2.1 Kľúčové teoretické východiská ekonomickej a rurálnej sociológie	35
2.1.1 Podnikanie a podnikateľ	35
2.1.2 Agropodnikanie, roľníčenie a farmárčenie: vývojový kontext a teória	40
2.2 Výskumné nástroje a zber dát	45
2.2.1 Kvantitatívny výskum	46
2.2.2 Kvalitatívny výskum	55
<i>Kapitola 3</i>	
Výskumné zistenia	58
3.1 Skúsenosti respondentov so sebazamestnávaním a podnikaním	59
3.2 Potreba a zámer sebazamestnávania	64
3.3 Subjektívne vnímanie vlastnej pripravenosti na podnikanie	75
3.4 Konkurencieschopnosť študentov poľnohospodárskej univerzity	78
3.5 Reflexia práce a podnikania na vidieku a v agrosektore	80
Záver a teoreticko-praktické implikácie	94
Literatúra	103
PRÍLOHY	

Zoznam obrázkov

Obr. 1: Miera zamestnanosti na Slovensku v období 2015-2019	15
Obr. 2: Nedostatok pracovných síl – absolventov SŠ	22
Obr. 3: Problematické potreby mladých poľnohospodárov v EÚ	33
Obr. 4: Relatívne zastúpenie študentov fakúlt SPU v Nitre	47
Obr. 5: Štruktúra študentov podľa stupňa štúdia	48
Obr. 6: Štruktúra respondentov podľa pohlavia a miesta trvalého bydliska	49
Obr. 7: Štruktúra študentov podľa ich ekonomickej situácie a miesta bydliska	49
Obr. 8: Štruktúra študentov podľa preferencie typu budúceho zamestnania	50
Obr. 9: Štruktúra respondentov podľa preferencie typu budúceho zamestnania a fakulty	50
Obr. 10: Štruktúra študentov podľa očakávanej ekonomickej situácie o päť rokov	51
Obr. 11: Skúsenosti respondentov s rodinným podnikaním	60
Obr. 12: Skúsenosti respondentov s vlastným podnikaním	60
Obr. 13: Podnikateľské vzory	61
Obr. 14: Vnímanie hodnoty sebazamestnávania	65
Obr. 15: Vnímanie hodnoty sebazamestnávania študentmi ekonomických a neekonomických študijných programov	66
Obr. 16: Zámery sebazamestnávania	69
Obr. 17: Zámery sebazamestnávania študentov ekonomických a neekonomických študijných programov	70
Obr. 18: Subjektívne hodnotenie podnikateľských spôsobilostí	76
Obr. 19: Subjektívne hodnotenie podnikateľských spôsobilostí ženskými a mužskými respondentmi	77
Obr. 20: Názory na postavenie študentov poľnohospodárskych univerzít a študijných programov poľnohospodárskeho zamerania	79
Obr. 21: Skúsenosti respondentov s prácou na farme	81

Zoznam tabuliek

Tab. 1: Štruktúra vzorky študentov podľa fakúlt	48
Tab. 2: Vnímanie potreby sebazamestnávania	52
Tab. 3: Predpoklady pre podnikateľskú zdatnosť	52
Tab. 4: Zámer sebazamestnávania	53
Tab. 5: Postavenie študentov poľnohospodárskych univerzít a fakúlt	53
Tab. 6: Výsledky testu nezávislosti vybraných identifikačných premenných na názorových otázkach (P-hodnota testu)	54
Tab. 7: Ekonomické výhody a nevýhody farmárčenia podľa mužských a ženských respondentov	82
Tab. 8: Sociálne výhody a nevýhody farmárčenia podľa mužských a ženských respondentov	84
Tab. 9: Ekologické výhody farmárčenia podľa mužských a ženských respondentov	88
Tab. 10: Technologické výhody farmárčenia podľa mužských a ženských respondentov	89

Úvod

Problematika podnikania a sebazamestnávania, najmä vo vzťahu k mladým ľuďom je témou mnohých súčasných empirických výskumov. Príčinou je na jednej strane stále veľmi vysoká miera nezamestnanosti mladých ľudí v niektorých členských štátoch Európskej únie, na strane druhej pocitovanie hospodárskych a sociálnych dôsledkov tohto stavu spojených s dlhodobou nezamestnanosťou mládeže. Vzhľadom na častokrát zdôrazňovaný vysoký potenciál podnikateľov vytvárať zamestnanosť a zabezpečiť udržateľný hospodársky rast, podpora podnikania mladých ľudí a zvýšenie ich „podnikateľského ducha“ sa stalo prioritou v politickom programe Európskej únie [EÚ]. Sebazamestnávanie a podnikanie nie je všeliakom na riešenie krízy nezamestnanosti mladých ľudí, pretože nie všetci majú na to predpoklady, potrebné zručnosti, nápady a osobnostné črty. Avšak podpora a vytvorenie motivačného prostredia pre sebazamestnávanie a podnikanie, odstránenie existujúcich prekážok a bariér môžu mladým ľuďom pomôcť ľahšie transformovať svoje tvorivé myšlienky či zámery na úspešné podnikanie a priniesť pozitívne efekty napríklad aj v podobe tvorby pracovných miest a rozvoja ľudského kapitálu.

Deti a mladí ľudia majú špecifické potreby, ktoré je potrebné brať do úvahy v procese ich prípravy na spoločenský a pracovný život. Patria k najzraniteľnejším skupinám v spoločnosti a zároveň sú cenným zdrojom jej rozvoja. Podľa údajov v európskych Správach o mládeži si mladí ľudia ťažko hľadajú zamestnanie, ich pracovná aktivita začína najskôr po 25. roku života. Dôsledkom toho je ich ekonomické i sociálne vylúčenie, pretože mladí ľudia sa často nemôžu plnohodnotne začleniť do spoločnosti. Mladí ľudia vo veku do 30 rokov predstavujú podstatnú časť obyvateľstva SR (35,5 %). Z celkového počtu nezamestnaných mladých ľudí na Slovensku je však viac ako polovica dlhodobo nezamestnaných. Situácia na trhu práce sa výrazne zmenila oproti roku 2014. V postkrízovom období bola nezamestnanosť mladých ľudí v členských krajinách EÚ historicky najvyššia, v niektorých krajinách až do 40 % a Slovensko nebolo výnimkou. Nezamestnanosť mladých ľudí každoročne stúpala a svoj vrchol dosiahla v roku 2012, od roku 2014 už postupne klesala a ku koncu roku 2016 klesla na polovicu oproti roku 2012. Vzdelanostná úroveň nezamestnaných mladých ľudí na Slovensku je v porovnaní s inými členskými štátmi EÚ vyššia, pretože viac z nich má ukončené úplné stredné alebo vysokoškolské vzdelanie a necelá tretina má skúsenosti s prácou v zahraničí. Počet mladých ľudí, ktorí by chceli začať podnikat' síce tiež narastá, viac však v kategórii stredoškóľakov ako medzi vysokoškóľákmi. Skutočné začatie svojho podnikania považujú za nereálne predovšetkým z dôvodu nedostatku finančných a iných zdrojov (Stratégia SR pre mládež na roky 2014 – 2020; Správa o mládeži 2018)¹.

---

¹ https://www.minedu.sk/data/files/3889_strategia_pre_mladez.pdf;
https://www.minedu.sk/data/files/8035_som_2018.pdf

V agrosektore na Slovensku v súčasnosti okrem veľkých hospodárskych subjektov pôsobí aj cca 25 000 súkromných fariem, ktorých priemerná veľkosť je približne 45 ha. Agropotravinárske odvetvie je prestarnuté a už dlho pociťuje odliv pracovníkov. Tento fakt súvisí jednak s postsocialistickou transformáciou odvetvia, znižovaním jeho výkonnosti a poklesom sebestačnosti, vyludňovaním vidieka, nástupom nových technológií, pri ktorých odpadla ľudská práca, ale aj s negatívnym spoločenským statusom. Priemerný vek pracovníkov v poľnohospodárstve dosiahol 44,7 rokov (v hospodárstve SR bol 41,2 rokov) a sektor sa borí s nedostatkom záujmu mladých ľudí o poľnohospodárstvo, pričom sa deklaruje potreba zamestnať približne 1 990 nových ľudí mladších ako 40 rokov (Zelené správy, MPRV SR)². Nízky záujem o prácu v tomto sektore je evidentný najmä u kvalifikovanej mládeže, čo spolu s ďalšími faktormi (ako napr. klimatická zmena, zahraničné vlastníctvo miestnej pôdy, nízka sebestačnosť krajiny a pod.) vyvoláva množstvo otázok a nastoľuje problémy, ktoré je potrebné urgentne riešiť. Atraktívne príležitosti pre agropodnikanie a farmárčenie sú pre mladých väčšinou v ekologickom poľnohospodárstve, agroturistike a špecializovanej rastlinnej výrobe, ale aj v tzv. poľnohospodárstve 4.0, ktoré potrebuje nových kvalifikovaných ľudí takpovediac držiacich krok s procesmi digitalizácie, rozumejúcich robotizácii, schopných využívať tzv. veľké dáta, ako aj pracovať s GPS navigáciou a používať postupy presného poľnohospodárstva. Moderné poľnohospodárstvo už dávno nie je len o náročnej manuálnej práci, ale čoraz viac o automatizácii a obsluhu nových technológií, ale je aj sektorom, ktorý môže výrazne pomôcť šetriť životné prostredie (Slovenská poľnohospodárska a potravinárska komora [SPPK], 2019)³.

Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre [SPU] je jedinou univerzitou svojho zamerania a už takmer sedem dekád je i mesto Nitra synonymom poľnohospodárskeho vysokého školstva na Slovensku. Poslaním SPU v Nitre je pripravovať vysokoškolsky vzdelaných odborníkov pre všetky odvetvia agropotravinárskeho rezortu a súvisiace oblasti. Na svojich šiestich fakultách však poskytuje široké možnosti získavania poznatkov aj z oblasti biologických, ekonomických, technických a spoločenských vied, preto vytvára predpoklady pre uplatnenie absolventov v rôznych hospodárskych odvetviach. Moderné vzdelávacie systémy umožňujú kompatibilitu študijných programov a rozvoj interdisciplinárnych programov či medziodborového štúdia. Manažment univerzity i vysokoškolskí učitelia sú si vedomí, že pri realizácii študijných programov preberá univerzita osobnú zodpovednosť za svojich študentov a absolventov, za ich stratégie uplatnenia sa na trhu práce, nadobudnuté vedomosti, kompetencie a zručnosti, ktoré musia byť v súlade so študijným odborom. SPU v Nitre je však zároveň univerzita, ktorá počúva názory, požiadavky a odporúčania praxe a hľadá inovatívne témy pre nové pôdohospodárske a rozvojové politiky. Kľúčovou stratégiou univerzity je tiež popularizácia poľnohospodárstva, potravinárstva a rozvoja vidieka, ako aj zvýšenie povedomia verejnosti o ich nenahraditeľnom význame, historickej „zakorenenosti“ a dôležitosti pre budúci rozvoj našej spoločnosti. Práve jedinečné poslanie a štruktúra SPU

² <http://www.mpsr.sk/index.php?navID=122>

³ <http://www.sppk.sk/clanok/2568>

v Nitre v podmienkach Slovenska boli jedným z motivačných faktorov pre tému výskumu, ktorému sa venuje táto publikácia.

Táto vedecká monografia nadväzuje na odbornu-popularizačnú publikáciu s názvom *Mládež – podnikanie – farmárčenie* (Moravčíková a kol., 2019), ktorá sa venovala taktiež problematike podnikania, sebazamestnávania a gropodnikania mladých ľudí, a dotkla sa s ňou súvisiacich tém, fenoménov a faktov. Bola určená pre širšiu verejnosť s cieľom sprostredkovať a priblížiť jej rôzne aspekty, ktoré sú príčinou, dôsledkom či kontextom popisovanej problematiky. Problematika sebazamestnávania, podnikania a farmárčenia mladých ľudí je mnohodomenzionálna téma, ktorá je podmienená a ovplyvnená širokou škálou faktorov a je potrebné ju chápať a hodnotiť tak v aktuálnom situačnom kontexte, ako aj v súvislostiach historického a spoločensko-politického vývoja. Okrem toho ide o relatívne marginálnu výskumnú tému, nie dostatočne pokrytú empirickým výskumom, nie dostatočne politicky priorizovanú a spoločensky podhodnocovanú. Napriek tomu sa najmä pod vplyvom médií a zintenzívnených celospoločenských diskusií o udržateľnom vývoji situácia postupne mení.

Vedecká monografia je rozdelená do troch kapitol, z ktorých prvá charakterizuje kontext predmetnej problematiky z teoretického i praktického hľadiska. Zaoberá sa témami nového globálneho ekonomického a spoločenského prostredia a s ním súvisiacich zmien na trhu práce. Autorky sa zamýšľajú aj nad problematiku motivácie k sebazamestnávaniu a jej súvislosti s potrebou zodpovednosti. Ďalšia podkapitola analyzuje aktuálne otázky a aspekty sebazamestnávania a podnikania mladých ľudí, ktoré sú špecifické pre agrosektor. Druhá kapitola sa v úvodnej časti venuje kľúčovým teoretickým východiskám ekonomickej a rurálnej sociológie, s akcentom na koncept moderného „novorovoľníctva“ a farmárčenia v globalizačnej ére v súvislosti s intergeneračnými otázkami a na teoretické koncepty vsadenosti, resp. umiestnenia ekonomických aktivít, ako aj prístupom zdôrazňujúcim význam skúmania sociálneho a kultúrneho kontextu ekonomických aktivít, širšieho chápania možných foriem podnikania a venovania pozornosti procesu rozpoznávania príležitostí. Ďalšie dve podkapitoly podrobne charakterizujú použité výskumné nástroje pre zber empirických dát a tiež metódy použité pri ich analýze. V tretej kapitole sú interpretované výsledky dotazníkového prieskumu, ktorý zhodnotil skúsenosti mladých ľudí s podnikaním a farmárčením, význam sebazamestnávania a podnikania v životných stratégiách a zaoberal sa aj subjektívnym vnímaním osobnej pripravenosti na podnikanie. Fokuse skupiny a *brainwriting* zas umožnili kvalitatívnu sondu do názorov vysokoškolákov na hodnotu práce, faktory jej atraktivity, motiváciu k agropodnikaniu a podnikaniu na vidieku a priblížili pozitíva i negatíva farmárčenia z pohľadu mladej generácie

Záverečná časť publikácie prináša teoreticko-praktické implikácie, ktoré zdôrazňujú etickú a environmentálnu dimenziu podnikania (a agropodnikania obzvlášť), s rešpektovaním princípov udržateľného rozvoja a udržateľného poľnohospodárstva. V zmysle toho boli na základe výskumných zistení formulované i návrhy týkajúce sa prípravy a vzdelávania mladých ľudí ako sebazamestnávateľov pre agrosektor, ako aj odporúčania zamerané na odstraňovanie bariér pre rozbeh podnikania mladých ľudí vrátane mladých farmárov.

Kapitola 1

Kontexty postojov vysokoškolskej mládeže k sebazamestnávaniu a podnikaniu

V súčasnej Európe je pre mladých ľudí veľmi ťažké nájsť si svoje miesto na trhu práce. Podpora účasti a zvyšovanie podielu mladých ľudí na trhu práce sa preto stali politickou prioritou najmä kvôli ich potenciálu a rozvoju ľudského kapitálu. Napríklad už v roku 2012 Európska komisia uverejnila *Akčný plán 2020 pre podnikanie*. Tento dokument navrhoval opatrenia na „odmoknutie“ európskeho podnikateľského potenciálu a odstránenie existujúcich prekážok v podnikaní. (EC, 2012) **Rozhodnutie stať sa podnikateľom** či samostatne zárobkovo činnou osobou je zložité a je determinované rôznymi faktormi na mikro-, mezo- i makro-úrovni spoločnosti. Prevažujúce spoločenské a individuálne postoje tiež formujú vnímanie podnikania a sebazamestnávania ako jednu z možností svojej budúcej kariéry. Napriek nízkemu podielu mladých podnikateľov a sebazamestnávateľov vo všeobecnosti sa mladí ľudia v Európe veľmi zaujímajú o založenie vlastného podniku, čo deklarujú rôzne štúdie a výskumy. Aj keď je tento podiel „záujemcov“ o podnikanie výrazne vyšší ako podiel mladých podnikateľov a sebazamestnávateľov v Európe, je podstatne nižší ako podiely zaznamenané v iných častiach sveta, napr. ako je Brazília, Čína, India a Spojené štáty americké.

Je potrebné zdôrazniť, že samostatná zárobková činnosť a podnikanie nie sú univerzálnym riešením, ktoré dokáže vyriešiť krízu nezamestnanosti mladých ľudí a nie je ani pochyb o tom, že by sa Európa mala ešte viac snažiť vytvoriť prostredie priaznivé pre podnikanie a podporiť mladých ľudí pri transformácii ich tvorivých nápadov na úspešné podnikateľské plány. Malo by však byť zároveň jasné, že podnikanie či sebazamestnávanie nie je životnou stratégiou vhodnou pre všetkých mladých ľudí, ale len pre tú ich časť, ktorá disponuje správnymi zručnosťami, postojmi a hodnotami, ako aj tzv. „podnikateľským duchom“.

Podnikanie a iniciatívnosť sa v európskom rámci považuje za jednu z ôsmich kľúčových kompetencií pre celoživotné vzdelávanie. Naučiť sa podnikateľským zručnostiam však neznamená len schopnosť a vedomosť vytvoriť a viesť podnik. Podnikateľské vzdelávanie pozostáva jednak z technických, tzv. *hard skills* schopností, jednak z prierezových, tzv. *soft skills* mäkkých zručností. Podnikanie predstavuje schopnosť vytvoriť a vybudovať niečo nové, schopnosť rozpoznať nové možnosti a príležitosti, znalosť vlastných vlôh a zručností, ochota premyslene vstupovať do rizikových situácií, ambícia a túžba dosiahnuť stanovené ciele, schopnosť získať a používať rôzne zdroje na získanie potrebných kompetencií (Driessen, Zwart, 2002). Podnikanie je vnímané ako kľúčová prierezová kompetencia aplikovateľná jednotlivcami a skupinami, vrátane existujúcich organizácií, naprieč všetkými sférami života.

Podľa prílohy dokumentu Európskej komisie [EK] (2018) *Kľúčové kompetencie pre celoživotné vzdelávanie – európsky referenčný rámec* sa podnikateľská kompetencia vzťahuje na schopnosť využívať príležitosti a myšlienky a meniť ich na hodnoty pre

ostatných. Je založená na tvorivosti, kritickom myslení a riešení problémov, iniciatívni, vytrvalosti, ako aj schopnosti spolupracovať s cieľom plánovať a riadiť projekty s kultúrnou, sociálnou alebo obchodnou hodnotou. Za základné vedomosti, zručnosti a postoje súvisiace s touto kompetenciou sa považuje nasledovné:

- **Podnikateľská kompetencia** si vyžaduje znalosť toho, že existujú rôzne kontexty a príležitosti na premenu myšlienok na konkrétne kroky v rámci osobnej, sociálnej a profesionálnej činnosti, a chápanie, ako sa tieto príležitosti rodia. Jednotlivci by mali poznať a chápať prístupy k plánovaniu a riadeniu projektov, ktoré zahŕňajú postupy i zdroje. Mali by mať znalosti z ekonómie a chápať sociálne a hospodárske príležitosti a výzvy, ktorým čelí zamestnávateľ, organizácia či spoločnosť. Mali by si takisto uvedomovať etické zásady a vlastné silné a slabé stránky.
- **Podnikateľské zručnosti** sú založené na tvorivosti, ktorá zahŕňa predstavivosť, strategické myslenie a riešenie problémov, a kritickom a konštruktívnom uvažovaní v rámci vyvíjajúcich sa kreatívnych procesov a inovácií. Patrí medzi ne schopnosť pracovať individuálne i v tímoch, mobilizovať zdroje (ľudí a vecí) a udržiavať činnosť. To zahŕňa schopnosť prijímať finančné rozhodnutia týkajúce sa nákladov a hodnoty. Kľúčová je aj schopnosť účinne komunikovať a diskutovať s ostatnými a zvládať neistotu, nejednoznačnosť a riziko pri prijímaní fundovaných rozhodnutí.
- **Podnikateľský postoj** charakterizuje zmysel pre iniciatívu a akčnosť, proaktivitu, perspektívne myslenie, odvahu a vytrvalosť pri dosahovaní cieľov. Jeho súčasťou je snaha motivovať iných a vážiť si ich nápady, empatia a záujem o ľudí a o svet, a uvedomovanie si zodpovednosti, opierajúc sa o etické postupy počas celého procesu.

Osobitná pozornosť, ktorá je venovaná mládeži a jej podnikateľskému potenciálu vyústila do definovania troch základných pilierov: vzdelávanie a odborná príprava; vytvorenie tzv. *entrepreneurial-friendly* prostredia priaznivého pre podnikateľov; a oslovenie špecifických skupín, ktoré ešte nemôžu naplno využívať svoj podnikateľský potenciál. V súlade s tým Komisia navrhla aj konkrétne *Mládežnícke podnikateľské stratégie* [YES] na zvýšenie počtu mladých podnikateľov v Európe a Erasmus pre mladých podnikateľov [EYE], čo je výmenný program EÚ, ktorý poskytuje možnosť učiť sa od podnikateľov-rovesníkov v iných krajinách. Podobné úsilie a iniciatívy boli implementované tiež na úrovni členských štátov Európskej únie (Eurofound, 2015).

EK považuje **vzdelávanie v oblasti podnikania** za nástroj, ktorým sa môže podporiť podnikavosť mladých ľudí. Podnikanie ako kľúčová kompetencia nemusí byť nevyhnutne podľa Komisie osobitným školským predmetom. Vyžaduje si skôr spôsob výučby, v ktorom budú hlavnú úlohu zohrávať empirické učenie a práca na projektoch. Faktom však ostáva, že podnikateľské kompetencie a zručnosti je možné získať alebo vybudovať len praxou, na základe skúseností z reálneho života. Za míľniky podnikateľského vzdelávania v Európskej únii možno považovať nasledovné dokumenty (Euractiv.sk, 2018):

- 2003 – *Zelený dokument o podnikaní v Európe* – prvý podnikateľský akčný plán pre Európu, v ktorom sa za kľúčový faktor progresu považuje vzdelávanie;

- 2006 – *Program z Osla* o vzdelaní v oblasti podnikania v Európe – podrobný rad opatrení, ktoré mohli prijať rôzne zainteresované strany;
- 2006 – *Európsky referenčný rámec* – Kľúčové zručnosti pre celoživotné vzdelávanie – zmysel pre iniciatívu a podnikanie je zaradený medzi osem hlavných kompetencií;
- 2012 – *Akčný plán 2020 pre podnikanie* – podnikateľské vzdelávanie je identifikované ako jeden z troch pilierov na podporu rastu podnikania v Európe;
- 2014 – *Prehodnotenie vzdelávania*: Investícia do zručností na dosiahnutie lepších sociálno-ekonomických výsledkov – oznámenie Európskej komisie;
- 2014 – *Závery Európskej rady* o podnikateľskom vzdelávaní a výchove – vyzývajú Európsku komisiu a členské štáty k podpore a integrovaniu podnikateľského vzdelávania v systémoch vzdelávania a odbornej prípravy;
- 2015 – *Rozhodnutie Európskeho parlamentu* o podpore podnikania mladých ľudí prostredníctvom vzdelávania a odbornej prípravy.
- Podnikateľské vzdelávanie je kľúčom k ďalšiemu rastu v Európe, ale môže byť úspešné len vtedy, ak integruje kultúrne, interpersonálne a občianske kompetencie. Tieto kompetencie sú dnes rovnako dôležité ako znalosť financií alebo manažmentu.

Všeobecne známou je skutočnosť, že problematický prístup alebo vstup na trh práce u mladých jednotlivcov môže spôsobiť narušenie ľudského kapitálu a môže mať dlhodobé negatívne účinky tak pre jednotlivca, ako aj pre celú spoločnosť. Práve preto je potrebné a nevyhnutné vytvárať a implementovať politiky podporujúce zamestnanosť a zamestnateľnosť mladých ľudí a politiky motivujúce k celoživotnému vzdelávaniu. Dôvodov je niekoľko. Podnikanie mládeže má priamy vplyv na tvorbu pracovných miest, pretože vytvára pracovné miesta a príležitosti pre samostatne zárobkovo činnú mládež a ďalších mladých ľudí, ktorých môžu mladí podnikatelia a nové firmy zamestnať. Okrem toho podnikanie mládeže môže podporiť rast inovácií a zvýšiť hospodársku súťaž, čo predstavuje hlavné hnacie sily hospodárskeho rastu (Green, 2013). Podnikanie mládeže podporuje životaschopnosť mladých ľudí a motivuje ich, aby hľadali nové, alternatívne riešenia na neustále sa meniacom trhu. To prináša nové a inovatívne modely organizácie práce a nové trhové perspektívy. Mladí podnikatelia obzvlášť citlivo reagujú na nové ekonomické príležitosti a trendy, čo je veľmi dôležité pre globalizovanú spoločnosť (Chigunta, 2002; OECD, 2001; White, Kenyon, 2000). Mladý začínajúci podnikateľ môže byť pre iných pozitívnym príkladom a vzorom a ukázať, že aj prostredníctvom tvrdej práce a dobrých nápadov možno byť úspešný. Toto môže mať osobitný význam predovšetkým v marginalizovaných komunitách, kde založenie nového podnikania môže pomáhať znevýhodneným ľuďom uniknúť zo začarovaného kruhu sociálneho vylúčenia a ponúknuť ekonomické riešenie (Green, 2013). Osobné skúsenosti získané pri zakladaní podniku a pri podnikaní pomáhajú mladým ľuďom rozširovať a skvalitňovať ľudský kapitál rozvíjaním nových zručností, ktoré sa potom dajú využiť aj v iných životných situáciách.

Politiky a iniciatívy na podporu podnikania mladých ľudí by sa preto mali zameriavať na tých, ktorí majú vhodné zručnosti, hodnoty a nápady s cieľom maximalizovať verejné investície. Za podporu podnikania mladých ľudí sú v prvom rade zodpovedné verejné inštitúcie, ale súkromné a občianske organizácie môžu zohrávať veľmi dôležitú úlohu, najmä ak je verejná iniciatíva nepostačujúca. Podpora podnikania mladých ľudí sa musí chápať ako dlhodobá stratégia, ktorá prinesie hmatateľné i nehmatateľné výsledky (napr. zmenu vo všeobecnom postoji mladých ľudí k podnikaniu a sebazamestnávaniu) až v strednodobom a dlhodobom horizonte. Podporné mechanizmy pre mladých podnikateľov sú obzvlášť účinné vtedy, keď poskytujú vyváženú a komplexnú podporu, pretože problémy sú často navzájom prepojené a ich riešenie si vyžaduje kombinovaný prístup. Podpora by mala byť rozložená na dlhšie časové obdobie, aj keď prvé roky existencie každého nového podnikateľského subjektu sú zvyčajne tie najdôležitejšie a najkomplikovanejšie.

1.1 Nové globálne ekonomické a spoločenské prostredie a zmeny na trhu práce

Medzi **megatrendy vývoja** spoločnosti patrí globalizácia, ktorá je okrem iného aj základným fenoménom vývoja súčasného svetového hospodárstva. Prináša celkovú otvorenosť ekonomík, rastúcu integráciu medzinárodných trhov, sprevádzanú rastúcim objemom presunu tovaru, služieb a kapitálu cez politické hranice národných štátov. Rozvíja sa globálna ekonomika, globálny obchod, dochádza k rozširovaniu podnikateľských investícií, financií, produkcie, predaja či informácií cez národné hranice, rastie medzinárodná deľba práce. Globálna ekonomika sa vyznačuje podstatne vyššou ekonomickou efektívnosťou využívania produktívnych faktorov a aj vyššou kvalitatívnou úrovňou ekonomického rastu služieb a tovarov. Disponuje vzájomne integrujúcimi hnacími silami, a to na jednej strane technológiou a konkurencieschopnosťou a na strane druhej novou ekonomickou kultúrou týkajúcou sa podnikania. Rozvíja sa v takzvanom novom globálnom ekonomickom a spoločenskom prostredí, ktoré predstavuje kvalitatívne nový stupeň internacionalizácie hospodárskeho života, a v ňom sa vytvárajú nové rámce a pravidlá hry, v rámci ktorých bude fungovať celá civilizácia (Klinec, Pauhofová, Staněk, 2009). Ide o nový formujúci sa priestor pre fungovanie civilizácie, spoločnosti, ekonomiky, ako aj pre život jednotlivých ľudí, ktorý sa vyznačuje otváraním sa jednotlivých spoločností voči svetu, prechodom na novú kvalitu spoločenskej technológie organizácie. Tento priestor sa ale rovnako spája s narastaním ekonomickej a spoločenskej nerovnováhy a s ďalšími problémami.

Dochádza k postupnému rozpadávaniu národného hospodárstva, pričom ekonomiky jednotlivých štátov sa stávajú súčasťou transnacionálnych ekonomických štruktúr. Zároveň sa vyvíjajú materiálne predpoklady na prekonávanie obmedzení času a priestoru, ekonomický priestor sa odpútava od geografického priestoru štátu, pričom dochádza k výraznému znižovaniu výrobných, dopravných a transakčných nákladov na celoplanetárne rozvíjanie ekonomických aktivít. Národné hospodárstvo nahrádza trhová ekonomika a ekonomická štruktúra štátov sa mení na globálnu transnacionálnu

ekonomickú štruktúru. Na globálnej úrovni sa uvažuje o globálnej ekonomike, globálnom trhu, o transnacionálnych korporáciách [TNK] a podobne. Ekonomika sa rozdeľuje na dve časti, jedna je napojená na globálnu ekonomiku a druhá časť nie je. Národný princíp sa síce zachováva, no stále dochádza k čoraz užšiemu prepojeniu jednotlivých ekonomík a k rozsiahlej integrácii subsystémov z hľadiska výskumu, výroby, marketingu, predaja a pod.

Ako uvádza U. Beck (2001): „Globalizácia je hlavne a predovšetkým nové rozdelenie privilégií a odňatia práv, rozdelenie bohatstva a chudoby, možnosti a bezvýhodiskovosti, moci a bezmocnosti, slobody a neslobody.“ (Beck, 2001: 71). Chápe sa ako proces celosvetovej stratifikácie, v priebehu ktorého sa buduje nová, celosvetová, sociálne-kultúrna, „sebareproduktujúca“ sa hierarchia. Menia sa kontúry celosvetovej stratifikácie ľudskej spoločnosti, ktorá je v súčasnosti výrazne asymetricky rozdelená. Neustále dochádza k prehĺbovaniu príjmových nerovností medzi obyvateľstvom rozvinutých a rozvojových krajín, medzi rozvinutými krajinami navzájom, a tiež vo vnútri rozvinutých a aj rozvojových krajín. Aj to potvrdzuje, že globálna ekonomika prináša rad fenoménov, ktoré značne komplikujú pozitívny rozvoj ľudstva na planéte. Napríklad nezujem globálnych aktérov o tie regióny, v ktorých sa hromadia problémy, chudoba či choroby. Faktom je, že svet sa polarizuje, pričom sa vytvára sa nová hranica, ktorá stupňuje izoláciu a chudobu mnohých regionálnych štátov, ktorých hranice nie sú jasné. O tieto regióny vo svete majú záujem bohaté štáty, a to z dôvodu lacnej pracovnej sily, surovín, či iných zdrojov energie a bohatstva.

Tieto a ďalšie problémy v novom globálnom prostredí, súvisia, okrem iného, s rozvojom globálnej konkurencie, ktorá prináša tak **príležitosti** ako aj **riziká**. Ako W. I. Robinson (2009) kriticky uvádza: „Konkurencia diktuje firmám, aby vytvárali globálne trhy, a nie iba trhy národné alebo regionálne.“ (Robinson, 2009: 57). Nové pravidlá konkurenčného boja a konkurenčných vzťahov sa ale podstatne líšia od modelu takzvanej dokonalej konkurencie. Niektoré ekonomické subjekty, disponujúce veľkou ekonomickou a informačnou mocou, majú možnosť z hľadiska svojich záujmov účelovo ovplyvňovať procesy ponuky, dopytu, a tiež ceny. Pritom konkurencieschopnosť by sa zjavne mala prejavovať aj rastom životnej úrovne občanov a tiež vyššou „kvalitou“ spoločnosti. Zvyšovanie a skvalitňovanie produkcie sa v globálnej ekonomike sa spája so zvyšovaním spotreby, ktorá je ponímaná ako ekvivalent „kvality“ spoločnosti v zmysle životnej úrovne (Rolný, Lacina, 2004). Ide o neblahý dôsledok, ktorý sa spája s rozvojom globálnej ekonomiky. Rozvíja sa „konzumizmus“, životný štýl, spájajúci sa s predstavou, že zmyslom ľudského života je spotrebovať a spoločnosť má umožňovať stupňovať spotrebu, pôžitok. Konzumizmus často akceleruje neopodstatnenú spotrebu a pôžitkárstvo za cenu drancovania prírodných a ľudských zdrojov. Spája sa s ním neracionálne hospodárenie s prírodnými zdrojmi čo prináša neželateľné vedľajšie efekty, prípadne škody, ktoré nebývajú zahrnuté do trhových nákladov. Niektoré majú značný podiel na negatívnych zmenách kvality životného prostredia, na vzniku a prehĺbovaní globálnych problémov a rizík, ktoré ohrozujú kvalitu života na Zemi, a tak v konečnom dôsledku i samotného človeka.

V neposlednom rade, globalizácia prináša viaceré **zmeny na trhu práce**⁴, ktorý sa vyznačuje určitými špecifikami oproti trhom iných výrobných faktorov, ktoré začali nadobúdať význam v období prechodu na znalostnú ekonomiku. Trh práce je fundamentálnou zložkou trhovej ekonomiky, pričom za jeho obzvlášť významné atribúty sa označuje vzdelanostná štruktúra a mobilita pracovnej sily. Medzi faktory, ktoré významne ovplyvňujúce fungovanie trhu práce sa radí demografický vývoj, migrácia obyvateľstva za prácou a ekonomická aktivita obyvateľstva. Súhlasíme s názorom, že celkový stav ekonomiky v globálnom prostredí môže pozitívne ovplyvňovať mobilná a vzdelaná pracovná sila (Juríčková, 2011). Práve tá sa dokáže úspešne uplatňovať na trhu práce, a to v prospech seba i v záujme rozvoja spoločnosti.

V novom globálnom prostredí sa zostruje konkurenčný boj o nízke náklady práce, prichádza k „zoštíhľovaniu“ masovej výroby, v dôsledku čoho tak dochádza aj k prepúšťaniu, ale tiež k zhoršovaniu pracovného zákonodarstva. Jedným z negatívnych dôsledkov globalizácie je **celosvetový rast nezamestnanosti**. Ako Beck (2001) konštatuje: „Už dávno nejde o prerozdelenie práce ale o prerozdelenie nezamestnanosti – i v nových zmiešaných formách nezamestnanosti a zamestnania, pretože tie sú oficiálne považované za (plné) úväzky, skrátený pracovný úväzok, čiastočný pracovný úväzok atď.“ (Beck, 2001: 76). Formuje sa globálna deľba práce či medzinárodná deľba práce v globálnom meradle, ktorá je najvyšším stupňom rozvoja spoločenskej deľby práce, a to v úzkej interakcii s nastupujúcou technologickou a inovačnou revolúciou. Medzinárodný pohyb pracovných síl na integrovaných trhoch práce sa pokladá za dôležitý atribút globalizácie, pričom umožňuje väčšiu efektívnosť využitia pracovných síl v priestore. Ekonomické vzťahy sa opierajú o medzinárodnú deľbu práce a predstavujú tmeliaci prvok, ktorý z oddelených národných subjektov vytvára organický celok – svetové hospodárstvo.

Indikátorom zapojenia do medzinárodnej deľby práce je svetový trh (Kunešová, Cihelková, 2006). Pri medzinárodnej deľbe práce vznikajú a formujú sa kooperačné a výmenné vzťahy medzi národnými ekonomikami. Ide o najvyšší stupeň rozvoja spoločenskej deľby práce, ktorá predstavuje rozdeľovanie pracovných činností, ktoré presahujú hranice štátov, čo umožňuje vytvárať ekonomické vzťahy medzi národnými ekonomikami ale aj medzinárodnú špecializáciu a internacionalizáciu výroby. **Medzinárodná deľba práce** sa pokladá za základnú podmienku hospodárskeho a spoločenského rozvoja, a tiež racionálneho fungovania hospodárstva (Jeníček, 2002). Umožňuje orientáciu štátov na rôzne oblasti produkcie a služby, ktoré je možné za účelom spotreby zamieňať.

Dôležitým atribútom v novom globálnom prostredí je **voľný pohyb pracovných síl** na medzinárodnom trhu práce. Hlavne v čase nepriaznivého ekonomického vývoja danej krajiny sa migrácia stáva dôležitým zdrojom zamestnanosti a v menej rozvinutých krajinách aj významnou zložkou trhu práce. Všeobecne, okrem viacerých pozitív či výhod

---

⁴ Trh práce predstavuje súhrn činiteľov súvisiacich s angažovaním pracovných síl do zamestnania. Jadrom trhu práce je ponuka a dopyt, pričom ponuka práce predstavuje množstvo a štruktúru osôb, ktoré sú k dispozícii na zamestnanie na trhu práce (Jusko, 2004).

(prehlbovanie medzinárodnej špecializácie a kooperácie, internacionalizácie výroby, lepšieho využívania prírodných zdrojov v krajinách ale i efektívnejšieho využívania pracovnej sily a výrobných prostriedkov a pod.) sa s medzinárodnou deľbou práce spájajú aj negatíva. Súvisia hlavne s tým, že režisérom deľby práce sa stávajú nadnárodné korporácie (Neumaierová, 2018). Pracovný trh, nielen vnútorný, ale aj medzinárodný významným spôsobom ovplyvňuje prítomnosť TNK, ktoré ťažia z rozvíjajúcej sa deľby práce v globálnom prostredí. Zohrávajú dominantnú úlohu v globalizovanej sieti konkurenčných i kvázi-konkurenčných vzťahov a s cieľom maximalizovať zisk vyhľadávajú parciálne komparatívne výhody pre jednotlivé stránky svojej činnosti, a to v rôznych častiach sveta. Flexibilita umožňuje TNK vyvíjať tlak na štáty, aby preberali čo najväčšiu časť jej sociálnych, environmentálnych a ďalších nákladov. Tým, že sa hlbšie špecializujú, vytvárajú sa nové komparatívne výhody, ktoré umožňujú maximalizovať synergický ziskový efekt TNK z globálne rozvíjanej deľby práce (Šikula, 2008). Od 80. rokov 20. storočia sa to začalo výrazne prejavovať vo forme *outsourcingu* a *offshoringu*⁵. Práve tieto procesy sú príčinou toho, že potrebná zamestnanosť k tvorbe určitej produkcie už nie je koncentrovaná na teritóriu jednotlivých štátov, ale sa stáva predmetom globálneho a planetárneho prerozdelenia.

1.1.1 Zmeny na medzinárodnom i národnom trhu práce v novom globálnom prostredí

Trh práce ako fundamentálna zložka trhovej ekonomiky a jeden z rozhodujúcich segmentov ekonomiky každej krajiny, je z pohľadu sociológie charakterizovaný ako závislý podsystem, ktorý funguje v sieťach sociálnych interakcií a sociálno-demografických obmedzení. Na samotný trh práce tak má vplyv množstvo premenných. Dochádza na ňom k vyrovnávaniu ponuky práce s dopytom po nej, ale ako sa uvádza, nemožno ho pokladať za klasický trh vzhľadom k rozdeleniu na segmenty, k regulatívnym zásahom štátu⁶ aj vzhľadom k hendikepom pracovnej sily (Mareš, 2004: 141).

Národné trhy práce, a teda aj **slovenský trh práce** sú výrazne ovplyvňované globalizačnými procesmi, pričom zamestnanosť nadobúda nové dimenzie. Slovenský trh práce sa dlhodobo vyznačoval vysokou mierou nezamestnanosti a nízkymi výdavkami na politiku trhu práce meranej napríklad v pomere k HDP. Zamestnanosť v ekonomike je determinovaná vzájomnou interakciou dopytu a ponuky na trhu práce, pričom trh práce v SR je dlhodobo v stave nerovnováhy a nezamestnanosť je jeden z najväznejších problémov spoločnosti. Z pohľadu ekonomiky predstavuje nevyužitú potenciálnu hodnotu a spája sa s takými spoločenskými javmi ako sú kriminalita, problémy v rodinách, mentálne a fyzické zdravie, strata sociálneho statusu a i. Celkovo vážna situácia bola na

---

⁵ *Outsourcing* spravidla zahŕňa nákup tovarov a služieb pre medzispotrebu od externých špecializovaných dodávateľov a *offshoring* sa týka tohto nákupu od zahraničných dodávateľov či transferu príslušných funkcií v rámci jednej firmy v zahraničí. *Offshoring* tak zahŕňa medzinárodný *outsourcing* ako i medzinárodný *insourcing* k zahraničným pobočkám (Gabrielová, 2008).

⁶ Určité opatrenia či regulatívy zo strany štátu samozrejme fungujú. Štát napríklad ponúka nástroje aktívnych opatrení na trhu práce. Ide o príspevky pre občana, pre zamestnávateľa, podporu zamestnávania občanov so zdravotným postihnutím a i. Regulatívne zásahy štátu sú prijaté celoplošne, ale niektoré sa zameriavajú len na určité samosprávne kraje (bližšie pozri aj Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny [ÚPSVR]).

trhu práce na Slovensku ale i vo svete v roku 2009, kedy sa zvýšila miera nezamestnanosti asi v polovici zo sto krajín, za ktoré medzinárodné organizácie vyzbierali dáta. Regionálne rozdiely sa začali prehĺbovať, rast rozvojových ekonomík spomaľoval vysoký prírastok obyvateľstva, evidujeme nízke mzdy vzhľadom k dosahovanej produktivite a nízku mieru gramotnosti, pričom problémom dlhodobej, resp. štrukturálnej nezamestnanosti začali čeliť aj aj trhy práce vo vyspelých ekonomikách (Obadi a kol., 2011)⁷. V tomto období pozorujeme na Slovensku nevyhovujúcu štruktúru dopytu a ponuky práce ako aj nedostatok zamestnateľnej pracovnej sily (Páleník, 2009). Začalo sa uvažovať o kríze, ktorá zasiahla najmä mladú pracovnú silu. Počas krízy sa stala výnimočne zraniteľnou a priemerná miera nezamestnanosti mladých stúpila o 0,9 p. b. na 12,8 %. Ako sa uvádza, negatívne prvenstvo vo všetkých kľúčových ukazovateľoch vývoja na trhu práce si v obidvoch rokoch 2009 aj 2010 pripísali vyspelé ekonomiky a dva roky po sebe ich postihol najvyšší nárast miery celkovej nezamestnanosti, a to aj nezamestnanosti mladých. V roku 2009 vzrástla o 38 %, teda o tretinu, v roku 2010 v oboch prípadoch už „len“ o 5 %. Vyspelé ekonomiky zažili najnižší, v podstate negatívny prírastok zamestnanosti. V roku 2010 vzrástla nezamestnanosť mladých na 18 % (Obadi a kol., 2011). V ďalších rokoch síce pozorujeme pomalý rast miery zamestnanosti, ale miera zamestnanosti závisela vo viacerých krajinách vo veľkej miere od pracovných miest, ktoré vytvárali nadnárodné spoločnosti. Najmä v roku 2018 sa ale situácia na pracovnom trhu začala meniť. Za ostatné roky európska ekonomika zaznamenala oživenie a rast, s čím súvisia aj zmeny na trhu práce. Podmienkou pre rast ekonomiky boli rastúce mzdy a vytváranie nových pracovných miest.

Obr. 1: Miera zamestnanosti na Slovensku v období 2015-2019

Zdroj: ŠÚ SR, 2019

Zamestnanosť v eurozóne bola vyššia, spoločnosti zvyšovali investície, zvyšoval sa export a znižovali sa finančné náklady a nezamestnanosti sa pripisovali historické minimá aj na Slovensku. V 3. štvrťroku 2019 bola miera zamestnanosti na Slovensku pomerne vysoká, a to 74,4 % (Obr. 1), pričom v 3. štvrťroku sa zvyšovala aj zamestnanosť

⁷ Napríklad v roku 2009 stúpila miera nezamestnanosti vo svete až o 0,6 p. b. v priemere na 6,3 %. Najvyšší nárast miery nezamestnaných, až o 2,3 p. b. na 8,4% zaznamenali vyspelé ekonomiky a zároveň najvyššiu priemernú mieru nezamestnanosti mali krajiny strednej a východnej Európy, a to 10,4 % (Obadi a kol., 2011).

v poľnohospodárstve, čo sa začalo už začiatkom roku 2019. V tomto sektore sa zvýšil počet zamestnaných o 15 900 osôb (Štatistický úrad SR [ŠÚ SR], 2019). K základným štrukturálnym črtám trhu práce v SR ale naďalej patrí pomerne vysoká úroveň dlhodobej nezamestnanosti. Ide o vysokú nezamestnanosť najmä osôb s nízkym vzdelaním, ale i vysokú nezamestnanosť mladých ľudí a regionálne rozdiely. V tomto ohľade sa zdôrazňuje potreba prehodnocovať vzdelávanie mladých ľudí ale i vytvárať politiku zameranú na tvorbu pracovných miest, flexibility na trhu práce, a to tvorbou opatrení aktívnej politiky trhu práce a i. (Rievajová, Kavec, 2009). Ukázalo sa ako nevyhnutné prijať relevantné kroky a opatrenia k zvýšeniu flexibility vzdelávacieho systému, nakoľko proces implementácie zmien do vzdelávacieho systému nie je dostatočný, čo pri súčasnom dynamickom vývoji ekonomiky môže mať negatívne dôsledky pre trh práce, ako aj pre celú spoločnosť.

Stretávame a aj s názorom, že postupne sa bude znižovať nielen dopyt po pracovnej sile, ale súčasne sa budú vo veľkej miere diferencovať mzdy profesií, a rovnako, väčšina nových pracovných miest bude ponúkaná za nižšiu mzdu. Vysoké mzdy budú priznané iba malej skupine kreatívnych špecialistov alebo tvorivých analytikov údajov. Celková zmena vývoja miezd jednotlivých skupín pracovných síl súvisí s procesmi a dopadmi štvrtej priemyselnej revolúcie, ako aj s dopadmi postupného rozširovania ekonomiky otvoreného systému (Staněk, 2018). S týmto ale súvisia nemalé **nároky na pracovnú silu**, predovšetkým na jej schopnosti a flexibilitu. Je zrejmé, že dominantný vplyv na vývoj zamestnanosti má najmä hospodársky vývoj, no okrem toho, benefit predstavuje vzdelaná pracovná sila, ktorá je dôležitým predpokladom znižovania nezamestnanosti. Rýchle rastúcou skupinou pracovníkov sú tzv. *knowledge workers*, ktorých práca si vyžaduje pokročilé formálne vzdelanie. Ide o pracovníkov, ktorí vlastnia výrobný prostriedok – vzdelanie resp. kvalifikáciu, ktorá si vyžaduje značnú formálnu prípravu. Znalosť je teda výrobným faktorom a jej nositeľ sa tak zo zamestnanca mení na podnikateľa, t. j. „kapitalistu“ v tradičnom poňatí. V USA tvoria títo pracovníci asi jednu tretinu práceschopného obyvateľstva a očakáva sa, že v nasledovných dvadsiatich rokoch budú tvoriť asi dve pätiny pracovnej sily vo vyspelých ekonomikách (Kadeřábková, 2004).

Negatívnym javom ale je, že sa hromadia sa prípady, kedy vysoko kvalifikovaní pracovníci odchádzajú zo štátu, ktorý s nimi počítal ako s ľudským kapitálom. V tejto súvislosti objavuje problém nazývaný ako „**únik mozgov**“ (*brain drain*), „odliv mozgov“ či odliv vysokokvalifikovanej pracovnej sily⁸ do zahraničia. Krajiny, z ktorých títo odborníci pochádzajú, právom očakávajú, že náklady na vzdelanie a praktické tréningy takýchto odborníkov sa im istým spôsobom vrátia, čo sa stáva problémom. Okrem toho, že „odliv mozgov“ významne obmedzuje schopnosť inovovať a prijímať pokročilejšie technológie, spôsobuje mnohé zmeny na trhu práce, napríklad znižovanie miezd, ako aj celkové znižovanie hospodárskeho rastu a produktivity, má za následok nedostatok kvalifikovanej pracovnej sily. Z tohto dôvodu vznikajú v štátoch, regiónoch a mestách dotknutých

---

⁸ Vysoko-kvalifikovaná pracovná sila je termínom, chápaným v odbornej literatúre nejednotne. Ide o ľudí s vysokoškolským vzdelaním (Danek, 2008), odborníkov v istých oblastiach, ako je vzdelanie, zdravotníctvo a veda (World Bank Group, 2016), alebo o najlepšie vzdelaných ľudí v krajine (Kolesnikova et al., 2014).

problémom *brain drain* rôzne iniciatívy na zamedzenie tohto neželaného javu. Ani Slovensko nedokáže úspešne bojovať s masívnym odlivom študentov. Ako sa napríklad ukázalo v prieskume realizovanom medzi takmer 500 vysokoškolskými študentmi z 18 univerzít, ktorý viedla Filozofická fakulta UPJŠ v Košiciach v lete 2018, až 23,4 % vysokoškolských študentov plánuje opustiť Slovensko na viac ako rok alebo natrvalo. Každý siedmy študent si pritom vyberá univerzitu v inej krajine (Zachová et al., 2018). Podľa Inštitútu finančnej politiky [IFP] odchádza za hranice približne každý desiaty študent hneď po ukončení vysokej školy a štát tak stráca ľudský kapitál v podobe vysokoškolsky vzdelaných ľudí. Väčšinu tvoria absolventi lekárskejších a technických fakúlt (Homola, 2019).

Nepochybne, štát má záujem podporovať trvalú zamestnanosť občanov. Dôkazom napríklad je, že na zmiernenie dôsledkov globálnej finančnej a hospodárskej krízy boli od marca 2009 prijaté pre slovenský trh práce nasledujúce **aktívne opatrenia na trhu práce**, a to najmä na podporu udržania pracovných miest a vytvorenie nových pracovných miest: podpora udržiavania zamestnanosti u zamestnávateľa riešiaceho dôsledky dosahu finančnej a hospodárskej krízy, podpora udržiavania zamestnanosti u zamestnávateľa riešiaceho dôsledky dosahu finančnej a hospodárskej krízy, zvýšenie príspevku na dochádzku do zamestnania mimo miesta trvalého bydliska, vytvorenie priaznivejších podmienok na samostatnú zárobkovú činnosť, podpora vytvárania nových pracovných miest (Rievajová, 2009). Otázne je, do akej miery takéto opatrenia reflektujú ľudí a či sú dostačujúce k tomu, aby sa rozhodli napríklad sebazamestnávať a podnikat'.

Ľudia v globálnom prostredí sú nútení prispôbovať sa meniacim sa podmienkam a požiadavkám na trhu práce aj tak, že sa rozhodnú aktívne pôsobiť na trhu práce ako sebazamestnávateľia či samostatne činné osoby. Ako sa uvádza, samozamestnávanie je nevyhnutné pre rozvoj podnikania ako i pre rast zamestnanosti. Predstavuje reálnu alternatívu pre tých, ktorí prišli o zamestnanie. Je ale potrebné odstrániť prekážky samostatnej zárobkovej činnosti, akými sú napríklad nespravodlivé zaobchádzanie v systéme sociálneho poistenia (možnosť poistenia v nezamestnanosti, nárok na dávku v nezamestnanosti pri ukončení samostatnej zárobkovej činnosti [SZČ], možnosť úrazového poistenia a mierne zníženie odvodov, a i.). **Podpora samozamestnávania** predstavuje jeden z dôležitých nástrojov podpory zamestnanosti, a to najmä na regionálnej úrovni. Rozsah podpory z centrálnych zdrojov by ale nemal presiahnuť 12–15 % z celkového objemu alokovaných finančných prostriedkov (Petřík, 2011).

Primárnou potrebou globalizovaného trhu práce sa stáva **rast flexibility pracovnej sily**. Flexibilitou sa nazýva schopnosť prispôbovať sa ekonomickým zmenám a pokladá sa za základnú charakteristiku trhu práce. Flexibilita trhu práce predstavuje stupeň prispôbovania zamestnanosti, pracovnej doby a miezd hospodárskym zmenám (Cazes, Nešporová, 2003). Považuje sa za synonymum moderných, slobodných trhov (Rodgers, 2006). Pozostáva zo mzdovej flexibility, determinovanej priamymi a nepriamymi nákladmi práce, úrovňou minimálnej mzdy, systémom kolektívneho vyjednávania a podobne, ďalej z flexibility pracovného času utváranej predovšetkým pracovným právom a s ním

súvisiacimi predpismi, profesijnej flexibility ovplyvňovanej nákladmi pri vzniku a ukončení pracovného vzťahu, aktívnou politikou trhu práce a predovšetkým systémom vzdelávania (Rievajová, Kavec, 2009). Žiaduce je docieľiť takú „flexiistotu“, ktorá je integrovanou stratégiou zameranou na zvýšenie flexibility a istoty na trhu práce. Politiku *flexicurity*⁹ navrhujú EK aj OECD. Zdôvodňujú nutnosť tohto prístupu potrebou modernizovať európsky sociálny model tak, aby bol kompatibilný s podmienkami globalizácie a technologickými aj demografickými zmenami. Ide o integrovanú stratégiu na zvýšenie flexibility a istoty na trhu práce a jej cieľom je spoločne posilňovať flexibilitu a istotu v pracovnom vzťahu, a to v prospech obidvoch strán. Často býva prezentovaná ako výsledok dosiahnutý vďaka rešpektovaniu dvoch ekonomických princípov: spružnenie ochranárskej pracovnej legislatívy, a súčasne posilnenie istoty zamestnateľnosti (Prívála, Rievajová, 2017). Týka sa jednak primeraných dávok v nezamestnanosti, ale aj znalostí jednotlivcov, ktoré im budú umožňovať nájsť si nové zamestnanie. Dôležité je, aby prinášala prospech obidvom stranám v pracovnom vzťahu a v rámci európskej stratégie zamestnanosti a lisabonskej stratégie a bola uznaná ako významná zložka zabraňovania negatívnych účinkov globálnej krízy na zamestnanosť a za jeden z kľúčových cieľov v zdokonaľovaní európskych pracovných trhov. Ako E. Rievajová a J. Kavec (2009) poznamenávajú, berúc do úvahy špecifické potreby trhu práce daného územného celku tento princíp sa musí uplatňovať individuálne, čo je súčasne podmienkou jeho úspešnosti.

Flexibilita na trhu práce je prejavom prispôsobivosti trhu práce vzhľadom k prebiehajúcim zmenám v ekonomike a predpokladom efektívneho riešenia problémov na trhu práce (napr. nezamestnanosti, znižovania počtu pracovných miest a v dôsledku hospodárskych výkyvov a pod.). **Flexibilný pracovný trh** sa vyznačuje schopnosťou reagovať na prípadné hospodárske výkyvy. Napríklad mobilita pracovníkov, ktorá spočíva v priestorových zmenách a pohybe pracovnej sily medzi rôznymi pracovnými obormi, umožňuje rast zamestnanosti. Rozvíjajú sa nové flexibilné formy práce či flexibilné formy zamestnania¹⁰, ktorých cieľom je prispieť k spružneniu pracovného trhu. Doterajšie skúsenosti s novými formami zamestnania naznačujú, že v budúcnosti môžu narastať flexibilnejšie formy zamestnávania pracovníkov, čo môže mať potenciálne pozitívny vplyv na rozloženie pracovnej sily a dobré životné podmienky ľudí, ktorí sa rozhodnú pracovať „na voľnej nohe“. Na takýchto pracovných miestach zväčša pracujú mladí ľudia, najmä tí s malými príležitostami, pričom existuje zvýšené riziko uviaznutia na dočasných pracovných miestach s nízkym príjmom, slabou sociálnou ochranou a malými možnosťami na profesijný postup (Rada EÚ, 2019).

Ako sa uvádza, na nezamestnanosť mladých ľudí má hospodársky cyklus závažnejší vplyv ako na nezamestnanosť dospelých. Ako noví účastníci s obmedzenými pracovnými skúsenosťami si mladí ľudia nájdu prácu s menšou pravdepodobnosťou, často bývajú

⁹ <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=102&langId=en>

¹⁰ Medzi flexibilné formy zamestnania sa zaraďuje napríklad čiastočný pracovný úväzok (*part-time work*), pracovný úväzok na dobu určitú (*temporary work*), práca na diaľku (*telework*), práca z domu (*home work*), zdieľanie pracovného miesta (*job sharing*), pohotovostná práca (*on-call work*), pracovný úväzok so skrátenou pracovnou dobou (*part-time work*) a i. Bližšie pozri napr. Lomwel, Ours (2003); Rodgers (2006) a i.

zamestnaní na dočasné pracovné zmluvy a na čiastočný úväzok alebo absolvujú stáž. Častejšie im hrozí prepúšťanie (EK, 2017). Naskytá sa im ale možnosť rozhodnúť sa pre samostatnú činnosť za účelom dosiahnutia zisku, ktorú budú vykonávať vo vlastnom mene a ktorá nemôže byť predmetom pracovnoprávných vzťahov. Ide o sebazamestnávanie, ktoré možno pokladať za jednu z foriem flexibilného prispôsobovania pracovnej sily na medzinárodnom trhu práce. Takáto práca sa podľa Obchodného zákonníka označuje ako podnikanie¹¹.

1.1.2 Závislá práca a sebazamestnávanie

Závislá práca je základným pojmom pracovného práva a takmer vo všetkých členských štátoch EÚ označuje prácu, ktorá sa vykonáva v pracovnoprávných vzťahoch (Švec kol., 2012). Subordinácia zamestnanca a osobný výkon práce sa všeobecne považujú za najdôležitejšie a najstaršie indikátory pojmu – závislá práca¹². Právny rámec pracovnoprávných zmlúv vymedzuje dominantné postavenie zamestnávateľa a súčasne zakladá záväzok lojality zamestnanca voči zamestnávateľovi. **Závislá práca** je vykonávaná vo vzťahu nadriadenosti zamestnávateľa a podriadenosti zamestnanca, osobne zamestnancom pre zamestnávateľa, podľa pokynov zamestnávateľa, v mene zamestnávateľa a v pracovnom čase určenom zamestnávateľom (Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny [MPSVR])¹³. Ide o definičný znak nadriadenosti a podriadenosti, ktorý je súčasne prejavom základnej charakteristiky individuálneho pracovnoprávného vzťahu ako záväzkového vzťahu, založeného na princípe nerovnosti, resp. subordinácie. K jeho vzniku ktorého dochádza na základe slobodného rozhodnutia zamestnanca podpísaním pracovnej zmluvy. Závislá práca môže byť vykonávaná výlučne v pracovnom pomere alebo v obdobnom pracovnom vzťahu. Iba výnimočne, za podmienok ustanovených v tomto zákone aj v inom pracovnoprávnom vzťahu¹⁴. S pojmom závislá práca sa spája pojem zamestnanec a tiež pojem pracovný pomer.

Výhodou závislej práce pre zamestnávateľov je, že majú možnosť zabezpečiť si so zamestnancom stálu zmluvu dojednaním stabilného, hierarchického v porovnaní s hľadaním zmluvných partnerov, a rovnako môžu disponovať pracovnou silou, kontrolovať ju pri výkone závislej práce v porovnaní s kontrolou osôb, ktoré pre zamestnávateľa pracujú v obchodnoprávnom či občianskoprávnom vzťahu. Zamestnanec vykonáva prácu pre zamestnávateľa výlučne osobne a podľa pokynov zamestnávateľa a v mene zamestnávateľa. Značí to, že výsledky práce zamestnanca sa stávajú vlastníctvom zamestnávateľa. Zamestnanec pri výkone závislej práce nie je vlastníkom výrobných prostriedkov, nepracuje pre seba, nedosahuje zisk pre seba, ale pracuje pre niekoho iného

¹¹ Podnikanie je podľa Zákona č. 513/1991 Z. z. Obchodný zákonník sústavná činnosť vykonávaná samostatne podnikateľom vo vlastnom mene a na vlastnú zodpovednosť za účelom dosiahnutia zisku alebo za účelom dosiahnutia merateľného pozitívneho sociálneho vplyvu, ak ide o hospodársku činnosť registrovaného sociálneho podniku podľa osobitného predpisu (Zákony pre ľudí).

¹² Závislú prácu vymedzuje Zákon č. 311/2001 Z. z. Zákonník práce. Pojem závislá bol aktualizovaný účinnosťou novely Zákonníka práce od 1.3.2015, ktorá novým spôsobom vymedzila pojem závislá práca tak, že zúžila obsah pojmu závislá práca obsahový prvok odmeňovania za prácu.

¹³ <https://www.employment.gov.sk/sk/praca-zamestnanost/vztah-zamestnanca-zamestnavateľa/zakonnik-prace/zamestnanec/zavisla-praca.html>

¹⁴ Bližšie pozri § 1 ods. 2 Zákonníka práce.

a podieľa sa na jeho zveľad'ovaní a rozširovaní vlastníctva, čo je prejavom nájomného charakteru pracovnej sily. Prácu vykonáva za mzdu alebo odmenu, čo je prejav základného princípu pracovného práva. Odplatnosť závislej práce vyjadruje jej majetkový, výmenný charakter, resp. jej majetkovú stránku (Macková, 2012). Závislá práca sa prácou na cudzí účet a zodpovednosťou od podnikania odlišuje tak, ako tento pojem zakotvuje Obchodný zákonník alebo Živnostenský zákon¹⁵. Ako ale Toman (2008) poznamenáva, z legálnej definície závislej práce je možné dedukovať „obrátenu“ závislosť, a to závislosť zamestnávateľa od zamestnanca. Vyskytuje sa predovšetkým vo sfére ekonomickej, resp. hospodárskej závislosti, pričom za závislý možno považovať nielen výkon práce, ale aj príjem z tejto práce, a to vzhľadom na to, že osoba, ktorá je príjemcom výsledkov cudzej práce, je závislá na jej výkone osobou, ktorá ju má vykonávať.

Doteraz boli pracovnoprávne vzťahy založené pracovnými zmluvami jednak na základe Zákonníka práce, ale aj na základe Zákona č. 552/2003 Z. z. o výkone práce vo verejnom záujme. Výhodou bolo viazanie zamestnanca právnou formou pracovného pomeru. Zmenou ekonomických podmienok v globálnej ekonomike zmenili uvedené indikátory pojmu závislá práca i právny význam (Barancová, 2015). Podľa § 1 ods. 2 Zákonníka práce, novelizovaného ku dňu 1. 3. 2015 je závislou prácou práca vykonávaná osobne zamestnancom pre zamestnávateľa, podľa pokynov zamestnávateľa, v jeho mene, v pracovnom čase určenom zamestnávateľom, pričom je dodržaný vzťah nadriadenosti zamestnávateľa a podriadenosti zamestnanca. Ak práca spĺňa obsahové prvky závislej práce, musí ju vykonávať fyzická osoba, ktorá má právny status zamestnanca. Zákonník práce pritom výslovne zakazuje uskutočňovať závislú prácu obchodnoprávnymi alebo občianskoprávnymi zmluvnými typmi. Okrem toho tiež zakotvuje príkaz uskutočňovať výkon závislej práce právnou formou pracovného pomeru.

Závislú činnosť, ktorej základným indikátorom je podriadenosť zamestnanca zamestnávateľovi a výlučný osobný výkon práce, v trhovom hospodárstve v niektorých prípadoch nahrádza **sebazamestnávanie**. Podľa ŠÚ SR sa „osoby pracujúce vo vlastnom podniku (podnikatelia so zamestnancami), na vlastný účet (podnikatelia bez zamestnancov) a vypomáhajúci (neplatení) členovia domácností podnikateľov“ označujú ako sebazamestnané (ŠÚ SR, 2014). Za sebazamestnávateľa¹⁶ sa pokladá ten človek, ktorý zaujíma v sociálnom systéme práce pozíciu zamestnanca i zamestnaného. Vo vlastnej spoločnosti zamestnáva seba samého. Hranica medzi zamestnaním a sebazamestnaním ale doposiaľ nie je celkom jasná.

Podľa českého daňového portálu je sebazamestnávateľ väčšinou fyzická osoba, ktorá prácu vykonáva samostatne, a tak nesie zodpovednosť aj za správne dodržiavanie podmienok ochrany života a zdravia pri práci. Ide o samostatnú zárobkovú činnosť, ktorá sa charakterizuje ako živnosť, ktorá je prevádzkovaná sústavne, vo vlastnom mene, na vlastnú zodpovednosť, na účel dosiahnutia zisku za podmienok ustanovených v Zákone

¹⁵ Podnikanie je samostatná zárobková činnosť vykonávaná vo vlastnom mene za účelom dosiahnutia zisku.

¹⁶ Okrem tohto označenia sa tieto osoby označujú aj ako „samozamestnané“. Pozri napr. Dovaľová, Hvozdková (Košta, 2011; Morvay, 2010).

č. 455/1991 Z. z. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov (bližšie pozri aj Daňový portál, 2015; ÚPSVR). V porovnaní s osobami, ktoré vykonávajú závislú prácu, sebazamestnávateľa požívajú väčšiu nezávislosť a flexibilitu. Súčasne ale musia znášať väčšie ekonomické riziká a väčšiu zodpovednosť ako zamestnanci a v neposlednom rade, sebazamestnávateľa sa môžu nachádzať v nestabilných pracovných vzťahoch. Rozvoj trhového hospodárstva nepochybne predpokladá rozvoj sebazamestnávania, čo ale nie je jednoduchý proces. Ide jednak o nahrádzanie závislej činnosti niektorých osôb sebazamestnávaním, a jednak o priame zakladanie živností absolventmi škôl, ktorý sa rozhodnú podnikáť v určitej oblasti na trhu práce ako sebazamestnávateľa. Ako sa uvádza: „Samozamestnávanie by malo byť optimálne vyvážené podnikaním a samopodnikaním.“ (Petrík, 2011: 192).

Na Slovensku dochádzalo k rastu počtu sebazamestnaných osôb už od roku 1997, čo súviselo s prechodom z centrálne riadenej ekonomiky k trhovej ekonomike¹⁷. Výrazný nárast počtu sebazamestnaných osôb (viac ako 10 % medziročný nárast), sme na Slovensku mohli pozorovať v rokoch 2008 a 2009. V štatistikách sa podpísal o miernejšie výsledky vplyvu hospodárskej krízy na zamestnanosť a za týmto nárastom stojí expanzia počtu podnikateľov, najmä podnikateľov bez zamestnancov, ktorí tvoria najpočetnejšiu kategóriu samozamestnaných osôb. Kým pred krízou rástol počet podnikateľov rýchlejšie ako počet zamestnancov, v roku 2009 zasa evidujeme nárast podnikateľov o 10,7 % pri súbežnom poklese zamestnancov (o 4,8 %), čo možno hodnotiť ako štruktúrnu zmenu v zmysle nahrádzania závislej pracovnej činnosti samozamestnávaním. Koncom roka 2009 sa dlhotrvajúci trend rastu samozamestnávania zastavil a počet samozamestnaných ďalej v priebehu roka 2010 a v prvej polovici 2011 stagnoval (Hvozdíková, 2011).

K. Morvay (2010) poukazuje na jednu osobitosť v ekonomike SR. Zatiaľ čo v západnej Európe spolu s počtom zamestnancov klesá aj počet samozamestnaných, v SR pri poklese počtu zamestnancov priam expanduje počet samostatne zárobkovo činných osôb. Možno konštatovať, že recesia¹⁸ má aj nerovnomerný vplyv na rôzne kategórie pracovnej sily, ešte zrýchľuje dlhodobjšie prítomnú štruktúrnu zmenu na trhu práce, a to nahrádzanie závislej činnosti samostatnou zárobkovou činnosťou. V tomto období evidujeme značný nárast počtu sebazamestnaných osôb v SR, ktorý je neporovnateľný s poklesom týchto osôb v rámci EÚ 15. Údaje potvrdzujú, že už aj pred ekonomickou recesiou bolo vysoké tempo rastu samozamestnaných osôb v SR a po jej nástupe sa ešte intenzívnejšie zvýšilo. V ostatných krajinách tejto kategórie skôr prevládal pokles alebo stagnácia počtu samozamestnaných v skorej fáze recesie. Ústredie Sociálnej poisťovne na Slovensku potvrdzuje, že počet odvádzateľov poistného na sociálne poistenie zaznamenáva pozitívny trend, nakoľko v posledných troch rokoch postupne rastie najmä počet zamestnancov a zamestnávateľov.

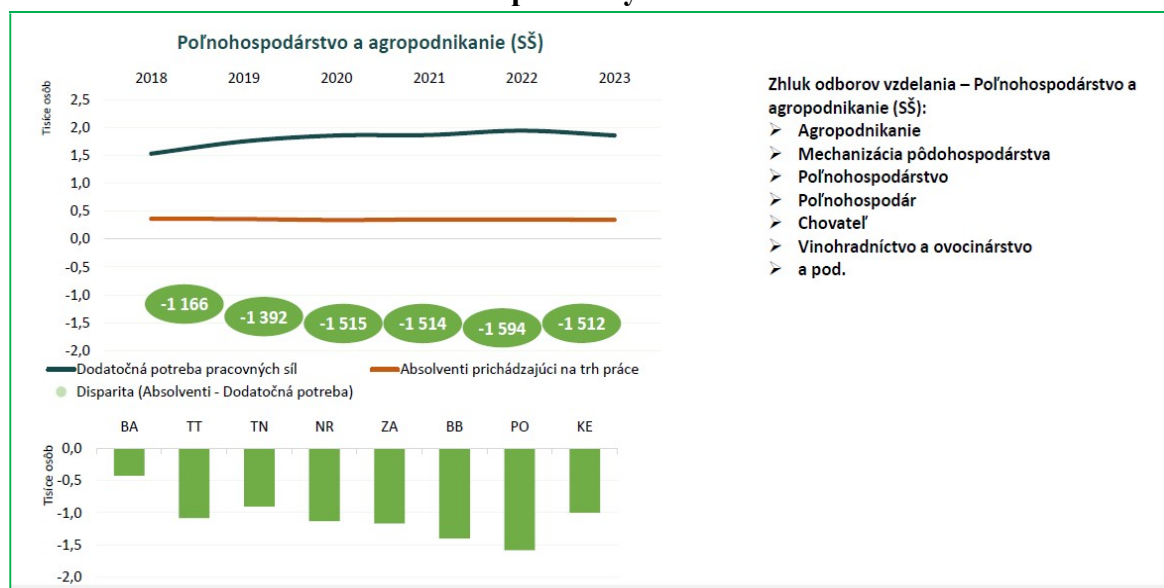
¹⁷ Podobný trend zasiahol aj v niektoré ďalšie nové členské štáty EÚ.

¹⁸ Ide o ekonomickú recesiu, ktorá sa spája s nekritickým poklesom výroby, so spomalením hospodárskeho rastu podniku. V prípade posudzovania štátu ako celku sa spája s nulovým rastom hrubého národného produktu (HDP) alebo s jeho poklesom na obdobie dlhšie ako šesť mesiacov. Ekonomická recesia má viacero znakov, okrem iného sa vyznačuje nerovnomerným vplyvom na rôzne kategórie pracovnej sily (Bližšie pozri Finančné noviny, 2019).

Ako vyplýva zo štatistických údajov Sociálnej poisťovne, kým v decembri 2016 predstavoval počet zamestnaných poistencov (vrátane dohodárov) 2 369 277, v roku 2017 ich bolo 2 404 117 a v júli 2018 narástol počet zamestnancov a dohodárov na 2 439 456. Prognóza je taká, že v rokoch 2018-2023 bude mať celková dodatočná potreba trhu práce¹⁹ v SR klesajúcu tendenciu. Pokles potrieb trhu práce bude podmienený hlavne poklesom dopytu po zamestnancoch v podnikoch a u FO-podnikateľov²⁰. Naopak, v dôsledku zvyšujúcej sa náhrady pracovných síl v rokoch 2018-2023 bude celospoločenská potreba FO-podnikateľov narastať z takmer 11 000 v roku 2018 na viac ako 14 000 osôb v roku 2023 (Sociálna poisťovňa, 2018)²¹.

Podobná je aj **situácia v poľnohospodárstve**. Na základe národného projektu „Prognózy vývoja na trhu práce v Slovenskej republike“ realizovaného v gescii MPSVR bola zistená potreba pracovných síl v oblasti poľnohospodárstva a agropodnikania a ako je zrejme z Obr. 2, nedostatok pracovných síl v daných oblastiach hospodárstva nebude možné pokryť absolventmi prichádzajúcimi na trh práce v SR. Podľa prognóz bude najväčšia dodatočná potreba absolventov stredných škôl [SŠ] v banskobystrickom a popradskom okrese, v ktorých pracovné príležitosti vysoko prevyšujú reálnu možnosť pokryť voľné pracovné príležitosti v danej oblasti hospodárstva.

Obr. 2: Nedostatok pracovných síl – absolventov SŠ

Zdroj: Prognózy vývoja na trhu práce v SR (Trexima, 2018)

Vzhľadom na dodatočné potreby trhu práce je potrebné v jednotlivých oblastiach hospodárstva vytvárať vhodné podmienky pre sebazamestnávanie, ktoré sa pokladá za

¹⁹ Dodatočné potreby trhu práce vyjadrujú budúci dopyt na trhu práce, ktorý vznikne nad rozsah v súčasnosti zamestnaných osôb.

²⁰ FO-podnikatelia sú fyzické osoby-podnikatelia vrátane slobodných povolání a samostatne hospodáriacich roľníkov.

²¹ <https://www.socpoist.sk/aktuality-rastie-pocet-zamestnancov--szco-aj-zamestnavatelov/48411s66482c> (Dokument bol revidovaný 4.9.2018)

prirodzený zdroj vzniku nových pracovných miest²², za cestu k riešeniu nezamestnanosti ale rovnako je aj obrannou reakciou na nepriaznivý vývoj na trhu práce. Platí to aj pre agrozozor, kde je potrebné vážne uvažovať nad tým, ako motivovať mladých ľudí k tomu, aby sa rozhodli v poľnohospodárstve sebazamestnávať a podnikať.

Pre opätovné stimulovanie podnikateľského ducha v Európe bol v EK predložený už v úvode kapitoly spomínaný²³ *Akčný plán pre podnikanie 2020*, ktorý bol zvlášť zameraný na skupiny s najväčším potenciálom (nezamestnaní pracovníci s odbornými zručnosťami, ženy alebo mladí ľudia), a mal sa opierať o úzku spoluprácu medzi službami zamestnanosti a poskytovateľmi podnikovej podpory a financovania. Jeho cieľom bolo napomáhať nezamestnaným pri účinnom prechode na samostatnú zárobkovú činnosť, ale i zvýšiť udržateľnosť ich podnikov a poskytovať cieleňú podporu skupinám, ktoré môžu vyžadovať dodatočné zdroje. Teda aj mladým ľuďom alebo osobám, ktoré nemajú možnosť využívať tradičné spôsoby podnikovej podpory. Zvlášť je potrebné vyzdvihnúť zameranosť plánu na demografické skupiny, ktoré nie sú dostatočne zastúpené v rámci podnikateľskej populácie a najmä medzi zakladateľmi podnikov (mladí ľudia, ženy, osoby so zdravotným postihnutím a/alebo migranti). V dokumente sa uvádza, že „Európa im musí sprístupniť cestu k podnikaniu s cieľom vytvoriť pre nich pracovné miesta, podporiť ich ekonomicky aj sociálne a zvýšiť ich tvorivý a inovačný potenciál“. (EK, 2012a: 23). V tejto súvislosti napríklad E. Krajňáková (2006) v jednom príspevku kriticky podotýka, že napriek tomu, že mnoho krajín EÚ malo vysokú mieru nezamestnanosti, žiadna neriešila tento problém pomocou stratégie, ktorou by mala byť premena nezamestnaných na úspešných podnikateľov. O túto cestu sa pokúsili vo Veľkej Británii v roku 1980. Vláda vyhlásila, aby nezamestnaní „sadli na svoje bicykle“ a začali hľadať prácu hocikde, ak nenachádzali žiadne voľné miesta vo svojich lokalitách, alebo aby si založili vlastné živnosti.

Ako bolo vyššie uvedené, sebazamestnávanie je riešením zvyšovania zamestnanosti v niektorých oblastiach hospodárstva. Aj vrátane poľnohospodárstva sa javí ako vhodné riešenie, a to hlavne do budúcnosti. V budúcnosti sa totiž očakáva nedostatok pracovných síl v oblasti poľnohospodárstva. Najmä v niektorých zamestnaniach, a to predovšetkým v dôsledku očakávaného vysokého počtu podnikateľov, ktorí budú odchádzať z trhu práce do roku 2023. Chýbať budú najmä traktoristi, chovatelia, dojiči kráv, oviec a kôz, ale aj spracovatelia ovocia a zeleniny, pracovníci v zmiešanom hospodárstve, ovocinári a podobne. Dodatočný dopyt na trhu práce do roku 2023 bude na úrovni presahujúcej 10 000 osôb, pričom z odborov vzdelania ako poľnohospodárstvo, poľnohospodárska

---

²² Podnikanie sa označuje za významnú hnaciu silu hospodárskeho rastu a vytvárania pracovných miest. Vedie k vzniku nových spoločností a pracovných miest, otváraníu nových trhov a umožňuje rozvíjanie nových zručností a schopností (EK, 2012a).

²³ Ešte predtým sa objavila iniciatíva EU určená mladým ľuďom s názvom *Dostať mladých do zamestnania*, ktorá poukázala hlavne na fakt, že kríza, v ktorej sa od roku 2008 Európa nachádza, má mimoriadne závažný a veľký vplyv na životy mladých ľudí. Miera nezamestnaných mladých ľudí dosiahla v prvom štvrtroku 2012 hodnotu 22,7%, čo predstavuje dvakrát viac ako u dospelých (EK, 2012b). Uvedená iniciatíva ale nevenovala osobitnú pozornosť sebazamestnávaníu mladých a ich zapojeníu do podnikania v krajinách EÚ. Vymedzovala problémy, ktoré súvisia so zamestnanosťou mládeže a navrhla balík opatrení a ich možných riešení na úrovni EÚ.

výroba, agropodnikanie, chovateľ zvierat, a ďalších by malo prísť v rovnakom období na trh práce iba približne 2 100 absolventov. Nedostatok v týchto zamestnaniach bude predovšetkým v Prešovskom a Banskobystrickom kraji, pričom najnižší nedostatok sa očakáva v Bratislavskom kraji (TREXIMA, 2018a).

Nadalej však pri rozhodovaní o prechode zo závislého zamestnanca na samozamestnaného zohrávajú úlohu viaceré **brzdiace faktory** (napr. ako relatívne isté očakávania príjmov vyplývajúce z terajšieho zamestnania v porovnaní s finančným rizikom, neistota spojená so sebazamestnávaním), čo je podľa J. Koštu (2011) úzko späté so všeobecným nedostatkom podnikateľskej kultúry v Európe. Ako sa uvádza v *Akčnom pláne pre podnikanie 2020*, dôležitým prvkom pre zmenu podnikateľskej kultúry je zmena vnímania podnikateľov na základe praktického a pozitívneho informovania o ich úspechoch, prínose pre spoločnosť a rovnako možnostiach zakladania nových podnikov alebo akvizície ako kariérneho cieľa (EK, 2012a). Osobitným brzdiacim faktorom²⁴ sú dlhodobé finančné záväzky vzhľadom na ich vyšší vek. A rovnako nejasná definícia sebazamestnávateľa, ktorá bola vo väčšine krajín hodnotená ako najvýznamnejšia štrukturálna bariéra, aj keď medzi krajinami badať niektoré rozdiely. Z nášho pohľadu sa tak vynára sa otázka, aké výhody a benefity môže prinášať sebazamestnávanie osobám, ktoré sa rozhodnú pôsobiť na trhu ako sebazamestnávateľia a na druhej strane – aké záväzky, resp. aká zodpovednosť sa spája s touto pozíciou na trhu práce a celkovo v spoločnosti.

1.2 Motivácia k sebazamestnávaniu verzus zodpovednosť

Stretávame s názorom, že prax poukazuje na to, že „stabilný vzťah výkonu závislej práce v právnej forme pracovného pomeru pozitívne ovplyvňuje aj zamestnanca pri zvyšovaní produktivity práce“ (Barancová, 2015: 5). Tento názor ale nemožno pokladať za všeobecne platný. Naopak, pre mnohých podnikateľov či sebazamestnávateľov sa motiváciou k zvyšovaniu produktivity práce stáva podnikanie zacielené na úžitok, užitočnosť, ktorý je vyjadrený ziskom, ktorý zahŕňa aj tzv. podnikateľskú odmenu, ktorá je mierou výnosnosti vlastného kapitálu a zároveň odmena za podnikateľské riziko.

Podnikanie prináša úžitok v podobe zisku, efektivity, rentability a pod. podnikateľovi aj ďalším ľuďom, regiónu, spoločnosti atď. Konkrétne sa napríklad berie do úvahy, komu a koľkým ľuďom konanie prináša výhody, napríklad v podobe vyššieho zisku, vyššej mzdy, lepších podmienok v práci, zlepšenia kvality života a pod. Otázkou napríklad je, či sa tovar alebo služba považujú za užitočné vtedy, keď prinášajú vysokú mieru šťastia a uspokojenia pre individuum alebo pre väčší počet ľudí tak, ako to požaduje klasický

---

²⁴ Experti EÚ zostavili vzhľadom na politiku prekonávania bariér sebazamestnávania zoznam týchto bariér. Ide o nejasnú definíciu štatútu sebazamestnanca, formálne a vzdelanostné požiadavky na začatie podnikania, problémy spojené s poistením v nezamestnanosti, problémy spojené so zdravotným poistením, problémy súvisiace s invalidným a úrazovým poistením, problémy súvisiace s penzijným poistením, ďalšie problémy súvisiace so sociálnym poistením, daňové problémy, problémy súvisiace s jestvujúcou pracovnou zmluvou, osobitne s nekonkurenčnou klauzulou (*non competition clause*) a s klauzulou o zákaze získavania objednávok (*non-solicitation clause*) a ďalšie problémy pracovného práva (Košta a kol., 2006).

utilitarizmus²⁵. Ak je pre podnikateľov motiváciou iba individuálny úžitok uvažujeme o takzvanom welfarizme, ktorý pokladá úžitok za jediný zdroj hodnoty²⁶.

Úsilia o dosahovanie individuálneho úžitku sa spájajú s rozvojom západného individualizmu²⁷, ktorý sa odkláňa od snáh po univerzálnosti či od ideálu podriadenosti individuálnych záujmov kolektívnym záujmom. Medzi takéto indivíduá sa radia aj niektorí sebazamestnávateľa, resp. samostatne zárobkovo činné osoby, ktoré sú osobne a ekonomicky nezávislé od druhej zmluvnej strany (Toman, 2008). V globálnom prostredí ich motivuje sloboda pohybu, ktorá umožňuje rozvíjať ekonomické vzťahy v celosvetovom, globálnom meradle a rozširovať svetový obchod. A rovnako sloboda pri kladení a dosahovaní individuálnych cieľov ale i pri voľbe postupov a prostriedkov k dosahovaniu cieľov. Všeobecne pre sebazamestnávateľov platí, že nakoľko sú subjekty, ktoré zamestnávajú seba samých, majú širšie možnosti v oblasti voľby cieľov, rozhodovania. Ako sa uvádza: „Keď sa na samých seba pozeráte ako sebazamestnávateľov, pestujete v sebe mentalitu podnikateľov, mentalitu vysoko samostatného jedinca zodpovedného samému sebe a vidíte sa ako osobnosť, ktorá uvádza veci do pohybu. Vidíte samých seba ako šéfa svojho života.“ (Kariérny poradca, 2018). Väčšia sloboda²⁸, väčšie možnosti voliť a rozhodovať motivujú mnohých ľudí k tomu, aby podnikali.

Prikláňame sa k názoru, že „zovšeobecnenie praxe hospodárenia ostatných rokov svedčí o tom, že staršia generácia pracovníkov, pre ktorú je charakteristický strach ohľadom možnosti samostatnej činnosti, ani „minimálna“ spotrebná psychológia nie je pripravená k aktívnej podnikateľskej činnosti. K podnikaniu je viac prístupná mládež s jej vysokými nárokmi a snahou o maximálnu sebarealizáciu.“ (Krajňaková, 2006: 201). Ide o mladých ľudí nezaťažených minulosťou, ktorých ženie vpred individuálny záujem, úspech či prestíž. Sú schopní vytvoriť si takú životnú orientáciu správania, v rámci ktorej je kladený hlavný dôraz na sebahodnotu indivídua, na jeho slobodu a autonómiu, na jeho reálne možnosti určiť si záujmy a smery činností, na schopnosti individuálnej osobnosti pôsobiť aktívne, samostatne, iniciatívne, podnikavo (Krajňaková, 2006). Zároveň je nutné zdôrazniť, že **rozvoj podnikania** predpokladá nielen slobodu a autonómiu indivídua, schopnosti subjektov aktívne a samostatne realizovať podnikateľské ciele. Jednotlivci, ktorí sa rozhodnú podnikat' a budú realizovať podnikanie vo vlastnom mene, by taktiež

---

²⁵ Z pohľadu tohto smeru sa pokladá konanie za mravne správne vtedy, keď jeho následky prináša šťastie všetkým, ktorých sa dotýka. Kritériom posudzovania je čo možno najväčšia suma sociálneho úžitku, respektíve najväčší priemerný úžitok, čo vyvoláva potrebu konať optimálne pre blaho všetkých zúčastnených.

²⁶ Utilitarizmus spája s welfarizmom A. Sen, ktorý ho pokladá za jednu z elementárnych požiadaviek utilitarizmu ako morálneho princípu (Sen, 2002). Z pohľadu welfarizmu sú individuálne úžitky jedinou skutočnou hodnotou pre etické kalkulácie.

²⁷ Aj na Slovensku sa rozvíja západný typ individualizmu, čo súvisí s tým, že Slovensko prešlo po roku 1989 na trhovú ekonomiku a jeho občanom sa ukázali nové možnosti pre uplatnenie schopností.

²⁸ Rovnako je potrebné dodať, že vďaka rozširujúcej sa slobode situácia v novom globálnom prostredí sa nielen zlepšuje, ale i komplikuje, nakoľko sa v ňom hromadia aj mnohé problémy a ďalšie negatívne javy (rôzne nerovnosti medzi ľuďmi či krajinami, chudoba, strata bezpečia, riziká globálneho charakteru a niektoré ďalšie), ktoré sa označujú ako dominantné problémy začiatku 21. storočia.

mali v plnej miere preberať zodpovednosť za všetky činnosti a výsledky týchto činností, ako aj ich dopady na všetky subjekty, ktoré nejakým spôsobom svojimi činnosťami zasahujú, na organizácie, región, spoločnosť.

Aj keď pre sebazamestnávateľov je silnou motiváciou predovšetkým zisk, a to nielen v podobe peňažného profitu, úspechu, uznania a podobne, súčasne by malo byť dôležitou motiváciou uspokojovanie potrieb ľudí, zvyšovanie kvality ich života a zabezpečovanie udržateľného života na Zemi. S rozširujúcou sa mierou by sa mala spájať aj väčšia **miera zodpovednosti**, čo si ale nie všetci dostatočne uvedomujú. Sloboda vytyčovať a dosahovať vlastné ciele ale i voliť si postupy a prostriedky k ich dosahovaniu, sa tak musia nerozlučne spájať so zodpovednosťou. Ide o zodpovednosť sebazamestnávateľov za sústavné vykonávanie podnikateľských činností, či už živnostníkov alebo členov podnikateľských združení, organizácií (spoločnosť s ručením obmedzeným, akciová spoločnosť a i.), zahŕňa zodpovednosť za tzv. podnikateľské riziko, hmotnú zodpovednosť, zodpovednosť za záväzky voči ostatným subjektom a pod. Podnikatelia podnikajú na vlastnú zodpovednosť a na vlastný účet a za prípadné záväzky zodpovedajú celým svojím majetkom, pričom túto zodpovednosť nemôžu prenášať na tretie osoby (napríklad podnikatelia môžu viesť účtovníctvo v internej réžii či externe, no nijako sa nezabávajú zodpovednosťou za jeho úplnosť, správnosť a preukaznosť). Pritom zodpovednosť sebazamestnávateľov sa nevzťahuje iba na nejaké konkrétne vymedzené ciele a úlohy v spoločnosti, ale ide o celkovú zodpovednosť, ktorá prináleží tejto pozícii na trhu práce a vôbec – v spoločnosti. Zodpovednosť v podnikaní vymedzená pomocou právnych noriem, zďaleka nepokrýva komplexne zodpovednosť podnikateľských subjektov.

Vyššie načrtnutá zodpovednosť je predovšetkým ponímaná ako požiadavka štátu na výkon profesijnej roly či na realizáciu pracovnej pozície. Nejde ale iba o zodpovedné dodržiavanie právnych noriem. Okrem toho, podnikatelia nesú zodpovednosť za prijaté rozhodnutia, od ktorých závisí priebeh činností, dosiahnuté výsledky a konzekvencie, a to nielen pre organizáciu, ale aj pre ďalšie subjekty v podnikaní, a celkovo pre spoločnosť, životné prostredie a prírodu²⁹. V tejto súvislosti nemožno pochybovať o tom, že zodpovednosť podnikateľov – sebazamestnávateľov je aj morálnou požiadavkou. Zodpovednosť je morálna kategória týkajúca sa napĺňania záväzkov a požiadaviek, ktoré sa vzťahujú k plneniu určitej spoločenskej úlohy alebo k úlohám pozície, ktorú subjekt zastáva v nejakom sociálnom systéme. Od podnikateľov, živnostníkov a ďalších sebazamestnávateľov sa predsa očakáva nielen zodpovednosť za dosahovanie ekonomického rastu, ale aj za voľbu a realizáciu spôsobov, ktorými je tento rast dosahovaný, a tiež za to, aby ekonomický rast súčasne umožňoval sociálny rozvoj, viedol k zlepšovaniu kvality života ľudí, a pritom nebol dosahovaný za cenu degradácie ľudských práv, poškodzovania zdravia, prírody, životného prostredia a pod. Od podnikateľov totiž v značnej miere závisí podoba budúceho sveta a život jeho

---

²⁹ Pozri koncept Spoločensky zodpovedné podnikanie [SZP]. Bližšie pozri napr. Bowen (1953); EK (2001); Svitačová a kol. (2014) a i.

obyvateľov, a tak súčasťou zodpovednosti sebazamestnávateľov musí byť aj takzvaná environmentálna zodpovednosť.

Environmentálna zodpovednosť je etická kategória, ktorú koncipoval H. Jonas (1997) ako zodpovednosť za zachovávanie podmienok udržateľnosti života ľudstva na Zemi. Etika má napomáhať odvrátiť hrozbu ekologickej katastrofy, ide o „etiku núdzového stavu ohrozenej budúcnosti“, etiku, ktorá vyžaduje sebaobmedzenie kvôli členom vlastnej komunity, ako i kvôli všetkým ľuďom, aj tým, ktorí sa ešte nenarodili (Jonas, 1997)³⁰. Environmentálnu zodpovednosť zahŕňame pod globálnu zodpovednosť, zodpovednosť za svet, v ktorom žijeme, za dôsledky rozhodnutí a činností na jeho obyvateľstvo, kultúru, životné prostredie, prírodu³¹. Predpokladá preberať zodpovednosť za rozvoj a podobu kultúry, ale i za prírodu. Na základe nej by mali podnikateľské subjekty prijímať zodpovedné rozhodnutia v súlade s požiadavkou udržateľného rozvoja³² a zabráňovať tak plytvaniu vzácnymi zdrojmi, poškodzovaniu prírody, rozvíjaniu spotrebnej kultúry a pod. Environmentálnej zodpovednosti predchádza potreba environmentálneho uvedomenia. Predovšetkým ide o uvedomovanie faktu, že prírodné zdroje sú čoraz viac zaťažované produktívnou i neproduktívnou ľudskou činnosťou, pričom sa stupňuje sociokultúrne zaťaženie prírody a dochádza k negatívnym zmenám v životnom prostredí. Environmentálne uvedomenie zahŕňa poznatky o aktuálnom stave životného prostredia, environmentálnych problémoch, ekologických a environmentálnych trendoch, a tiež o tradíciách, ktoré sa týkajú otázok životného prostredia. Vďaka nemu dokážu subjekty chápať, že všetky biosystémy majú konečnú kapacitu, čo vyžaduje zodpovedne riadiť ľudské činnosti tak, aby neohrozovali zdravie týchto systémov (Pechočiaková Svitačová, Pechočiak, 2017). Environmentálna zodpovednosť je súčasťou globálnej zodpovednosti, ktorú by taktiež mali subjekty v agrozozorte rešpektovať, keďže realizujú svoje činnosti v globálnom priestore. Ako sa uvádza, pre novú generáciu lídrov nebude globálna zodpovednosť iba teória, alebo nejaký doplnok, ale neoddeliteľná zložka ich práce (Neligan, 2017). Najmä od podnikateľov sa tak vyžaduje vytyčovanie i napĺňanie cieľov a úloh v rámci takými spôsobmi, ktoré nepoškodzujú, neutláčajú či nediskriminujú žiadneho človeka vo svete, a súčasne, nepoškodzujú prírodu. V súlade s trvalo udržateľným rozvojom je žiaduce, aby sa usilovali o dosahovanie ekonomického rastu, ktorý je sociálne spravodlivý, a zároveň environmentálne udržateľný.

---

³⁰ Podľa Jonasa (1997) by environmentálna zodpovednosť mala rešpektovať nový imperatív: „Jednaj tak, aby účinky tvojho jednania boli zlučiteľné s trvaním skutočne ľudského života na zemi.“ Alebo: „Neohrozuj podmienky neobmedzeného trvania ľudstva na Zemi.“ (Jonas, 1997: 35).

³¹ Zraniteľnosť prírody by sa mala premietnuť do toho, že predmetom záujmu človeka sa stane príroda. Poukazuje na potrebu rehabilitovať pojem príroda a chápať ju ako nutnú podmienku bytia človeka (Jonas, 1997).

³² Pod udržateľným rozvojom, resp. trvalo udržateľným rozvojom sa všeobecne podľa Svetovej komisie pre životné prostredie a rozvoj rozumie osvojenie si podnikateľských stratégií a aktivít, ktoré vyhovujú súčasným potrebám podniku aj jeho *stakeholderom* pri súčasnej ochrane, udržovaní a zlepšovaní ľudských a prírodných zdrojov, ktoré sa vyskytnú v budúcnosti (World Commission on Environment and Development, 1987). Hlavným cieľom udržateľného rozvoja, ktorý sa opiera o tri základné piliere (ekonomický, sociálny a ekologický), je zlepšovať životné podmienky ľudí a realizovať sociálny a ekonomický vývoj udržateľne, to znamená šetrným spôsobom voči životnému prostrediu so zachovaním dostatočného množstva prírodných zdrojov pre budúce generácie.

Podnikatelia ako sebazamestnávateľia sú si povinní uvedomovať zodpovednosť voči každému človeku bez ohľadu na to, z ktorej časti planéty pochádza, a súčasne voči prírode. Sú zodpovední za ochranu takých hodnôt akými sú ľudské práva, náboženský pluralizmus, rovnosť pohlaví, právny štát, životné prostredie, príroda a iné. V tejto súvislosti je ich úlohou v podnikaní sa zasaďovať o udržateľný hospodársky rast, zmierňovanie chudoby, o prevenciu a zastavenie konfliktov medzi krajinami, rešpektovanie kultúrnej rozdielnosti, eliminovanie zbraní hromadného ničenia, o podporu humanitárnej pomoci a podobne. Možno konštatovať, že **globálna zodpovednosť** pre podnikateľov predpokladá realizáciu tzv. udržateľného podnikania (*Business Sustainability*), ktorého hlavnou ideou je ohľaduplný prístup k našej planéte a k ľudskému životu. Okrem potreby ochraňovať ľudské zdroje, ktoré sú najmä v niektorých častiach sveta zneužívané, podnikanie v znamení udržateľného rozvoja odmieta zneužívanie a neracionálne využívanie prírodných zdrojov vzhľadom na to, že ich nezostáva dostatok pre ďalšie generácie, ktoré budú podnikat' po nás. Zodpovedne podnikat' si napríklad vyžaduje uvedomovať si, že preferencia veľkých finančných efektov pred záujmami zabezpečenia dlhodobého udržateľného rozvoja, by bola nielen faktorom destabilizácie ekonomiky vo svete, ale i príčinou globálnych zmien životného prostredia, vzniku globálnych environmentálnych a ďalších problémov.

Zvlášť poľnohospodárstvo, ktoré má plniť niekoľko dôležitých funkcií (zabezpečovanie výroby zdravých a kvalitných potravín, udržiavanie a chránenie prírodných zdrojov a kultúry krajiny správnym obhospodarovaním pôdy, prispievaním k zachovaniu životaschopného vidieka)³³ musí byť hospodársky udržateľné. Musí zabezpečiť trvalú obnovu svojich výrobných faktorov, pričom rozhodujúcu úlohu zohráva úhrada nákladov podnikateľských subjektov v odvetví cenami ich komoditných výstupov (poľnohospodárskych výrobkov a služieb) a ďalšie kompenzácie, spravidla z verejných zdrojov, ktoré uhrádzajú náklady na nekomoditné výstupy (napríklad environmentálne služby). Neexistuje totiž pre ne ocenenie prostredníctvom trhu. Hospodársku udržateľnosť je preto nutné dopĺňať aj o environmentálnu udržateľnosť, bez ktorej je totiž nemožné zabezpečovať hospodársku udržateľnosť (Chovancová, Adamišín, 2016).

Sebazamestnávateľia nachádzajú v novom globálnom prostredí nielen pozitíva a „benefity“ v podobe slobody pohybu na trhu, slobody rozhodovania, voľby, úspechu, uznania a podobne. Druhou stranou mince sebazamestnávania je zodpovednosť. Závisí od konkrétnych subjektov, do akej miery sú motivovaní výhodami a benefitmi, ktoré sa spájajú so sebazamestnávaním, a tiež ako vnímajú uvádzané typy zodpovednosti. Aj nároky, ktoré sa spájajú so zodpovedným podnikaním totiž môžu na nich vplývať demotivačne, i keď skôr prevláda názor, že zisk ako hlavný motív podnikania, a tiež úspech i uznanie sú silnejšími motivačnými faktormi.

---

³³ Bližšie pozri Blaas, Bielek, Božík (2010).

1.3 Zamestnávanie, sebazamestnávanie a podnikanie a mladých ľudí v agrosektore

„Obnova poľnohospodárstva, ktorá je veľmi komplexným výrobným odvetvím, bude bolestná, dokonca až nemožná, lebo ak budeme chcieť poľnohospodárstvo obnoviť, nebude s kým, nové generácie to nebudú vedieť. Postupne totiž zanikne profesia poľnohospodára, čo vidíme koniec koncov už teraz, keď druhá či tretia generácia po bývalých gazdoch nemá k poľnohospodárstvu vzťah a už vlastne byť poľnohospodárom ani nechce, ani nevie. Zamýšľa sa niekto nad tým, čo bude nasledovať, ak chudobnejšia časť obyvateľstva nebude mať možnosť sa najesť ani sa napiť vody?“ (Hraško, 2016). Túto vážnu otázku môžeme zároveň chápať ako výzvu pre súčasnú mladú generáciu, ktorú zamestnanie v agrosektore, a tiež podnikanie v tomto sektore príliš neláka.

Poľnohospodárstvo zaznamenáva za ostatné dve dekády **najvýraznejší pokles zamestnanosti**. Kým v roku 1995 patrilo medzi päť najpočetnejších odvetví s počtom zamestnancov dosahujúcich takmer 200 000, v súčasnosti patrí medzi najmenej početné odvetvia v SR len s niečo viac ako 50 000 zamestnancami. Dokonca sa uvádza, že Slovensko likviduje poľnohospodárov najviac v celej EÚ. Štatistiky ukazujú, že Slovensko suverénne vedie v likvidácii pracovných miest v poľnohospodárstve spomedzi ostatných štátov v rámci EÚ. Len za posledných 25 rokov sa v agrozorte na Slovensku zrušilo 200 až 300 000 miest (Sidorová, 2019). Otázkou je, prečo k tomu dochádza, v čom tkvie problém a aké sú príčiny?

Ako sa uvádza, znižovanie stavov pracovných síl v poľnohospodárstve sa pokladá za sprievodný jav kontinuálnej reštrukturalizácie agrárneho sektora (Buchta, 2019). Aj keď miera zamestnanosti osôb vo veku 20–64 rokov v EÚ dosiahla v roku 2018 svoju najvyššiu úroveň (73,1%)³⁴ a v posledných rokoch 2018 a 2019 evidujeme pokles miery nezamestnanosti v SR³⁵, musíme priznať, že zamestnanie v agrosektore nie je pre ľudí dostatočne atraktívne. Podľa Slovenského farmárskeho družstva [SFD] v roku 2018 poľnohospodárstvo nepatrilo k odvetviam ekonomiky, do ktorých by sa mladí ľudia hrnuli³⁶. V periodikách sa objavujú správy o tom, že agrosektor zatiaľ mladšie ročníky veľmi neláka a mladí ľudia nechcú pracovať v poľnohospodárstve³⁷. Potvrďuje to i fakt, že v súčasnosti je až 40% zamestnancov agrosektora vo veku nad 50 rokov, kým v prípade iných odvetví slovenského hospodárstva je podiel zamestnancov vo veku nad 50 rokov nižší, pohybuje sa v rozpätí 10 až 30%. O nízkej atraktivite agrosektora svedčí i fakt, že v súčasnosti v ňom pôsobí len minimum mladých ľudí. Najvyššie zastúpenie v ňom majú

³⁴ https://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php?title=Employment_statistics/sk&oldid=443858

³⁵ Nezamestnanosť na Slovensku sa prvýkrát dostala pod úroveň priemeru EÚ, a to nielen u mužov ale aj u žien a ako sa uvádza, v apríli 2019 klesla po prvýkrát od roku 1997 pod 5 % (Bližšie pozri: http://www.prog.sav.sk/sites/default/files/2018-08/Bulletin_PU_CSPV_SAV_cislo_3-2018_jul_18.pdf; https://www.upsvr.gov.sk/buxus/generate_page.php?page_id=905559)

³⁶ <https://www.webnoviny.sk/nasvidiek/polnohospodarstvu-chybaju-mladi-farmari-tvrdi-slovenske-farmarske-druzstvo/>

³⁷ Bližšie pozri napr. Kariera.info.sk; Pravda 2.9.2018.

pracujúci vo veku 55 až 59 rokov³⁸. Pre väčšinu ľudí nie je jednoducho životný štýl farmárčenia dostatočne atraktívny (Euractiv.sk, 2019). Pritom osobitnú kategóriu tvoria mladí ľudia, ktorí nie sú zamestnaní a ani nie sú v procese vzdelávania alebo odbornej prípravy [NEET].

Poľnohospodárstvo ale nestráca na príťažlivosti iba v očiach mladých, bojuje s plošným odchodom pracovníkov. Od prevratového roku, kedy v ňom pracovalo 360 000 ľudí, prišiel tento sektor až o 90 % pracovných síl. Podľa poslednej zelenej správy (MPRV SR, 2018) ho v roku 2017 opustilo ďalších 4 500 pracujúcich. Súčasný stav, kedy v ňom pracuje 44 000 ľudí je historicky vôbec najnižší (Euractiv.sk, 2019). Ale nejde iba o problém Slovenska. Napríklad sa uvádza, že iba 6% zo všetkých poľnohospodárskych podnikov v EÚ je riadených poľnohospodármi, ktorí sú mladší než 35 rokov. Veľkou výzvou je presvedčiť mladých ľudí, aby začali s poľnohospodárskou činnosťou (EK, 2019). Väčšie zapojenie mladých ľudí do poľnohospodárstva sa stalo jednou z hlavných priorít EK v pripravovanej reforme Spoločnej poľnohospodárskej politiky EÚ [SPP]. Nejde iba o zvýšenie zamestnanosti mladých ľudí v agrozorte, ale aj celkovo o zvýšenie počtu sebazamestnávateľov a rozvíjanie podnikania.

Zamestnávanie a sebazamestnávanie mladých ľudí v agrozorte sa pokladá za nanajvýš potrebné, keďže prináša viaceré výhody pre tento rezort. Jedna z výhod zamestnávania mladých ľudí je ich vyššia flexibilita v porovnaní so staršími zamestnancami. Tak ako aj v ďalších oblastiach hospodárstva sa od mladých zamestnancov v agrosektore očakáva, že sa budú rýchlejšie a pružnejšie prispôbovať zmenám v organizáciách či v regiónoch a napríklad pružnejšie reagovať na nové požiadavky a úlohy (zmena pracovného času, práca s IKT, nové postupy a i.). Pre podniky, firmy či farmy sú tak príslubom vyššej produktivity, vyšších výnosov, kreatívnejších výsledkov a pod. Aj to je jeden z dôvodov prečo je potrebné agrosektor omladiť. To ale značí aj motivovať sebazamestnávateľov, napríklad mladých farmárov, aby sa rozhodli v ňom podnikat'. Ako niektorí uvádzajú, vyžaduje si to systémové riešenia zo strany štátu (Euractiv.sk, 2019). EK poskytuje dostupnú pomoc mladým poľnohospodárom, ktorí dostávajú dodatočnú pomoc z EÚ napríklad vo forme platieb³⁹. Mladí poľnohospodári majú zároveň prednosť pri uplatňovaní základných platobných nárokov z národných či regionálnych rezerv. V krajinách EÚ, ktoré uplatňujú režim základných platieb, je táto

³⁸ Problém starnutia je aktuálny pre takmer všetky štáty EU. Ako sa uvádza: „Európska únia nevyhnutne musí zastaviť trend starnutia svojho poľnohospodárstva. EK omladzovanie agrosektora radí medzi hlavné priority reformy Spoločnej poľnohospodárskej politiky. Keďže ale väčšina prekážok vstupu mladých farmárov na trh vzniká na národnej úrovni, z pohľadu jeho budúcnosti sú kľúčové kroky zo strany štátu. V nasledujúcich týždňoch a mesiacoch budú vrcholiť diskusie o novej úniovej agropolitike po roku 2020 a súčasne aj prípravy Národného strategického plánu pre poľnohospodárstvo na nasledujúcich sedem rokov.“ (Šebesta, 2019).

³⁹ Povinnosťou vnútroštátnych orgánov je: vyčleniť až 2 % z celkovej podpory príjmov na platby pre mladých poľnohospodárov; rozhodnúť o počte hektárov v rámci poľnohospodárskych podnikov, na ktoré sa budú platby pre mladých poľnohospodárov vzťahovať (až do 90 ha); zvoliť jednu z metód výpočtu platieb pre mladých poľnohospodárov (až do výšky 50 % podpory príjmu poľnohospodárov); rozhodnúť o tom, či by príjemcovia týchto platieb mali mať primerané zručnosti a/alebo by mali splňať určité požiadavky na odbornú prípravu, garantovať platby pre spôsobilých mladých poľnohospodárov na obdobie 5 (EK, 2019).

prednosť dôležitá pre tých mladých poľnohospodárov, ktorí majú menej platobných nárokov než hektárov poľnohospodárskej pôdy alebo majú platobné nároky s nízkou hodnotou (EK, 2019).

Na Slovensku reprezentuje mladých poľnohospodárov Združenie mladých farmárov na Slovensku [ASYF]. Od roku 2008 poskytuje svojim členom, mladým farmárom vo veku od 18 do 40 rokov, ktorí majú záujem pracovať v poľnohospodárstve, informácie, vzdeláva ich a zastupuje pri rokovaniach s exekutívou. Aktívne spolupracuje s ústrednými orgánmi štátnej správy, navrhuje systematické a dlhodobé udržateľné riešenia, ktoré sa usilujú zohľadňovať aj záujmy mladých ľudí o pôdu. Je členom Európskej rady mladých farmárov [CEJA] a Vidieckej platformy. Ako sa uvádza, aj vďaka ASYF-u dnes Pôdohospodárska platobná agentúra [PPA] posielala rozhodnutia k žiadostiam v rámci Podopatrenia 6.1 Programu rozvoja vidieka SR 2014-2020. Je však otázne, do akej miery uvedené inštitúcie reálne napomáhajú mladým ľuďom, ktorí majú záujem pracovať v agrozozorte a najmä tým, ktorí sa v ňom hodlajú realizovať ako sebazamestnávateľia. To, že EK uprednostňuje mladých poľnohospodárov pri uplatňovaní základných platobných nárokov z národných či regionálnych rezerv a poskytuje im pomoc prostredníctvom grantov na zahájenie podnikateľskej činnosti, podpory príjmu, dodatočnej odbornej prípravy a ďalších výhod, zjavne nasvedčuje, že si uvedomuje nielen potrebu omladiť poľnohospodárstvo ale hlavne jeho ekonomické a spoločenské výhody do budúcnosti. Ide najmä o zvyšovanie konkurencieschopnosti sektora a zabezpečenie potravín v Európe v najbližších rokoch. Okrem toho sebazamestnávanie umožňuje rozvoj podnikania a pokladá sa za prirodzený zdroj vzniku nových pracovných miest, a rovnako za cestu k riešeniu nezamestnanosti na trhu práce.

Účelom podnikania v agrosektore⁴⁰ je zväčšiť vlastný majetok, a to rôznymi spôsobmi, z ktorých najčastejší je ten, že sú uspokojované potreby cudzích ľudí výrobou úžitkových hodnôt v rastlinnej výrobe alebo chovom hospodárskych zvierat s následným predajom v živočíšnej výrobe (Babinský, 2014). Podľa Zákona o SHR⁴¹ v zmysle § 12 je podnikaním poľnohospodárska výroba vykonávaná podnikateľom – fyzickou osobou osobne alebo pomocou iných osôb (ďalej len „samostatne hospodáriaci roľník“ alebo „SHR“). SHR vykonávajú poľnohospodársku výrobu vrátane hospodárenia v lesoch a na vodných plochách (Podnikajte.sk, 2011). Na podnikanie v agrosektore na Slovensku si všeobecne trúfa čoraz menej ľudí a počet zamestnaných osôb v poľnohospodárstve, lesníctve a rybolove klesá⁴². Súhlasíme s názorom, že „poľnohospodárska výroba nie je hobby, ani práca pre nekvalifikovaných ľudí, ale podnikateľské odvetvie ako každé iné, musí teda prinášať podnikateľovi primeraný zisk“. (Hraško, 2016). Jej špecifikom ale je, že sa uskutočňuje v rôznorodých, najmä pôdno-klimatických podmienkach, ktoré popri technologickom vybavení farmy v značnej miere vplývajú na množstvo produkcie získanej z jednotky plochy a teda aj na výšku nákladov v menej priaznivých prírodných

⁴⁰ Podstatu podnikania v agrosektore tvorí samostatné rozhodovanie o komodite podnikania, právnej forme, umiestnení podniku, jeho organizácii, miere použitia cudzieho kapitálu, rozdelení hospodárskeho výsledku, rozdelení rizika, a pod. (Babinský, 2014).

⁴¹ Zákon č. 105/1990 Z.z. o súkromnom podnikaní občanov v znení Zákona č. 219/1991.

⁴² Pozri napr. Štatistická ročenka SR (2017: 110) a Štatistická ročenka SR (2018: 112).

podmienkach. Uvedená osobitosť v porovnaní s priemyselnou produkciou či obchodom odrádza či minimálne nemotivuje niektorých podnikateľov k tomu, aby sa v agrozorte angažovali ako podnikatelia. Vnímajú to ako podnikateľské riziko, ktoré so sebou môže prinášať nižšie zisky a vyššie výdavky.

Bariéry, ktoré mladým farmárom komplikujú vstup na trh, predovšetkým vytvára štát⁴³. Medzi hlavné problémy patrí prístup k pôde a financiám a nízke mzdy v odvetví. Dôležitú úlohu zohrávajú podporné dotačné mechanizmy, ktoré by mali zabezpečiť farmárom a poľnohospodárom primerané podmienky na to, aby mohli rozvíjať podnikanie a dôstojne žiť. Dotácie schválené orgánmi EÚ ale neplnia funkciu odôvodnenej diferenciálnej renty (ktorá má za cieľ vyrovnávanie rozdielných prírodných podmienok hospodárov) a sú v rozpore so stanoviskom orgánov OSN o zabezpečení výživy ľudstva. Podľa niektorých politikov majú formu milodarov pre poľnohospodárov a sú predmetom korupcie medzi členskými štátmi i vo vnútri štátu. Vyhovujú len silným medzinárodným monopolom liberálne zameraného obchodného kapitálu pre udržanie a rast ich ziskov (Euractiv.sk, 2019). Na základe výskumu potrieb mladých farmárov, ktorý bol realizovaný v EÚ bolo zistené, že najnaliehavejšou všeobecnou potrebou mladých poľnohospodárov nie je potreba znalostí, ale najdôležitejšou všeobecnou potrebou, po ktorej nasledujú dotácie, prístup k úverom a kvalifikovaná pracovná sila je dostupnosť pôdy na kúpu alebo prenájom. Ako sa v správe konštatuje, ľahší prístup k pôde by pomohol mladým poľnohospodárom v EÚ zostať v podnikaní (EK, 2015). Ďalším vážnym problémom sú nízke mzdy v odvetví. V roku 2018 dosiahla priemerná mesačná mzda v poľnohospodárstve len 763 € a tvorila 75,30 % priemernej mzdy v národnom hospodárstve. V porovnaní s priemerom v národnom hospodárstve sa dlhodobo prejavuje nižšia úroveň miezd v poľnohospodárstve približne o 25 % (Buchta, 2019).

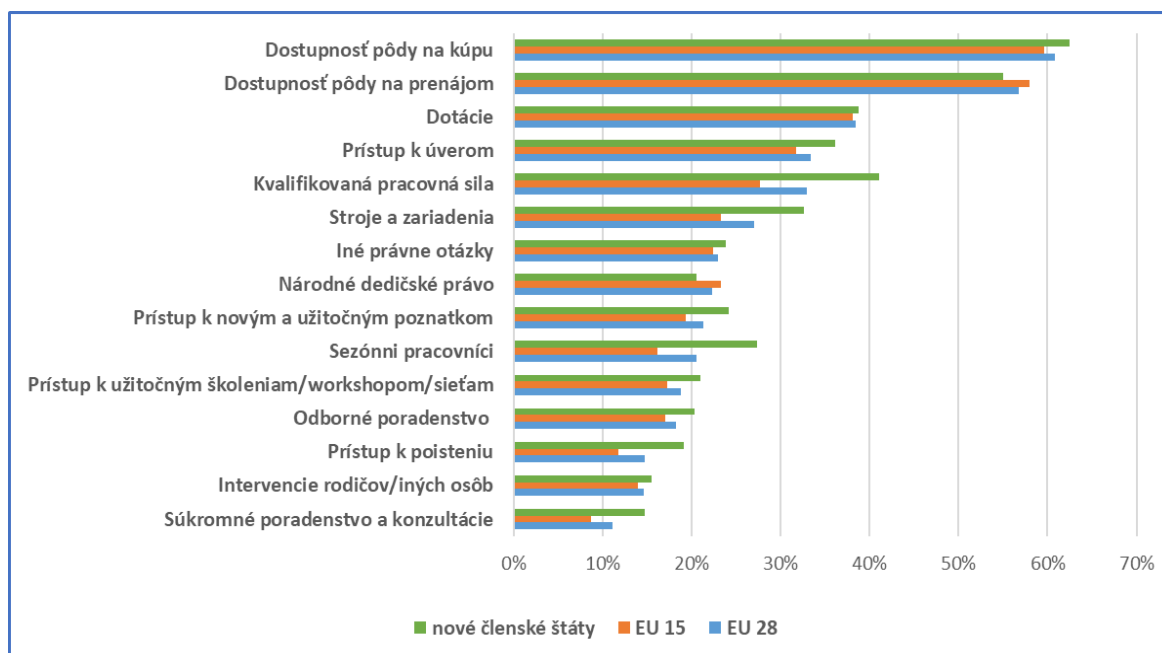
Mladí poľnohospodári, ktorí preberajú poľnohospodárske podniky, alebo aj tí, ktorí sa rozhodli podnikat' a vytvárať si vlastné podniky, môžu využívať finančné granty poskytované v rámci druhého piliera. Avšak ďalšie finančné prostriedky musia získavať od súkromných veriteľov, pričom prístup k týmto dodatočným finančným zdrojom predstavuje jednu z hlavných prekážok pri zakladaní poľnohospodárskych podnikov (Európsky parlament, 2017). Medzi príčiny, ktoré komplikujú príliv mladých ľudí do poľnohospodárstva patrí aj **rozdrobenosť pozemkového fondu**. V súčasnosti je na Slovensku viac ako osem miliónov vlastníckych parciel a štyri milióny vlastníkov pozemkov. Začínajúcim farmárom, okrem iného, komplikujú prístup k pôde jej dlhodobé prenájomy už existujúcimi veľkými poľnohospodárskymi podnikmi. Potenciálni farmári tak majú problém niekedy sa dostať i k vlastnej pôde (Euractiv.sk, 2019). Tento problém sa spája s takzvanou štruktúrou priamych platieb, lebo súčasná štruktúra priamych platieb vyžaduje minimálne aktívne využívanie pôdy, pričom finančné dotácie sa pridelujú z veľkej časti na základe vlastníctva pôdy. Ako sa na základe prieskumu potrieb mladých

---

⁴³ Napríklad veľkou brzdou začínajúcich farmárov je prístup k pôde. Ide o dve prekážky, ktoré stoja v ceste k pozemkom mladým poľnohospodárom: miera pozemkovej regulácie a obrovská rozdrobenosť vlastníctva pozemkov. Ďalej pre banky sú mladí poľnohospodári rizikovým subjektom a len malá časť z nich sa dostane k bankovým úverom (Bližšie pozri Euractiv.sk, 2019).

poľnohospodárov v celej EÚ uvádza (Obr. 3), pôda (na nákup a prenájom) predstavuje najdôležitejšiu všeobecnú potrebu mladých poľnohospodárov (EK, 2015). Okrem toho, mladí poľnohospodári potrebujú peňažnú podporu, pričom problémom je, že z pohľadu bánk sú rizikovými subjektmi a len malá časť z nich sa dostane k bankovým úverom (EK, 2015; Euractiv.sk, 2019 a i.).

Obr. 3: Problematické potreby mladých poľnohospodárov v EÚ

Zdroj: EK (2015)

Agrorezort ale v súčasnosti pripravuje *Národný strategický plán pre roky 2021 až 2027*, ktorý predstavuje podmienku čerpania európskej finančnej podpory v nasledujúcom programovom období. Okrem iných dôležitých oblastí majú členské štáty v tomto kľúčovom dokumente pre rozvoj poľnohospodárstva povinnosť zdefinovať, ako konkrétne chcú zastaviť starnutie sektora a prilákať do neho čerstvé pracovné sily. Aj keď nie sú vymedzené konkrétne **formy podpory mladých farmárov**, ktoré by mali byť súčasťou strategického plánu na roky 2021 až 2027, analytici štátu odporúčajú scelovanie pozemkov, zmenu pravidiel nadobúdania pôdy, a tiež eurofondových výziev na uvedenie mladých ľudí do tohto odvetvia.

Podľa S. Buchtu (2019) v budúcnosti bude v poľnohospodárstve dochádzať k znižovaniu podielu nízko kvalifikovaných zamestnancov úmerne dynamike zavádzania inovácií a technického pokroku a ich pracovné pozície budú zaujímať mladší a kvalifikovaní zamestnanci s vyššou úrovňou ľudského kapitálu. Tých potrebuje **nové digitálne poľnohospodárstvo**, ktoré prispieva k udržateľnosti výroby a tiež k zvyšovaniu jej konkurencieschopnosti. „Dnes je stále viac badateľné, že budúca podoba poľnohospodárstva spočíva v precíznom farmárčení, t. j. masívnom zapojení digitálnych technológií ako satelitných snímok poľí, v sondáži a aplikácii prostriedkov na ochranu rastlín pomocou dronov, či vo využití kombajnov automaticky navádzaných GPS, ako aj

v rozvoji biotechnológií.“ (Šebesta, 2019). Vďaka využívaniu moderných technológií vznikajú nové technologické riešenia umožňujúce zlepšovať efektivitu pri využívaní zdrojov, znižovať výrobné náklady, zlepšovať zdravotný stav zvierat, ako i posilňovať postavenie poľnohospodárov v dodávateľskom reťazci. Rozvoj čistejších technológií a efektívnejšie využívanie prírodných zdrojov sa pokladá za kľúč k znižovaniu vplyvu výroby na životné prostredie (Matečná, 2019; Everett et al., 2010; Romančíková, 2011).

V poľnohospodárstve teda dochádza k zmenám vzorcov zamestnávania, pričom sa rozširuje škála a rôznosť obsahu práce. **Budúce perspektívy agrárnej zamestnanosti** budú závisieť hlavne od zvýšenia inovačnej výkonnosti rezortu, intenzity modernizácie odvetvia a skvalitňovania ľudského kapitálu (Buchta, 2019). Je preto pochopiteľné, že zmenám v spoločnosti, na trhu a v agrozozortoch by dokázali lepšie čeliť mladší a vzdelanejší zamestnanci a sebazamestnávateľia. Je totiž všeobecne známe, že s prácou a využívaním moderných technológií vrátane informačných a digitálnych technológií, má väčšie problémy práve staršia generácia. Tá zas však disponuje inými znalosťami a zručnosťami, a tiež praktickými skúsenosťami, ktoré sú pre agropodnikanie takisto potrebné. Tieto skutočnosti, okrem iného, poukazujú na nevyhnutnosť skvalitňovania prípravy mladých ľudí na realizáciu profesie či na realizáciu podnikania v tomto sektore a tiež potrebu dôsledne sa zaoberať otázkami meniacich sa dimenzií intergeneračného transferu poznatkov v podmienkach súčasného farmárčenia.

Kapitola 2

Metodologické aspekty výskumu postojov mladých ľudí k sebazamestnávaniu a agropodnikaniu

Fenomén podnikania a sebazamestnávania sa historicky uznáva predovšetkým ako tradičná téma ekonomického výskumu. V rámci tejto tradície sa pozornosť obvykle zameriavala na vysvetlenie spoločenského diania v dôsledku podnikateľských činov vo svetle makroekonomickej rovnováhy. Na druhej strane, tradičný psychologický výskum sa zas zameriaval na zodpovedanie otázky „Kto je podnikateľ?“, čo vychádzalo z predpokladu, že podnikateľmi sa ľudia skôr rodia, ako cielene profilujú. V súčasnosti má podnikanie viacero významov a hranice chápania tohto pojmu nie sú fixné (Sørensen, Lassen, Hinson, 2007). Podnikanie ako téma či oblasť výskumu má veľmi široký rozsah a interdisziplinárny záber a je obsiahnuté v rôznych konceptoch a doménach – napr. malé podnikanie, start-upy, sebazamestnávanie, obchodné podnikanie, korporátne podnikanie, sociálne podnikanie atď. (Shane, Venkataraman, 2000; Ramos-Rodríguez, Medina-Garrido, Ruiz-Navarro, 2019). Vlastné pohľady na problematiku podnikateľov a podnikania ponúka ekonómia, psychológia, história, antropológia, politické vedy a mnoho ďalších vedných disciplín.

2.1 Kľúčové teoretické východiská ekonomickej a rurálnej sociológie

2.1.1 Podnikanie a podnikateľ

V posledných desaťročiach aj sociológovia ponúkajú rozmanité interpretácie podnikateľského fenoménu a sociologické analýzy podnikania sú časté a mnohostranné. Diskusie o obsahu a význame pojmov podnikateľ a podnikanie reflektujú vedecké diskurzy o jednotkách a úrovniach analýzy, časovom rámci, metódach a teoretickej perspektíve. Niektorí vedci rozlišujú podnikanie s vysokou kapitalizáciou a vysokým rastom a takzvané tradičné podnikanie charakteristické aj ako životný štýl, iní zas tvrdia, že podnikanie je v prvom rade o inováciách a procesoch, v ktorých sú nové produkty a nové trhy práve výsledkom implementácie inovácií (Carland a kol., 1984; Gartner, 1985, 2001; Aldrich, 2005). Vzhľadom k množstvu definícií sa ako užitočné pre ďalšie analýzy postojov mladých ľudí k podnikaniu a sebazamestnávaniu javia nasledovné jednoduché vymedzenia základných pojmov:

- Podnikanie je vytváranie nových subjektov (organizácií), ktoré predstavujú kontextovo závislý, sociálny a ekonomický proces.
- Podnikateľ je ten, kto na seba preberá risk založenia hospodárskeho subjektu bez ohľadu na jeho veľkosť (Thornton, 1999).
- Začínajúci podnikateľ je iniciátor aktivít, ktoré by mali vyústiť do vlastného podnikania, tieto sa však vyskytujú sa v rôznych podobách a kombináciách.

Sociologický pohľad na obsah pojmu podnikanie je spojený s tromi kľúčovými metodologickými aspektami (Aldrich, 2005). Po prvé, podnikatelia môžu reprodukovať,

resp. spochybňovať existujúci spoločenský poriadok, čo v spoločnostiach charakteristických tendenciami k sociálnej nerovnosti (v rozdeľovaní príjmov, bohatstva, politickej moci a iných zdrojov) znamená predpoklad, že takáto nerovnosť sa môže opakovať aj v rámci procesu zakladania nových hospodárskych organizácií. Po druhé, podnikanie zabezpečuje stabilitu existujúcej sociálnej kategórie podnikateľov a vytvára tak základ pre jej rozširovanie a reprodukciu. To, či novozaložený podnik kopíruje už existujúcu formu podnikania, vyplýva tzv. „dieru na trhu“ alebo predstavuje originálny podnikateľský nápad, závisí nielen od osobností samotných podnikateľov, ale aj od sociálnopolitického kontextu, v ktorom podnik vzniká. Po tretie, podnikanie ovplyvňuje mieru sociálnej stratifikácie a spoločenských nerovností jednak tým, že formuje životné šance podnikateľov, ako aj tým, že ovplyvňuje vytváranie a rušenie pracovných miest.

Niektorí ekonomickí sociológovia tiež zdôrazňujú, že **rozpoznávanie podnikateľských príležitostí** je subjektívne determinované schopnosťou jednotlivcov odhaliť také príležitosti, ktoré iní prehliadajú (Kirzner, 1997). Pri hľadaní podnikateľských príležitostí ľudia potrebujú mať prístup k informáciám a iným zdrojom. Dôležité sú napr. rozmanité kontakty, bez ohľadu na ich „silu“ (Burt, 1992). Rozmanitosť sa chápe v zmysle odlišných sociálnych charakteristík, ako je napr. pohlavie, vek, zamestnanie, hospodárske odvetvie, etnická príslušnosť a pod. Takéto kontakty obvykle uľahčujú prístup k širšiemu okruhu informácií a môžu sa stať aj prepojením na ďalšie sektory, v ktorých podnikateľ zatiaľ nemá žiadne priame väzby. Dobré a zároveň neobmedzujúce kontakty sú pre začínajúcich podnikateľov najvýhodnejšie, pretože sektory a odvetvia s dobrou vnútornou previazanosťou a prepojenosťou, v ktorých dominuje niekoľko silných aktérov, môžu naopak začínajúcu podnikateľskú činnosť obmedzovať.

Sociológia sa v súvislosti s problematikou podnikania zameriava aj na otázku **úlohy a významu kultúrneho kapitálu** v podnikaní a najmä na to, do akej miery kultúrny kapitál prispieva k mobilizácii zdrojov, ktoré sú pre podnikanie nevyhnutné. Pri začiatku podnikania sú zámery podnikateľov väčšinou v súlade so zámermi a úmyslami ostatných, a to predovšetkým tých, ktorí sa spolupodieľajú na počiatočnom financovaní (napr. ostatní spoločníci, rodina, priatelia, príp. potenciálni zamestnanci). Neskôr ale podnikatelia musia realizovať i také aktivity, resp. implementovať také stratégie, ktoré môžu ostatných aktérov rozdeľovať a ktoré bránia spolupráci. Oveľa častejšie sa však hľadajú spôsoby, ako spoluprácu nenarušiť. Schopnosť podnikateľov presvedčiť ostatných k spolupráci čiastočne závisí od ich kultúrneho kapitálu (Jóhannesson, 2002). Kultúrny kapitál sa obohacuje napr. tým, že rodičia investujú do svojich detí, alebo jednotlivci investujú sami do seba. Kultúrny kapitál zlepšuje zručnosti podnikateľov najmä v oblasti komunikácie a pri motivovaní ostatných aktérov spolupodieľať sa na realizácii podnikateľských zámerov (Bourdieu, 1986). Takáto forma kultúrneho kapitálu je veľmi cenná hlavne pre začínajúcich podnikateľov, ktorí potrebujú disponovať zručnosťami na povzbudzovanie spoločníkov, partnerov, zamestnancov a ďalších, aby dôverovali ich kompetenciám, stratégiám a plánom.

V snahe čo najkomplexnejšie konceptualizovať fenomén podnikania, niektorí sociológovia uprednostňujú teoretickú optiku symbolického interakcionizmu pred funkcionalistickou a pozitivistickou perspektívou (Sørensen, Lassen, Hinson, 2007). Táto umožňuje lepšie pochopiť dynamiku procesov zmien, ktoré sú výsledkom interakcií medzi jednotlivcom, sociálnou štruktúrou a ďalšími faktormi spoločenského prostredia. V zásade existujú dve skupiny konvenčných teórií – etapovo konštruovaný model (tzv. preddefinovaná podnikateľská cesta) a komplexnejší interaktívny model (tzv. semi-štruktúrovaná podnikateľská cesta). Ako nový, komplementárny teoretický koncept pre výskum podnikania a procesu vedúceho k nemu, títo autori vymedzili konštrukt tzv. sociálnej cesty vytvárania príležitostí.

Skupina „etapovitých“ modelov vo všeobecnosti vysvetľuje podnikanie ako postupný, lineárny, usporiadaný a univerzálny proces, kde podnikateľ je prispôsobivý a viac či menej pasívny aktér, ktorý racionálne prechádza jednotlivými predvídateľnými etapami. V rámci tejto perspektívy sa založenie nového hospodárskeho subjektu považuje za „trhom podporený“ (*market-pull*) alebo „technologicky motivovaný“ (*technology-push*) efekt racionálneho rozhodovania aktéra – podnikateľa (Tidd et al., 1997). Aj keď výsledné detaily sa môžu líšiť, typický „etapovitý“ model interpretuje jednotlivé stupne procesu ako prvky preddefinovaného vývoja a zameriava sa na objektívne a kvantifikovateľné indikátory umožňujúce vyhodnotiť vývoj podnikateľskej cesty. Jednotlivci, sociálne interakcie a spoločenský kontext nie sú považované za relevantné faktory pre pochopenie tohto vývoja, napriek tomu, že súčasná sociálna realita nie je predvídateľná, štruktúrovaná, ale predstavuje neustále sa meniaci dynamický systém. Gartner (1985) navrhol teoretický koncept charakterizujúci proces zakladania nového podniku, ktorý kombinuje štyri dimenzie: individuálnu, organizačnú, environmentálnu a procesnú. Predpokladá, že aj keď je kontext podnikania preddefinovaný, podnikateľ môže meniť svoje zámery v závislosti od situácie, avšak uvedené štyri rozmery sú vopred stanovené. Takýto spôsob myslenia umožňuje chápať proces podnikania ako „semi-štruktúrovanú cestu“, v rámci ktorej existujú určité štrukturálne faktory a interakcie medzi nimi vytvárajú celkový rámec pre rozvoj podnikania. Oba konvenčné teoretické prístupy vnímajú podnikanie a proces vedúci k nemu ako objektívnu záležitosť, ktorú je možné skúmať prostredníctvom hľadania pravidelností a zákonov. Ľudský faktor však nie je adekvátne braný do úvahy, čo spôsobuje limitácie pri snahe pochopiť zmysel konania jednotlivcov a zložitost' fenoménu podnikania.

Vzhľadom k vyššie uvedeným nedostatkom konvenčných teoretických konceptov podnikania sa ako vhodnejší javí konštrukt, ktorý vychádza z predpokladu, že podnikanie a jeho vývoj je nutné chápať ako výsledok interakcií medzi jednotlivcami, sociálnymi sieťami, štruktúrami a priestorovým kontextom. Žiadna z týchto dimenzií sa nevníma izolovane a zmeny v niektorej z nich ovplyvňujú ostatné. **Procesovo orientované prístupy** k skúmaniu podnikania ponúkajú takýto metodologický rámec (Fayolle, 2003; Fletcher, 2003; Hjorth, Steyaert, 2004). Proces podnikania sa tak chápe ako vznik nových príležitostí s cieľom vytvoriť nový subjekt, ktorý bude trh akceptovať, oceňovať a reprodukovať, pričom práve podnikatelia sú tí, ktorí v ňom dokážu zhmotniť symbolické

interakcie. Príležitosti nie sú objektívne fakty a vznikajú na základe viacrozmerných interakcií (Shane, Venkataraman, 2000). Proces podnikania preto nemusí mať špecifický počiatkový a konečný bod a nemusí nevyhnutne existovať ani vopred definovaný cieľ či zámer, pretože sa bude s najväčšou pravdepodobnosťou meniť v závislosti od interakcií. Sociálna realita sa tiež neustále mení, lebo samotní aktéri ju neustále budujú a rekonštruujú a tým transformujú aj význam objektov, ktoré sú súčasťou ich života. Fenomén podnikania teda predstavuje dynamický jav, ktorý sa formuje prostredníctvom sociálnych interakcií a priestorových štruktúr, do ktorých je vsadený.

Vyskytujú sa tiež otázky, či a do akej miery môže byť podnikanie ovplyvnené faktormi sociálneho prostredia a ako môže byť podporené aj prostredníctvom vzdelávania. Je možné konštatovať, že inštitucionálny kontext formuje podnikateľské rozhodovanie, no najmä právne normy a politické podporné mechanizmy môžu hrať zásadnú úlohu pri ovplyvňovaní motivácie jednotlivcov byť podnikateľom alebo samostatne zárobkovo činnou osobou. A funguje to aj inak, pretože inštitúcie môžu ovplyvniť jednotlivcov bez ohľadu na to, či sa samostatná zárobková činnosť alebo podnikanie považuje za primeranú voľbu. Podnikanie je teda vždy kombináciou osobnostných faktorov, podmienok a okolností. Psychologický profil a sociálny kapitál podnikateľov, ako aj podnikateľské vzdelávanie či špecifické aspekty podnikateľského prostredia priamo ovplyvňujú výkonnosť firiem (Lux, Macau, Brown, 2020). Podniky sú začlenené do systému vzťahov medzi dodávateľmi, spotrebiteľmi a regulačnými rámcami, čo spolu vytvára tzv. **podnikateľský ekosystém** (Moore, 1993). Existuje viacero definícií podnikateľských ekosystémov. Napríklad Mason a Brown (2013) definujú podnikateľské ekosystémy ako ekosystémy pozostávajúce z prepojených podnikateľských subjektov, organizácií, inštitúcií, procesov a osobných atribútov, ktoré formálne a neformálne prispievajú k prepojeniu, sprostredkovaniu a riadeniu výkonu v rámci lokálneho podnikateľského prostredia. Stam (2015) stručne definuje podnikateľský ekosystém ako súbor vzájomne závislých aktérov a faktorov koordinovaných takým spôsobom, aby umožnili produktívne podnikanie. Je potrebné vziať do úvahy aj to, že podnikateľské ekosystémy pôsobia v rámci konkrétnych geografických regiónov a ich prvky sú navzájom prepojené, čiže môžu fungovať síce oddelene, nie však nezávisle.

Súčasní autori vymedzujú niekoľko **základných zložiek podnikateľského ekosystému**, ktorými sú vládna politika, prístup ku kapitálu, dostupnosť práce, profesionálne služby, fyzická infraštruktúra, angažovanie univerzít, postoje k podnikaniu a dostupnosť mentorov (Spigel, 2017). Vlády výrazne ovplyvňujú spoločenský kontext, pretože formulujú politiky, ktoré buď podporujú alebo bránia podnikaniu. Regionálne samosprávy sa môžu tiež aktívne spolupodieľať na budovaní podnikateľsky priaznivého prostredia, napr. zriaďovaním podnikateľských inkubátorov, realizáciou marketingových kampaní na zvýšenie atraktivity podnikania, organizovaním podnikateľských súťaží a sieťovacích podujatí, ako aj spoluprácou s univerzitami v oblasti podnikateľského vzdelávania. Kapitál je základnou zložkou podnikateľského ekosystému a obvykle je k dispozícii od klasických finančných inštitúcií. Inovatívne podnikanie si však vyžaduje aj rizikový kapitál a investorov ochotných investovať do začínajúcich podnikov, resp. lokálnych „malých“

investorov či špeciálne programy na podporu podnikania. Pre úspech podnikania je potrebná i dostupná a kvalifikovaná pracovná sila. Relevantná kvalifikácia môže zahŕňať adekvátne technické, riadiace, trhové znalosti a prepojenia s dodávateľskými či zákaznickými sieťami. Nové firmy potrebujú taktiež prístup k profesionálnym službám, kam patria napr. daňové, právne, realitné, poisťovacie, konzultantské, účtovnícke a iné poradenské služby. Fyzická infraštruktúra zahŕňa verejnú vybavenosť, t. j. dopravu, maloobchod, technickú infraštruktúru, likvidáciu odpadu, bývanie, hromadnú prepravu a pod. Postoje k podnikaniu sú väčšinou polarizované a vykresľujú ho buď ako životaschopnú kariérnu cestu, alebo ako poslednú možnosť voľby, čo výrazne ovplyvňuje vznik nových podnikov. Angažovanosť univerzít je rozhodujúca pre budovanie inovatívneho hospodárskeho prostredia a udržateľného hospodárskeho rastu a zohráva dôležitú úlohu pri vzniku nových inovatívnych podnikateľských subjektov.

Podnikateľské vzdelávanie zvyšuje podiel jednotlivcov so zámerom podnikat' a zároveň zlepšuje úroveň ich potrebných vedomostí a zručností. Rôzne vedecké štúdie ukazujú, že vzdelávanie v oblasti podnikania, resp. vzdelávanie pre podnikanie motivuje absolventov škôl stať sa dobrými podnikateľmi a zároveň zvyšuje podnikateľské povedomie medzi študentmi, čo ich môže povzbudiť k voľbe vlastného podnikania alebo sebazamestnávania ako svojej budúcej životnej dráhy (Kirby, 2004; Pickernell et al., 2011; Israr, Saleem, 2018). Analýzy zamerané na pracovné a ľudské hodnoty mladých podnikateľov a sebazamestnávateľov ukazujú, že ich podnikateľská osobnosť má špecifické hodnotové preferencie, ktoré ovplyvňujú sociálne správanie. Samostatná zárobková činnosť je obvykle spojená so sebadisciplínou a stimuláciou, negatívnejší je vzťah k tradícii a konformite. Zdôrazňuje sa potreba slobody a tvorivosti, ale aj odvaha skúšať v živote nové veci a vedieť riskovať. Ďalšou typickou behaviorálnou charakteristikou mladých podnikateľov a sebazamestnávateľov je otvorenosť voči zmenám. Predchádzajúce pracovné skúsenosti ovplyvňujú potenciálnych podnikateľov, napríklad v podobe konkrétnych predstáv o podnikateľských príležitostiach, možnosti oslošovania podobných skupín zákazníkov či spotrebiteľov, využívania podobných praktík, postupov a „slovníkov“, uznávania podobných hodnôt a budovania pocitu tzv. podnikateľskej identity.

Podnikateľské zámery možno chápať ako osobné presvedčenie o úmysle podnikat' či sebazamestnať sa a vedomý plán do budúcnosti (Thompson, 2009). Rozhodnutie stať sa podnikateľom je ovplyvnené kombináciou, resp. interakciou viacerých faktorov, medzi ktoré patrí napr. základný model podnikateľského zámeru, charakter osobnosti, podnikateľská gramotnosť, vzdelávanie k podnikaniu, ako aj celkový kontext a aktuálne spoločenské inštitúcie a ekonomické procesy (García-Rodríguez et al., 2015; Holienka, Gál, Kovačičová, 2017). Ambície a aspirácie zohrávajú dôležitú úlohu pri ovplyvňovaní životných rozhodnutí mladých ľudí. Preto je potrebné skúmať základné mechanizmy, ktoré vytvárajú alebo ovplyvňujú tieto očakávania. Aspirácie sú osobné a dynamické a môžu pre rôznych ľudí znamenať rôzne veci. Formovanie ambícií má tendenciu začať v ranom detstve a potom sa prispôsobujú a menia vo svetle nových skúseností, možností a informácií, vrátane individuálneho povedomia o svojich vlastných schopnostiach

a podnikateľských príležitostiach. Mikrosvet jednotlivca, miera jeho sociálnej a kultúrnej „vsadenosti“, ako aj širší spoločenský kontext ovplyvňujú formovanie aspirácií a postojov⁴⁴. Očakávania a ambície mladých ľudí sa formujú tiež v rámci rodinných a príbuzenských sietí, ktoré sú zasa spätne ovplyvňované spoločenskými normami a aktuálnou situáciou. Aspirácie a postoje sú teda utvárané v širšom a neustále sa meniacom spoločenskom kontexte (MacBrayne, 1987; Morrison Gutman, Akerman, 2008). Nové javy preto môžu ovplyvniť posudzovanie ich relatívneho významu, ako aj vnímanie možných prekážok pri ich dosahovaní.

2.1.2 Agropodnikanie, roľníčenie a farmárčenie: vývojový kontext a teória

Poľnohospodárstvo je v súčasnosti považované za strategický sektor z pohľadu ďalšieho globálneho vývoja a aj za tzv. chrbtovú kosť hospodárstva Európskej únie. Malo by zohrávať kľúčovú úlohu nielen pri výrobe zdravých potravín, ale aj pri ochrane životného prostredia a v boji proti zmene klímy. Práve z tohto dôvodu je nutné vnímať formovanie a modelovanie novej podoby agrosektora v širších súvislostiach. Za posledné tri dekády sa kontext, v ktorom fungujú poľnohospodárske subjekty rôzneho typu a veľkosti výrazne zmenil. Objavilo sa tiež množstvo nových spoločenských požiadaviek, ktoré súvisia aj so zmenami európskeho vidieka v zmysle ústupu od jeho tradičnej produkčnej funkcie a zároveň zvyšujúcimi sa požiadavkami rurálnej populácie na spotrebu. Súčasný vývoj a globálna environmentálna kríza kladú na poľnohospodárstvo vysoké nároky týkajúce sa napríklad očakávaní, že prispeje k riešeniu hospodárenia s vodou, k využívaniu zelenej energie, k zmierneniu globálneho otepľovania, ale aj to, že bude zárukou produkcie vysokokvalitných potravín so súbežným zachovaním širokej škály kultúrnych tradícií a bude rešpektovať požiadavky na dobré životné podmienky zvierat. Za kľúčovú úlohu poľnohospodárstva sa považuje tiež posilnenie vidieckych a regionálnych ekonomík vytváraním atraktívnych pracovných príležitostí poskytujúcich primerané príjmy, ktoré by mali byť vhodné predovšetkým pre mladých ľudí.

Súčasnú a budúce poľnohospodárstvo čelí niekoľkým výzvam⁴⁵. Poľnohospodárska pôda je čoraz menej vhodná na prvovýrobu, nedá sa obhospodarovať udržateľným spôsobom a vodné zdroje sú preťažené. Poľnohospodárstvo je primárnou príčinou (a zároveň nepriamou obeťou) pôdnej degradácie prostredníctvom rozličných aspektov, ktoré tento proces ovplyvňujú a je aj jedným z hlavných producentov skleníkových plynov⁴⁶. Klimatická zmena je realita, mení životné prostredie a prispieva k existujúcim dlhodobým environmentálnym problémom, ktoré výrazne ovplyvňujú systémy agropotravinárstva. Vplyv klimatickej zmeny na globálnu potravinovú bezpečnosť sa tak

---

⁴⁴ V ekonomickej sociológii pojem sociálna vsadenosť (*social embeddedness*) zodpovedá spôsobu, akým sú ľudia vzťahovo, inštitucionálne a kultúrne zakotvení v spoločnosti. Ekonomické transakcie a vzťahy sa považujú skôr za súčasť sociálnych vzťahov a sociálnych sietí ako za abstraktné, idealizované „trhové“ pojmy, v rámci ktorých sú ľudia chápaní ako atomizovaní jednotlivci konajúci s cieľom maximalizovať ich užitočnosť.

⁴⁵ <https://www.oliverwyman.com/our-expertise/insights/2018/feb/agriculture-4-0--the-future-of-farming-technology.html>

⁴⁶ Za posledných 50 rokov sa emisie skleníkových plynov spôsobené poľnohospodárstvom, lesným hospodárstvom a iným využívaním pôdy takmer zdvojnásobili.

už netýka iba dodávok potravín, ale aj kvality potravín, prístupu k potravinám a spôsobu ich spotreby⁴⁷. Výsledkom vyššie spomínaných trendov je globálna chudoba a hlad. A to aj napriek tomu, že potravinársky priemysel a poľnohospodárstvo urobili v minulom polstoročí obrovské pokroky a technológie umožnili strojnásobiť globálnu poľnohospodársku výrobu. Stratégie ďalšieho hospodárskeho vývoja preto musia byť zamerané nielen na poľnohospodárstvo, ale aj na vytváranie pracovných miest a diverzifikáciu príjmov poľnohospodárov a farmárov.

Tlak na poľnohospodárstvo v podstate vyvoláva **tri typy odoziev** (van der Ploeg, 2016). Prvou je tzv. industrializácia poľnohospodárstva vedúca k vytváraniu mega-fariem, ktoré predstavujú protipól a isté ohrozenie pre malé, stredné či rodinné farmy. Druhou odozvou je skutočnosť, že relatívne veľká časť poľnohospodárskych subjektov sa čoraz častejšie preorientováva na iné hospodárske sektory, kde aj investuje. Tretia odozva spočíva vo výrobe nových produktov a ponuke nových služieb, líšiacich sa od tzv. konvenčných, ktoré sa obvykle uvádzajú na trh prostredníctvom nových trhových stratégií a modelov, a taktiež distribuujú pridanú hodnotu agropotravinárskych komodít priaznivejším spôsobom. Významnú úlohu v rozvoji špecifických poľnohospodárskych odvetví zohráva lokálna situácia, miera adaptability fariem, prvky tradičnej kultúry (napr. miestne trhy či kulinárske tradície), sociálna klíma a vzťahy, politický manažment, ale aj strategické rozhodnutia poľnohospodárov. Empirická realita teda jasne ukazuje, že rozvoj poľnohospodárstva nemôže byť chápaný ako unilineárny a selektívny proces, ktorý zahŕňa iba nárast podielu väčších fariem a súbežnú redukciu menších poľnohospodárskych podnikov. Rôzne spôsoby štruktúrovania poľnohospodárskej výroby vyúsťujú do existencie rôznorodých štýlov farmárčenia a agropodnikania. Celková intenzita a rozsah výroby a tiež charakter pracovnej sily podmieňujú ekonomickú veľkosť poľnohospodárskeho subjektu. Zjednodušene povedané, veľké poľnohospodárske podniky väčšinou reprezentujú trend industrializácie poľnohospodárstva, pričom relatívne malé subjekty sa obvykle snažia využívať a optimalizovať lokálne zdroje, čo predstavuje moderný variant tzv. roľníckeho poľnohospodárstva.

Súčasnú diskurzy o poľnohospodárstve používajú v súvislosti so štýlmi farmárčenia a veľkosťou hospodárskych subjektov pre označenie menších poľnohospodárskych podnikov pojmy **malé farmy, rodinné farmy, farmárčenie a roľníčenie** (van der Ploeg, 2018a). Roľníčenie (roľnícke poľnohospodárstvo) a roľnícka kultúra sú charakteristické multidimenziálnosťou, ktorá sa vzťahuje k produkcii, pracovnej sile a ich riadeniu. Koncept rodinnej farmy zdôrazňuje osobité vlastnícke vzťahy, kontrolu a spotrebu práce. Rodinná farma⁴⁸ je obvykle definovaná ako produkčná jednotka, ktorá je kontrolovaná a vlastnená (plne alebo s výrazným podielom) rodinou, práca je väčšinou zabezpečovaná

⁴⁷ Potravinový odpad je masívnou environmentálnou hrozbou. Nikdy nie je skonzumovaných približne 33-50% všetkých celosvetovo vyrobených potravín. Plytvanie potravinami je hlavným vinníkom ničenia našej planéty a relatívne tretím najväčším producentom skleníkových plynov.

⁴⁸ Slovenská legislatíva nemá definíciu poľnohospodárskeho podniku. Rodinnou firmou v Slovenskej republike môže byť obchodná spoločnosť, rodinná živnosť alebo farma. Podmienkou pre založenie rodinnej firmy je, aby členovia rodiny boli príbuzní v priamom rade alebo súrodenci či manželia. Člen rodiny môže podnikáť len v jednej rodinnej firme.

členmi rodiny a rozhodnutia týkajúce sa farmy sú väčšinou tiež prijímané členmi rodiny. Koncept roľníckeho poľnohospodárstva sa zameriava viac na technicko-materiálny rozmer a na organizačné aspekty. Je zaujímavé, že väčšina roľníckych hospodárstiev sú v podstate rodinné farmy, avšak môžu byť reprezentované aj v podobe malých či veľkých družstiev. A platí to tiež naopak, pretože mnoho rodinných fariem funguje ako roľnícke hospodárstvo na rozdiel od tých, ktoré sú podnikateľskými subjektmi. Pojem malé hospodárstvo, resp. malá farma zodpovedá veľkosti subjektu, ktorá môže byť definovaná v podmienkach konkrétnej krajiny či regiónu na základe výmery obhospodarovanej pôdy, ekonomických ukazovateľov, alebo ďalších indikátorov. Ide preto o relatívny význam, ktorý vyjadruje, že niektoré hospodárstva sú menšie a niektoré väčšie ako priemer v danom geografickom prostredí⁴⁹.

Roľníctvo a roľníčenie predstavujú dlhodobu existujúci fenomén a proces transformujúci sa, rozširujúci sa alebo redukovujúci sa v závislosti od konkrétnych časopriestorových podmienok. Ich rôzne historicky odlišné varianty (van der Ploeg, 2018b) je možné označiť ako procesy tzv. odroľníčťovania (*depeasantization*) a opätovného poroľníčťovania (*repeasantization*). Tradičné poľnohospodárstvo sa chápalo ako roľnícke poľnohospodárstvo a až proces modernizácie „zrodil“ podnikateľský model poľnohospodárstva a tzv. poľnohospodárskych podnikateľov (farmárov) s novými praktikami a novou identitou. Modernizácia poľnohospodárstva prebiehala niekoľko desaťročí súbežne s politicko-ekonomickou transformáciou spoločností v povojnovom vývoji a vyústila okrem iného aj do nových poľnohospodárskych politík. Takzvané **odroľníčťovanie** bolo súčasťou modernizačného procesu približne od konca 50. rokov až do polovice 90. rokov 20. storočia a je zaujímavým paradoxom, že v podstate vyvolalo potrebu tzv. poroľníčťovania, čiže opätovného návratu k roľníctvu a roľníčeniu v novej podobe. Modernizácia si totiž vyžadovala aj zodpovedajúce socio-kultúrne zmeny, aby nové „požadované“ identity poľnohospodárov zapadli do inštitucionálneho kontextu. Nie všetci poľnohospodári však boli ochotní akceptovať zmeny a aplikovať inovácie, takže niektorí z nich sa ocitli v pozícii „zaostávajúcich“, iní naopak v pozícii „progresívnych ostávajúcich“ a ďalší v kategórii „tých, čo sú uprostred“ (van der Ploeg, 2003). Kľúčovou črtou modernizácie bola deľba práce a špecializácia, čo znamenalo čoraz vyššiu závislosť poľnohospodárov na vonkajších priemyselne vyrábaných zdrojoch (napr. technológiách, kapitále, osivách, hnojivách, herbicídoch, pesticídoch a pod.) a tiež výrazné znižovanie počtu farmárov.

Proces modernizácie a industrializácie poľnohospodárstva vyústil do environmentálnej, ekonomickej a sociálno-politickej krízy, čo nastolilo potrebu zmeny myslenia a rozhodovania o jeho ďalšom vývoji. Nové tendencie a **proces poroľníčťovania**, ktoré sa začali objavovať od polovice 80. rokov 20. storočia sa prekvapivo vracali k princípom

---

⁴⁹ Kým v západnej Európe sú základom pôdohospodárstva malé rodinné farmy, u nás je to naopak. Slovenské farmy sú v priemere tretie najväčšie v EÚ, väčšie majú už len Česi a Briti. Päťina najväčších fariem má u nás v rukách až 94% pôdy, čo predstavuje najvyššiu koncentráciu v únii. V EÚ až 45% fariem hospodári na rozlohe menšej ako 2 hektáre, u nás na takej malej rozlohe hospodári len necelá tretina. Naopak, na veľkých rozlohách nad 100 hektárov v rámci EÚ pracujú len 3% farmárov, na Slovensku je to viac ako trojnásobok (MF SR a MPRV SR, 2018).

tradičného roľníctva, konkrétne k využívaniu dostupných prírodných zdrojov (tzv. lokálnej agroekológii), kombinovaniu rastlinnej a živočíšnej výroby ako revitalizácii multifunkčného modelu roľníckeho hospodárstva, ale aj k orientovaniu sa na novovznikajúce lokálne trhy (van der Ploeg, 2018a). Prostredníctvom nových multifunkčných aktivít v kombinácii s farmárčením sa farmy a farmári opäť začali intenzívnejšie prepájať s lokálnymi komunitami a sociálnymi skupinami, čo im umožnilo nadviazať bližší kontakt so svojím okolím a zároveň ovplyvnilo aj ich rozhodovanie. Objavili sa teda tzv. „noví roľníci 21. storočia“, ktorí sú schopní transformovať poľnohospodárstvo na roľníctvu podobný novodobý model. Je však potrebné zdôrazniť, že v žiadnom prípade nejde o globálny trend, pretože opätovné poroľníčtvo sa zatiaľ týka len časti poľnohospodárskej populácie a ani zďaleka ešte nenaplnilo svoj potenciál.

Procesy odroľníčtva a opätovného poroľníčtva zasiahli aj **vývoj slovenského poľnohospodárstva**, ktoré má veľmi bohatú históriu a jeho súčasná situácia je ovplyvnená dlhodobou evolúciou (Moravčíková a kol., 2012). Slovensko ako súčasť „klasickej roľníckej society“ si približne do polovice 20. storočia uchovalo črty typické pre predindustriálny model spôsobu života (Danglová 2001a). Rodinné roľnícke hospodárstva podmienené vlastníctvom pôdy tvorili základné hospodárske jednotky (výrobné i spotrebné), ktorých majetkové pomery výrazne ovplyvňoval uhorský spôsob dedenia a delenia majetku, možnosť voľného predaja pôdy, spolužitie vo viacgeneračných či rozšírených rodinách, hospodárska kríza a jej dôsledky. V prvej polovici 20. storočia sa na slovenskom vidieku nachádzalo veľké množstvo drobných roľníkov, ktorí obhospodarovali malé hospodárstva (do 5 ha) plniace funkciu doplnkovú (ak nepredstavovali pre ich držiteľa hlavné zamestnanie a spôsob obživy), alebo funkciu samozásobiteľskú pre držiteľa a členov jeho rodiny. Tieto dopĺňali strední roľníci (*sedliaci* či *kulaci*), ktorí vlastnili pôdu približne od 5 do 20 ha a *veľkostatkári* obhospodarujúci pôdu v rozlohe viac ako 20 ha. Silným fenoménom bolo tiež tradičné družstevníctvo. Po vzniku 1. ČSR bolo na Slovensku približne 1500 rôznych typov družstiev (úverových, potravných, skladištných, mliekárenských, liehovarníckych, pasienkových atď.) (Martuliak 1995). Po sérii pozemkových reforiem (1946-1948) a schválení Zákona o JRD (1949) bola agrárna štruktúra utváraná predovšetkým dvoma formami poľnohospodárskych podnikov – Jednotnými roľníckymi družstvami [JRD] a Štátnymi majetkami [ŠM]. Podiel individuálne hospodáriacich roľníkov bol zanedbateľný.

V 70. rokoch 20. storočia, v období industrializácie poľnohospodárstva a budovania tzv. socialistického agrokomplexu sa začala výrazne meniť agrárna štruktúra na základe realizácie vládneho programu v oblasti družstevníctva, čo viedlo k vytváraniu veľkých poľnohospodárskych komplexov⁵⁰, ktoré sa v 80. rokoch špecializovali v rastlinnej alebo živočíšnej výrobe. Postsocialistické obdobie, najmä začiatok 90. rokov, znamenal

---

⁵⁰ Napr. Danglová (2004: 125) tiež konštatuje, že „družstvá patrili do roku 1989 k jednoznačne dominantným typom agrárnych inštitúcií v bývalom Československu, kde sa po roku 1945 plošne a masovo presadil sovietsky model poľnohospodárstva kolektivistického typu“. Okrem toho, podľa výsledkov poľnohospodárskeho prieskumu z roku 1998, si družstvá na Slovensku, i napriek tomu, že ich podiel na obrábaní celkovej výmery poľnohospodárskej pôdy klesol, zachovali si v poľnohospodárstve stále silnú pozíciu...“

predovšetkým rýchle transformačné kroky, ktorých súčasťou boli procesy privatizácie a reštitúcie predpokladajúce revitalizáciu individuálneho hospodárenia, resp. „farmárčenia“. Snaha o návrat k medzivojnovému modernému modelu súkromného farmárskeho hospodárenia však nebola úspešná, pretože mnohí „staronoví“ vlastníci pôdy reštituovali len formálne. Pôdu na reálne hospodárenie si vybrali predovšetkým ľudia v poproduktívnom veku za účelom sebasaturácie a ich protipólom sa stali tzv. agropodnikatelia uprednostňujúci orientáciu na produkciu, modernizáciu, intenzifikáciu a dlhodobé plánovanie, ktorí začali hospodáriť výlučne na prenajatej pôde. Pochádzali väčšinou z radov bývalých manažérov socialistických JRD a ŠM, kde získali skúsenosti, kapitál i majetok (Danglová, Námerová 1999).

Na Slovensku sa teda v historickom slede vyvinulo niekoľko poľnohospodárskych systémov a **polarizácia fariem** má v súčasnosti charakter duálnej štruktúry. Dominujú veľké subjekty s priemernou veľkosťou vyššou ako 1200 ha, ktoré obhospodarujú približne 87% poľnohospodárskej pôdy. Vysoký je podiel malých fariem (s priemernou veľkosťou 40 ha) obhospodarujúcich asi 10 % z celkovej plochy poľnohospodárskej pôdy, pričom títo farmári sa angažujú aj na trhu výroby potravín. Zvyšné 3 % poľnohospodárskej pôdy sú využívané na nekomerčné účely pre potreby viac ako 60 000 subjektov (Baňski, 2018). Jedná sa väčšinou o domácnosti a ich sebasaturačné stratégie a aktivity. Slovensko má aj v súčasnosti sídelný vidiecky charakter a značná časť obyvateľstva žije na vidieku. Komplikovaná a nedostatočná legislatíva neposkytuje adekvátne podnikateľské prostredie pre malých, rodinných a mladých farmárov a malým farmám chýbajú zdroje na investície. Multifunkčné a udržateľné poľnohospodárske (farmárske) aktivity pomaly narastajú hlavne v podhorských a horských regiónoch, kde je zachovaná tradičná krajina s jej špecifickými charakteristickými črtami (Slámová, Belčáková, 2017). Rozšíreniu malých fariem bráni aj trh s pôdou, ktorý je veľmi fragmentovaný a vytvára vysoké transakčné náklady na nákup alebo prenájom pôdy⁵¹. Malí poľnohospodári okrem toho potrebujú i prístup ku kvalitnému vzdelávaniu a poradenstvu. Od majiteľov profitujúcich fariem sa pri podnikaní totiž bude očakávať aj pridaná ekologická hodnota a ochrana životného prostredia. Konsolidácia fariem bude preto v blízkej budúcnosti nevyhnutná a mala by umožniť intenzívnejšiu profesionalizáciu fariem a farmárčenia a s tým súvisiacich podporných služieb, čo je veľká výzva (nielen) pre slovenských farmárov.

Nové spoločenské požiadavky a potreby kladené na poľnohospodárov a farmárov sú dôvodom, prečo časť poľnohospodárskej populácie postupne prijíma multifunkčnosť a zavádza moderné agroekologické postupy. Vytvárajú sa tým nielen nové podnikateľské stratégie a inovatívne technologické postupy, ale budujú sa aj nové sociálne siete a vzťahy medzi spoločnosťou, resp. komunitou a farmármi. Tento nový jav pomáha najmä kategórii malých a rodinných fariem, aby lepšie prosperovali a chránili sa pred trhovou nestabilitou. Väčšie poľnohospodárske subjekty zároveň pociťujú zvýšené náklady, ktoré sa môžu premietnuť aj do záporných peňažných tokov a vnímajú to ako neustálu „hrozbu“. V tomto prípade sa teda sociálna priepasť naopak zväčšuje (van der Ploeg, 2016). Veľmi dôležitou

---

⁵¹ Priemerný počet spoluvlastníkov na pozemok je 11,11 (Urban a kol., 2013).

zmenou je posun od poľnohospodárstva ako „povinného životného osudu“ smerom k poľnohospodárstvu či farmárčeniu, ktoré je výsledkom relatívne slobodnej voľby. Súvisí so všeobecne zvýšenou mobilitou, znižovaním chudoby, dostupnosťou vzdelávania a zmenami v patriarchálnom modeli fungovania vidieckych domácností. Tieto javy a procesy spolu s demografickým vývojom takmer v celej Európe nepochybne prispeli k markantnému poklesu počtu mladých farmárov (White, 2011).

Malý podiel mladých ľudí, ktorí majú záujem o agropodnikanie a poľnohospodárstvo je predovšetkým sociálny a spoločenský problém, ktorý môže mať vážne dopady potravinovú bezpečnosť a potravinovú suverenitu jednotlivých krajín a spoločností. Práve preto existuje široký konsenzus o kľúčovej úlohe rodinného a malého farmárčenia v súvislosti so zvyšovaním potravinovej bezpečnosti, udržateľným rozvojom, vytváraním nových pracovných miest, územným rozvojom a podporou sociálnej súdržnosti vo vidieckych oblastiach (Regional Dialogue, 2013). Rodinná farma je nevyhnutným atribútom kvality života na vidieku a rodinné farmárčenie je dôležité hlavne z nasledujúcich dôvodov – generuje potrebnú zamestnanosť, v prípade väčšieho výskytu môže prinášať značné príjmy (vrátane príjmov z pluriaktivity a multifunkčných činností), predstavuje decentralizovaný a relatívne autonómny agropotravinový systém, udržuje estetickú hodnotu krajiny a niekde dokonca chráni a rozširuje biodiverzitu.

Slovenské poľnohospodárstvo však nie je postavené na rodinných a malých farmách, ako je to v niektorých iných, prevažne západných krajinách EÚ a v agrosektore zatiaľ viazne aj prirodzená generačná výmena⁵². Väčšina prekážok vstupu mladých farmárov na trh vzniká na národnej úrovni, z pohľadu jeho budúcnosti sú preto kľúčové kroky najmä zo strany štátu (Euractiv.sk. 2019b). V prvom rade je potrebné zvýšiť prítlačivosť sektora v očiach absolventov poľnohospodárskych, ale aj nepoľnohospodárskych škôl prostredníctvom zvyšovania informovanosti mladých ľudí o spektre potenciálnych faktorov, ktoré môžu byť pre ich kariéru prítlačivé (napr. moderné technológie, ekologické formy poľnohospodárstva, pestovanie špecifických plodín a pod.). Mladí poľnohospodári sú často efektívnejší, vedú lepšie využívať informačné a komunikačné technológie a sú schopní do odvetvia prinášať veľa nových inovácií. Úspešná výmena generácií sa tak javí ako jedna z hlavných podmienok udržateľnosti európskeho poľnohospodárstva a riešenie problému starnutia a vyludňovania vidieka a agrosektora musí nájsť aj Slovensko.

2.2 Výskumné nástroje a zber dát

Metodológia výskumného projektu bola založená na princípe triangulácie – kombinácie kvantitatívnych a kvalitatívnych metód. Okrem dotazníkového prieskumu sa použila aj technika *brainwritingu* a technika fokusových skupín.

---

⁵² V roku 2018 odišlo z odvetvia 1100 poľnohospodárov vo veku 15 až 24 rokov. Najviac ich pribudlo v kategórii 47 až 49 ročných (takmer dvetisíc) a 60 a viac ročných (800). Vek pracujúcich rastie rovnako aj v potravinárskom priemysle, kde je v súčasnosti na úrovni 44 rokov.

2.2.1 Kvantitatívny výskum

Hlavným cieľom kvantitatívneho prieskumu bolo zistiť skúsenosti a postoje mladých ľudí vo vzťahu k podnikaniu a sebazamestnávaniu so zameraním predovšetkým na odvetvie poľnohospodárstva a analyzovať do akej miery študenti študijných odborov s poľnohospodárskym zameraním chcú začať samostatne podnikat' či farmárčiť. Objektom skúmania boli študenti Slovenskej poľnohospodárskej univerzity v Nitre. Hlavným dôvodom pre výber cieľovej skupiny bol fakt, že Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre je jedinou poľnohospodárskou univerzitou na Slovensku. Štúdium skúseností a postojov jej študentov vo vzťahu k podnikaniu a sebazamestnávaniu je nevyhnutné pre skvalitnenie poľnohospodárskeho vzdelávania a pre pozitívny rozvoj agropotravinárskeho sektora.

Kvantitatívny prieskum sa uskutočnil formou dotazníka založeného na práci Juračaka a Ticu (2016), ktorého pôvodná verzia bola vypracovaná v anglickom jazyku. Prieskum sa uskutočnil v akademickom roku 2017/2018 na všetkých šiestich fakultách Slovenskej poľnohospodárskej univerzity v Nitre. Respondentmi boli študenti denného štúdia, ktorí boli osobne požiadaní o vyplnenie dotazníka v slovenskom jazyku. V rámci projektu bol realizovaný aj pre-test dotazníka, aby sa predišlo prípadným obsahovým a systematickým chybám. Skúšobnú verziu vyplnilo 21 študentov Fakulty ekonomiky a manažmentu a na základe výsledkov pre-testu bola overená funkčnosť a efektívnosť dotazníka a vytvorená finálna verzia. Dotazník bol distribuovaný v papierovej forme. Distribúciu a zber dát na fakultách realizovali členovia riešiteľského kolektívu. Po uskutočnení dotazníkového prieskumu na fakultách SPU v Nitre bola vytvorená spoločná databáza v programe Excel na základe vopred zvoleného kódovania jednotlivých otázok podľa návrhu riešiteľského kolektívu. Proces kontroly sa uskutočňoval zároveň s procesom kódovania. Všetky zozbierané dotazníky boli akceptované, čo potvrdilo správnosť uskutočnenia pre-testovania a spoľahlivosť zvoleného výskumného nástroja.

Súbežne sa dotazníkový prieskum uskutočnil aj na partnerských univerzitách medzi študentmi poľnohospodárskych vied a vied o živej prírode v Chorvátsku, Poľsku a Srbsku s cieľom porovnať túto situáciu v kontexte makroekonomickej situácie jednotlivých krajín⁵³. Je potrebné zdôrazniť isté rozdiely medzi zúčastnenými akademickými inštitúciami - dve z nich sú univerzity (SPU v Nitre a *Warsaw Life Science University*), zatiaľ čo ďalšie dve sú poľnohospodárske fakulty, t.j. súčasť väčších a diverzifikovaných univerzít (*University of Zagreb, Faculty of Agriculture*; *University of Novi Sad, Faculty of Agriculture*). Vzhľadom na pomerne nízku úroveň integrácie univerzít v Chorvátsku a Srbsku, fakulty sú úplne nezávislé a pôsobia ako samostatné právne subjekty. Univerzity v Nitre a vo Varšave majú špecializované ekonomické programy, fakulty v Záhrebe a Novom Sade majú poľnohospodárske študijné programy a neponúkajú čisto ekonomicky orientované študijné programy. Na účely medzinárodného porovnania boli preto študentskí respondenti rozdelení na dve skupiny – študenti ekonómie alebo agroekonómie a študenti iných študijných programov zameraných na poľnohospodárstvo alebo vedy o živej prírode.

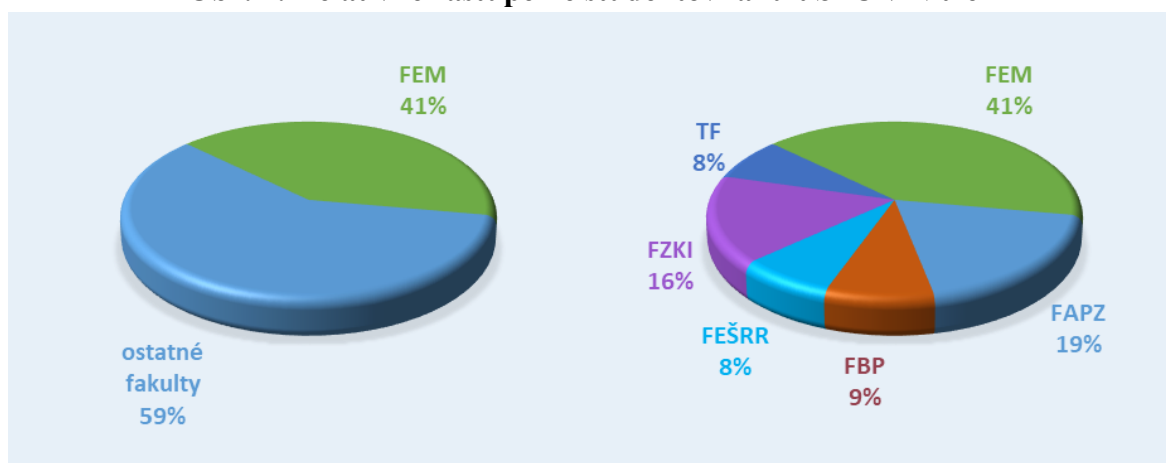
⁵³ Juračak, J, Majewski, E., Lukič, A., Markovič, T., Moravčíková, D. (2019).

Účelom bolo porovnanie postojov študentov aj so zohľadnením objemu ekonomických predmetov, ktoré počas štúdia absolvujú. Veľkosť a štruktúra vzorky bola stanovená pre každú inštitúciu osobitne tak, aby bola reprezentatívna vo vzťahu k nej.

Dotazník obsahoval celkom šesť tematických sekcií (Príloha 1). Prvá časť sa týkala predchádzajúcich podnikateľských skúseností a pozostávala z deviatich otázok. Druhá, tretia, štvrtá a piata časť boli venované hodnoteniu problematiky vnímanej vhodnosti samostatnej zárobkovej činnosti, podnikateľskej sebestačnosti a podnikateľských zámerov a špecifickému postaveniu študentov poľnohospodárskej univerzity. Šiesta časť sa venovala vybraným charakteristikám respondentov týkajúcich sa ich sociálneho, ekonomického a priestorového zázemia. Všetky otázky zostaveného dotazníka, okrem jednej, boli formulované ako uzatvorené otázky. Likertova škála bola zvolená jednotným spôsobom a umožňovala respondentom vyjadriť svoju úroveň súhlasu, respektíve nesúhlasu s výroky ponúkanými na päťbodovej stupnici od 1 až 5. Vo všetkých otázkach 1 znamenalo „úplne nesúhlasím“ a 5 „úplne súhlasím“. Pri analýze empirických údajov kvantitatívneho charakteru boli použité vybrané štatistické metódy s využitím softvéru SAS a Statgraphics.

Účastníkmi prípadovej štúdie bolo 414 študentov denného bakalárskeho a inžinierskeho štúdia zo všetkých šiestich fakúlt univerzity. Podiel respondentov z rôznych fakúlt reflektoval ich podiel na celkovom počte študentov v danom akademickom roku. Výber bol cieleň, pričom proporcionálne boli zastúpení študenti bakalárskeho a inžinierskeho štúdia zo všetkých fakúlt. Podiel respondentov z rôznych fakúlt bol založený na kalkulácii veľkosti vzorky, ktorá rešpektovala ich podiel medzi všetkými univerzitnými študentmi (Obr. 4).

Obr. 4: Relatívne zastúpenie študentov fakúlt SPU v Nitre⁵⁴

Zdroj: vlastný dotazníkový prieskum

⁵⁴ Zoznam fakúlt Slovenskej poľnohospodárskej univerzity v Nitre: Fakulta agrobiológie a potravinových zdrojov [FAPZ], Fakulta biotechnológie a potravinárstva [FBP], Fakulta ekonomiky a manažmentu [FEM], Fakulta európskych štúdií a regionálneho rozvoja [FEŠRR], Fakulta záhradníctva a krajinného inžinierstva [FZKI], Technická fakulta [TF].

V analýzach bol klasifikačný údaj pre študentov podľa fakúlt redukovaný na dve kategórie – študenti Fakulty ekonomiky a manažmentu [FEM] a študenti ostatných fakúlt, a to z hľadiska splnenia jedného z cieľov projektu, ktorým bolo porovnanie postojov študentov ekonomických odborov so študentmi ostatných neekonomických odborov na fakultách Slovenskej poľnohospodárskej univerzity v Nitre. Pôvodná hypotéza bola osloviť minimálne 152 (53 % vo vzorke) študentov neekonomických fakúlt SPU a 137 (47 % vo vzorke) študentov FEM, čo znamenalo osloviť 289 študentov univerzity z 4885 študentov (Tab. 1).

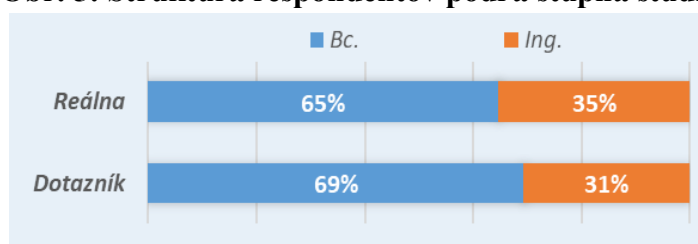
Tab. 1: Štruktúra vzorky respondentov podľa fakúlt

Štruktúra študentov	FAPZ	FBP	FEŠRR	FZKI	TF	FEM	SPU
	relatívna početnosť						počet
Reálna	21%	12%	10%	12%	17%	27%	4885
Hypotéza	15%	9%	8%	8%	12%	47%	289
Dotazník	19%	9%	8%	16%	8%	41%	414

Zdroj: evidencia SPU v Nitre, vlastný dotazníkový prieskum

Podarilo sa osloviť viac študentov pri zachovaní podielov študentov zastupujúcich jednotlivé fakulty pri štatisticky nepreukaznej odchýlke od pôvodnej hypotézy. Finálny podiel respondentov po očistení databázy bol 59% študentov neekonomických fakúlt SPU a 41 % t. j. 169 študentov FEM. V prieskume boli oslovovaní študenti dennej formy bakalárskeho a inžinierskeho stupňa štúdia (Obr. 5). Reprezentatívnosť výberového súboru podľa fakúlt bola overovaná použitím Chí-kvadrát testu dobrej zhody na základe porovnania s aktuálnymi údajmi o štruktúre študentov denného štúdia na jednotlivých fakultách univerzity. Výsledok testu potvrdil reprezentatívnosť výberového súboru podľa fakúlt a stupňa štúdia, čo bolo základným predpokladom pre realizáciu ďalších analýz.

Obr. 5: Štruktúra respondentov podľa stupňa štúdia

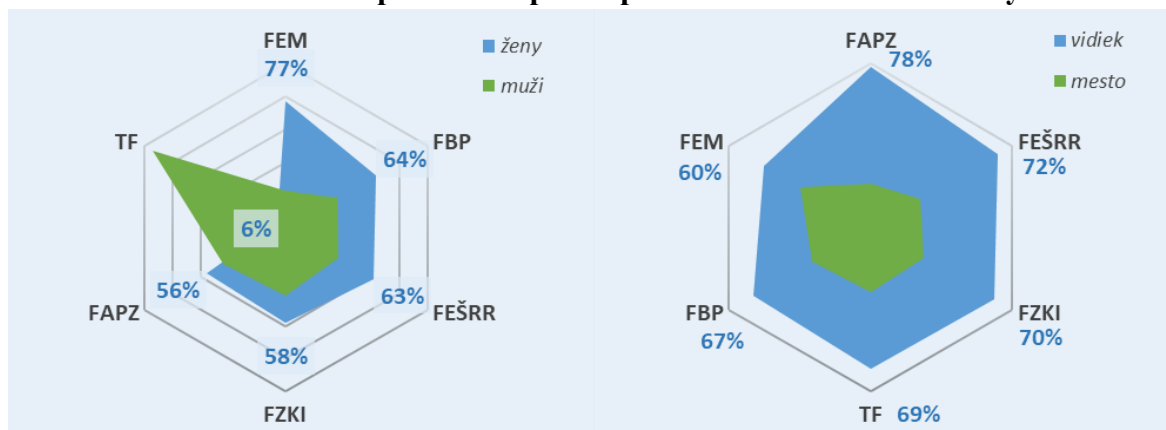

Zdroj: evidencia SPU v Nitre, vlastný dotazníkový prieskum

Štruktúra študentov podľa pohlavia zodpovedala zastúpeniu mužov a žien na jednotlivých fakultách. Na Obrázku 6 sú údaje zobrazené vzostupne podľa podielu respondentov ženského pohlavia. Najvyšší podiel žien bol na FEM (77 %) a najnižší na TF (iba 6 %). Táto štruktúra respondentov zodpovedala zameraniu študijných programov jednotlivých fakúlt. Zastúpenie respondentov podľa typu sídla, v akom majú študenti trvalé bydlisko taktiež korešpondovalo so zameraním univerzity, pričom 69% z celkového počtu opytovaných študentov pochádzalo z „vidieckejšieho“ prostredia. V dotazníku boli

zadefinované tri možnosti⁵⁵ pre tento identifikačný znak: vidiek – dedina, vidiek – väčšia obec/mestečko, mesto – veľkomesto. Na obrázku, kde sú zlúčené prvé dve uvedené kategórie reprezentujúce vidiek a menšie mestské sídla je možné vidieť významný podiel študentov z tohto typu prostredia na všetkých fakultách univerzity.

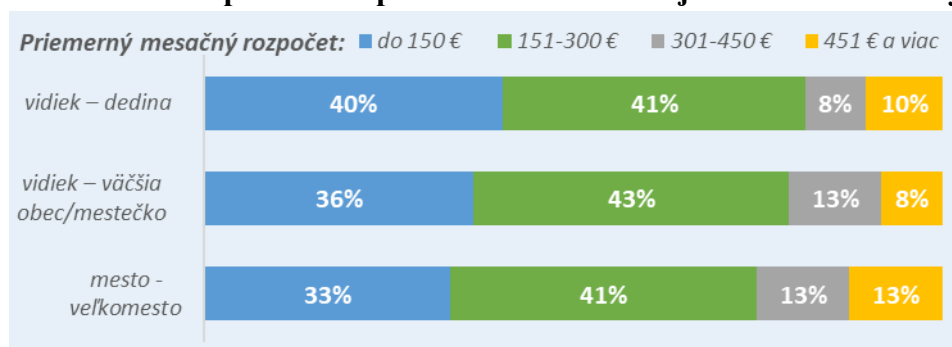
Obr. 6: Štruktúra respondentov podľa pohlavia a miesta trvalého bydliska

Zdroj: vlastný dotazníkový prieskum

Veková štruktúra respondentov zodpovedala vekovej štruktúre študentov na prvom a druhom stupni vysokoškolského štúdia, podiel extrémnych hodnôt (vek 26-28) predstavoval iba 1,7 %. Ekonomická situácia respondentov bola identifikovaná na základe ukazovateľa priemerný mesačný rozpočet v štyroch kategóriách intervalového rozdelenia. Významný podiel (79 %) mali študenti s mesačným rozpočtom do 300 € a viac ako jedna tretina disponovala mesačným rozpočtom len do 150 €. Overovali sme preto predpoklad, že študenti z vidieka majú nižší rozpočet ako študenti pochádzajúci z mesta. Táto hypotéza sa však nepotvrdila a aplikované štatistické testy ($F = 1,118$; P -hodnota = 0,328; $K-W = 2,405$; P -hodnota = 0,3) nepotvrdili, že existuje štatisticky významný rozdiel v ekonomickej situácii študentov podľa miesta ich trvalého bydliska.

Obr. 7: Štruktúra respondentov podľa ich ekonomickej situácie a miesta bydliska

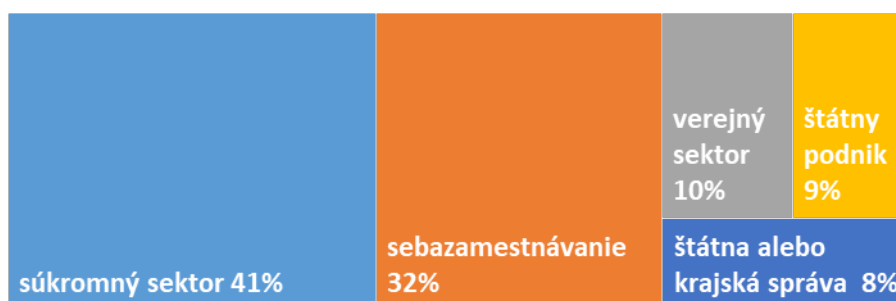

Zdroj: vlastný dotazníkový prieskum

⁵⁵ Uvedené členenie reflektuje terminológiu sociológie vidieka a priestorovej sociológie a nie je exaktne kvantitatívne vymedzené. Pod pojmom dedina sa rozumejú malé vidiecke sídla tradičnejšieho a konzervatívnejšieho charakteru. Väčšie vidiecke obce a menšie mestá (*town*), ktoré v našich podmienkach majú cca do 10 000 obyvateľov predstavujú podobný charakter bývania, životnej úrovne a štýlu života. Mestské sídla a veľkomesto (*city*) sú reprezentované väčšími urbánnymi centrami.

V rámci identifikačných otázok mali študenti vyjadriť svoj názor ohľadom typu budúceho zamestnania. Zamestnať sa v súkromnom sektore a sebazamestnať sa spĺňalo predstavu 53 % oslovených študentov (Obr. 8). Najnižší záujem prejavili respondenti o zamestnanie v štátnej správe.

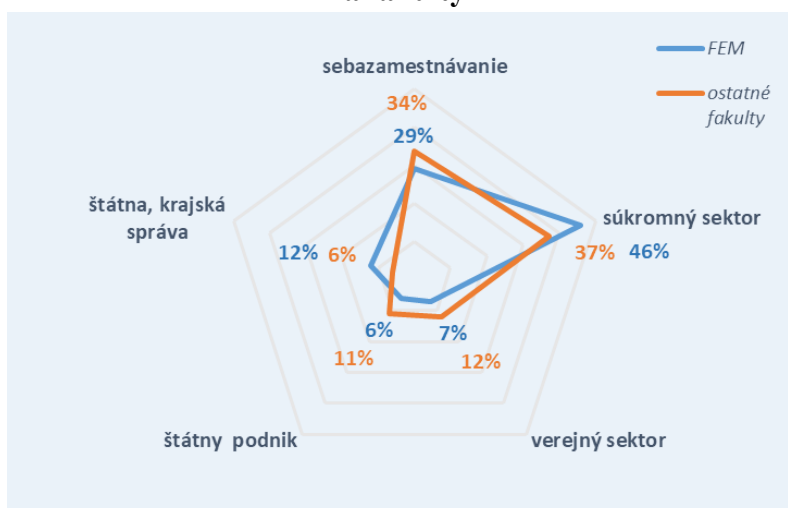
Obr. 8: Štruktúra respondentov podľa preferencie typu budúceho zamestnania

Zdroj: vlastný dotazníkový prieskum

Vyjadrené preferencie študentov ekonomickej fakulty v komparácii so študentmi neekonomických fakúlt podľa preferovaného typu budúceho zamestnania (Obr. 9) nepotvrdili medzi nimi štatisticky významný rozdiel ($t = -0,503$; P -hodnota = 0,61; $M-W = 2213$; P -hodnota = 0,21). Zamestnanie v súkromnom sektore preferovalo až 46 % študentov a sebazamestnávanie 29 % študentov ekonomickej fakulty. U študentov neekonomických fakúlt taktiež prevládala až 71 % podiel v týchto kategóriách, v porovnaní s postojmi študentov FEM však bol prekvapivo vyšší podiel v kategórii sebazamestnávanie (34 %).

Obr. 9: Štruktúra respondentov podľa preferencie typu budúceho zamestnania a fakulty

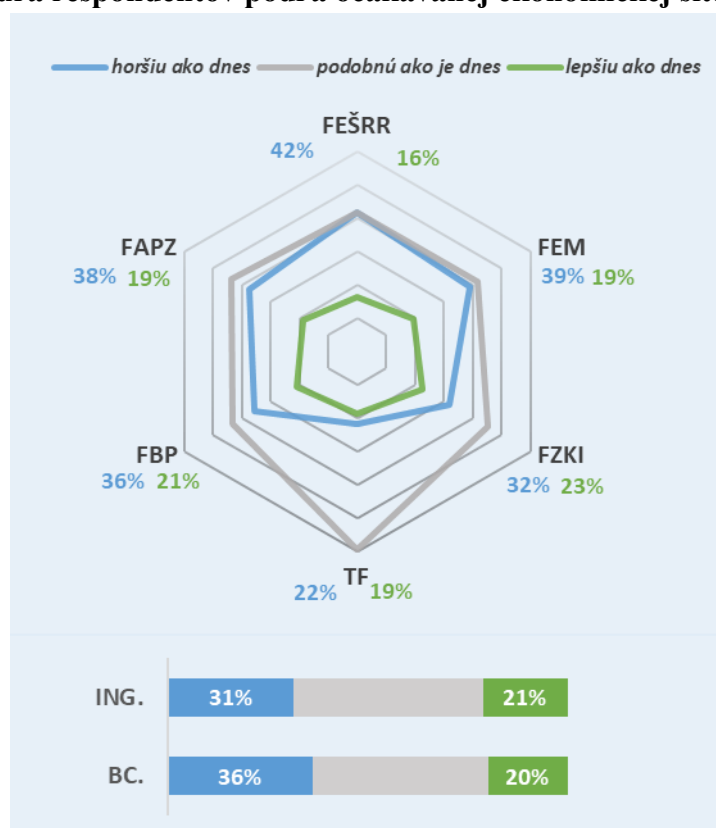

Zdroj: vlastný dotazníkový prieskum

Poslednou otázkou skupiny socio-ekonomických identifikátorov bolo vyjadrenie sa respondentov k očakávanej ekonomickej situácii v krajine o päť rokov (Obr. 10). Na základe klasifikácie podľa fakúlt a stupňa štúdia prevažoval neutrálny názor, optimistické

vyjadrenia mala približne len pätina respondovaných študentov, negatívne očakávania viac ako jedna tretina. V komparácii podľa stupňa štúdia sa nepotvrdila hypotéza o rozdielnosti názorov študentov inžinierskeho a bakalárskeho stupňa štúdia ($t = -0,79$; P-hodnota = 0,43; M-W = 19079; P-hodnota = 0,41). Nebol potvrdený ani štatisticky významný rozdiel v hodnotení rozdielov medzi študentami FEM a študentami ostatných fakúlt univerzity ($t = 1,17$; P-hodnota = 0,24; M-W = 19412; P-hodnota = 0,24).

Obr. 10: Štruktúra respondentov podľa očakávanej ekonomickej situácie o päť rokov

Zdroj: vlastný dotazníkový prieskum

Najvyšší podiel respondentov s najpesimistickejším postoj mala FEŠRR (42 %), najviac neutrálnych očakávani prejavili študenti TF (22 %) a najoptimistickejšie vízie budúcnosti mali respondovaní študenti FZKI (23 %).

Na výpočet základných popisných charakteristík pre názorové otázky v Likertovej škále boli použité metódy deskriptívnej štatistiky, t.j. aritmetický priemer, modus a smerodajná odchýlka. Pri skúmaní vzťahov a závislosti medzi kvalitatívnymi znakmi bola využitá asociačná analýza. Z vytvorenej databázy boli v tabuľkovom procesore Excel kalkulované asociácie pomocou vytvorených kontingenčných tabuliek medzi vybranými identifikačnými premennými a názorovými premennými. Výsledkom kontingenčnej tabuľky bolo zatriedenie kvalitatívnych znakov do jednotlivých skupín a prepočítané relatívne početnosti jednotlivých znakov ako na celku, tak aj v jednotlivých skupinách. Názorové otázky dotazníkového prieskumu formulované v Likertovej škále boli v prvej fáze štatistickej analýzy overené testom reliability. Obvykle sa tento test používa na hodnotenie spoľahlivosti otázok pri dotazníkovom prieskume a odhaduje vnútornú

konzistentnosť súboru premenných z hľadiska rozsahu. Cronbachov koeficient alfa je najbežnejšou mierou vnútornej konzistencie (spoľahlivosti)⁵⁶. V súbore otázok dotazníka zadaných v Likertovej škále bola potvrdená vysoká celková reliabilita (Cronbach alfa v hodnote 0,9038).

Tab. 2: Vnímanie potreby sebazamestnávania

	B1	B2	B3	B4	B5	B6
Priemer	3,77	3,85	3,96	2,61	4,11	2,81
Modus	4	5	5	3	5	3
Median	4	4	4	3	4	3
Smerodajná odchýlka	0,98	1,11	1,15	1,13	1,01	1,04
Celková korelácia	0,24	0,64	0,60	0,14	0,61	-0,26
Test kontrastov/ 3 Homogénne skupiny	2	2	2-3	1	3	1
Cronbach alfa	B1-B6	0,5547				
Cronbach alfa	bez B6	0,7216				
ANOVA	F stat	147,26				
	P-Hodnota	0,000				

Zdroj: dotazníkový prieskum, vlastné spracovanie v SAS

Tab. 3: Predpoklady pre podnikateľskú zdatnosť

	C1	C2	C3	C4	C5	C6	C7	C8	C9	C10	C11	C12	C13	C14	C15	C16
Priemer	3,28	3,39	3,35	3,49	3,89	3,80	3,25	3,55	3,50	3,14	3,41	3,58	3,41	3,44	3,33	3,93
Modus	3	3	3	3	4	4	3	4	3	3	3	4	3	4	4	4
Medián	3	3	3	3	4	4	3	4	3	3	3	4	3	3	3	4
Smerodajná odchýlka	0,90	0,88	0,93	1,04	0,98	0,95	0,95	0,91	0,94	0,97	1,02	0,99	0,95	0,97	1,17	0,99
Celková korelácia	0,66	0,58	0,59	0,74	0,71	0,67	0,64	0,70	0,75	0,63	0,65	0,70	0,61	0,65	0,40	0,64
Test kontrastov/ 7 Homogénnych skupín	1-3	2-5	1-5	3-5	7	6-7	1-2	4-5	3-5	1	2-5	5-6	2-5	2-5	1-4	7
Cronbach alfa	0,9274															
ANOVA	F stat	21,86														
	P-Hodnota	0,000														

Zdroj: dotazníkový prieskum, vlastné spracovanie v SAS

Pre overenie závislosti odpovedí respondentov bola použitá analýza rozptylu a po potvrdení štatisticky významnej závislosti boli otázky v danej skupine pomocou testu

⁵⁶ Ak sa výskumný nástroj skladá z položiek, ktoré nie sú dichotomické, ale majú väčšie rozpätie bodovania (napríklad 1 až 5), používa sa koeficient nazvaný Cronbachovo alfa. Tento koeficient sa používa typicky pri dotazníkoch, kde sú položky škálované (všetky položky v dotazníku majú škály rovnakej hodnoty a dĺžky). Jeho výpočet je prácejší, preto sa na výpočet používajú štatistické softvéry, pomocou ktorých sa výpočet uskutočňuje veľmi rýchlo. Najčastejšie sa používa, keď je v prieskume/dotazníku, ktorý tvorí mierku, viac otázok typu Likert a je potrebné zistiť, či je stupnica spoľahlivá. Analýzu je možné vyjadriť rôznymi spôsobmi, avšak pravdepodobne žiaden indikátor kvality testového skóre nebol doteraz používaný častejšie ako Cronbachov koeficient alfa.

kontrastov zatriedené do homogénnych skupín. Kvantitatívna analýza v tejto fáze prieskumu bola realizovaná v rámci tematických okruhov jednotlivých zadaných častí dotazníka. Prehľad výstupov aplikovaných nástrojov kvantitatívneho prieskumu je uvedený v nasledovných tabuľkách (Tab. 2, 3, 4, 5). V tematickej sekcii „Vnímanie potreby sebazamestnávania“ analýza reliability (Cronbach alfa = 0,55 < 0,7) indikovala nekonzistenciu s otázkou šesť „Dávam prednosť zamestnaniu garantujúcemu stabilitu a menej rizika“, aj napriek nižšiemu príjmu. Potvrdila sa pôvodná hypotéza opačnej preferencie tejto otázky, čo potvrdzuje aj negatívna hodnota celkovej korelácia vo vzťahu k ostatným otázkam v sekcii. Po vyradení otázky šesť z analýzy bola potvrdená spoľahlivosť odpovedí (Cronbach alfa = 0,72).

Tab. 4: Zámer sebazamestnávania

	D1	D2	D3	D4	D5	D6	D7
Priemer	3,57	2,78	2,14	2,78	3,09	2,02	2,90
Modus	5	3	1	3	3	1	1
Median	4	3	2	3	3	2	3
Smerodajná odchýlka	1,23	1,28	1,24	1,37	1,42	1,22	1,58
Celková korelácia	0,67	0,67	0,55	0,60	0,41	0,26	0,34
Test kontrastov/ 4 Homogénne skupiny	4	2	1	2	3	1	2-3
Cronbach alfa	0,7705						
ANOVA	F stat	65,81					
	P-Hodnota	0,000					

Zdroj: dotazníkový prieskum, vlastné spracovanie v SAS

Tab. 5: Postavenie študentov poľnohospodárskych univerzít a fakúlt

	E1	E2	E3	E4	E5
Priemer	3,02	2,71	3,03	2,65	3,29
Modus	3	3	3	3	3
Medián	3	3	3	3	3
Smerodajná odchýlka	1,08	1,10	1,06	1,16	1,16
Celková korelácia	0,42	0,36	0,05	-0,02	0,39
Test kontrastov/ 3 Homogénne skupiny	2	1	2	1	3
Cronbach alfa	E1-E5	0,4344			
Cronbach alfa	bez E3,E4	0,6749			
ANOVA	F stat	23,39			
	P-Hodnota	0,000			

Zdroj: dotazníkový prieskum, vlastné spracovanie v SAS

Názory na postavenie študentov poľnohospodárskych univerzít a fakúlt vyjadrovali študenti v skupine piatich otázok. Pre túto sekciu vyšla nekonzistencia odpovedí (Cronbach alfa len 0,43) spôsobená negatívnou respektíve veľmi nízkou celkovou koreláciou pre dve otázky, ktoré boli formulované s opačnou preferenciou pre jednoznačnosť odpovedí. Po ich odstránení sa reliabilita blíži k hodnote 0,7, čo je z hľadiska potvrdenia spoľahlivosti odpovedí súboru otázok akceptovateľné.

Pri skúmaní závislosti medzi dvoma kvalitatívnymi znakmi bolo potrebné analyticky overiť štatistickú významnosť stanovených hypotéz skúmaných vzťahov, zadaných na základe výstupov asociačnej analýzy. Existencia závislosti medzi identifikátormi respondentov a názorovými otázkami v dotazníkovom prieskume bola overovaná pomocou Chí-kvadrát testu v štatistickom softvéri SAS. Test je založený na porovnávaní empirických a teoretických početností pre každú kategóriu sledovaných znakov. Vyhodnotenie testu prebehlo na základe prístupu P-hodnoty, ktorá bola porovnávaná so zvolenou hladinou významnosti α ⁵⁷. V sociálnych vedách sa najčastejšie volí hladina významnosti pre testovacie kritérium 5 %.

Tab. 6: Výsledky testu nezávislosti vybraných identifikačných premenných na názorových otázkach (P-hodnota testu)

Otázka	Pohlavie	Vek	Stupeň štúdia	Študijný program	Priemerný mesačný rozpočet	Očakávanie ekonomickej situácie o 5 rokov
A1	0,1369	0,1256				
A2	0,8897	0,4480				
A3	0,9757	0,6916				
A4	0,2747	0,6410				
A5	0,7434	0,6520				
A6	0,0819	0,9764		0,0292		
A8	0,7469	0,0585	0,0090			
A9	0,1486	<,0001				
B1	0,2015	0,8795	0,0012		0,0457	
B2	0,6279	0,2897	0,0127	0,0401	0,0449	0,0389
B3	0,0223	0,3980	0,0013	0,0004	0,0025	
B4	0,0952	0,7133		0,0014		
B5	0,0679	0,8445	0,0223	0,0002		
B6	0,0328	0,9913			0,0012	0,0414
C1	0,0002	0,2769		0,0226	0,0016	
C2	0,0502	0,9627			0,0064	
C3	0,0373	0,4163	0,0307	0,0004	0,0144	
C4	0,0006	0,4279		0,0228	0,0001	
C5	0,0020	0,4244			0,0042	

⁵⁷ Vyhodnotenie testu na základe P-hodnoty je nasledovné:

- P- hodnota $< \alpha = 0,05$ štatisticky preukazná závislosť
- P- hodnota $< \alpha = 0,01$ štatisticky vysoko preukazná závislosť
- P- hodnota $< \alpha = 0,001$ štatisticky vysoko preukazná závislosť.

C6	0,5902	0,9150		0,0008	0,0015	
C7	0,2631	0,9455			0,0117	
C8	0,0487	0,8753				
C9	0,3433	0,5668		0,0224		
C10	0,1258	0,0369	0,0143	0,0400	0,0066	0,0160
C11	0,1966	0,0014	0,0503			
C12	0,0500	0,7909			<,0001	
C13	0,3967	0,6962		0,0135	0,0380	
C14	0,0029	0,4845	0,0300	0,0137	0,0030	
C15	0,0385	0,6214			0,0017	
C16	0,0993	0,8205	0,0279	0,0471	0,0059	
D1	0,0225	0,0088	0,0003	0,0337		
D2	<,0001	0,4081	0,0132	0,0002	0,0194	0,0146
D3	0,0006	0,0439				
D4	0,1210	0,0399				0,0222
D5	0,0003	0,7478				
D6	0,0034	0,0005		0,0141		0,0333
D7	0,0226	0,6929	0,0105	<,0001		
E1	0,6134	0,3209				0,0006
E2	0,9951	0,8843			0,0458	0,0192
E3	0,4941	0,4302				
E4	0,9231	0,5947		0,0400		
E5	0,3601	0,3818	0,0312			0,0004

Zdroj: dotazníkový prieskum, vlastné spracovanie v SAS

Na základe výstupov boli v prvej fáze vyselektované identifikačné premenné, pre ktoré bola najčastejšie potvrdená významná štatistická závislosť. Následne v rámci diskusií na pracovných poradách a stretnutiach riešiteľského kolektívu bol definovaný finálny set identifikátorov respondentov pre následné výskumné analýzy.

2.2.2 Kvalitatívny výskum

Kvalitatívny prieskum bol realizovaný prostredníctvom skupinových rozhovorov (fokusových skupín) a brainwritingu. Fokusové skupiny a brainwriting sú kvalitatívne výskumné nástroje, ktoré umožňujú zaznamenať názory cieľových skupín na rôzne témy. Predchádza im precízna príprava scenárov a otázok, ako aj spôsobu vedenia takýchto podujatí. Účastníci boli najprv oboznámení s témou a problematikou a priestor dostávali rovnocenne zástancovia rôznorodých názorov (často aj protichodných postojov).

Skupinové rozhovory boli využité z dôvodu možnosti zapojenia väčšieho počtu respondentov a získaniu prehľadu o názoroch a postojoch, ktoré sa vyskytujú medzi časťou respondentov z cieľovej skupiny študentov vysokých škôl – v tomto prípade študentov, ktorí žijú a bývajú vo vidieckom prostredí⁵⁸.

⁵⁸ Mladí ľudia žijúci na vidieku totiž predstavujú špecifickú skupinu, ktorá v súčasnej spoločnosti vyvoláva množstvo naliehavých otázok. Pre väčšinu vidieckych komunít na Slovensku (ale aj v iných európskych krajinách) je tzv. exodus mladej generácie tým najpálčivejším problémom. Odchod mladých ľudí z vidieka je ovplyvnený viacerými faktormi, napr. geografickou polohou, sociálnymi pomermi, úrovňou a dostupnosťou služieb, lokálnym trhom práce, hodnotou rodiny a miestnych sociálnych sietí, atď. Významnú úlohu pri

Fokusové skupiny boli zároveň vhodným výskumným nástrojom aj kvôli možnosti pozorovať vzájomné interakcie ich účastníkov, argumentáciu a reakcie na prezentované názory. Brainwriting je písomnou formou brainstormingu a podobne ako brainstorming slúži na hľadanie odpovedí a názorov na určitú problematiku. Na rozdiel od brainstormingu brainwriting dokáže efektívne zapojiť všetkých jeho účastníkov a vo výsledku tak často ponúkne viacero perspektív a možností. V tomto prípade prebiehal tak, že respondenti písali svoje názory na papiere, ktoré boli potom pozbierané a názory z nich prepísané do štruktúrovanej tabuľkovej formy (Príloha 2, Kapitola 3.5).

Skupinové rozhovory a brainwriting boli realizované počas roka 2018 a začiatkom roka 2019. Scenáre skupinových rozhovorov boli vytvorené na základe teoretických a metodologických východísk, ktoré sú popísané v tejto monografii. Uskutočnené fokusové skupiny sa zameriavali na to, ako mladí ľudia – vysokoškolskí študenti vnímajú hodnotu práce, aké zamestnanie či práca je pre nich atraktívna a prečo, aké sú ich perspektívy a motivácie ostať žiť, pracovať či podnikať vo vidieckej obci, kde žijú a aké sú ich osobné skúsenosti s mladými vidieckymi podnikateľmi. Metodologické východiská a stav sociálnej reality boli operacionalizované do podoby nasledovných konkrétnych otázok:

- Podľa čoho hodnotíte/budete hodnotiť kvalitu zamestnania alebo pracovnú ponuku?
- Pokúste sa charakterizovať svoje vlastné ekonomické stratégie do budúcnosti.
- Vidíte perspektívu nájsť si prácu vo Vašej obci a uvažujete o takejto možnosti? Čo by Vás motivovalo, aby ste ostali na vidieku a začali tam sami podnikať a v ktorých oblastiach (hospodárskych sektoroch/odvetviach)?
- Máte vo Vašej obci mladých podnikateľov? Ak áno, pokúste sa ohodnotiť ich úspešnosť a charakterizovať najväčšie problémy či nedostatky.

Počas brainwritingu sa respondenti zase zamýšľali nad problematikou týkajúcou sa výhod a nevýhod agropodnikania a farmárčenia, resp. všeobecne práce v agrosektore. Ich vyjadrenia boli následne hodnotené v rámci štyroch tematických okruhov, ktoré reprezentovali ekonomické, ekologické, sociálne a technologické faktory.

Celkovo bolo v rámci kvalitatívneho prieskumu zrealizovaných 7 fokusových skupín, na ktorých sa zúčastnilo spolu 40 respondentov reprezentujúcich cieľovú skupinu (vysokoškolskí študenti z vidieckych komunit) a jeden brainwritingový workshop s 84 účastníkmi (študenti FEM SPU v Nitre). Účastníkmi fokusových skupín bolo 12 študentov vo veku 19-24 rokov a 29 študentiek vo veku 19-25 rokov. Najväčším podielom boli zastúpené vekové kategórie 19-ročných (41,5 %), 23-ročných (22 %) a 24-ročných (12,2 %) respondentov. Skupinové rozhovory boli vedené na základe pripravených scenárov a na základe súhlasu respondentov bol z nich vyhotovený zvukový záznam, ktorý bol anonymizovaný a doslovne prepísaný (Príloha 3). Doplnujúce otázky boli kladené na základe reakcií a výpovedí respondentov. Dĺžka trvania fokusových skupín sa pohybovala

---

týchto migračných trendoch zohráva aj vnútorná heterogenita súčasného vidieka ponúkajúca mládeži rozmanité perspektívy. V podmienkach Slovenska má na jednej strane podobu komunit tradične orientovaných na poľnohospodárstvo či podobu marginalizovaných deindustrializovaných oblastí a na druhej strane podobu prosperujúcejších (prevažne suburbánnych) lokalít vyznačujúcich sa orientáciou na služby a obchod, ktoré umožňujú „konzumnejší“ spôsob života.

v rozpätí 1,5 – 2,5 hodiny. Pri analýze informácií z fokusových skupín teda pracovali riešitelia s doslovnými prepismi nahrávok, ktoré sa hodnotili s využitím metódy obsahovej analýzy. Využité boli i sekundárne dáta týkajúce sa skúmanej problematiky a tiež informácie získané z predchádzajúcich výskumov. Pri analyzovaní prepisov skupinových rozhovorov bola snaha identifikovať tematické okruhy, ktoré súviseli s diskutovanými otázkami a podrobnejšie vysvetľovali ich okolnosti či súvislosti.

Kapitola 3

Výskumné zistenia

Zhodnotenie a analýza výskumných dát je v tejto kapitole rozdelená do piatich tematických podkapitol, v ktorých je kombinovaná interpretácia kvantitatívnych a kvalitatívnych zistení. Prvá podkapitola sa venuje skúsenostiam respondentov s podnikaním, existencii vzorov, ktoré ich postoje ovplyvňujú a skúseností s mladými podnikateľmi v ich najbližšom okolí. Druhá hodnotí deklarované potreby a zámery podnikania a sebazamestnávania, ako aj atribúty, podľa ktorých respondovaní študenti a študentky vnímajú kvalitu budúceho zamestnania, resp. všeobecne kvalitu ponuky práce. V tretej a štvrtej časti sú analyzované subjektívne postoje a názory respondovaných študentov týkajúce sa ich osobnej pripravenosti na podnikanie, ako aj názory na ich konkurencieschopnosť v zmysle kvality študijného programu a tiež ich pozície v porovnaní so študentmi na iných slovenských univerzitách. Piata podkapitola sumarizuje a hodnotí osobné skúsenosti respondentov s farmárčením a interpretuje ich názory na perspektívu, ekonomické životné stratégie a faktory, ktoré by ich motivovali zamestnať sa či podnikáť v mieste svojho bydliska, resp. hodnotí výhody a nevýhody farmárčenia či agropodnikania.

V súvislosti s ukotvením a hlbším pochopením interpretácie výsledkov a zistení tohto výskumu v konkrétnom časovom a geografickom kontexte je potrebné okrem teoreticko-metodologických východísk charakterizovať aj špecifiká podnikateľského prostredia na Slovensku, týkajúce sa časového rámca, v ktorom bol uskutočnený. Ako významné zdroje empirických dát a zistení o podnikaní sú využité dva zdroje. Prvým je projekt *Globálny monitor podnikania* [GEM], v rámci ktorého národné tímy koordinujú zber dát pre expertný prieskum o vybraných aspektoch v oblasti podnikania⁵⁹. Druhým je medzinárodný výskumný projekt *Global University Entrepreneurial Spirit Students' Survey* [GUESSSS], ktorý sa zameriava na zber dát o podnikaní študentov a na ich analýzu na medzinárodnej i národnej úrovni⁶⁰. Podnikateľské prostredie na Slovensku má podľa týchto zdrojov ešte stále výrazné nedostatky v poskytovaní optimálnej podpory vznikajúcim a rozvíjajúcim sa podnikateľským aktivitám a je veľký rozdiel v kvalite a dostupnosti jednotlivých zložiek podnikateľského ekosystému, ktorý rámcuje celkové podmienky na podnikanie. Pozitívny stav sa týka predovšetkým prístupu k fyzickej infraštruktúre a službám pre podnikanie, naopak negatívny stav vykazujú vládne politiky, podporné programy a tiež transfer poznatkov z vedy a výskumu. V prípade hodnotenia možností pre podnikateľský tréning na úrovni vysokoškolského a odborného vzdelávania ide skôr o neutrálny stav, čiže nemožno hovoriť ani o optimálnej podpore, ale ani o výraznejších prekážkach (Pilková a kol., 2017). Na Slovensku sa voľba podnikania ako kariérna voľba nevníma príliš pozitívne, a to najmä z dôvodu prevládajúcich egalitárskych tendencií a nižšieho spoločenského statusu podnikateľov v porovnaní s ostatnými európskymi krajinami. Paradoxom je tiež skutočnosť, že napriek vysokej miere dôvery

⁵⁹ <https://www.gemconsortium.org/economy-profiles/slovakia-2>

⁶⁰ <https://www.guesssurvey.org/>

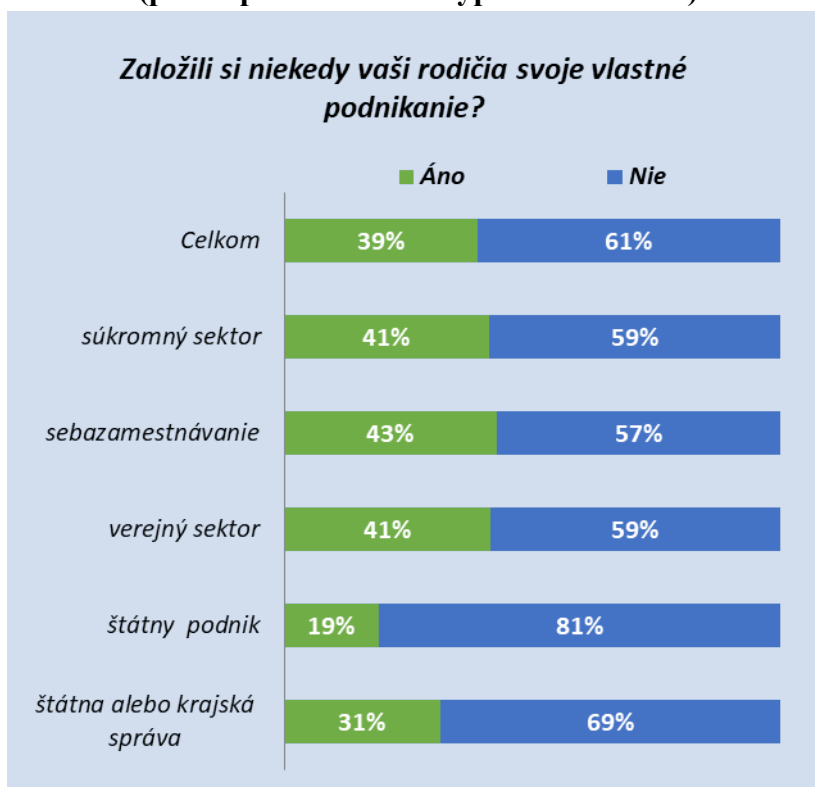
vo vlastné schopnosti podnikat' a nižšiemu strachu zo zlyhania je vnímanie podnikateľských príležitostí na Slovensku hlboko podpriemerné. Podnikateľské prostredie je preto problematické a nedostatočne podporujúce vznik a rozvoj podnikateľských aktivít, pričom v ňom pretrvávajú administratívne, byrokratické i daňové záťaž, ako aj neustále meniaci sa legislatíva a vysoká miera korupcie (Pilková a kol., 2018).

3.1 Skúsenosti respondentov so sebazamestnávaním a podnikaním

Odpovede na úvodné otázky dotazníkového prieskumu týkajúce sa osobných skúseností študentov s platenou prácou, rodinným a vlastným podnikaním, ako aj s existenciou podnikateľských vzorov vo svojom najbližšom okolí potvrdili, že väčšina respondentov má túto osobnú skúsenosť. Platenú prácu už niekedy malo až 95 % respondovaných vysokoškolákov, čo sa prejavilo aj v ich štruktúre podľa výšky priemerného mesačného príjmu, kde len niečo viac ako jedna tretina opýtaných disponovala nízkym mesačným rozpočtom do 150 €. Hoci sa môže jednať o krátkodobé či jednorazové aktivity vo forme brigád alebo tiež o dlhodobejšie zamestnania popri štúdiu, ide o skutočnosť potvrdzujúcu proaktívnosť študentov dennej formy štúdia a ich tendenciu venovať sa popri štúdiu aj ekonomickým činnostiam. Z pohľadu niektorých vysokoškolských pedagógov je evidentné vnímanie „obrátenej“ stránky tohto faktu, čo znamená, že považujú kombináciu práce a denného štúdia za nevhodnú z dôvodu akéhosi rozptyľovania sa či nedostatočného sústredenia sa na štúdium. Avšak treba zdôrazniť, že model kombinovania oboch typov aktivít je bežný aj v zahraničí, často k nemu študentov vedú ekonomické dôvody, snaha o vyššiu ekonomickú nezávislosť (napr. od rodičovskej podpory) a snaha mať dostatočný príjem na pokrytie svojich potrieb a nákladov na štúdium. Miera dostatočného venovania sa študijným povinnostiam je subjektívnou otázkou schopnosti jednotlivcov dokázať skĺbiť a časovo zorganizovať svoje povinnosti, pričom mnohé príklady ukazujú, že práve výborní a ambiciózní študenti si popri štúdiu aj privyrábajú, pracujú, resp. podnikajú.

Väčšina študentov má teda osobnú skúsenosť s plateným zamestnaním a 39 % má skúsenosť s podnikaním svojich rodičov (Obr. 11). Taktiež väčšina (80 %) z tých, ktorí majú rodičov podnikateľov už bola zapojená do práce v rodinnom podniku a má aj skúsenosti s vlastným podnikaním (Obr. 12). V rámci tejto kategórie študentov je tiež vyššia miera plánovania pôsobiť v budúcnosti v podnikateľskom sektore či sebazamestnať sa (až 93 %) v porovnaní s tými, ktorú vidia svoju budúcu pracovnú pozíciu ako zamestnanci v štátnom podniku, štátnej alebo krajskej správe. Zvýšený záujem študentov so skúsenosťami s podnikaním je o pôsobenie vo verejnej správe, čo je zrejme ovplyvnené taktiež skúsenosťami, ale aj širším spektrom inštitúcií, možností uplatnenia sa a typov pracovných pozícií v tomto sektore. Podobné výsledky ukázal aj prieskum GUESSS 2018 (Holienka a kol., 2019), ktorý navyše preukázal rádovo vyššiu mieru plánovaného nástupníctva a záujmu o rozbeh vlastného podnikania u študentov s rodičmi – podnikateľmi v rodinnom biznise oproti študentom, ktorých rodičia síce podnikajú, avšak charakter ich biznisu nie je rodinný.

Obr. 11: Skúsenosti respondentov s rodinným podnikaním (podľa preferovaného typu zamestnania)

Zdroj: vlastný dotazníkový prieskum

Obr. 12: Skúsenosti respondentov s vlastným podnikaním (podľa preferovaného typu zamestnania)

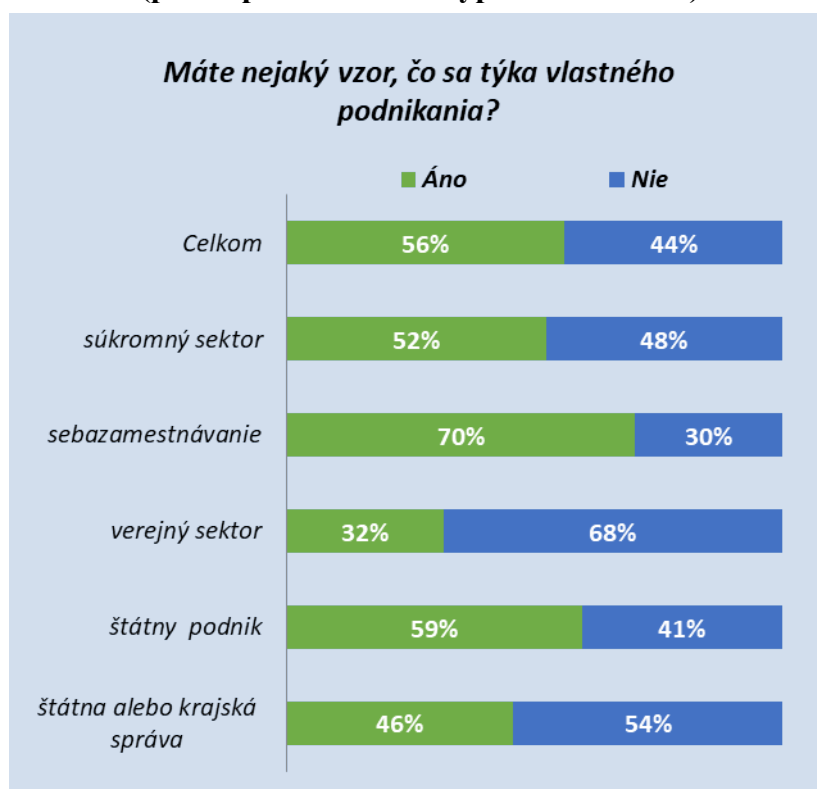

Zdroj: vlastný dotazníkový prieskum

Veľmi dôležitým zistením je, že veľký podiel študentov s rodičmi podnikateľmi (80,0 %) hodnotí svoje osobné skúsenosti pozitívne. Výsledky teda poukazujú na skutočnosť, že osobné skúsenosti a pozitívne príklady môžu zohrať kľúčovú úlohu pri rozhodovaní mladých ľudí o ich budúcej hospodárskej kariére a môžu zvýšiť vnímanie príťažlivosti podnikania, ako aj atraktivitu samostatnej zárobkovej činnosti. Výsledky už predtým spomínaného medzinárodného výskumného projektu okrem toho deklarujú, že len veľmi malá časť slovenských študentov by v prípade začatia podnikania očakávala negatívnu reakciu najbližšieho okolia.

Tento prieskum sa venuje okrem osobnej skúsenosti a jej vplyvu na „chut“ začať podnikat' u vysokoškolských študentov SPU v Nitre aj súvisiacej existencii vzorov pre podnikanie vo svojom okolí. Najviac ich okolo seba opäť vnímajú tí respondenti, ktorí plánujú v budúcnosti sebazamestnať sa (Obr. 13).

**Obr. 13: Podnikateľské vzory
(podľa preferovaného typu zamestnania)**

Zdroj: vlastný dotazníkový prieskum

Výskumné zistenia týmto potvrdzujú dôležitosť a význam sociálneho a kultúrneho kapitálu mladých ľudí plánujúcich podnikanie a sebazamestnávajúce, ktorý nadobúdajú v rodinnom prostredí a v prostredí primárnych sociálnych skupín. Sociálne kontakty a kultúrny kapitál sú vo vzájomnej interakcii a postupne formujú osobnosť budúcich podnikateľov, pričom podporujú aj ich schopnosť rozpoznávať podnikateľské príležitosti a zlepšujú ich zručnosti nevyhnutné pre podnikanie, akými sú napr. schopnosť komunikácie a ochota spolupracovať. Poukazujú na to aj vyjadrenia respondovaných študentov a študentiek z vidieckeho prostredia, ktorí v rámci kvalitatívnej časti výskumu počas fokusových skupín

prezentovali svoje názory na úspešnosť, ale aj na problémy či nedostatky mladých podnikateľov v ich obci. Potreba sociálnych sietí a kontaktov, rodinného zázemia a kontinuity rezonovala v ich posudzovaní najmä v súvislosti s úspešnými domácimi podnikateľmi:

„Máme jednu mladú podnikateľku, ktorá pracuje v oblasti farebných kovov, ktorá svojmu úspechu vďaka najmä svojmu otcovi a jeho predchádzajúcej práci, ale darí sa jej a má celkom zabehnutý obchod. Ďalej mám jedného kamaráta, ktorý si založil jednu autoumyvárku, tiež vďaka svojim kontaktom a ľuďom, vďaka tomu, že pozná veľa ľudí, sa mu podarilo tiež byť úspešný...“

(študent, 22 rokov)

„... u jedného momentálne aj teraz brigádujem... určite je šikovný, má momentálne dosť ľudí, dokáže vybaviť robotu, dokáže zabezpečiť, čiže v tomto je našho spoľah. Aj v tom teraz, v tejto dobe, aj tie peniaze, je v tomto našho spoľah.“

(študent, 19 rokov)

Sociálne kontakty, ako i nedostatočná schopnosť vedieť sa zorientovať v spleti vzťahov a nájsť jednak finančnú, jednak sociálnu podporu a pozitívnu odozvu od okolia sa však objavili ako argumenty aj pri posudzovaní problémov a nedostatkov mladých podnikateľov:

„...a ďalej, máme tu viacej podnikateľov mladých, ale tím už sa v ich brandži až tak dobre nedarí, z rôznych dôvodov, buď už či nemajú také finančné zabezpečenie alebo nepoznajú toľko ľudí ... alebo nevedia si proste pomôcť zo štátu, nemajú takú podporu, akú by potrebovali, myslím, že to je veľký problém.“

(študent, 22 rokov)

Za ďalšie významné faktory úspešnosti respondenti pokladajú i kreativitu a schopnosť mladých ľudí rozbehnúť inovatívnejší model v už aj „zabehnutých“ typoch, resp. oblastiach podnikania. V prostredí vidieckych komunít, obzvlášť v tých menších je to dosť veľký problém, pretože priestor pre inovácie je zúžený menším počtom podnikateľských príležitostí a potenciálnych spotrebiteľov tovarov či služieb. Avšak ako vidno z vyjadrení, existujú pozitívne príklady dobrej praxe, ktorých nositeľmi sú práve mladí podnikatelia s dostatočným kultúrnym kapitálom a osobnostnými predpokladmi:

„Tak napríklad jeden z tých mladších postavil bar, je to modernejšie, není to taká typická krčma, môžete tam prísť aj na kávu, prilákal mladších ľudí, ale aj tých, čo chcú ísť len tak na pivo, otvoril tam aj pizzériu. Úspech má, lebo je to niečo netypické ... čo tu nebolo. Keď začínal, tak všetci, že sa to určite nepodarí a darí sa mu.“

(študent, 20 rokov)

„... jeden môže byť o rok starší odo mňa, práve takýto mladý chlapec si tu otvoril jednu prevádzku, ktorej som ja veľké šance nedávala a teraz vidím, že tam má dvoch

zamestnancov stálych, otvára si ďalšiu pobočku. Takže, myslím si, že keď je nápad, nejaká kreativita, snaha, niečo čím sa dokáže vcítiť do kože zákazníka, alebo vie čo predáva, tak má šancu, určite má šancu.“

(študentka, 25 rokov)

Menej úspešné podnikanie a problémy mladých lokálnych podnikateľov respondovaní študenti a študentky pripisujú viacerým faktorom. Jedným z nich je už spomínaný malý počet obyvateľov v obci, ale aj iné dôvody, ako napr. nerovnaká štartovacia línia a podmienky v porovnaní so staršími podnikateľmi, nedostatočné marketingové schopnosti začínajúcich podnikateľov, ale tiež nevyspytateľnosť návratnosti investícií konkrétne v prípade agropodnikania:

„Tak tým starším sa dobre darí, aj tí čo tu majú obchody, taktiež pohostinstvá, ktoré majú stáli majitelia väčšinou na svojich pozemkoch a vo svojich domoch, tým sa darí už celkom úspešne a mladí podnikatelia práve preto neprerazili alebo preto tu nikto nič nezakladal ... predsa len v tejto dedine není toho tak veľa a boja sa niečo si vlastne založiť v tých odvetviach, ktoré sa tu môžu vlastne uchytiť a taktiež v tých pohostinstvách a obchodoch je tu veľká konkurencia a možno strach pustiť sa do niečoho nového tu je...“

(študent, 19 rokov)

„Mladí ľudia, čo tu podnikajú, to majú dosť ťažké, pretože tu máme málo ľudí v tej obci a tí ľudia nie sú na takej vysokej úrovni finančnej ako v meste, takže si myslím, že čo sa týka našej malej obci, to má skôr nedostatky ako pozitíva.“

(študentka, 22 rokov)

„Spravili to veľmi pekne, ale nevedia sa predať.“

(študent, 24 rokov)

„No tak, máme tu jedného takého poľnohospodára, on je snaživý, ale viem že mal aj také roky kedy sa mu vlastne nevrátili investície, že nebola dobrá úroda, takže to závisí aj od iných vecí, ako len to, že je snaživý alebo to, čo do toho investuje.“

(študentka, 24 rokov)

Osobné skúsenosti respondentov s podnikaním a sebazamestnávaním sú síce na jednej strane rôznorodé, avšak na druhej strane kvantitatívny prieskum dosť jednoznačne potvrdil význam osobných praktických skúseností a dôležitú úlohu, ktorú pri rozmýšľaní či rozhodovaní o budúcej kariére zohrávajú vzory z prostredia rodiny, rovesníkov alebo okruhu priateľov a známych. Priestor komunity, resp. lokálny kontext a mieru jeho vplyvu na posudzovanie úspešnosti alebo problémovosti podnikania v podstate potvrdzujú vybrané vyjadrenia zo skupinových rozhovorov. Prelínajú sa v ňom de facto dve hlavné kategórie argumentov - tou prvou sú osobnostné vlastnosti a podnikateľské schopnosti jednotlivcov (ako zložky kultúrneho kapitálu), tou druhou zas sociálny kapitál a materiálo-finančné zázemie, ktorými začínajúci podnikatelia disponujú a schopnosť, ako ich vedľa užitočnosť. Výskumné zistenia teda potvrdzujú aj teoretický konštrukt, ktorý chápe

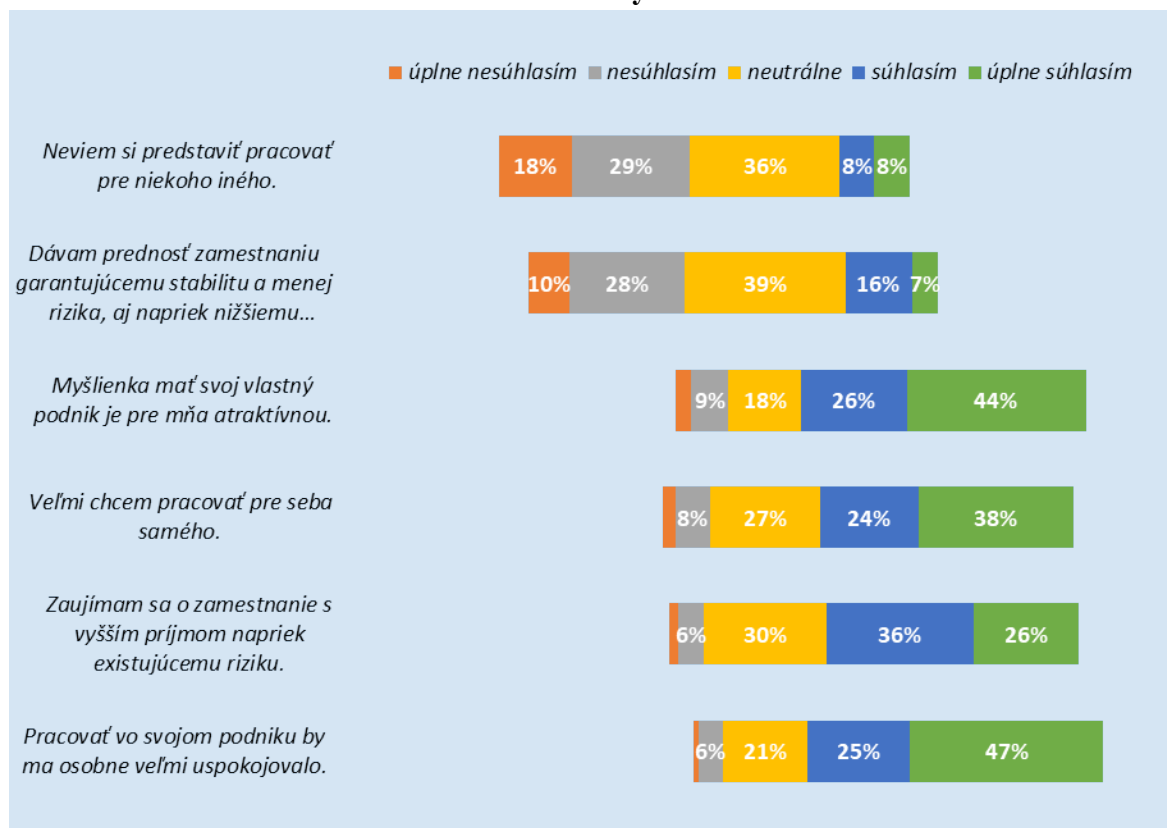
podnikanie ako výsledok interakcií medzi jednotlivcami, ich sociálnymi prepojeniami a sieťami, ale berie do úvahy i priestorový kontext a štruktúry, ktoré aktérov rámcujú, pričom tieto môžu byť tak podporujúce, ako aj limitujúce.

3.2 Potreba a zámer sebazamestnávania

Ašpirácie mladých ľudí sa formujú v neustále sa meniacom a dynamickom prostredí, čo naznačujú aj výsledky výskumov GEM uskutočnených v rokoch 2016 a 2017. Slovensko sa v roku 2016 zaradilo ku krajinám s pomerne známym trendom, kedy v krajinách s nárastom pracovných príležitostí klesá záujem o podnikanie i celková podnikateľská aktivita (Pilková a kol., 2017). V ďalšom roku bola síce zaznamenaná na jednej strane relatívne vysoká miera celkovej počiatočnej podnikateľskej aktivity, na druhej strane však zároveň pomerne krátka existencia nových podnikateľov (do 3 mesiacov) a nízka motivácia podnikateľov podnikat' z titulu príležitosti (Pilková a kol., 2018). Motivácia mladého človeka byť podnikateľom alebo samostatne zárobkovo činnou osobou je výrazne ovplyvnená faktormi sociálneho prostredia a kvalitou podnikateľského ekosystému, v rámci ktorého môže byť povzbudená adresným vzdelávaním, ku ktorému patrí aj tzv. *entrepreneurial-friendly* akademické prostredie.

Táto podkapitola sa venuje názorom respondovaných vysokoškolských študentov na potrebu podnikania či sebazamestnávania, atribútom, podľa ktorých vnímajú a hodnotia kvalitu zamestnania alebo prípadnú pracovnú ponuku a ich budúcim ekonomickým stratégiám ukotveným v časovom horizonte najbližších desiatich rokov. Hodnotí mieru ich proaktívneho správania a tiež porovnáva vyjadrené postoje študentov ekonomickej fakulty s postojmi študentov tzv. neekonomických študijných programov, resp. ostatných fakúlt SPU v Nitre v kontexte výsledkov výskumu vysokoškolských študentov na Slovensku uskutočneného v roku 2018 v rámci projektu GUESSS na 12 vysokých školách so zapojením približne 5000 respondentov.

Mladí vysokoškoláci študujúci na SPU v Nitre prejavili vo svojich odpovediach vysokú mieru pozitívneho vnímania hodnoty vlastného biznisu, resp. podniku a práce v ňom (Obr. 14). Pri pohľade na ich odpovede je však evidentný príklon úplne súhlasiť a súhlasiť najmä s „vizionárskejšie“ ladenými vyjadreniami (*uspokojovalo by ma, myšlienka je pre mňa atraktívnou, veľmi chcem*). Pre mladých ľudí je úplne prirodzené, že svoju budúcnosť si predstavujú a vykresľujú ideálnejšie, čo však neznamená, že nie sú schopní uvažovať v reálnejších kontúrach. To sa prejavuje aj v miere súhlasu a nesúhlasu s ostatnými vyjadreniami, ktoré sú v náznakoch formulované o niečo pragmatickejšie (*dávam prednosť, neviem si predstaviť, zaujímam sa*). Takéto postoje korešponujú aj so zisteniami týkajúcimi sa zámerov sebazamestnávania umiestnenými v časových súvislostiach, ktoré sú analyzované tiež v tejto podkapitole.

Obr. 14: Vnímanie hodnoty sebazamestnávania

Zdroj: vlastný dotazníkový prieskum

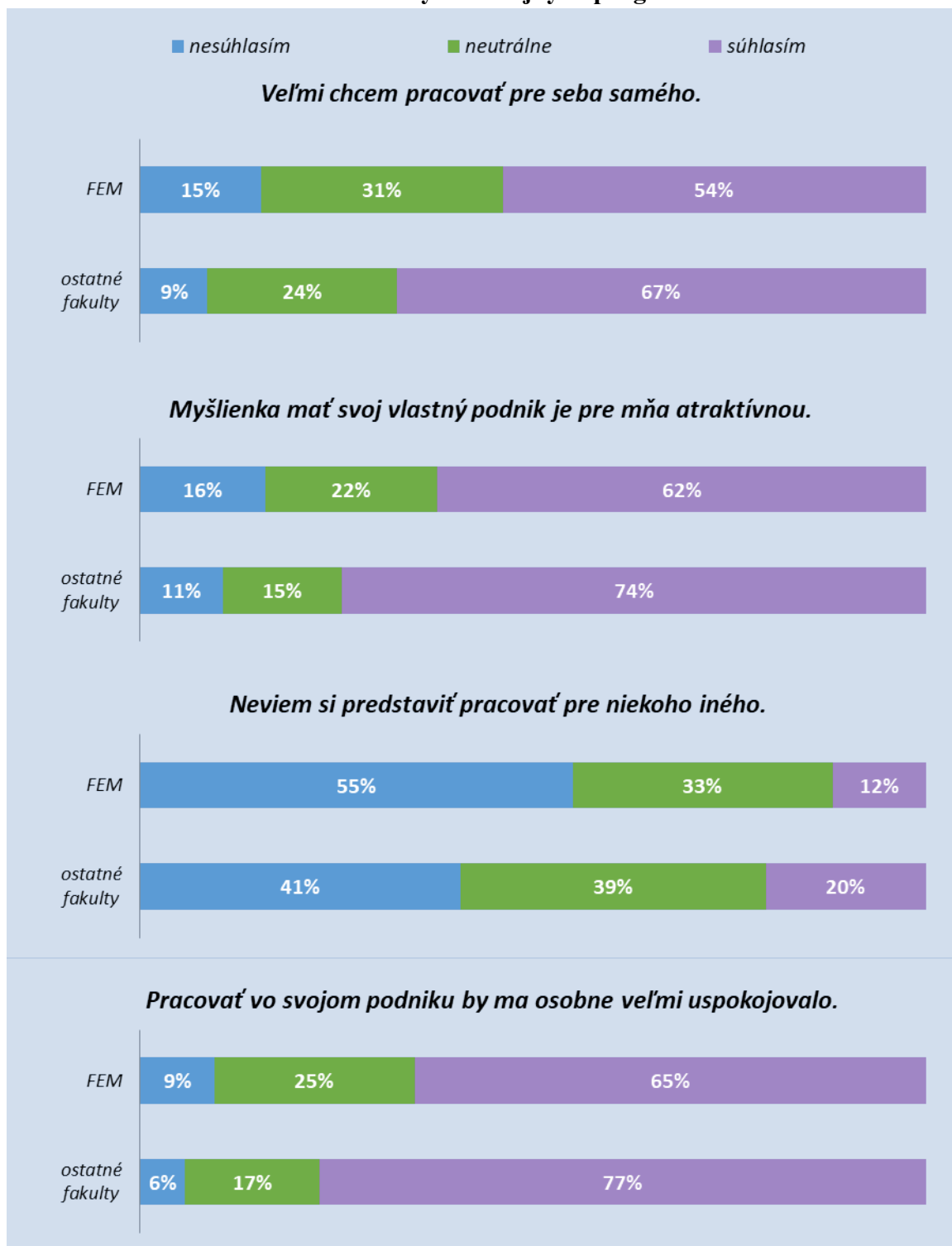
Výsledky dotazníkového prieskumu študentov rôznych fakúlt SPU v Nitre preukázali závislosť s vysokým štatistickým významom medzi študentami ekonomických [FEM] a neekonomických študijných programov [ostatné fakulty] a intenzitou vnímanej hodnoty sebazamestnávania, ako aj zámerom sebazamestnať sa či uprednostniť zamestnanie v súkromnej sfére. Najvyššia závislosť bola zistená medzi fakultou/typom študijného programu a zámerom prevádzkovať v budúcnosti vlastnú farmu⁶¹. Údaje prekvapivo naznačujú nižší „podnikateľský duch“ študentov ekonomickej fakulty v porovnaní s inými fakultami SPU v Nitre. Iba 54,0 % študentov ekonomických študijných programov chce pracovať pre seba a 11,0 % si nevie predstaviť prácu pre niekoho iného v porovnaní so 61,0 % a 21,0 % študentov iných fakúlt (Obr. 15).

Zistenia celoslovenského výskumu z toho istého obdobia preukazujú ešte nižšiu mieru preferovania vlastného biznisu ako budúcej kariéry, čo uviedla len o niečo viac ako desatina respondovaných vysokoškolákov. Podiel tých, ktorí sa už pokúšajú rozbehnúť svoje vlastné podnikanie bol 16,8 % a podiel aktívnych sebazamestnávateľov či podnikateľov v radoch vysokoškolských študentov bol 5,6 %. Tento výskum však naopak preukázal vyšší záujem o podnikanie v radoch študentov podnikania, manažmentu a ekonómie a zároveň veľmi nízky záujem u študentov prírodných vied, aj keď aktívni a začínajúci podnikatelia boli identifikovaní predovšetkým medzi študentmi umeleckých

⁶¹ Tejto problematike sa autorky podrobnejšie venujú v podkapitole 3.5.

smerov, informatiky a práva a študenti ekonomických smerov figurovali na štvrtom mieste v poradí (Holienska a kol., 2019).

Obr. 15: Vnímanie hodnoty sebazamestnávania študentmi ekonomických a neekonomických študijných programov

Zdroj: vlastný dotazníkový prieskum

V súvislosti s prezentovanými postojmi k hodnote a potrebe sebazamestnávania sa respondenti v rámci skupinových rozhovorov vyjadrovali aj k tomu, podľa čoho hodnotia, resp. by hodnotili kvalitu zamestnania alebo prípadnú pracovnú ponuku. Kritériá posudzovania kvality práce je možné rozdeliť do dvoch kategórií – prvou sú finančné aspekty a druhou sociálne aspekty práce. V oboch prípadoch (ako je vidno vo vybraných častiach vyjadrení študentov a študentiek) sa obe kategórie prelínajú, rozdiel je v ich prioritizácii:

„...aké by mi ponúkli **mzdové podmienky**, takisto aké sú podmienky v tej práci, na pracovisku, aké majú podmienky a ako sa snažia vzdelávať ďalej zamestnancov.“
(študent, 22 rokov)

„... **aká je to firma**, čo ponúka, akú má pozíciu na trhu, či je zisková, spoľahlivá, či má prestíž.“
(študent, 23 rokov)

„... ide o tú **výšku platu**, aby som z toho vyžil a aby som vyrovnal aj výklady nato všetko, určite aj pracovná doba, kolektív a vzdialenosť do domova.“
(študent, 23 rokov)

„... samotná **atraktivita** pracovnej ponuky, teda najmä miesto výkonu práce, prostredie, kolektív a určite je tam teda aj ohodnotenie výkonu práce, ktoré je teda nevyhnutné pre ďalší pokrok.“
(študent, 19 rokov)

„... **plat**... pracovné prostredie... robiť, to čo ho baví... Radšej budem robiť v 50 prácach ako 50 rokov to isté. To robí z ľudí stroje.“
(študent, 19 rokov)

„Dobrá prácu? Aspoň aby bola **primeraná tomu, čo človek vyštuduje**... aby ho to bavilo.“
(študent, 24 rokov)

„Podľa **pozície**. Od toho sa potom už odvíja zárobok, práca v kolektíve.“
(študent, 23 rokov)

„... **aká je tá práca**, či ma vôbec bude baviť... s akými ľuďmi tam budem pracovať, aký je ten plat...“
(študent, 19 rokov)

„... aj z **hľadiska finančného** a tiež aj z toho hľadiska, že či ma to bude baviť a či to bude nejaká taká kreatívna práca alebo to bude niečo také, ... stále, že monotónne.“
(študent, 22 rokov)

„... **prístup šéfa a kolektívu**...“
(študent, 19 rokov)

„Tak určite **podľa mzdy** ponúkanej, podľa možnosti nejakého ďalšieho osobného rozvoja. A hlavne asi ten osobný rozvoj je dôležitý... aby som mohla nielen slušne žiť, ale tiež mať niečo navrch...“
(študentka, 19 rokov)

„...kvalita zamestnania, alebo nejakého pracovného miesta spočíva hlavne **vo vnútornej štruktúre tej firmy**, ktorá sa snaží aj o kvalitu tých svojich zamestnancov...“
(študentka, 25 rokov)

„No u mňa akože sú dôležité **peniaze** ... ako pre každého človeka, samozrejme aj ten kolektív a o akú firmu by sa jednalo.“

(študentka, 19 rokov)

„...**podľa platových podmienok** a ešte podľa prostredia a ponuky...“

(študentka, 25 rokov)

„... **plat**, potom asi kolektív a či by ma tá práca vôbec bavila.“

(študentka, 22 rokov)

„... určite **podľa platu**, ohodnotenia, podľa toho o akú prácu vlastne ide, o akú pozíciu, akú mám perspektívu v tej práci.“

(študentka, 21 rokov)

„... určite to bude o **náplni práce**... ako budúci absolvent neviem či si budem môcť vybrať...“

(študentka, 23 rokov)

„... z niečoho žiť treba a keď už robiť nejakú prácu, tak určite svedomito a naplno, pretože potom to nemá nejaký význam... **v akom prostredí budem pracovať**... pracovný čas... aj zamestnávateľ je pre mňa dôležitý, či je to človek sympatický, či je to človek spravodlivý...“

(študentka, 23 rokov)

„... podľa takých tých **vzťahov na pracovisku**... aj podľa dobrého zárobku.“

(študentka, 23 rokov)

„... **kde to je... o čom tá práca je**. Či súvisí s tým, čo som vyštudovala... samozrejme je dôležitý plat... plat a potom motivácia...“

(študentka, 23 rokov)

„Kvalitné zamestnanie je to, keď **človek s úsmevom príde do práce**, keď to človeka baví a keď je zato aj nejaký finančne ohodnotený.“

(študentka, 24 rokov)

„... aby bolo **zamestnanie kvalitné**. Plat je dôležitý, a aj či by ma to bavilo.“

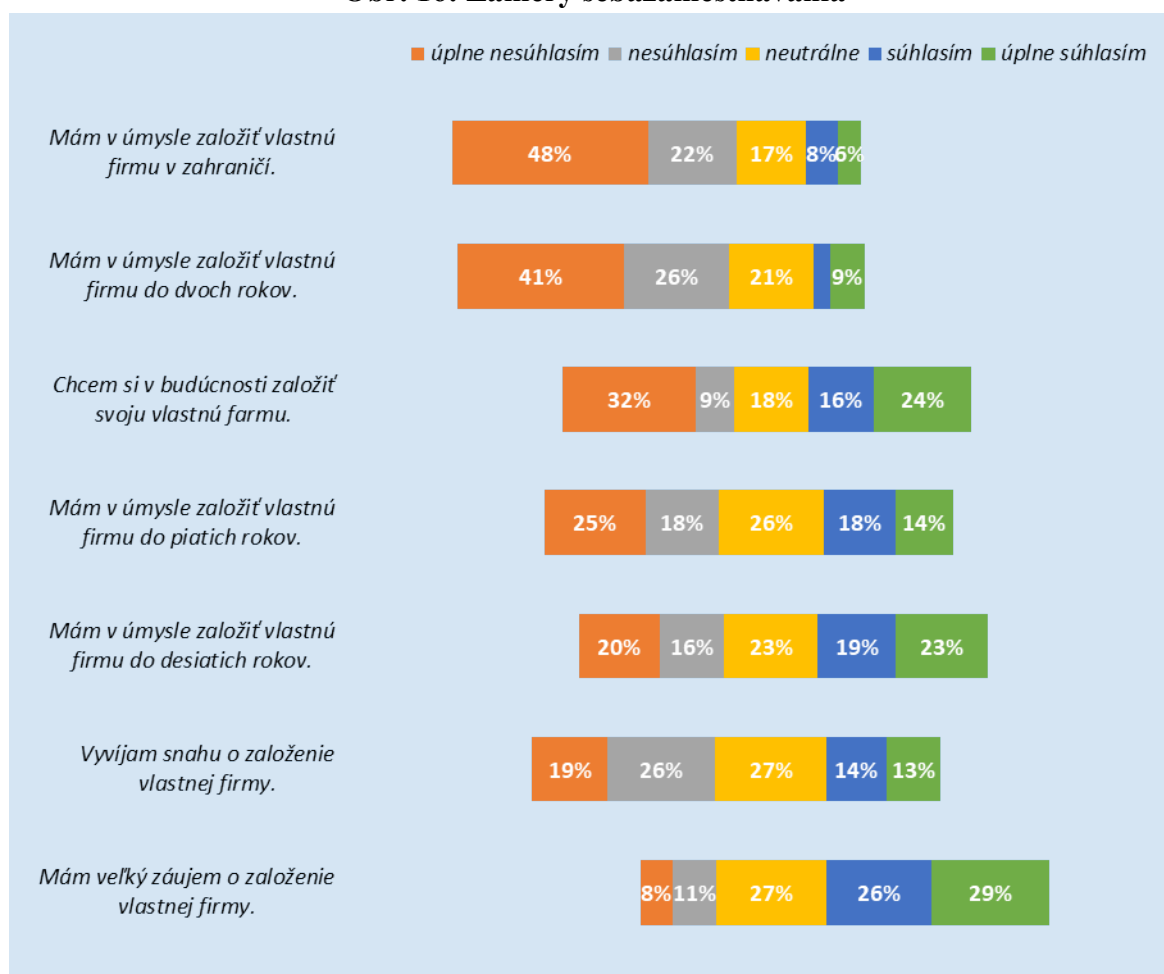
(študentka, 20 rokov)

Je pozitívne, že prevažujú hodnotenia uprednostňujúce sociálne aspekty kvality práce, aj keď ide o vybrané vyjadrenia, nie o vyjadrenia všetkých účastníkov fokusových skupín⁶². Nie je evidentný ani zásadný rodový rozdiel vo vyjadreniach, jediný minimálny rozdiel je v tom, že sociálne atribúty ako prvé uvádzajú o niečo starší respondenti a respondentky. Potešujúcim zistením je, že mladí ľudia už vopred uvažujú v súvislosti s kvalitou práce o „mäkkých“ faktoroch, ako sú napr. vzťahy na pracovisku, súvis práce s odborom, ktorý vyštudovali, pracovné prostredie, náplň práce, pracovný kolektív a pod. Javí sa tak dôležité brať do úvahy uvedené faktory aj pri vytváraní prostredia malých a rodinných firiem, ako

⁶² Komplettný prepis vyjadrení účastníkov skupinových rozhovorov je k dispozícii v Prílohe 3.

aj pri spolupráci sebazamestnávateľov, pretože môžu byť práve tým indikátorom atraktivity, ktorý mladých ľudí motivuje. Mäkké zručnosti (*soft skills*) ako súčasť kultúrneho kapitálu jednotlivcov sú vyžadované tiež u väčšiny manažérskych a obchodných profesií a obvykle bývajú neoddeliteľnou súčasťou požiadaviek firiem na pracovné miesto. Keďže ide o tzv. interpersonálne zručnosti (napr. schopnosti ľudí komunikovať, spoločne pracovať, konať, riešiť konflikty, organizovať, rozhodovať atď.), ktoré sa viažu k úrovni emočnej inteligencie jednotlivcov a sú doplnkom k odborným zručnostiam, mala by sa im venovať náležitá pozornosť v rámci podnikateľského vzdelávania, ale aj v rámci vysokoškolského vzdelávania všeobecne.

Obr. 16: Zámery sebazamestnávania

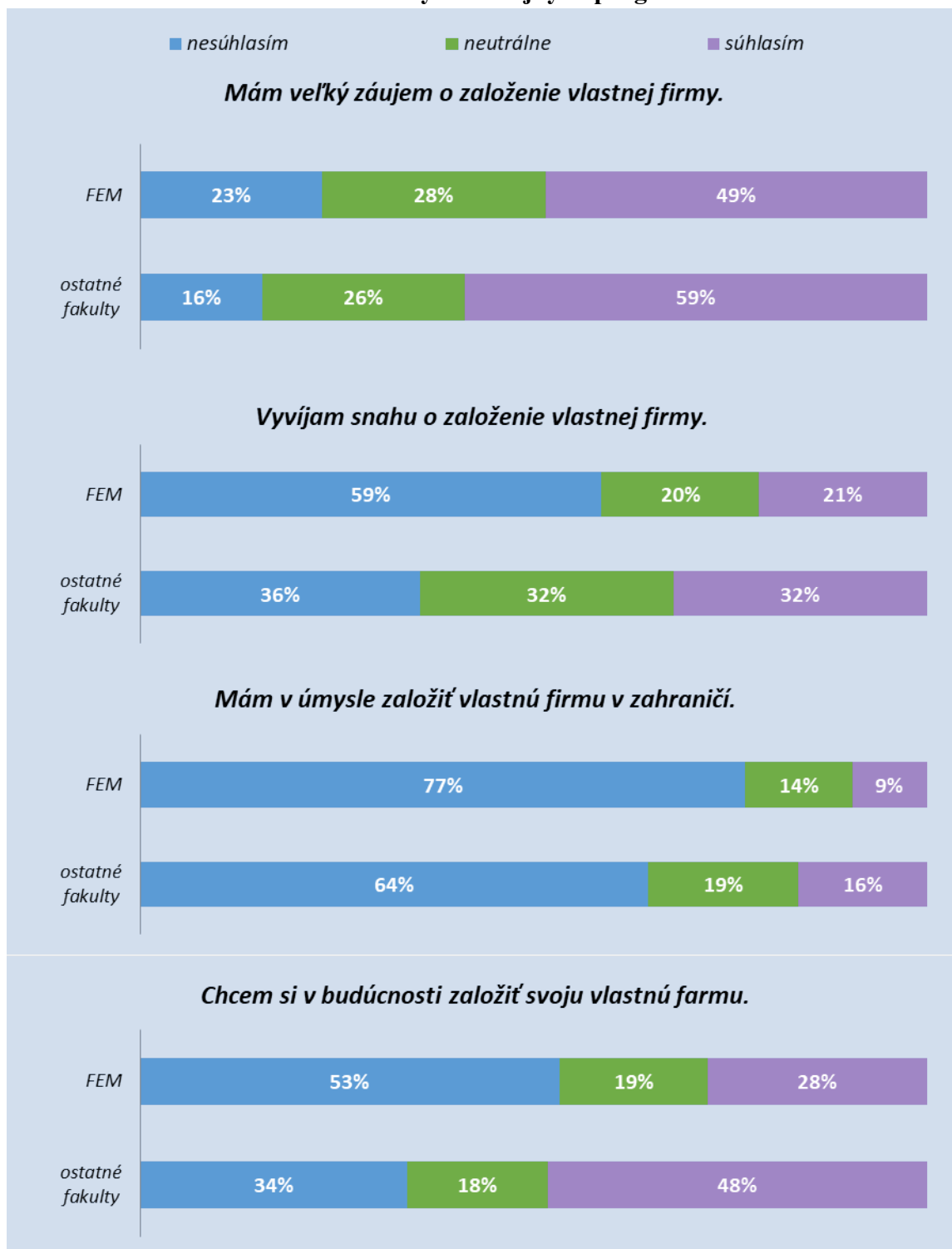

Zdroj: vlastný dotazníkový prieskum

Zámery podnikania a sebazamestnávania sú veľmi zložitým procesom rozhodovania, ktorý je ovplyvnený množstvom osobnostných faktorov, faktorov spoločenského prostredia a tiež celkovým externým kontextom. Ambície a aspirácie jednotlivcov sú kľúčové pri voľbe životných socioekonomických stratégií a ich formovanie je dynamické. Neustále sa totiž môžu pretvárať pod vplyvom meniacich sa aktuálnych trendov, spoločenského prostredia, čo výrazne ovplyvňuje posudzovanie príležitostí i prekážok. Výskumné zistenia ukazujú, že nadpolovičná väčšina oslovených respondentov má záujem založiť si vlastnú

firmu a realizovať tak vlastné podnikateľské zámery a ciele v niektorej z oblastí hospodárstva (Obr. 16).

Obr. 17: Zámery sebazamestnávania študentov ekonomických a neekonomických študijných programov

Zdroj: vlastný dotazníkový prieskum

Výskum však poukazuje aj na to, že existujú markantné rozdiely medzi víziou a „akciou“ vysokoškolákov, resp. medzi preferenciou (70 % všetkých respondentov), zámerom (55 % všetkých respondentov) a už vyvinutým reálnym úsilím podnikat' či sebazamestnať sa, ktoré uvádza 28 % všetkých respondovaných študentov⁶³. Do desiatich rokov predpokladá založenie firmy 42 % všetkých oslovených študentov, do piatich rokov to má v úmysle tretina z nich a založenie vlastnej firmy do dvoch rokov vidí ako reálne 13 % všetkých opytovaných. Práve posledná časť z nich si zrejme najviac uvedomuje nielen požiadavky a nároky, ktoré so sebou prináša rozhodnutie stať sa podnikateľom, ale aj zodpovednosť, ktorú takéto rozhodnutie prináša. Rozdiely sú viditeľné aj vo vzťahu k porovnaniu zámerov študentov ekonomických a študentov neekonomických odborov s ich skutočným úsilím, pretože zatiaľ čo 48,0 % študentov ekonomických a 59,0 % študentov neekonomických odborov má záujem viesť vlastný podnik, konkrétne aktivity zamerané na tento cieľ realizuje 21,0 % a 33,0 % z nich (Obr. 17).

V tejto súvislosti je zaujímavé aj medzinárodné porovnanie, ktoré bolo tiež súčasťou výskumného projektu. Čo sa týka medzinárodného porovnania, zvyčajne sa predpokladá, že makroekonomické podmienky sú pre rozbeh vlastného podnikania či sebazamestnávania kľúčové a výrazne ovplyvňujú podnikateľské zámery. Porovnávané štyri krajiny boli preto rozdelené do troch skupín podľa HDP: nízky HDP (Srbsko), stredný HDP (Chorvátsko a Poľsko) a vysoký HDP (Slovensko). Sebazamestnávanie sa v tomto výskume jasne prejavilo ako najpreferovanejšie medzi študentmi z krajín s horšou makroekonomickou situáciou. Výskum poukázal na skutočnosť, že ak sú makroekonomické ukazovatele v krajine nižšie, možno ich považovať za hnacie faktory sebazamestnávania. Ak sa okrem toho zoberú do úvahy aj mikroekonomické ukazovatele v zmysle kvality podmienok na začatie vlastného podnikania (ktoré sú najpriaznivejšie v Srbsku), možno najvyšší podiel študentov so zámerom sebazamestnať sa či podnikat' z univerzity v Novom Sade považovať za očakávané. Srbsko má z porovnávaných krajín síce najnižší HDP na obyvateľa a najvyššiu mieru nezamestnanosti, zároveň sa však táto krajina zaraďuje na najvyššie miesto na zozname Svetovej banky *Ease of Doing Business rankings*⁶⁴ spomedzi štyroch porovnávaných krajín. Preto je možné konštatovať, že s motiváciou k sebazamestnávaniu a podnikaniu súvisia nielen makroekonomické podmienky, ale výrazne ju môžu ovplyvniť aj ďalšie mikroekonomické a sociálne ukazovatele (Juračak et. al, 2019).

Okrem porovnania zámerov sebazamestnávania u študentov ekonomických a neekonomických odborov výskum preukazuje rozdiely v zámeroch mužských a ženských respondentov v súvislosti s predpokladaným časovým horizontom začiatku ich podnikania, ktoré potvrdzujú i zistenia väčších výskumov. Uvedené výskumy uvádzajú, že aktivita študentov – mužov je približne dvojnásobná, a to tak na Slovensku, ako aj v celej

---

⁶³ Podľa Výskumu GUESSS sa výrazne mení štruktúra kariérnych plánov študentov v horizonte piatich rokov po skončení vysokoškolského štúdia. Záujem založiť si vlastný biznis deklarovalo 43,2% respondovaných študentov a takmer 40% rodiacich sa podnikateľov plánovalo rozbeh vlastného podnikania v časovom horizonte viac ako 18 mesiacov (Holienska a kol., 2019).

⁶⁴ <https://www.doingbusiness.org/en/rankings>

európskej vzorke, a že Slovenky vnímajú menej podnikateľských príležitostí a prejavujú nižšiu počiatočnú podnikateľskú aktivitu (Holienka a kol., 2019; Pilková a kol., 2018). Tento výskum taktiež poukázal na nižšiu inkluzivitu žien, jednak vo vnímaní podnikateľských príležitostí, jednak v začínajúcom či rodiacom sa podnikaní. Snahu o založenie vlastnej firmy vyvíja 22 % opytovaných žien a 37 % opytovaných mužov, úmysel založiť vlastnú firmu do dvoch rokov však uvádza už menej ako polovica z nich (10% respondovaných študentiek a 17 % respondovaných študentov). Čo sa týka veku, rozdiely v snahe a úmysle sú medzi respondentmi ešte markantnejšie. Záujem sebazamestnať sa či podnikat' bez konkrétnejšieho časového ukotvenia vyjadruje najviac respondentov mladších ako 22 rokov (až 66 %), pričom reálnejší úmysel do piatich rokov už iba 31 % a do dvoch rokov len 12 % respondovaných študentov a študentiek tejto vekovej kategórie, ktorá tvorila takmer tretinu vzorky všetkých respondentov. V kategórii vysokoškolských študentov vo veku 24+ záujem sebazamestnať sa či podnikat' uvádza polovica z nich a podiel tých, čo majú úmysel začať podnikat' v horizonte piatich rokov je 29 %, v horizonte dvoch rokov už iba 19 %.

Ekonomické stratégie mladých ľudí študujúcich na vysokých školách a zároveň pochádzajúcich z vidieckeho prostredia pravdepodobne najvýraznejšie ovplyvňuje to, ako vnímajú samotnú prácu. Ako už bolo konštatované, materiálno-finančný význam práce mladí vysokoškooláci spájajú aj so sebarealizáciou a osobnostným rozvojom, a taktiež ju vnímajú ako činnosť, ktorá ich orientuje a adaptuje v kontexte života v rámci rôznych sociálnych skupín. Podľa frekvencie vyjadrení v skupinových rozhovoroch sa predstavy respondentov a respondentiek o ich ekonomickej budúcnosti hierarchicky spájajú predovšetkým s dobre platenou prácou, dobrým zamestnaním, štúdiom a tiež podnikaním. Zamestnať sa a mať dobre platenú prácu, pracovať vo vyštudovanom odbore, ako aj mať relatívne istejšiu pozíciu zamestnanca v štátnej správe – takto si svoju budúcnosť predstavuje necelá polovica účastníkov fokusových skupín:

„... nájdenie si dobrej práce...“

(študent, 19 rokov)

„... najsamlepšie zamestnanie v mojom odbore...“

(študent, 19 rokov)

„Proste štátny zamestnanec je štátny zamestnanec, to mám istú finančnú hodnotu.“

(študentka, 19 rokov)

„Všetci sa chcú mať dobre v teplúčku.“

(študentka, 21 rokov)

„... vhodné zamestnanie, najlepšie by bolo v tom odbore, ktorý vlastne vyštudujem.“

(študentka, 19 rokov)

„Tak určite v tej štátnej správe zostanem, ale niečo úplne iné. Áno a ostanem určite tam ale trošku inú pozíciu a iné miesto.“

(študentka, 24 rokov)

„... mať tú stabilnú prácu, aby som si ju udržal dlhodobo, mať nejaký ten stály príjem.“

(študent, 23 rokov)

So statusom podnikateľa svoju budúcnosť spája približne pätina študentov a študentiek, ktorí sa zúčastnili skupinových rozhovorov. Hoci ich vyjadrenia deklarujú skôr budúce vízie ako reálne stratégie, predstavujú potenciál, ktorý sa v prípade kvalitnej podpory a vzdelávania môže pozitívne prejaviť:

„... určite by som chcel mať stály pravidelný príjem... aby som sa nemusel spoliehať na štát, že ma zabezpečí. Chcel by som sa zabezpečiť sám.“

(študent, 22 rokov)

„Chcel by som si ísť zarobiť do zahraničia, vždy som chcel podnikat' v niečom, robiť niečo kreatívne, ale myslím si, že na Slovensku nie sú také dobré podmienky na také niečo... plánujem sa potom vrátiť späť na Slovensko.“

(študent, 19 rokov)

„... popri tom štúdiu by som chcel získať prax vlastne z toho odvetvia, v ktorom by som chcel pracovať, ak by nešlo, tak by som skúsil podnikanie.“

(študent, 20 rokov)

„... môj oco, vlastne z ničoho, iba so strednou školou a so svojim potenciálom, dokázal vytvoriť vlastnú firmu s realitami a keby sa to nepodarilo tak by som začal podnikat' a viem, že by som mal u neho oporu...“

(študent, 19 rokov)

„... snažíme sa túto firmu, v ktorej už pracujem, rozvíjať a chceli by sme z nej spraviť veľkú ekonomickú firmu, ktorá by mala obrovský kapitál, takže určite sa budeme snažiť do budúcnosti.“

(študentka, 22 rokov)

Podnikanie ako cieľ a budúca stratégia je v zmysle procesovo orientovaných konceptov podnikania chápaný ako výsledok viacrozmerných interakcií a ich počiatočný a konečný bod nemusí byť nevyhnutne jasný vopred. Mladí aktéri formujú svoje postoje v kontexte, ktorý je dynamický a transformujúci sa, čo znamená, že sa menia významy objektov či situácií v ich živote, ktorým následne prispôbujú svoje postoje, ambície a aspirácie. Je to významný fakt, ktorý si vyžaduje adekvátnu odozvu a podporu od ostatných sfér a aktérov podieľajúcich sa na tvorbe funkčného podnikateľského ekosystému. Asi desatina účastníkov skupinových rozhovorov si však nevie predstaviť svoju budúcnosť, nezamýšľa sa nad ňou, resp. otázky spojené s ekonomickými stratégiami nerieši alebo ich ironizuje:

„Tak nad tým som sa ešte asi nezamýšľal.“

(študent, 19 rokov)

„... teraz nemôžem nejako rozmýšľať nad tým popri brigáde. Ale určite keď budem zarábať viac tak sa tým budem zaoberať viac.“

(študent, 19 rokov)

„... vôbec neviem...“

(študentka, 23 rokov)

„Nemám žiadne ekonomické stratégie...“

(študentka, 23 rokov)

„... rada by som vyhrala aspoň 10 miliónov euro, alebo by som chcela strašne veľa peňazí zdediť, alebo by som chcela nájsť nejaký poklad...“

(študentka, 25 rokov)

Svoju pracovnú, resp. podnikateľku kariéru spájajú vysokoškolskí študenti a študentky z vidieckeho prostredia so svojou obcou bohužiaľ iba v minimálnej miere a toto prostredie chápu prevažne len ako priestor na bývanie. Jednoznačný nesúhlas mladých vysokoškolákov so zotrvaním a ďalším pracovno-súkromným pôsobením vo vidieckej obci sa však zároveň prepája s vážavými vyjadreniami, čo jednoznačnú negatívnu interpretáciu takýchto tvrdení relativizuje⁶⁵. Okrem toho sa objavujú v ich vyjadreniach i výhrady voči zotrvaníu v krajine:

„... pôjdem do Bratislavy alebo do nejakého väčšieho mesta.“

(študentka, 19 rokov)

„... nevidím veľkú budúcnosť práce na Slovensku.“

(študentka, 23 rokov)

„... chcela by som ísť aj po VŠ niekde do zahraničia.“

(študentka, 23 rokov)

Hlbšie zamyslenie sa nad podmienkami, v ktorých by mladí ľudia boli ochotní rozbehnúť podnikanie v prostredí vlastnej vidieckej obce poukazuje na to, že vážnymi prekážkami pre toto spoločensky potrebné, ale aj prospešné správanie vyúsťujúce do sebazamestnávania sú najmä nedostatok odvahy, potrebného kapitálu (ekonomického, sociálneho i kultúrneho), absencia nápadu, malý a nesolventný trh, vzdialenosť od mesta a pod. Jedná sa teda nielen o subjektívne faktory, ale tiež o objektívne bariéry, ktoré súvisia s charakterom vidieckeho prostredia, jeho špecifikami a rozmanitosťou.

---

⁶⁵ Uvedené sú len vybrané vyjadrenia, kompletne výpovede sú zaznamenané v Prílohe 3.

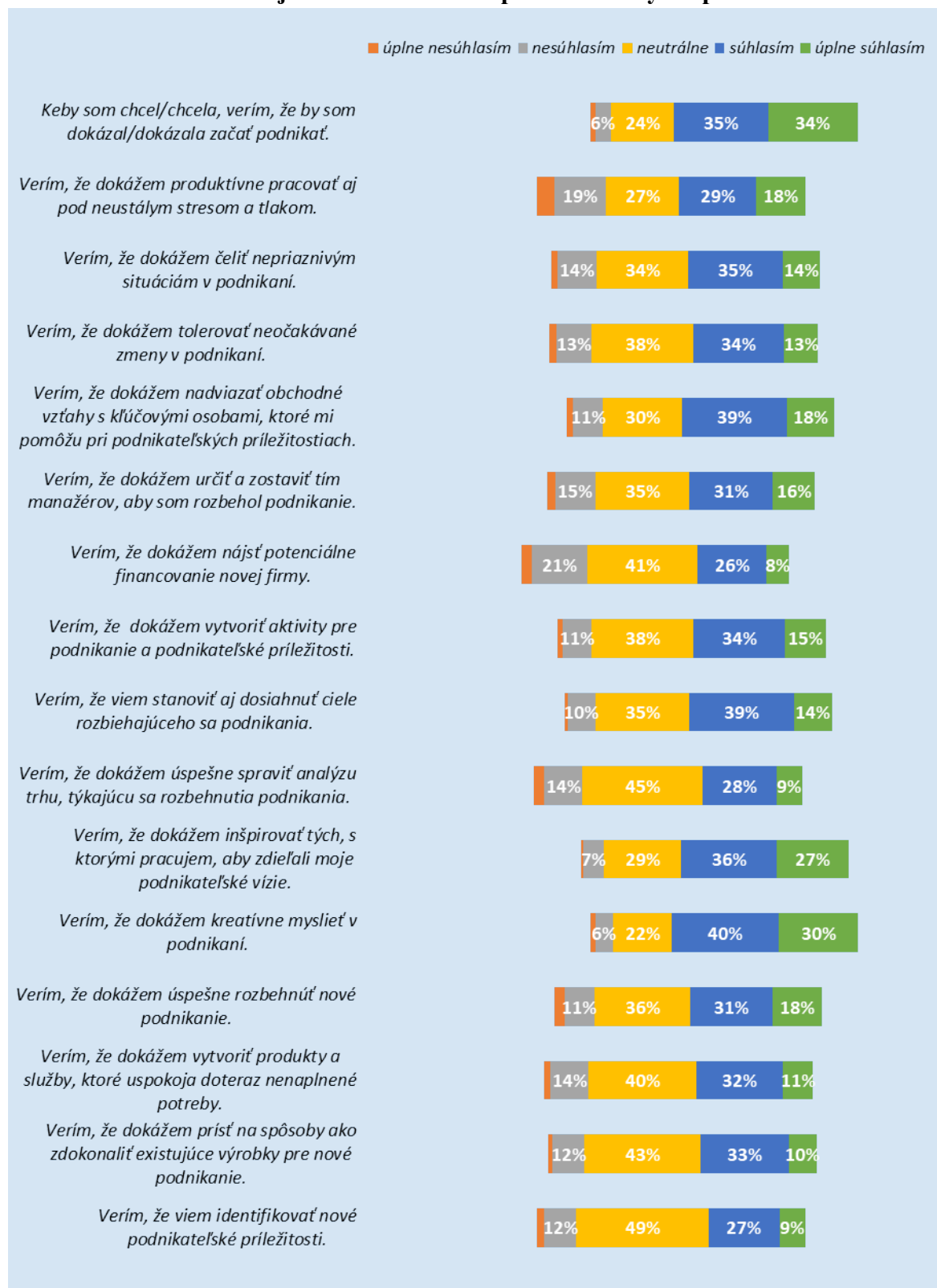
3.3 Subjektívne vnímanie vlastnej pripravenosti na podnikanie

Študentskí respondenti vo svojich odpovediach prezentujú relatívne sebavedomé postoje a názory týkajúce sa osobnostnej pripravenosti na podnikanie, čo súhlasí aj s existujúcimi trendami potvrdenými celoplošným výskumom vysokoškolských študentov na Slovensku a fenoménu podnikania. Je potrebné podotknúť, že výsledky slovenského výskumu poukazujú na významný vzťah medzi sebahodnotením vlastných podnikateľských spôsobilostí a absolvovania podnikateľského vzdelávania (Holienka a kol., 2019). Študenti SPU v Nitre veria svojim osobnostným črtám, ktoré sú súčasťou ich kultúrneho kapitálu – kreativite (30 % úplne súhlasí s tým, že ňou disponuje) a schopnosti inšpirovať a nadchnúť potenciálnych spolupracovníkov pre vlastné podnikateľské vízie, o čom je úplne presvedčených 27 % z nich. Sebavedomé hodnotenie svojich podnikateľských predpokladov sa najvýraznejšie prejavuje aj v presvedčení o tom, že ak by sa opytovaní študenti a študentky v budúcnosti rozhodli chcieť začať podnikáť, určite by to dokázali, s čím úplne súhlasí 34 % podiel respondentov a respondentiek (Obr. 18). Pri interpretácii dát podľa priemerných hodnôt odpovedí a modusu sa priemerné hodnoty týchto odpovedí na päťstupňovej škále pohybujú v rozpätí 3,93-3,80 a najčastejšie sa vyskytujúcou reakciou na vyjadrenia „*Keby som chcel/chcela, verím, že by som dokázal/dokázala začať podnikáť; Verím, že dokážem kreatívne myslieť v podnikaní; Verím, že dokážem inšpirovať tých, s ktorými pracujem, aby zdieľali moje podnikateľské vízie*“, je odpoveď súhlasím (4 na päťstupňovej škále). K nim sa pridávajú ešte ďalšie dve osobnostné spôsobilosti, v ktorých si respondenti veria, a to „*Verím, že dokážem nadviazať obchodné vzťahy s kľúčovými osobami, ktoré mi pomôžu pri podnikateľských príležitostiach; Verím, že dokážem určiť a zostaviť tím manažérov, aby som rozbehol/rozbehla podnikanie*“. Sebavedomie a sebadôvera vo vlastný podnikateľský potenciál musí byť nevyhnutne sprevádzaná aj dôverou okolia smerom k podnikateľom. Podľa výskumných zistení sa javí, že respondenti sú si vedomí dôležitosti a významu sociálneho a kultúrneho kapitálu pri podnikaní a sebazamestnávaní, resp. aj v štádiu úvah či úmyslov o jeho začatí, keďže komunikačné a kooperačné schopnosti, ako aj sociálne siete považujú za svoje najsilnejšie stránky.

Naopak, pri posudzovaní vlastných zručností súvisiacich s nadobudnutými odbornými vedomosťami, ďalšími aspektami kvality podnikateľského ekosystému na Slovensku a vyjadreniach deklarujúcich už konkrétnejší úmysel podnikáť („*Verím, že dokážem úspešne rozbehnúť nové podnikanie*“) sú už vysokoškolskí študenti SPU v Nitre trochu opatrnejší. Týka sa to najmä hľadania štartovacích financií na rozbeh podnikania, schopnosti analyzovať trh, identifikovať nové podnikateľské príležitosti, ale aj zdokonaľovať už existujúce podnikanie. V tomto prípade sa priemerné hodnoty odpovedí respondentov na päťstupňovej škále pohybujú v rozpätí 3,14-3,28 a zároveň je pre ne charakteristický najvyšší podiel neutrálnych reakcií (40-49 %). Nižšia miera sebavedomia a zároveň vyšší podiel neutrálnych reakcií sa preukazuje tiež pri vyjadreniach „*Verím, že dokážem vytvoriť produkty a služby, ktoré uspokojia doteraz nenaplnené potreby; Verím, že dokážem produktívne pracovať aj pod neustálym stresom a tlakom; Verím, že dokážem tolerovať neočakávané zmeny v podnikaní*“ a „*Verím, že dokážem čeliť nepriaznivým situáciám v podnikaní*“. Výskumné zistenia tak poukazujú na skutočnosť, že subjektívne

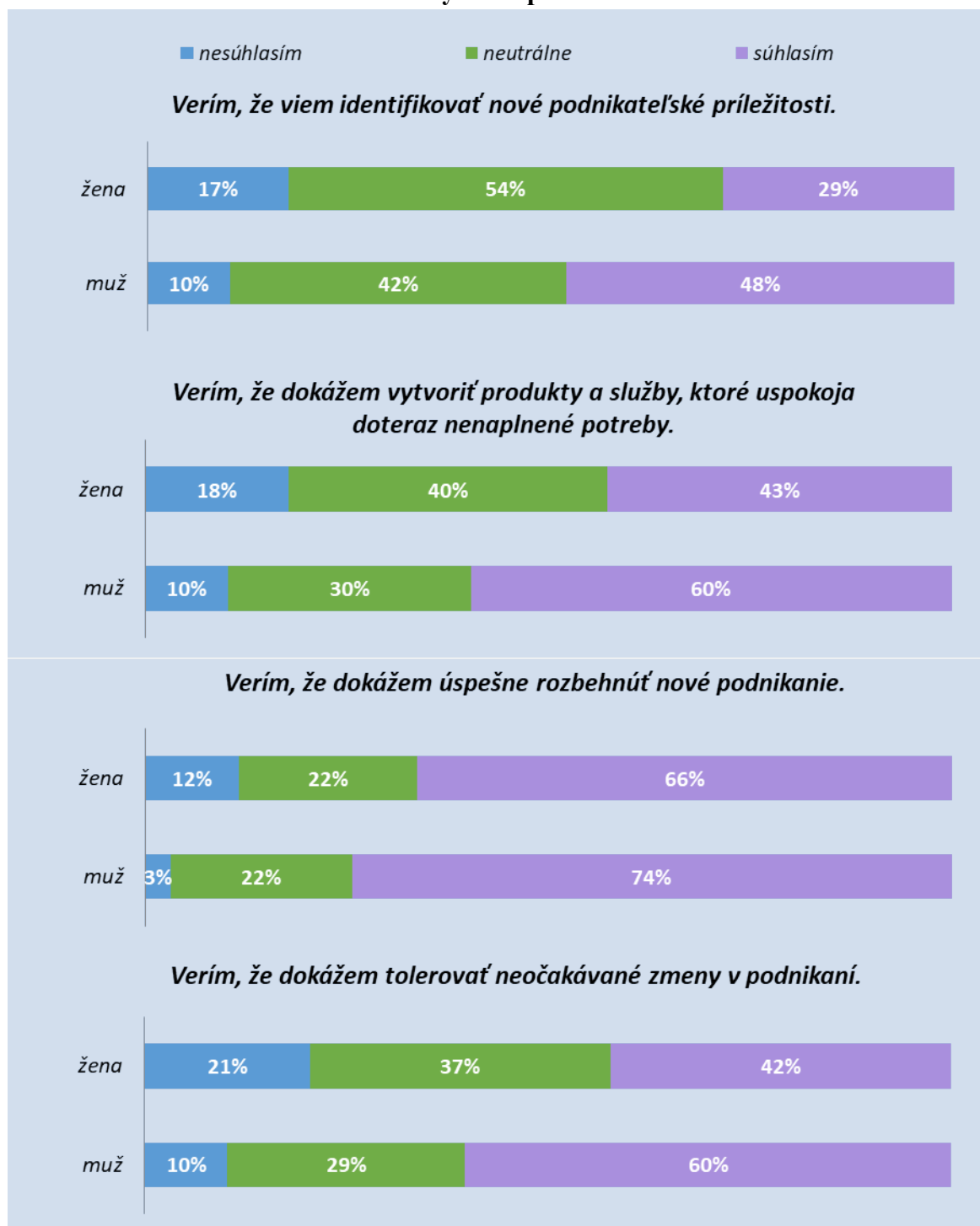
posudzovanie vlastných osobnostných kvalít je úzko prepojené s objektívnym vnímaním spoločenského prostredia a jeho „podnikateľskej ústretovosti“ (...a hlavne tým, ako ju vníma mladá generácia).

Obr. 18: Subjektívne hodnotenie podnikateľských spôsobilostí

Zdroj: vlastný dotazníkový prieskum

Obr. 19: Subjektívne hodnotenie podnikateľských spôsobilostí ženskými a mužskými respondentmi

Zdroj: vlastný dotazníkový prieskum

Porovnanie subjektívneho vnímania vybraných vlastných podnikateľských spôsobilostí u mužských a ženských respondentov preukazuje zhodne s inými výskumami⁶⁶ pomerne

⁶⁶ Ako uvádza Pilková a kol. (2018), Slovenky majú nižšie sebavedomie z hľadiska posudzovania svojich podnikateľských schopností, čo deklaruje iba 41,4% žien v porovnaní s 55,3% mužov. Zároveň však autori konštatujú rastúci trend tohto podielu.

nižšiu úroveň sebavedomia u respondentiek (Obr. 19). Najväčší rozdiel sa prejavuje v posúdení vlastnej schopnosti identifikovať nové podnikateľské príležitosti (19 %), o niečo menej študentiek ako študentov si dôveruje, že dokáže tolerovať neočakávané zmeny v podnikaní (18 %) či rozpoznať tzv. „diery na trhu“ a vytvoriť inovatívne produkty a služby (17 %) a najmenší rozdiel sa prejavuje v sebadôvere vo vlastnú schopnosť úspešne rozbehnúť podnikanie (8 %). V prvej z uvedených možností zároveň najvyšší podiel mužských respondentov a ženských respondentiek deklaruje nerozhodnosť (až 54 % a 42 %).

Vyššie uvedené kvantitatívne zistenia naznačujú a potvrdzujú dve línie. Prvou je sociálno-psychologická, v rámci ktorej aj tento výskum potvrdzuje typické črty súčasnej mladej generácie vysokoškolákov, ich vyššiu sebavedomosť a vieru v samých seba. Druhá línia nepriamo podčiarkuje nedostatočnú úroveň kvality podnikateľského ekosystému v našej spoločnosti, v rámci ktorého absentuje vo všeobecnosti snaha vytvárať podnikateľsky priaznivé prostredie a niektoré jeho zložky úplne absentujú. Jedná sa napr. o nie príliš pozitívny status podnikateľov v našej spoločnosti a tiež chýbajúce strategické mechanizmy a finančné nástroje na podporu kreativity, inovatívnych nápadov a myšlienok mladých potenciálnych podnikateľov a sebazamestnávateľov (napr. podpora start-upov, inovačné vouchre, *business angels*, *seed a proof-of-concept* fondy, podnikateľské inkubátory a akcelerátory a pod.), ktoré nie sú na Slovensku riešené systematicky a dlhodobo, ale spoliehajú sa väčšinou na jednorazové projektové aktivity a „európske“ zdroje.

3.4 Konkurencieschopnosť študentov poľnohospodárskej univerzity

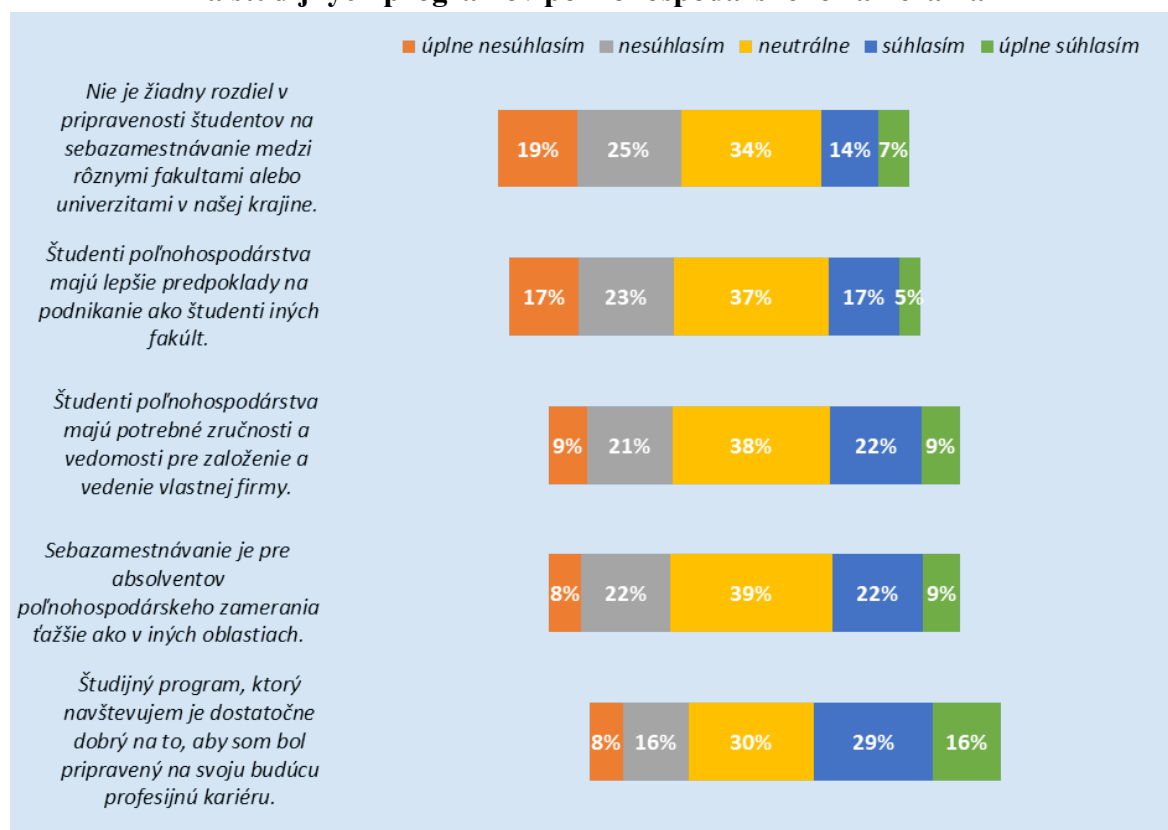
Na Slovensku sú študenti vysokých škôl všeobecne mierne skeptickí, resp. neutrálni pri hodnotení priaznivosti k podnikateľskému prostrediu na svojich univerzitách (Holienka a kol., 2019). Podobne vnímajú aj príspevok absolvovaného vzdelávania k rozvoju ich budúcich podnikateľských kompetencií a zručností, pričom najkritickejšie hodnotia praktickú prípravu a prípravu na to, aby boli schopní pochopiť kroky potrebné na začatie podnikania. V analýze podnikateľského vzdelávania (SBA, 2019) sa v súvislosti s terciárnou úrovňou vzdelávania konštatuje, že univerzitné vzdelávanie na Slovensku je vo všeobecnosti dlhodobo vnímané ako vzdelávanie za účelom výchovy vyššie kvalifikovanej pracovnej sily pre trh práce a že podnikateľské vzdelávanie, resp. vedenie študentov k založeniu vlastnej firmy sa nedá považovať za dostatočne rozvinuté. Nezodpovedá to tendenciám vo svete, kde sa na univerzitách rozvíja podnikateľské vzdelávanie a budovanie podnikateľskej kultúry v akademickom prostredí sa považuje za nevyhnutný predpoklad pre rozvoj podnikateľských schopností vysokoškolských študentov.

Podnikateľské vzdelávanie na SPU v Nitre je súčasťou rôznych predmetov, ktoré sa vyučujú najmä na ekonomicky orientovanej fakulte, kde sú ponúkané aj špecifické študijné

programy zamerané na podnikanie a agropodnikanie. Na prvom stupni štúdia⁶⁷ ide o dva študijné programy *Obchodné podnikanie* a *Medzinárodné podnikanie s agrárnymi komoditami*, na druhom stupni štúdia⁶⁸ je to študijný program *Agrárny obchod a marketing*. Tieto študijné programy sa orientujú na vzdelávanie prevažne pre oblasť obchodných a podnikateľských služieb spojených s odbytom agropotravinárskych komodít a na výchovu odborníkov s praktickými zručnosťami pre domáce, zahraničné a medzinárodné spoločnosti pôsobiace v oblasti agropotravinárstva.

V súvislosti s názormi respondentov na porovnanie ich postavenia podľa typu univerzity, fakulty a študijného programu je evidentná prevaha neutrálnych postojov (Obr. 20). Je pozitívnym zistením, že najväčší podiel súhlasných stanovísk (45 %) vyjadrujú študenti SPU v Nitre s tým, že študijný program, ktorý navštevujú ich dostatočne pripravuje na budúcu profesijnú kariéru. Na druhej strane, približne taký istý podiel respondentov deklaruje aj to, že existujú rozdiely medzi slovenskými univerzitami v príprave študentov a absolventov na sebazamestnávanie a takmer tretina respondovaných študentov a študentiek zhodne konštatuje, že ako vysokoškolační študujúci poľnohospodárske odbory majú síce potrebné vedomosti a zručnosti na rozbeh podnikania, no ich podnikanie a sebazamestnávanie je komplikovanejšie ako v prípade študentov iných odborov.

Obr. 20: Názory na postavenie študentov poľnohospodárskych univerzít a študijných programov poľnohospodárskeho zamerania

Zdroj: vlastný dotazníkový prieskum

⁶⁷ <https://fem.uniag.sk/sk/studium-1stupen-studijne-programy/>

⁶⁸ <https://fem.uniag.sk/sk/studium-2stupen-studijne-programy/>

Súhlasné stanoviská vyjadrujú prevažne tí študenti, ktorí očakávajú lepšiu ekonomickú situáciu o päť rokov, pri vyjadrení „*Študijný program, ktorý navštevujem je dostatočne dobrý na to, aby som bol pripravený/pripravená na svoju budúcu profesijnú kariéru*“ takýto postoj zaujala dokonca polovica respondentov s optimistickým videním neďalekej budúcnosti. S tým, že „*Študenti poľnohospodárstva majú lepšie predpoklady na podnikanie ako študenti iných fakúlt*“ súhlasí tretina z nich, ale s týmto tvrdením zároveň nesúhlasí až 45 % študentov, ktorí budúcu situáciu vidia horšiu ako dnes a 41 % tých, ktorí ju vidia podobnú ako dnes. Je nutné podotknúť, že SPU v Nitre má dostatočné odborné kapacity a chce pripravovať kvalitných absolventov pre agropodnikanie. Vzdelávanie pre podnikanie, resp. vzdelávanie v oblasti podnikania pre agropotravinársky sektor je špecifické a vyžaduje si nielen motivovať k podnikaniu a zvyšovať podnikateľské povedomie, ale tiež formovať osobnosti vysokoškolských študentov v zmysle posilňovania špecifických hodnotových preferencií, pochopenia spoločenského významu agropotravinárskeho sektora a pochopenie jeho multifunkčnosti, resp. jeho ekonomickej, environmentálnej a sociálnej multidimenzionality⁶⁹. Posudzovanie kvality vzdelávania na jedinej poľnohospodárskej univerzite na Slovensku je však podľa všeobecne platných formálnych kritérií znižované hodnotami indikátorov, ako napr. priemerný plat absolventov či miera uplatnenia absolventov v sektore. Stav a degradácia agropotravinárskeho sektora v kontexte trhu práce i jeho negatívny spoločenský status bohužiaľ predstavujú bariéry, ktoré akademické prostredie nemôže vyriešiť.

3.5 Reflexia práce a podnikania v agrosektore a na vidieku

Podnikanie a sebazamestnávanie v agrosektore a vo vidieckom prostredí je špecifickým typom pracovných či podnikateľských aktivít vzhľadom na ich charakter a prostredie. Radí sa bohužiaľ i k najmenej významným odvetviám z pohľadu začínajúcich, budúcich, ale aj etablovaných podnikateľov na Slovensku (Pilková a kol., 2017)⁷⁰. Tento výskum sa uvedenej problematike venuje podrobnejšie z dôvodu všeobecného nedostatku informácií o ambíciách mladých ľudí venovať sa v budúcnosti agropodnikaniu či farmárčeniu a tiež podnikaniu v rurálnom priestore. Ďalším dôvodom je potreba hlbšieho pochopenia optiky mládeže (najmä vidieckej), ktorou posudzuje možnosti zotrvania a prípadnej práce v obci. Podkapitola sumarizuje a hodnotí informácie získané dotazníkovým prieskumom študentov a informácie získané z fokusových skupín a *brainwritingu*.

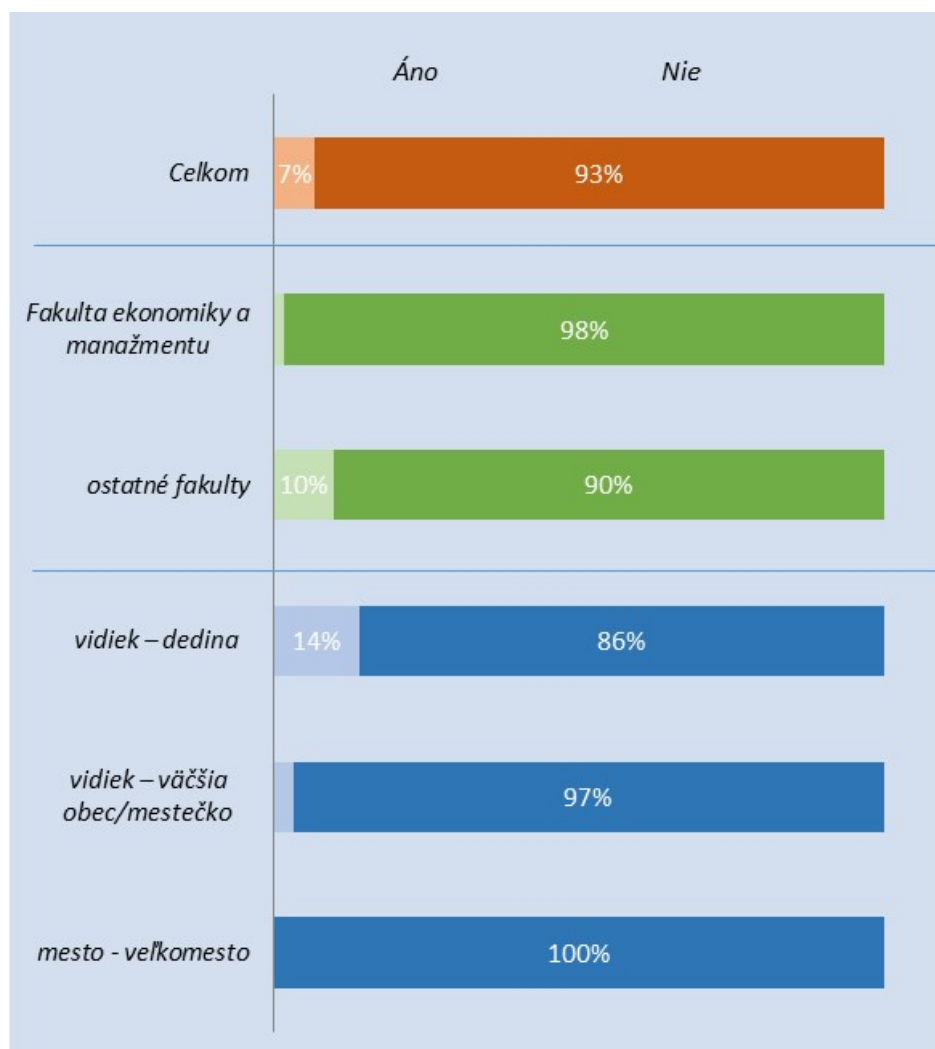
Aj keď ide o študentov poľnohospodárskej univerzity, iba malá časť respondentov a respondentiek už niekedy pracovala na farme (Obr. 21). Najviac z týchto respondentov (47 %) má skúsenosti s prácou na menších farmách s výmerou do 50 ha, ďalších 35,3 % uviedlo, že pracovali na farmách s výmerou od 60 ha do 300 ha a necelá pätina pracovala na veľkých farmách s rozlohou 1500 ha až 3600 ha. Ich štruktúra zodpovedá predpokladom, že vyšší podiel tých respondentov, ktorí skúsenosť s prácou

⁶⁹ Autorky formulujú odporúčania pre skvalitnenie poľnohospodárskeho vzdelávania na Slovensku v záverečnej kapitole tejto publikácie (*Záver a teoreticko-praktické implikácie*).

⁷⁰ Ako významné odvetvie ho vo výskume GEM označilo iba 3,4% respondentov.

v poľnohospodárskom podniku alebo na farme majú pochádza z menších vidieckych komunit a v súvislosti so štruktúrou fakúlt SPU v Nitre sú to predovšetkým študenti či študentky neekonomických fakúlt.

Obr. 21: Skúsenosti respondentov s prácou na farme

Zdroj: vlastný dotazníkový prieskum

Výsledky výskumu naznačujú, že pozitívne postoje študentov k poľnohospodárstvu sú charakteristické najmä pre študentov „najpoľnohospodárskejšie“ zameranej fakulty SPU v Nitre (Fakulta agrobiológie a potravinových zdrojov). V rámci celej vzorky respondentov je podiel tých, ktorí si v budúcnosti chcú založiť vlastnú farmu pomerne vysoký (28,0 % „ekonomických“ a 48,0 % „neekonomických“ študentov)⁷¹. Bližší pohľad na tieto prvoplánovo pozitívne informácie a na štruktúru kladne reagujúcich študentov v kombinácii s poznatkami získanými kvalitatívnym prieskumom a zohľadnením súčasného administratívneho a právneho prostredia na Slovensku poukazuje na dva rozdielne hlavné dôvody. Tým prvým je, že mladí respondenti, ktorí boli účastníkmi *brainwritingu* a fokusových skupín sa vyjadrili, že majú tendenciu žiť zdravým životným

⁷¹ Kapitola 3.2, Obr. 16 a Obr. 17.

štýlom a že by chceli mať „vlastné“ potraviny a jedlo, ako aj by chceli rešpektovať v živote ekologické hodnoty (v rámci prípadného agropodnikania)⁷². Druhým dôvodom je, že existujú i formálne požiadavky na poľnohospodárske vzdelávanie, ktoré sú definované ako predpoklad na získanie finančnej podpory určenej pre mladých poľnohospodárov z Programu rozvoja vidieka Slovenskej republiky 2014-2020. Na základe týchto skutočností sa dá preto predpokladať, že vysoké preferencie agropodnikania vo vzorke študentských respondentov sú podmienené kombináciou pragmatických faktorov, ideálov o vhodnom životnom štýle typickom pre súčasnú mladú generáciu a v niektorých prípadoch aj osobnou skúsenosťou a ochotou pokračovať v práci na vlastnej rodinnej farme.

Respondenti sa počas *brainwritingu* zamýšľali nad problematikou týkajúcou sa výhod a nevýhod práce v agrosektore, resp. agropodnikania. Ich vyjadrenia sú prezentované v nasledovných tabuľkách (Tab. 7 – Tab.10) a sú zoskupené do štyroch tematických okruhov – ekonomické, ekologické, sociálne a technologické faktory. Zaujímavé sú rozdiely a zhody u mužských a ženských respondentov. Pri ekonomických aspektoch sa ako „pesimistickejšie“ prejavujú študentky, ktoré formulujú viac argumentov proti agropodnikaniu. Naopak, mužskí respondenti nachádzajú v tejto kategórii viac výhod ako nevýhod (Tab. 7). Za ekonomické výhody študenti považujú najmä existujúce podporné a dotačné mechanizmy, efektivitu, návratnosť a výnosnosť agropodnikania, študentky zdôrazňujú predovšetkým jeho atraktivitu, sebazamestnanie a sebasaturáciu ako výhody. V rámci nevýhod sa ženské respondentky i mužskí respondenti zhodujú na tom, že ide o rizikové podnikanie vyžadujúce vysoký vstupný kapitál a investície, ktorých návratnosť môže byť otázná. Ako problematické vidia napr. také faktory ako možnosť uplatnenia sa na trhu, nízke ocenenie práce a konkurenciu. Podporu od štátu uvádzajú taktiež ako problematickú, čo plne korešponduje so situáciou na Slovensku, kde podľa rôznych analýz Ministerstva pôdohospodárstva a rozvoja vidieka SR⁷³ mladých poľnohospodárov brzdí v podnikaní predovšetkým rozdrobenosť pôdy, nedostatočný prístup k úverom, nízka hranica vyplácanej podpory a pod.

Tab. 7: Ekonomické výhody a nevýhody farmárčenia podľa mužských a ženských respondentov

	Muži	Ženy
Výhody	<ul style="list-style-type: none"> ✓ <i>momentálna veľká pomoc od štátu a EÚ, čiže v tom vidím príležitosť na ľahší rozbeh</i> ✓ <i>sú to veci, ktoré vždy sú nutné, čiže čo sa týka zárobkov je to celkom atraktívne</i> ✓ <i>dostupnosť zdrojov</i> 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ <i>možnosť riadiť vlastný podnik, vlastné podnikanie</i> ✓ <i>sama pre seba pracujem</i> ✓ <i>spolupráca s podnikmi zameranými na gastro</i> ✓ <i>výhoda v tom, že by sme podporili slovenskú výrobu a taktiež by sa dalo navzájom spolupracovať s inými podnikmi</i>

⁷² Výpovede respondentov sú analyzované v ďalších častiach tejto podkapitoly.

⁷³ <https://www.mpsr.sk/institut-podohospodarskej-politiky/47-184-1>

	<ul style="list-style-type: none"> <i>potrebných k fungovaniu farmy</i> ✓ <i>sebestačnosť</i> ✓ <i>lepšie podnikanie na farme ako pracovať vo fabrike</i> ✓ <i>možný rast zisku</i> ✓ <i>šetrenie nákladov na stravu</i> ✓ <i>možnosť vyšších ziskov, nakoľko bio potraviny sú veľmi v popredí</i> ✓ <i>dobrá výnosnosť</i> ✓ <i>výhodný predmet činnosti v rámci nášho regiónu, resp. krajiny</i> ✓ <i>možnosť ušetrenia peňazí</i> ✓ <i>postupom času, keď sa investícia vráti, tak to má výhody v ušetrení peňazí (mať vlastné produkty, netreba kupovať)</i> ✓ <i>šanca na vybudovanie nejakej svojej značky</i> 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ <i>môže to byť ekonomicky výnosné</i> ✓ <i>práca z domu</i> ✓ <i>nemusíme byť zamestnaní</i> ✓ <i>sebaužívenie</i> ✓ <i>v prípade, že by z toho bol biznis a nie iba na vlastnú spotrebu, tak pozitívum je podpora malých tuzemských podnikov</i> ✓ <i>spotrebujeme to, čo vyrobíme</i> ✓ <i>udržateľné hospodárstvo</i> ✓ <i>úspora peňazí, ušetrenie financií</i> ✓ <i>menšia konkurencia</i> ✓ <i>agropodnikanie bude neustále atraktívne</i>
Nevýhody	<ul style="list-style-type: none"> ✓ <i>nutný pomerne vysoký vstupný kapitál</i> ✓ <i>slabá podpora štátu</i> ✓ <i>náročné založenie</i> ✓ <i>niekedy nízke finančné ohodnotenie</i> ✓ <i>nedostatočný príjem začínajúcich farmárov, aj keď postupne sa to zlepšuje</i> ✓ <i>finančná náročnosť, nutnosť vlastníctva pozemku, pozemkov</i> ✓ <i>veľký risk ak sa podnikanie v poľnohospodárstve nepodarí</i> ✓ <i>pomerne nízke pracovné ohodnotenie (plat)</i> ✓ <i>nízky zisk</i> ✓ <i>dostupnosť pôdy</i> 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ <i>slabá dotácia od štátu, štát nepodporuje poľnohospodárstvo na Slovensku</i> ✓ <i>ťažšie sa uplatnenie na trhu</i> ✓ <i>silná konkurencia medzi výrobcami</i> ✓ <i>potrebný veľký kapitál a veľký majetok pôdy</i> ✓ <i>riziko neúspešného podnikania</i> ✓ <i>pri cenách potravín z dovozu sa častokrát neoplatí pestovať a chovať</i> ✓ <i>náročné na financie a získanie nejakej podpory</i> ✓ <i>zlý podnikový plán môže znamenať nízky profit, fungovanie</i> ✓ <i>stres a obava, že ma dané odvetvie neuživí</i> ✓ <i>ťažšie nájsť dobrú, úrodnú pôdu, nedostatok pôdy</i> ✓ <i>drahé technológie a stroje</i>

	<ul style="list-style-type: none"> ✓ ťažšie sa uplatnenie na trhu ✓ veľa práce, ktorá nie je úplne dobre ocenená ✓ vysoké počiatkové náklady a kapitál ✓ malý poľnohospodár nie je vždy silným konkurentom ✓ uplatnenie v praxi - dnes málo ľudí podporuje mladých farmárov ✓ nie veľmi výnosné pre menšie podnikanie ✓ je ťažké ustáť konkurenciu, veľké obchodné reťazce dokážu ponúknuť nižšiu cenu, ale zároveň aj kvalitu ✓ na začiatku veľmi finančne drahé - kúpa zvierat, (jedlo a potraviny) - po čase sa ale peniaze vrátia späť, traktor (kúpa) + iné zariadenie ✓ neistota úspechu pre konkurenciu ✓ udržanie sa medzi konkurenciou je náročnejšie
--	--

Zdroj: vlastný výskum

V prípade sociálnej argumentácie (ktorá je zhodne u oboch kategórií respondentov najrozsiahlejšia), je argumentačné spektrum ženskej časti respondentov oveľa väčšie na oboch stranách škály.

Tab. 8: Sociálne výhody a nevýhody farmárčenia podľa mužských a ženských respondentov

	Muži	Ženy
Výhody	<ul style="list-style-type: none"> ✓ práca v poľnohospodárstve je pre mňa zaujímavá ✓ možnosť sám si určovať pracovný čas ✓ sebaspokojnosť z vykonanej práce ✓ iný pohľad na život ✓ záľuba ✓ čas na rodinu ✓ flexibilný pracovný čas 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ vlastný rozvrh práce ✓ flexibilný pracovný čas ✓ lepšia kvalita života ✓ menej konfliktov ✓ trendovosť tohto sektora v poslednej dobe ✓ potravinárstvo/agro je veľmi zaujímavé, práca v ňom ✓ byť pánom svojho času - plánovanie či rozvrhnutie času v

- ✓ *skúsenosti*
- ✓ *sme sami sebe pánom*
- ✓ *zabezpečenie kvalitných výrobkov pre našu krajinu*
- práci podľa seba, robiť veci podľa seba a nie podľa očakávaní iných*
- ✓ *čas strávený s rodinou, podiel na práci, rozdelenie úloh aj pre deti*
- ✓ *čas strávený v prírode, duševné zdravie, žiaden stres*
- ✓ *keď chováme napr. kravy, kozy, ovce, dajú sa z nich vyrobiť výrobky, máme možno menej výdavkov napr. na mlieko, syry, maslo, bryndzu, "pokosia" záhrady, role*
- ✓ *keď máme deti, vychovávajú sa od malička pri zvieratách, majú k nim vzťah, to nie ako v dnešnej dobe deti nemajú vzťah*
- ✓ *organizácia času a produkcie samostatne*
- ✓ *viac pohybu, hlavne v prírode*
- ✓ *jednoduchý život, na farme máme pokoj*
- ✓ *práca, ktorá je zaujímavá*
- ✓ *súdržnosť rodiny*
- ✓ *mať vlastnú farmu a stráviť viac času so svojou rodinou*
- ✓ *byť pánom sám sebe*
- ✓ *milé zvieratá*
- ✓ *je to dobré pre krajinu, keď má domácich dodávateľov, nedováža zo zahraničia*
- ✓ *deti, ktoré sú vychovávané v blízkosti zvierat sú lepšie vychovávané*
- ✓ *možnosť trávenia veľa hodín s rodinou pokiaľ ide o rodinný podnik*
- ✓ *kvalitnejší život*
- ✓ *kontakt a komunikácia s ľuďmi, stretávanie, socializovanie*
- ✓ *sám sebe šéfom*
- ✓ *práca doma*
- ✓ *menej stresový a uponáhľaný*

		život
Nevýhody	<ul style="list-style-type: none"> ✓ náročnosť na čas ✓ bál by som sa rôznych ochorení, nie ja osobne, ale keby som mal napr. prasce a choval by som ich a po dvoch rokoch by niečo chytili a skapali, tak by ma to odradilo od farmárčenia ✓ veľa práce pri malej rodine ✓ smrad ✓ pri živočíšnej výrobe veľká zodpovednosť ✓ pri farme neexistuje voľno ✓ stále menej plôch vhodných k chovu alebo pestovaniu ✓ ťažká fyzická práca ✓ moc veľká zodpovednosť (zvieratá...) ✓ namáhavá robota, ak je málo ľudí ✓ nie príliš voňavá práca pre mladú generáciu ✓ špinavá práca ✓ ľudia sa posmievajú poľnohospodárom ✓ ťažšie začiatky na Slovensku ✓ fyzicky náročná práca, človeka to musí baviť, aby sa tomu venoval ✓ tvrdá práca (fyzická aj psychická) ✓ nepravidelná pracovná doba ✓ stojí to veľa času a námahy ✓ nie je to pre každého, nie všetkých to môže zaujímať, podľa mňa, ak sa tomu nevenuješ z detstva, tak je ťažké vybudovať si k tomu vzťah ✓ stojí za tým veľa tvrdej práce 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ zaujímavosť sféry ✓ časovo a fyzicky náročné ✓ iné priority ✓ nedostatočné skúsenosti ✓ pohodlnosť ľudí, kde agro nie je pre nich také lákavé ✓ náročnosť starostlivosti o zvieratá ✓ keby chce niekam odísť celá rodina, nemal by sa kto postarať ✓ nie každého to baví a zaujíma sa o to ✓ nepripravenosť v tomto obore (nikdy sme na takéto veci na školách zameraní neboli) ✓ kravy prdía metán a to je neekologické ✓ je to netradičný štýl života, pre väčšinu nepredstaviteľný, iba práca bez štúdia ✓ odsudzovanie druhými ľuďmi ✓ nie je fixný pracovný čas ✓ riziko úhynu zvierat ✓ nepretržitá práca (víkendy, sviatky...) ✓ závislosť od prírodných faktorov ✓ zvieratá môžu ochoreť a pôda prestať plodiť ✓ pretože nie každý má na to vlohy ✓ nie je to môj sen ✓ veľká zodpovednosť o chod každodennej práce, povinnosti ✓ veľa času venovaním tejto aktivite ✓ menší kontakt so spoločnosťou, veľkomesto ✓ každodenná starostlivosť ✓ málo voľného času ✓ práca so špinavými zvieratami ✓ práca ovplyvnená klímou ✓ nie je to až také moderné ✓ mladí ľudia si myslia, že je s tým veľa práce

		<ul style="list-style-type: none"> ✓ <i>viac stráveného času tým, že sa musíme starať o zvieratá</i> ✓ <i>mladých ľudí zaujíma práca v zahraničí a nevidia možnosti vo svojej krajine</i> ✓ <i>mnoho mladých ľudí vidí v biznise poľnohospodárstva, že je veľmi pracné (nie vždy sa používajú stroje)</i> ✓ <i>málo ľudí ochotných pracovať v tomto odvetví</i> ✓ <i>nemám vzťah k farmárčeniu ani skúsenosti</i> ✓ <i>ťažšia robota ako za počítačom (ale zase zdravšia, zaujímavejšia)</i> ✓ <i>zaberie to všetok čas, je to súčasť života</i> ✓ <i>podnikateľ sa stresuje</i> ✓ <i>dobytok môže ochorieť, rastliny môžu sa znehodnotiť</i> ✓ <i>veľa ľudí nakupuje v obchodoch, kde sú dovážané potraviny</i> ✓ <i>náročná a neatraktívna práca</i>
--	--	---

Zdroj: vlastný výskum

Študentky spájajú výhody agropodnikania najčastejšie s kvalitou rodinného života, flexibilnou organizáciou času, osobným uspokojením z takejto práce či prepojením života a práce s prírodou. Študenti síce argumentujú v prospech farmárčenia veľmi stručne, ale v ich vyjadreniach sa objavujú podobné atribúty ako u ženských respondentiek. Rozsiahly je výpočet negatív, medzi ktoré mladí respondenti a respondentky zaraďujú hlavne fyzickú a časovú náročnosť, neatraktívnosť tohto odvetvia, ale aj nedostatočnú spoločenskú akceptáciu či vlastnú odbornú nepripravenosť. Posledne uvedený argument sa týka práve ekonomicky orientovaných študijných programov, v ktorých absentuje aspekt výraznejšej špecifickej prípravy pre tento sektor, a to aj napriek tomu, že v názvoch študijných programov sa nachádza.

Výrazná zhoda mužských respondentov a ženských respondentiek je evidentná v prípade ekologických a technologických faktorov (Tab.9 a Tab.10), kde obe kategórie respondentov vidia len výhody. Pozitívnym výskumným zistením je tendencia mladých ľudí viesť zdravý životný štýl a produkovať zdravé potraviny, pričom podľa rozsahu argumentácie si ju s agropodnikáním spájajú predovšetkým študentky. Technologické výhody predstavujú „najstručnejšiu“ tematickú oblasť, ktorú respondenti a respondentky vymedzujú a zhodne konštatujú využívanie nových technológií. Malý počet

technologických argumentov je spôsobený aj skutočnosťou, že tieto názory prezentovali študenti a študentky ekonomických, nie technických a poľnohospodárskych študijných programov. Aj tak je však badateľné, že vysokoškolskí študenti si uvedomujú, že budúca podoba poľnohospodárstva spočíva v precíznom farmárčení, t. j. v masívnom zapojení digitálnych technológií, ako aj v rozvoji biotechnológií. Od farmárov sa bude očakávať tiež pridaná hodnota pre ekológiu a životné prostredie, čo znamená veľkú výzvu pre potenciálnych či už existujúcich mladých farmárov a podčiarkuje to význam, potrebu a dostupnosť kvalitného poľnohospodárskeho vzdelávania obsahujúceho všetky uvedené dimenzie.

Tab. 9: Ekologické výhody farmárčenia podľa mužských a ženských respondentov

	Muži	Ženy
Výhody	<ul style="list-style-type: none"> ✓ práca na čerstvom vzduchu ✓ spojenie s prírodou a zdravý životný štýl ✓ výroba vlastných domácich výrobkov, bio produkty z vlastnej produkcie ✓ zdravé vlastné urobené potraviny ✓ kvalita produktov neporovnateľná s tou, ktorú nám podsúvajú obchodné reťazce ✓ dokážeme zachraňovať prírodu, nie veľa ľudí sa venuje farme, čiže keby v tom začneme a vieme ako pokračovať, bolo by to veľmi dobré ✓ vlastné vypestované je kvalitnejšie než v obchodoch 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ mať možnosť vyrobiť si vlastné výrobky ✓ chov zvierat ✓ zdravý životný štýl ✓ vlastnou výrobou môžeme šetriť životné prostredie ✓ ekologický spôsob života ✓ ekologické hľadisko, prírodu by sme ušetrili od rôznych škodlivých látok a vytvorili menej odpadu ✓ výhodou by bolo, že by som vedela ako boli potraviny dopestované, čo v nich je, že sú zdravé ✓ spätosť s prírodou ✓ dopestovanie vlastných, zdravých potravín ✓ menej obalov, plastov, odpadu, keďže si tovar vyrábam a dopestujem sama, nekupujem ✓ aktívny život v prírode ✓ práca so zvieratami, výroba vlastných zdravých bio výrobkov, produktov ✓ celkovo to môže byť ekologickejšie ako chodenie do práce autom každý deň, teda je to eco-friendly ✓ práca so zvieratami a venovanie im celého svojho „pracovného času“ v prospech vlastného úžitku ✓ bioekonomika - je to super v tomto smere, podľa mňa super nápad, ekologické, dôležité pre zabezpečenie

		<p><i>obživity ľudí atď.</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ <i>zdravé potraviny vypestované na vlastnom a na vlastnú spotrebu, viem, akým spôsobom bolo dané ovocie či zelenina vypestované</i> ✓ <i>zdravé a kvalitné potraviny, ktoré si farmári vedia sami vyrobiť a tým aj ušetriť</i> ✓ <i>je dobré pre naše telo prijímať živiny prírodné a vieme čo obsahuje ako tie kupované kadečo</i> ✓ <i>dopestovanie vlastných potravín, resp. viem, čo jem</i> ✓ <i>menšia ekologická stopa, menej odpadu</i> ✓ <i>môžeš využívať svoje vlastné výrobky, ktoré sám vypestuješ</i> ✓ <i>vieš, čo do tých produktov dávaš</i> ✓ <i>v dnešnej dobe je veľmi populárne využívať bio potraviny - čiže vedieť si vypestovať ovocie a zeleninu je veľmi potešujúce, pri zvieratách je to veľmi zložité, ale mať domáce napr. mlieko či syr je veľmi dobré a hlavne je to 100% kvalita</i> ✓ <i>je dobré pre zdravie prijímať domácky vytvorené výrobky, vlastnú zeleninu a ovocie, nie dovážané zo zahraničia</i> ✓ <i>v dnešnom svete je jedlo veľmi toxické, plné liekov, zlých látok - domáce potraviny bez zbytočných látok</i> ✓ <i>čerstvé mlieko, syry, zelenina</i>
--	--	---

Zdroj: vlastný výskum

Tab. 10: Technologické výhody farmárčenia podľa mužských a ženských respondentov

	Muži	Ženy
Výhody	<ul style="list-style-type: none"> ✓ <i>postupné uľahčovanie činností modernými technológiami</i> ✓ <i>späťosť s najnovšou technológiou</i> ✓ <i>práca s novými technológiami</i> ✓ <i>využívanie ťažkej techniky</i> 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ <i>využívanie moderných technológií</i> ✓ <i>uľahčenie práce - stále modernejšie technológie</i> ✓ <i>nové traktory</i>

Zdroj: vlastný výskum

Skupinové rozhovory sa okrem už doteraz analyzovaných tém zameriavali aj na problematiku perspektívy a motivácie mladých ľudí žijúcich vo vidieckych obciach ostať v tomto prostredí nielen bývať, ale tiež sa tam ekonomicky realizovať. V súvislosti s vyššie interpretovanými výhodami a nevýhodami agropodnikania, ktoré prezentovali vysokoškolskí študenti je preto zaujímavé doplniť ich vyjadrenia o názory vysokoškolákov z vidieckeho prostredia, ktoré sa týkajú perspektívnych sektorov podnikania na vidieku. Patrí k nim aj agropodnikanie či farmárčenie, ktoré sa objavuje vo vyjadreniach niektorých študentov i študentiek:

„...preferoval by som poľnohospodárstvo, poľnohospodársku činnosť.“
(študent, 19 rokov)

„... na vidieku jednoznačne to, že tu bývam už dlho a chcel by som tu zostať, keďže vidiek je predsa len krajší ako mesto... v našej obci by sa dalo podnikat' v poľnohospodárstve.“
(študent, 19 rokov)

„... našiel by som si tu nejaké to poličko a začal by som to obrábať traktorom.“
(študent, 19 rokov)

„No asi by som sa realizovala teda v tom farmárčení a poľnohospodárstve.“
(študentka, 25 rokov)

„V poľnohospodárstve sa podľa mňa dá dosť profitovať, pokiaľ sa zamierate na tú správnu vec... dodávanie hnojív alebo založiť biofarmu, ale na to by bolo treba veľa šetriť. Biofarma je podľa mňa celkom dobrý nápad, to by ma možno ešte bavilo.“
(študentka, 23 rokov)

„...by som si vedela predstaviť podnikanie na vidieku v oblasti poľnohospodárstva zameraného na živočíšnu výrobu.“
(študentka, 23 rokov)

„... skôr by som sa uchýlila k tomu agropodnikaniu, ktoré tu už aj v obci máme.“
(študentka, 20 rokov)

„... keby sa dalo podnikat', tak by som chcela vlastné záhradkárstvo, je tu pekná príroda a čisté prostredie.“
(študentka, 20 rokov)

Ďalším perspektívnym odvetvím pre rurálne podnikanie je z pohľadu mladých vysokoškolských respondentov z vidieckych obcí najmä cestovný ruch, ale uvádzajú aj iné oblasti, ktoré sa z ich pohľadu javia ako chýbajúce:

„Možno vidiecky cestovný ruch troška rozvíjať.“
(študent, 22 rokov)

„V tejto obci myslím si, že perspektíva by aj bola... keby som chcel podnikat' na vidieku, tak určite by to bolo v nejakej oblasti služieb, to by som spravil nejakú firmu, ktorá by sa zaoberala starostlivosťou a venovaním sa starým ľuďom, o ktorých sa nemá kto postarať. To by som sa snažil, lebo myslím, že to je to, čo tu chýba, aj vo väčšine takýchto dedín, ďalej určite by som chcel skúsiť aj v oblasti stravovania niečo skúsiť, spraviť taký salaš, to sa hodí k takému dedinskému prostrediu, podávať originál dedinské špeciality, to ľuďom chutí a tiež to chýba dosť na dedinách.“

(študent, 22 rokov)

„... nejaký obchodík tuto v dedine...“

(študentka, 19 rokov)

„... malý penzión so sesternicou, v ktorom budem spolumajiteľka a robila by som účtovníctvo a ... a ekonomické práce, ktoré študujem a pevne verím, že ten penzión bude najznámejší na celom Slovensku.“

(študentka, 19 rokov)

„... keby tu mám podnikat', tak krčmu by som si tu postavil. Obchod nemá význam, a žeby som tu niečo vyrábal, není tu taký priestor. Alebo pracovať z domu ... jedine. Agroturizmus je dobrý nápad, ale nie pre domácich. Nevidím to ružovo.“

(študent, 20 rokov)

„...vybudovala by som tu napríklad niečo, čo by zvýšilo záujem u turistov, ako je napríklad nejaký penzión alebo reštauráciu.“

(študentka, 19 rokov)

„To by ma muselo niečo fakt dobré napadnúť, taký nejaký úžasný plán, nápad, idea a určite by som nešla podnikat' sama... najskôr asi v takých rekreačných službách.“

(študentka, 22 rokov)

Mladí ľudia žijúci na vidieku sú charakteristickí istým typom pragmatizmu – na jednej strane vnímajú pozitívne aspekty vidieckeho života a pociťujú sídelnú identitu, na druhej strane prispôbujú svoje správanie prevládajúcim vzorom, ktoré im „vnucuje“ súčasná spoločnosť a tzv. moderný či konzumný spôsob života. Preto je nutné pochopiť, že medzi účastníkmi skupinových rozhovorov často zaznieva názor, že ostať vo vidieckej obci kde žijú je pre nich nepredstaviteľné, nevedia si tam svoju budúcnosť predstaviť a radšej ju spájajú s mestským prostredím:

„... moja obec sa nachádza v pomerne veľkej vzdialenosti od mestského centra, kde je sústredená väčšina práce, takže momentálne neuvažujem nad prácou v obci.“

(študent, 19 rokov)

„... v meste sa skôr uchytím.“

(študent, 23 rokov)

„Určite je viacej pracovných ponúk niekde vo väčších mestách, tak ani neuvažujem o tom, že by som tu pracovala.“

(študentka, 23 rokov)

„... ja sa skôr zameriavam na mesto ako obec.“

(študentka, 21 rokov)

„... pôjdem do Bratislavy alebo do nejakého väčšieho mesta.“

(študentka, 19 rokov)

„...skôr by som chcela byť zamestnaná v nejakom väčšom meste, kde je viac pracovných príležitostí. Podnikať by som chcela v budúcnosti, asi by to bol ten tretí sektor.“

(študentka, 19 rokov)

Otázky orientované na motiváciu mladých ľudí ostať v obci vyvolávajú rôznorodé reakcie a postoje. Ich súčasťou sú preto aj ironizujúce vyjadrenia, väčšinou z radov mladších vysokoškolských respondentov:

„Tak ak by som mal ostať na vidieku, muselo to byť nejaké veľké dedičstvo ... by som musel zdediť veľa pozemkov až potom by som si vedel predstaviť žiť ďalej na vidieku.“

(študent, 19 rokov)

„...iba keby mi nato dali z eurofondov 2 milióny euro...“

(študent, 19 rokov)

Mladí ľudia však deklarujú i také názory a postoje, ktoré obsahujú veľmi silné prvky prosociálneho správania, vnímanie hodnoty rodiny a komunity, a tiež odrážajú previazanosť s vidieckym prostredím a snahu o osobnú angažovanosť v jeho rozvoji:

„...motiváciu podnikať by som mal práve v tom, žeby som zveľadil našu obec, vytvoril by som nové pracovné miesta, čiže by som dal ľuďom z mojej obce alebo okolitých obcí možnosť pracovať, čo tu možno aj trochu chýba - možnosť pracovať v obci a tou motiváciou by bolo hlavne to, žeby som tu mohol byť úspešný a zarobiť si sám na seba a na tú spomínanú rodinu, ktorú by som v budúcnosti určite chcel mať.“

(študent, 19 rokov)

„A čo by ma k tomu motivovalo? Asi že by som bol v tom prostredí v ktorom som bol celý život, celé detstvo. To by bolo celkom pekné, sú tam aj kamaráti všetko.“

(študent, 22 rokov)

„...keby sa vyskytol nejaký podnik, ktorý by ma uspokojoval pracovne, tak by som možno ostala, keby si napríklad založím rodinu a mám tam deti a chcem byť na blízku, to by bola možno motivácia prečo ostať pracovať tam, ale ináč neviem.“

(študentka, 23 rokov)

Výskum poukazuje na to, že existujúce väzby medzi ambíciami a očakávaniami mladých ľudí a ich výsledkami sú ovplyvnené prostredím, ale aj širším spoločenským kontextom, v ktorom sú obsiahnuté tak sociálno-kultúrne faktory, ako aj priestorové determinanty. Niektorí mladí ľudia žijúci vo vidieckych komunitách majú tendenciu spájať svoje budúce pôsobenie výlučne s mestským prostredím, avšak sú aj takí, ktorí sa svoju budúcnosť snažia „vsadiť“ do im blízkeho prostredia. Sociálne vplyvy na ambície a aspirácie mladých vysokoškolákov z vidieckych obcí podnikat', sebazamestnať sa či uplatniť sa v niektorom z hospodárskych sektorov sú obvykle silnejšie v rurálnom prostredí, čo môže mať za následok čiastočné obmedzovanie ich vízií a perspektív.

Závery a teoreticko-praktické implikácie

Postoje mladých ľudí k sebazamestnávaniu a podnikaniu, ich aspirácie a ambície sa vyvíjajú a menia v časovej línii od detstva až do dospelosti, vrátane obdobia mladosti. Ovplyvňuje ich nielen socioekonomický kontext, spoločenské a politické prostredie, kultúrne normy a tradície, ale aj iné faktory, ako napr. médiá, vzdelávanie, úroveň demokracie v spoločnosti, rodina a príbuzenstvo, geografické a regionálne aspekty a množstvo ďalších. Preto sa generácie líšia a snaha hlbšie porozumieť väzbám medzi postojmi, očakávaniami a realitou je zložitá. Tento výskum sa zameril na vysokoškolských študentov SPU v Nitre a podujal sa aspoň čiastočne zodpovedať otázky týkajúce sa ich doterajších skúseností s podnikaním, názorov na jeho význam a potrebu a tiež na to, ako subjektívne posudzujú vlastnú pripravenosť a konkurencieschopnosť podnikat' či sebazamestnať sa. Vzhľadom k jedinečnému a špecifickému charakteru poľnohospodárskej univerzity sme sa podrobnejšie venovali agropodnikaniu a podnikaniu na vidieku. Cieľom výskumu bolo zmapovať aj mieru, do akej mladí ľudia ponímajú vidiek a poľnohospodárstvo ako priestor spätý s možnosťami podnikat', akú motiváciu majú k tomu, aby sa zapájali do ekonomických činností a zistiť, akú úlohu pritom zohráva späťosť s prostredím, individuálny prospech, uvedomenie si potreby udržateľného rozvoja vidieka a poľnohospodárstva, zvyšovanie kvality života a pod. Dôležitosť dosiahnutia spoločenskej prestíže v procese formovania životných aspirácií a ambícií mladých ľudí je neodškriepiteľná. Práve tento fakt je v prípade agropodnikania veľmi špecifický, pretože môže nastať situácia, kedy je ekonomicky výnosné a prináša finančné zisky, avšak spoločenský status nezvyšuje. Naopak, v istých prípadoch môže aj napriek spoločenskej degradácii v súvislosti s fyzicky namáhavou prácou status jednotlivca zvyšovať, najmä v lokálnom či regionálnom priestorovom kontexte. Výskum sa preto zameriaval tiež na odhalenie faktorov, ktoré najviac formujú a rozvíjajú u mladých ľudí pozitívne postoje k sebazamestnávaniu a okrem nadobúdania odborných zručností ich vedú aj k nadobúdaniu sociálnych, morálnych a ekologických kompetencií.

Kapitola sumarizuje hlavné výskumné zistenia v aktuálnych spoločenských súvislostiach popísaných v prvej kapitole tejto vedeckej monografie a tiež v súvislosti s kľúčovými teoretickými východiskami ekonomickej a rurálnej sociológie, ktoré prezentujú autorky v kapitole 2.1. Výskum potvrdil dôležitosť skúseností a rozmanitých kontaktov pre aktívne rozpoznávanie podnikateľských príležitostí a formovanie budúcich zámerov mladých ľudí. Význam osobných praktických skúseností, vzory z prostredia rodiny, rovesníkov alebo okruhu priateľov a známych a tiež priestor komunity, resp. lokálny kontext sa prejavili ako zásadné v súvislosti s mierou ich vplyvu na posudzovanie úspešnosti alebo problémovosti podnikania. Podčiarkuje to sociologický pohľad na problematiku podnikania, ktorý zvyrazňuje kultúrny a sociálny kapitál ako cenný a významný determinant pre začínajúcich podnikateľov prispievajúci k mobilizácii zdrojov a zlepšujúci ich kompetencie pre sebazamestnávanie a podnikanie. Výskumné zistenia potvrdzujú i teoretický koncept, ktorý chápe podnikanie ako výsledok interakcií medzi jednotlivcami, ich sociálnymi prepojeniami a sieťami, ale berie do úvahy i priestorový kontext a štruktúry, ktoré aktérov

rámcejú, pričom tieto môžu byť tak podporujúce, ako aj limitujúce. Mladí ľudia túžia pracovať vo svojom podniku, pričom väčšina z nich sa zaujíma o také zamestnanie, ktoré im zabezpečí vyšší príjem aj za cenu vyššieho rizika. Len necelá štvrtina by dala prednosť zamestnaniu s nižším príjmom, ktoré garantuje stabilitu a súvisí s menším rizikom. Mladí ľudia potrebujú získať materiálne zabezpečenie, a tak sú zrejme ochotní i viac riskovať. Takáto sociálno-ekonomická životná filozofia a stratégia je ovplyvnená širšími spoločenskými súvislosťami a tiež generačnou príslušnosťou. Súčasná spoločnosť, založená na individuálnej emancipácii, charakteristická vysokým stupňom autonómnosti a širokou škálou možností voľby očakáva od mladých ľudí, že budú preberať individuálnu zodpovednosť za dôsledky rozhodnutí, ktoré príjmu v dôležitých etapách a sférach svojho života.

Mladí vysokoškolskí študenti a študentky už vopred uvažujú v súvislosti s kvalitou práce o „mäkkých“ faktoroch, ako sú napr. vzťahy na pracovisku, súvis práce s odborom, ktorý vyštudovali, pracovné prostredie, náplň práce, pracovný kolektív a pod. Je preto dôležité brať do úvahy uvedené faktory aj pri vytváraní prostredia malých a rodinných firiem či malých, stredných a rodinných fariem, ako aj pri spolupráci sebazamestnávateľov, čo môže atraktívniť a motivovať mladých ľudí pre rozhodnutie byť podnikateľom alebo sebazamestnávateľom. Ide o tzv. interpersonálne zručnosti dopĺňujúce odborné zručnosti, ktorým by sa mala venovať náležitá pozornosť v rámci podnikateľského vzdelávania, resp. vzdelávania pre podnikanie, ale aj pri vytváraní podnikateľsky ústretového akademického prostredia či v rámci vysokoškolského a stredoškolského vzdelávania všeobecne. V zmysle ideí prezentovaných v úvodných kapitolách tejto publikácie je potrebné opätovne zdôrazniť, že v postmodernej spoločnosti je hlavným subjektom zodpovednosti človek – jednotlivec. Na neho sa vzťahuje právna, profesijná, sociálna i etická zodpovednosť. Vzťahuje sa teda aj na sebazamestnávateľov či podnikateľov, medzi ktorými sa často nachádzajú mladí ľudia ekonomicky aktívni v rôznych oblastiach hospodárstva. Konat' zodpovedne tak predpokladá i schopnosť predvídať a pri konaní a rozhodovaní brať tieto skutočnosti do úvahy. Zodpovednosť podnikateľov a sebazamestnávateľov sa nevzťahuje len na konkrétne vymedzené úlohy, ale ide o celkovú zodpovednosť, ktorá prináleží tejto pozícii na trhu práce a v spoločnosti. Pre určité skupiny populácie preto nemusí byť podnikanie a sebazamestnávanie veľmi atraktívne, a to aj z dôvodu, že ich odrádzajú možné riziká.

Podnikateľské zámery a vnímanie potreby sebazamestnávania a podnikania sú veľmi zložitým procesom rozhodovania, ktorý je ovplyvnený množstvom osobnostných faktorov, faktorov spoločenského prostredia a tiež celkovým externým kontextom. Mikrosvet a makrosvet, v ktorom jednotlivci žijú sa neustále pretvára pod vplyvom nových javov, meniacich sa aktuálnych trendov, spoločenského prostredia, čo výrazne ovplyvňuje individuálne, skupinové i celospoločenské posudzovanie príležitostí i prekážok. Nadpolovičná väčšina oslovených respondentov a respondentiek v tomto výskume má záujem založiť si v budúcnosti vlastnú firmu a realizovať tak vlastné podnikateľské zámery a ciele v niektorej z oblastí hospodárstva. Existujú však veľké rozdiely medzi víziou a vyvinutou aktivitou vysokoškolákov, resp. medzi preferenciou, zámerom a ich

konkrétnym reálnym úsilím podnikat' či zamestnať sa. Rozdiely sú viditeľné pri porovnávaní zámerov študentov ekonomických a neekonomických odborov a výskum preukázal tiež rozdiely v zámeroch mužských a ženských respondentov v súvislosti s predpokladaným časovým horizontom začiatku ich podnikania. Výskum potvrdil, že fenomén podnikania či sebazamestnávania, ktorý mladí ľudia považujú za svoj cieľ a budúcu ekonomickú stratégiu je analyticky najlepšie uchopiteľný prostredníctvom teoretickej perspektívy symbolického interakcionizmu, chápaného tento proces nie ako preddefinovanú cestu, ale ako sociálnu cestu vytvárania, rozpoznávania a využívania príležitostí.

Ekonomické stratégie mladých vysokoškolákov žijúcich vo vidieckom prostredí najvýraznejšie ovplyvňuje to, ako vnímajú samotnú prácu. Jej materiálno-finančný význam mladí ľudia spájajú jednak so sebarealizáciou a osobnostným rozvojom, jednak ju vnímajú ako činnosť, ktorá ich orientuje a adaptuje v spoločenskom živote v rámci rôznych sociálnych skupín a priestorových kontextov. Analýza podmienok, v ktorých by mladí ľudia uvažovali o podnikaní v prostredí vlastnej vidieckej obce ukázala, že najväčšími bariérami je nedostatok odvahy, potrebného kapitálu (ekonomického, sociálneho i kultúrneho), absencia nápadu, malý a nesolventný trh, vzdialenosť od mesta a pod. Ide teda nielen o subjektívne faktory, ale tiež o objektívne prekážky, ktoré súvisia so špecifickým a heterogénnym vidieckym prostredím a je ich možné skvalitniť a upraviť rôznymi politikami a v rámci nich adresnými podpornými mechanizmami pre vidiecku mládež. Niektorí mladí ľudia žijúci vo vidieckych komunitách spájajú svoje budúce pôsobenie výlučne s mestským prostredím, avšak sú aj takí, ktorí sa svoju budúcnosť snažia „vsadiť“ do im blízkeho prostredia. Sociálne vplyvy na ambície a aspirácie mladých vysokoškolákov z vidieckych obcí podnikat', sebazamestnať sa či uplatniť sa v niektorom z hospodárskych sektorov sú obvykle silnejšie v rurálnom prostredí, čo môže mať za následok čiastočné obmedzovanie ich vízií a perspektív.

Agropodnikanie a farmárčenie zvažujú predovšetkým študenti neekonomických študijných programov, ktorí v oveľa vyššej miere deklarovali aj predchádzajúce skúsenosti s prácou na farmách a vnímali lepšie svoju odbornú pripravenosť a predpoklady pre tento sektor v porovnaní so študentami ekonomických odborov. Vyššie preferencie budúceho možného agropodnikania vo vzorke študentských respondentov ovplyvňuje kombinácia pragmatických faktorov, ideálov o zdravom životnom štýle a v niektorých prípadoch aj osobná skúsenosť a ambícia prevziať rodinnú farmu. Za hlavné pozitíva farmárčenia či agropodnikania označovali respondenti a respondentky predovšetkým zdravé, resp. vlastné potraviny, životný štýl v súlade s prírodou, flexibilný pracovný čas, nové technológie, ale aj zlepšenie regionálnej a národnej situácie, zamestnanie zodpovedajúce súčasným trendom a environmentálne aspekty súvisiace so snahou o ochranu prírody. Ako nevýhody uvádzali fyzicky náročnú prácu, nízke platy, nízky zisk, vysoké počiatkové investície a neadekvátny prístup k pôde, neočakávané komplikácie súvisiace s chovom zvierat a počasím, slovenské „špecifiká“ spoločenského statusu poľnohospodárov a farmárov, zápach a špinavé prostredie, vysokú zodpovednosť, alebo komplikované umiestňovanie produktov na trh a nevypočítateľné správanie spotrebiteľov.

Reakcie a vyjadrenia vysokoškolských respondentov a respondentiek súvisiace s výhodami a nevýhodami agropodnikania, ale tiež s deklarovateľnými možnosťami či predstavami o ich vlastnom pôsobení v tomto sektore prevažne zodpovedajú jednej z troch identifikovaných odoziev, ktoré sú charakterizované v kapitole 2.1.2. Jedná sa o tendenciu ponúknuť v rámci nových podnikateľských zámerov alternatívne tovary a služby voči konvenčným, ktoré budú obsahovať inovatívne prvky nových trhových stratégií a modelov a budú priaznivejšie distribuovať pridanú hodnotu agropotravinárskych komodít. Uvedený trend naznačuje, že existuje veľmi zaujímavý potenciál mládeže, ktorý je potrebné vedieť adekvátne podchytiť a podporiť, pretože predstavuje v rámci súčasných konceptov rurálnej sociológie proces vytvárania moderných variantov roľníckeho poľnohospodárstva a kreovanie „novoroľníkov 21. storočia“. Výskum tak potvrdil aj existenciu zmieňovaného procesu opätovného poroľníčt'ovania, ktorý korešponduje s víziami a stratégiami súčasných európskych politík udržateľného rozvoja a tým následne s cieľmi Agendy 2030 na národnej úrovni.

Na viacerých miestach tejto publikácie sa autorky zmiňujú o vysokých nárokoch, ktoré na súčasných poľnohospodárov, resp. farmárov kladie aktuálny vývoj a globálna environmentálna kríza a s ňou súvisiace očakávania. Výrazným aspektom je predpoklad, že poľnohospodárstvo prispeje k riešeniu environmentálnych problémov a zároveň posilní vidiecke a regionálne ekonomiky, okrem iného aj vytvorením atraktívnych pracovných príležitostí hlavne pre mladých ľudí. Respondovaní vysokoškolskí študenti a študentky si uvedomujú, že budúca podoba poľnohospodárstva spočíva v precíznom farmárčení, ako aj v rozvoji biotechnológií a taktiež vnímajú, že od súčasných i budúcich farmárov sa bude očakávať pridaná hodnota pre ekológiu a životné prostredie. Podčiarkuje to význam, potrebu a dostupnosť kvalitného poľnohospodárskeho vzdelávania obsahujúceho všetky uvedené dimenzie.

Podľa jednej z odpovedí na otázku, čo je potrebné spraviť, aby sa situácia v agrobiznise zmenila, musí byť na Slovensku predovšetkým veľa perspektívnych a prosperujúcich podnikov, ktoré by ako vzory mohli do tohto sektoru prilákať mladých ľudí. Musia to byť poľnohospodárske podniky, ktoré sú schopné ponúknuť atraktívnu a primerane honorovanú prácu. Mali by to byť majitelia a manažmenty podnikov, ale aj vláda, ktoré vytvoria pre mladých ľudí také podmienky, aby videli svoju budúcnosť v tomto odvetví. Okrem toho je potrebné zamyslieť sa, ako oživiť rozpadnuté stredné poľnohospodárske školstvo, zapojiť a motivovať dobré podniky k tomu, aby v nich študenti mohli vykonávať svoju odbornú prax, pričom schopní manažéri by mali na týchto školách prednášať (Agrobiznis, 2016). Uvedené ale i niektoré ďalšie kroky by mohli mladých ľudí motivovať jednak k tomu, aby sa zamestnali v poľnohospodárstve, resp. v agrobiznise, ako aj k tomu, aby sa v týchto odvetviach realizovali ako sebazamestnávateľia.

Výsledky výskumu realizovaného v členských krajinách EU síce svedčia o tom, že potreba znalostí nie je najnaliehavejšou všeobecnou potrebou mladých poľnohospodárov

v EÚ⁷⁴, znalosti sú však tiež dôležitou súčasťou ich profesijnej výbavy. Dôvodom je potreba aplikovať a využívať nové technológie v agrosektore, ale aj reagovať na nové sociálne procesy a javy v spoločnostiach, či už progresívneho alebo regresívneho charakteru. Postupne sa prejavujú aj v slovenskom agrárnom sektore, kde nastupuje takzvané inteligentné⁷⁵ alebo presné poľnohospodárstvo, založené na moderných technológiách, čo si vyžaduje flexibilné prispôsobovanie pracovných síl novým podmienkam a novým požiadavkám. S tým vzniká potreba zvyšovať flexibilitu vzdelávacieho systému. Otvorene sa konštatuje, že nedostatok mladých vzdelaných poľnohospodárskych manažérov a farmárov je jeden z vážnych problémov slovenského poľnohospodárstva. Súčasná vzdelanostná štruktúra odvetvia poľnohospodárstva je založená hlavne na robotníckych profesiách, pričom v tomto odvetví sa eviduje nízky podiel pracujúcich so stredoškolským a vysokoškolským vzdelaním. Prikláňame sa k názoru, že perspektívy agrárnej zamestnanosti budú v budúcnosti závisieť predovšetkým od toho, ako sa zvýši inovačná výkonnosť rezortu, intenzita modernizácie odvetvia a tiež to závisí od skvalitňovania ľudského kapitálu (Agrobiznis, 2016; Buchta, 2019).

V agrosektore, podobne ako aj v ďalších hospodárskych sektoroch sa v súčasnosti vyžaduje príprava ľudského kapitálu v súlade v aktuálnymi nárokmi, ktoré vznikajú na globalizovanom trhu v novom globálnom prostredí. Žijeme v dobe, kedy aj agrosektor musí odpovedať na digitálnu revolúciu, a tak je potrebné do neho zapojiť viac pracovníkov s vyššou kvalifikáciou (Euractiv.sk, 2019b), ktorí sú schopní flexibilne sa prispôbovať novým podmienkam v agrozorte, aj celkovo na trhu práce. V tejto súvislosti je nutné optimalizovať štruktúru súčasného vzdelávacieho systému⁷⁶, čo konkrétne pre oblasť poľnohospodárstva a potravinárstva znamená zlepšovať vzdelávanie na stredných poľnohospodárskych školách ako aj na vysokých školách a univerzitách. Európska rada prijala v máji 2019 závery o mladých ľuďoch a budúcnosti práce⁷⁷, pričom jedným z opatrení na riešenie problémov mladých ľudí v súčasnom pracovnom prostredí je prispôbovať systémy vzdelávania a odbornej prípravy. Predpokladom pre zlepšenie vzdelávania budúcich zamestnancov a sebazamestnávateľov v tomto sektore však rozhodne nie je iba zapájanie schopných manažérov do vzdelávacieho procesu, ako bolo uvedené vyššie. Vzhľadom na to, že absolventi škôl sa budú musieť zaradiť do rôznych štruktúr v agrozorte a celkovo aktívne presadzovať v neľahkých podmienkach na globalizovanom trhu, potrebujú k tomu adekvátne poznatky, ale i schopnosti a zručnosti z rôznych vedných odborov.

Zamestnávanie a sebezamestnávanie v agrozorte predpokladá digitálnu gramotnosť, ktorá okrem počítačovej gramotnosti zahŕňa schopnosti a znalosti, ktoré umožňujú kritické,

---

⁷⁴ Je ňou dostupnosť pôdy na nákup alebo prenájom, po ktorej nasledujú dotácie, prístup k úverom a napokon kvalifikovaná pracovná sila (EC, 2015).

⁷⁵ Všeobecne sa inteligentné poľnohospodárstvo charakterizuje ako koncepcia riadenia poľnohospodárskych podnikov s využitím najnovších informačných a komunikačných technológií.

⁷⁶ Dnes sa stretávame s výrazným úsilím o podstatnú zmenu vzdelávacieho systému, týkajúcu sa tak obsahu vzdelávania, ako aj vzdelávacej funkcie výchovy (Lomnický, 2015).

⁷⁷ „Budúcnosť práce“ je zastrešujúci pojem, opisuje vývoj pracovných miest v strednodobom až dlhodobom horizonte, ktorý ovplyvňujú určité trendy.

kreatívne a bezpečné postupy v práci s digitálnymi technológiami vo všetkých oblastiach života. Jedným z problémov je, že digitalizácia si vyžaduje nielen zručnosti v oblasti gramotnosti pre základnú komunikáciu, ale aj nadstavbové zručnosti pri manipulácii, interpretácii, zobrazovaní a komunikácii údajov. Tieto zručnosti obvykle chýbajú najmä starším zamestnancom v agrozorte, čo taktiež potvrdzuje potrebu zapojiť do neho mladých ľudí, absolventov vysokých škôl či univerzít so zameraním na poľnohospodárstvo⁷⁸, ktorí disponujú schopnosťami pre ovládanie hlavných počítačových aplikácií či schopnosťami efektívne spracovávať informácie, používať internet a elektronické médiá. Digitálne zručnosti sa teda stávajú základným prvkom moderného riadenia fariem, pretože aj na trhu rastie počet digitálnych technológií zameraných na poľnohospodársky a potravinársky sektor. Dopyt po pracovnej sile s digitálnymi zručnosťami sa v poľnohospodárstve zvýšil, čo najviac pociťujú vidiecke oblasti, a to bez ohľadu na to, o aký typ krajiny z hľadiska miery rozvinutosti ide (McKinsey a kol., 2016).

Okrem poznatkov, ktoré umožňujú mladým ľuďom pracovať s modernou technikou a využívať digitálne technológie sa rozvoj agrosektora musí opierať aj o ďalšie poznatky. Na zodpovedné pôsobenie v tomto rezorte, ako i v celej spoločnosti i na zodpovedný prístup k prírode sa budúci pracovníci a podnikatelia môžu pripravovať i vďaka spoločenským vedám. Je nepochybné, že každý subjekt a jednotlivec pôsiaci v agrosektore si musí osvojiť poznatky o tom, čo je podstatou poľnohospodárstva a jeho hlavnou funkciou v spoločnosti. Okrem odborných predmetov zaradených v učeních a študijných plánoch stredných a vysokých škôl so zameraním na prípravu odborníkov pre oblasť poľnohospodárstva a potravinárstva, tieto informácie poskytujú najmä niektoré spoločenské vedy (sociológia, filozofia, ekofilozofia, ekonómia a pod.). Napomáhajú tak odborníkom zasadzovať sa o to, aby bolo poľnohospodárstvo udržateľné a zabezpečovalo udržateľný život na Zemi. Ide napr. o výrobu zdravých a kvalitných potravín, udržiavanie a ochranu prírodných zdrojov a kultúrnej krajiny správnym obhospodarovaním pôdy a prispievanie k zachovaniu životaschopného vidieka (Blass, Bielek, Božík, 2010).

Vďaka implementácii spoločenských vied do vzdelávania môžu budúci experti absolvovať proprirodné a biofilne orientované vzdelávanie, ktoré ich nabáda k hľadaniu postupov ako zamedzovať ďalšej devastácii životného prostredia a sociálnej deštrukcii a ako zabezpečovať udržateľný rozvoj. Takéto vzdelávanie môže motivovať podnikateľské subjekty v agrozorte, aby ešte pred realizáciou svojich rozhodnutí mali na zreteli potrebu zmysluplne a racionálne využívať prírodné bohatstvo tak, aby sa zlepšovali životné podmienky ľudí bez ohrozovania a ničenia prírody a devastovania životného prostredia. Okrem toho, že je potrebné budúcim odborníkom pre agrosektor objasňovať fakt, že pôda je spolu s prácou a kapitálom základným výrobným faktorom a dôležitou komoditou pre podnikanie v agrosektore, bez ktorej sa nedá realizovať poľnohospodárska prvovýroba či

---

⁷⁸ Aj Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre ako jediná slovenská univerzita so zameraním na prípravu expertov s vysokoškolským vzdelaním pre oblasť poľnohospodárstva a potravinárstva, poskytuje svojim študentom kvalitné vzdelanie pre získanie digitálnych zručností. Dôkazom je aj to, že sa ocitla medzi pätnástimi novými členmi Digitálnej koalície – Národnej koalície pre digitálne zručnosti a povolania Slovenskej republiky (<https://www.uniag.sk/sk/aktualne-informacie/spu-v-nitre-sa-stala-%c4%8dlenom-digit%c3%a1lnej-koal%c3%adcie/>).

nenahraditeľnou základňou na produkciu potravín a krmív, je nevyhnutné prírodu predstavovať aj ako nutnú podmienku bytia človeka⁷⁹. S takýmto ponímaním prírody sa spája chápanie hodnoty a významu pôdy. To, že pre subjekty v agrosektore je pôda dôležitá, je nespochybniteľné a potvrdzujú to aj aktuálne diskusie, spory, ale i projekty či právne úpravy týkajúce sa využívania pôdy, obrábania pôdy či nájmu pôdy a pod. Subjekty, ktoré sa do nich zapájajú vnímajú predovšetkým úžitkovú hodnotu pôdy. V dôsledku nesprávnych poľnohospodárskych postupov tak môže dochádzať k problémom spojených so zmenou klímy a stratou biodiverzity.

S pôdou sa často nakladá ako s majetkom a je považovaná za tovar. V niektorých prípadoch možno dokonca spochybníť, či a do akej miery je zisk z jej využívania na nepoľnohospodárske účely morálne obhájiteľný. Príprava mladých ľudí pre podnikanie v celom hospodárstve, nielen v agrosektore, by preto mala zahŕňať vzdelávanie k udržateľnému rozvoju [ESD] či udržateľné vzdelávanie [SD], vďaka ktorému sa objekty vzdelávania stávajú tzv. ekogramotné, schopné realizovať činnosti v novom globálnom ekonomickom a spoločenskom prostredí s ohľadom na prírodu, životné prostredie a ľudí v ňom. ESD a SD predstavujú pre ľudí možnosť zmeniť spôsob myslenia a práce smerom k udržateľnej budúcnosti. Nabádajú ich konať zodpovedne a uvedomovať si, že to, čo robia dnes, môže mať vplyv na život ľudí a planéty Zem v budúcnosti. Zároveň tieto modely vzdelávania predstavujú zmenu kultúry vzdelávania, rozvíjajú a kriticky uvedomelo stelesňujú teóriu a prax udržateľnosti. Je to teda transformačná paradigma, ktorá hodnotí, udržuje a realizuje ľudský potenciál vo vzťahu k potrebe dosiahnuť a udržiavať sociálny, ekonomický a ekologický blahobyt (Sterling, 2008). Na základe uvedených i niektorých ďalších foriem vzdelávania⁸⁰ na školách dokážu mladí ľudia v poľnohospodárstve⁸¹ pristupovať k pôde i k ďalším prírodným statkom zodpovednejšie. Aj keď podnikanie v poľnohospodárskom sektore je primárne založené na využívaní produkčnej funkcie poľnohospodárskej pôdy, preferovanie ekonomických cieľov často prináša jej degradáciu. Metódy ekonomického hodnotenia totiž nedokážu zachytiť normatívne a etické aspekty hodnotenia ekologických funkcií pôdy.

Dôležitým predpokladom zodpovedného správania voči prírode, životnému prostrediu, ale i voči súčasnej i budúcej generácií je environmentálne uvedomenie⁸². Zahŕňa poznatky

---

⁷⁹ Poukázal na to H. Jonas, ktorý vyjadril znepokojenie, že dnes si ľudstvo nedostatočne uvedomuje svoju závislosť od prírodných zdrojov a vyzýval k potrebe pojem príroda rehabilitovať ako základnú podmienku bytia (Jonas, 1997).

⁸⁰ Na vzdelávanie k udržateľnosti sa v súčasnosti zameriavajú aj ďalšie formy vzdelávania (environmentálne vzdelávanie, biofilné vzdelávanie, rozvojové vzdelávanie, globálne vzdelávanie).

⁸¹ O využívanie udržateľných postupov sa opiera i presné, resp. precízne poľnohospodárstvo. Jeho cieľom je pomocou udržateľných postupov dosahovať lepšie výsledky, čo značí dosahovať ich pri súčasnom používaní menšieho množstva zdrojov akými sú voda, energia, hnojivá, pesticídy. Využívané sú hlavne informačné technológie, dáta zo satelitov a internet.

⁸² Na adresu environmentálnej prípravy sa napríklad kriticky vyjadril profesor M. Šikula, keď uviedol, že pozorujeme špecifické časové oneskorenie vo formovaní environmentálneho vedomia a svedomia ľudstva. Podľa neho je posun v environmentálnom myslení a konaní generácií omnoho pomalší v porovnaní s tým, ako sa zhoršujú globálne podmienky na Zemi. V tejto súvislosti konštatuje, že absentuje výchova ku globálnemu environmentálnemu cíteniu, pričom aj myšlienky, výzvy a varovania environmentálnych odborníkov zostávajú nepovšimnuté, často sú nekompetentne spochybňované (Šikula, 2008).

o aktuálnom stave životného prostredia, environmentálnych problémoch, ekologických a environmentálnych trendoch, a tiež o tradíciách, ktoré sa týkajú otázok životného prostredia. Následne, komplexné pochopenie vzájomných vzťahov medzi organizmami, vzťahov človeka k životnému prostrediu a dosiahnutie environmentálneho uvedomenia, sú predpokladom prehodnotenia hodnôt. Súčasná mládež predstavuje nádej pre udržateľný rozvoj. V podmienkach, v akých sa životné prostredie nachádza, sa stáva naliehavou výzvou, aby vzdelávacie inštitúcie pripravovali mladých poľnohospodárov a celkovo odborníkov pre agrozort na realizáciu udržateľného podnikania, ktoré sa opiera o ekologické hľadisko a jeho hlavnou ideou je ohľaduplný prístup k našej planéte a k ľudskému životu. Na základe porozumenia koncepcii udržateľnosti v agropodnikaní dokážu mladí ľudia zaujať zodpovedné prístupy k pôde a ďalším prírodným statkom. Na výzvu k lepšej udržateľnosti agrosektora budú musieť reagovať aj slovenskí farmári. Pred mladými ľuďmi v agrozorte tak stojí úloha budovať udržateľné spoločenstvo takým spôsobom, aby obchod, hospodárstvo, hmotné štruktúry a technológie nekolidovali s prirodzenou schopnosťou prírody reprodukovať a zachovávať život.

Kvalitná príprava mladých farmárov a celkovo mladých pracovníkov v agrozorte je predpokladom rozvoja agrozortu i zvýšenia jeho konkurencieschopnosti. Je tiež predpokladom rýchlejšieho prechodu od konvenčného poľnohospodárstva k udržateľnému, ekologickému či k zelenému a spoločnosť očakáva, že mladí ľudia sa budú aktivizovať a realizovať aj v ďalších tzv. zelených iniciatívach (ako napr. *Green Economy*, *Sustainable Economy*, *Bioeconomy*, *Circular Economy* a pod.). Podľa Macáka (2015: 120) „je udržateľný systém hospodárenia na pôde filozofia a súčasne i systém hospodárenia. Pramení zo škály hodnôt odrážajúcich realitu ekologického a sociálneho vedomia obyvateľstva a manažmentu producenta, ktorý pracuje s prírodnými procesmi uchovávajúcimi všetky prírodné zdroje, podporujúcimi rezistenciu, resilienciu a autoregulačné mechanizmy agroekosystému a minimalizujúcimi dopad poľnohospodárstva na životné prostredie.“ Mnohé formy udržateľného poľnohospodárstva predstavujú návrat k overeným tradičným a *eco-friendly* technológiám. Ich rozhodujúcim cieľom je udržiavať a zveľaďovať prírodné zdroje, chrániť životné prostredie, zabezpečiť istú mieru rentability, zvyšovať produktivitu, šetriť energiu, ale najmä zlepšovať bezpečnosť a kvalitu potravín a vytvoriť životaschopnú socioekonomickú infraštruktúru (Moravčíková, 2015).

Vyššie uvedené skutočnosti podčiarkujú význam viackrát spomenutého kvalitného a komplexného vzdelávania. V tomto prípade nezáleží na tom, či ide o adresné podnikateľské vzdelávanie, vzdelávanie obsahujúce prvky motivujúce k podnikaniu a sebazamestnávaniu, profesijné študijné programy, alebo o akademické prostredie, ktoré je všeobecne ústretové a motivujúce k podnikateľským aktivitám svojich študentov a absolventov. V súvislosti s názormi respondentov na porovnanie ich postavenia podľa typu univerzity, fakulty a študijného programu prevažovali neutrálne postoje, pričom najväčší podiel súhlasných stanovísk vyjadrili opytovaní študenti SPU v Nitre s tým, že študijný program, ktorý navštevujú ich dostatočne pripravuje na budúcu profesijnú kariéru. Podobný podiel respondentov ale deklaroval, že existujú rozdiely medzi slovenskými

univerzitami v príprave študentov a absolventov na sebazamestnávanie a takmer tretina respondovaných študentov a študentiek konštatovala, že ako vysokoškoláci študujúci poľnohospodárske odbory disponujú síce potrebnými vedomosťami a zručnosťami na rozbeh podnikania, avšak ich podnikanie a sebazamestnávanie je komplikovanejšie ako v prípade študentov iných odborov. Štúdium na modernej univerzite by malo upozorňovať na viaceré alternatívy ekonomických stratégií a vytvárať podmienky aj pre tých, ktorí zvažujú vlastné podnikanie, resp. samostatnú zárobkovú činnosť. O to sa musí pričiniť nielen samotná univerzita, ale najmä celá spoločnosť, ktorá by mala túto filozofiu zohľadniť jednak v strategických dokumentoch, ale hlavne v systematických a dlhodobých riešeniach, ako aj v konkrétnych podporných mechanizmoch. V prípade poľnohospodárskej univerzity a poľnohospodárskych odvetví to znamená oveľa intenzívnejšiu vzájomnú komunikáciu a spoluprácu politicko-spoločenských reprezentácií i ďalších aktérov jednotlivých rezortov a sektorov.

Budúcnosť poľnohospodárstva je teda predovšetkým v rukách mladej generácie, ale závisí aj od vývoja vzťahu verejnosti k tomuto odvetviu (Blass, Bielek, Božík, 2010). Od mladých ľudí závisí budúci stav a status slovenského agrosektora, v značnej miere i stav životného prostredia a prírodných zdrojov, ale predovšetkým dostupnosť kvalitných a zdravých potravín. Táto spoločenská požiadavka predstavuje veľkú výzvu pre mladých ľudí, či už v pozícii zamestnancov alebo sebazamestnávateľov. Mladá generácia by tiež mala iniciovať rozvoj udržateľného podnikania a udržateľného poľnohospodárstva. Predovšetkým od mladých sebazamestnávateľov a agropodnikateľov sa totiž očakáva, že budú presadzovať udržateľné spôsoby dosahovania rastu a rozvoja a od nich závisí, ako budú uspokojované potreby a požiadavky súčasnej spoločnosti i budúcich generácií.

Použitá literatúra a zdroje

- Agrobiznis. 2016. *Mladí v agrobiznise – výzva na diskusiu*. Dostupné na internete: <https://www.agrobiznis.sk/projekty-agromagazinu/mladi-v-agrobiznise/599-mladi-v-agrobiznise--vyzva-na-diskusiu>.
- Agrobiznis. 2018. *Vývojové trendy v oblasti mechanizácie vo vinohradníctve*. Dostupné na internete: <https://agrobiznis.sk/component/content/article/1-uvod/4221-vyvojove-trendy-v-oblasti-mechanizacie-vo-vinohradnictve>.
- Aldrich, H. E. 2005. Entrepreneurship. In: Smelser, N. J., Swedberg, R. (ed.). *The handbook of economic sociology* (2nd ed.). New Jersey: Princeton University Press, 451-477.
- ASYF. *Združenie mladých farmárov na Slovensku*. Vasil'ov. Dostupné na internete: <http://www.mladyfarmar.sk/>.
- Babinský, J. 2014. *Čo je podnikanie v agrosektore?* Dostupné na internete: <http://www.ezat.sk/elearning/clanok/609>.
- Baňski, J. 2018. Phases to the transformation of agriculture in Central Europe – Selected processes and their results. In: *Agric. Econ. – Czech*, 64 (12), 546–553.
- Barancová, H. 2015. Pojem závislá práca (Kritická analýza). In: Žulová, J. (ed.). *Pracovnoprávne elementy výkonu (závislej) práce. Kritika a deformácia práva*. Košice: UPJŠ, 5-17.
- Bauman, Z. 2008. *Tekuté časy. Život ve věku nejistoty*. Praha: Akademia.
- Beck, U. 2001. *Co je to globalizace? Omyly a odpovědi*. Brno: CDK.
- Blass, G., Bielek, P., Božík, M. 2010. *Pôda a poľnohospodárstvo. Úvahy o budúcnosti*. Bratislava: Výskumný ústav pôdoznanectva a ochrany pôdy.
- Bock, B. B. 2016. Rural Marginalisation and the Role of Social Innovation; A Turn Towards Nexogenous Development and Rural Reconnection. In: *Sociologia Ruralis*, 56(4), 552-573.
- Boroš, J. 2001. *Základy sociálnej psychológie*. Bratislava: IRIS.
- Bourdieu, P. 1986. *The Forms of Capital*. In: Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education, ed. J. G. Richardson. Westport, Conn.: Greenwood Press.
- Bowen, H. 1953. *Social Responsibilities of Businessman*. New York: Harper & Row.
- Buchta, S. 2019. *Mzdové ocenenie práce v poľnohospodárstve vyžaduje vyššiu produktivitu práce. Inovačný potenciál v poľnohospodárstve*. Dostupné na internete: https://www.noveslovo.sk/c/Mzdove_ocenenie_prace_v_polnohospodarstve; https://noveslovo.sk/c/Inovacny_potencial_v_polnohospodarstve.
- Bujnovský, R., Vilček, J. 2008. Právne, ekonomické a etické aspekty ochrany poľnohospodárskej pôdy. In: Kobza, J. (ed). *Piate pôdnoznalecké dni. Téma: pôda – národné bohatstvo*. Sielnica, 69 – 76.
- Burt, R. S. 1992. *Structural Holes: The Social Structure of Competition*. Cambridge: Harvard University Press.
- Carland et al. 1984. Differentiating Entrepreneurs from Small Business Owners: A Conceptualization. In: *Academy of Management Review*, 9(2), 354–359.
- Cazes, S., Nešporová, A. 2003. *Transformace trhů práce střední a východní Evropy: pružnost trhu a ochrana pracovníka*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR.

- CEJA. *Young farmers to EU: Help us sustain Europe's agriculture*. Brussels. Dostupné na internete: <http://www.ceja.eu/young-farmers-eu-help-us-sustain-europes-agriculture/>.
- Daněk, 2008. *Výchova v pedagogickom výskume a praxi*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda.
- Danglová, O. 2001: *Vlastnícky vzťah k pôde a jeho premeny*. Dostupné na internete: <http://www.quniverse.sk/topolcianky2001/program/talks/danglova.html>.
- Danglová, O. 2004: Dekolektivizácia a stratégie prežitia v postsocialistických poľnohospodárskych družstvách. In: *Slovenský národopis*, 52 (2), 122-139.
- Danglová, O., Námerová, I. 1999. Roľník, družstevník, agropodnikateľ. In: *Sociológia*, 31 (4), 323-341.
- Daňový portál. 2015. *Samozamestnávateľom možná ubude administratíva*. Dostupné na internete: <http://www.danovy-portal.com/aktuality/samozamestnavatelum-mozna-ubude-administrativa>.
- De Clercq, M., Vats, A., Biel, A. 2018. *Agriculture 4.0: the future of farming technology*. World Government Summit: Oliver Wyman.
- Demo, M., Hronec, O., Tóthová, M. a kol. 2007. *Udržateľný rozvoj. Život v medziach únosnej biosféry*. Nitra: Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre.
- Driessen, M. P., Zwart, P. S. 2002. *The role of the entrepreneur in small business success: the Entrepreneurship Scan*. Dostupné na internete: <https://www.semanticscholar.org/paper/The-role-of-the-entrepreneur-in-small-business-%3A-Driessen-Zwart/480a0039bcd325f99bb204f70d1ef92b046f0c1b>.
- EC. 2001. *Green Paper: Promoting a European framework for Corporate Social Responsibility*. Dostupné na internete: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2001:0366:FIN:EN:PDF>.
- EC. 2006. *Key competences for lifelong learning. Recommendation 2006/962/EC of the European Parliament and of the Council of 18 December 2006 on key competences for lifelong learning*. Dostupné na internete: <http://eurlex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=URISERV:c11090>.
- EC. 2015. *Needs of young farmers*. Report I of the Pilot project: Exchange programmes for young farmers. Final. Dostupné na internete: https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/external-studies/2015/young-farmers/final-report-1_en.pdf
- EC. 2017. *Young farmers in the EU – structural and economic characteristics*. In: *EU Agricultural and Farm Economics Briefs*, No 15 (2017). Dostupné na internete: https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/rural-area-economics/briefs/pdf/015_en.pdf.
- EC. 2019a. *Employment, Social Affairs & Inclusion*. Dostupné na internete: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=102&langId=en>.
- EC. 2019b. *Young farmers*. Brussels. Dostupné na internete: https://ec.europa.eu/agriculture/cap-funding/young-farmers_en.
- EHSV. 2018. *Pol'nohospodárstvo, rozvoj vidieka a rybolov*. Brusel. Dostupné na internete: <https://www.eesc.europa.eu/sk/policies/policy-areas/polnohospodarstvo-rozvoj-vidieka-rybolov>.

- EK. 2012a. *Akčný plán pre podnikanie 2020*. Dostupné na internete: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/?uri=LEGISSUM%3A190102_1.
- EK. 2012b. *Dostať mladých do zamestnania*. Dostupné na internete: https://www.employment.gov.sk/files/slovensky/ministerstvo/medzinarodna-spolupraca/europska-unia/strategie-europskej-unie/kom-2012_727_dostat-mladych-do-zamestnania.pdf.
- EK. 2015. *Needs of young farmers. Report I of the Pilot project: Exchange programmes for young farmers*. Dostupné na internete: https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/external-studies/2015/young-farmers/final-report-1_en.pdf.
- EK. 2017. *Tematický informačný prehľad európskeho semestra. Zamestnanosť mladých ľudí*. Dostupné na internete: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/file_import/european-semester-thematic-factsheet_youth_employment_sk.pdf.
- EK. 2018. *Príloha k návrhu odporúčania Rady o kľúčových kompetenciách pre celoživotné vzdelávanie*. Dostupné na internete: <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-5464-2018-ADD-1/sk/pdf>.
- EK. 2018. *Rozpočet EÚ: spoločná poľnohospodárska politika po roku 2020*. Brusel. Dostupné na internete: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwiv1a-4q9HeAhXLGewKHR_yCNIQFjABegQIBxAC&url=http%3A%2F%2Feuropa.eu%2Frapid%2Fpress-release_MEMO-18-3974_sk.pdf&usq=A0vVaw2Hy5IA95zUYh51J2J1romQ.
- EK. 2019. *Mladí poľnohospodári. Mladí ľudia v poľnohospodárstve*. Dostupné na internete: https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/key-policies/common-agricultural-policy/income-support/young-farmers_sk.
- Enviroportal. 2004–2020. *Pôda*. Dostupné na internete: <https://www.enviroportal.sk/environmentalne-temy/zlozky-zp/poda>.
- Enviroportal. 2004–2020. *Zásady štátnej pôdnej politiky (2001)*. Dostupné na internete: <https://www.enviroportal.sk/polnohospodarstvo/zasady-statnej-podne-politiky-2001>.
- EP. 2017. *Uznesenie Európskeho parlamentu z 27. apríla 2017 o súčasnom stave koncentrácie poľnohospodárskej pôdy v EÚ: ako uľahčiť prístup poľnohospodárov k pôde?* Dostupné na internete: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2017-0197_SK.html.
- EP. 2018. *Report on the implementation of CAP young farmers' tools in the EU after 2013 reform*. Brussels. Dostupné na internete: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=REPORT&reference=A8-2018-0157&language=EN>.
- EPP group in the European Parliament. 2014. *Young farmers are the future of Europe's agriculture*. Dostupné na internete: <https://www.eppgroup.eu/newsroom/news/young-farmers-are-the-future-of-europe-s-agriculture>.
- Euractiv.sk. 2018. *Podnikateľské vzdelávanie na Slovensku a v Európe*. Dostupné na internete: <https://euractiv.sk/section/sekcie/linksdossier/podnikatelske-vzdelavanie-na-slovensku-a-v-europe/>.

- Euractiv.sk. 2019a. *Európske poľnohospodárstvo prejde technologickou revolúciou, hlavným heslom bude udržateľnosť*. Dostupné na internete: <https://euractiv.sk/section/ekonomika-a-euro/opinion/europske-polnohospodarstvo-prejde-technologickou-revoluciou-hlavnym-heslom-bude-udrzatelnost/>.
- Euractiv.sk. 2019b. *Od kolektívneho k prestárnutému. Zachráni slovenské poľnohospodárstvo mladi?* Dostupné na internete: <https://sk.euractiv.eu/wp-content/uploads/sites/8/special-report/EA-SPECIAL-112019-Zachra%CC%81nia-slovenske%CC%81-pol%CC%8Cnohospoda%CC%81rstvo-mladi%CC%81.pdf>.
- Eurofound. 2015. *Youth entrepreneurship in Europe: Values, attitudes, policies*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Eurostat. 2019. *Štatistika zamestnanosti*. 21. október 2019. Dostupné na internete: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Employment_statistics/sk#Miery_zamestnanosti_pod.C4.BEa_pohlavia.2C_veku_a_dosiahnut.C3.A9ho_stup.C5.88a_vzdelania.
- EÚ. 2015. *Mladí poľnohospodári a SPP*. Luxemburg: Úrad pre vydávanie publikácií Európskej únie.
- Everett, T., Ishwaran, M., Ansaloni, G. P., Rubin, A. 2010. *Economic Growth and the Environment*. Defra Evidence and Analysis Series. Paper 2. Dostupné na internete: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/69195/pb13390-economic-growth-100305.pdf.
- Fayolle, A. 2003. Research and researchers at the heart of entrepreneurial situations. In: *New movements in entrepreneurship*. C. Steyaert and D. Hjorth, Cheltenham, Edward Elgar.
- Finančné noviny. 2019. *Čo je to ekonomická recesia jednoduchými slovami*. Dostupné na internete: <https://financnenoviny.com/co-je-to-ekonomicka-recesia-jednoduchymi-slovami/>.
- Fletcher, D. 2003. Introduction: Movements in entrepreneurship research. In: *New movements in entrepreneurship*. C. Steyaert and D. Hjorth. Cheltenham, Edward Elgar.
- Gabriellová, H. 2008. Konkurencieschopnosť a globálny hodnotový reťazec. In: *Working papers EÚ SAV*. Dostupné na internete: <http://ekonom.sav.sk/uploads/journals/WP10.pdf>.
- García-Rodríguez, F. J. et al. 2015. Entrepreneurial intentions in diverse development contexts: a cross-cultural comparison between Senegal and Spain. In: *International Entrepreneurship and Management Journal*, 11 (3), 511–527. (<https://doi.org/10.1007/s11365-013-0291-2>)
- Gartner, W. B. 1985. A Conceptual Framework for Describing the Phenomenon of New Venture Creation. In: *Academy of Management Review*, 10(4), 696–706.
- Gartner, W. B. 2001. Is There an Elephant in Entrepreneurship? Blind Assumptions in Theory Development. In: *Entrepreneurship Theory and Practice*, 25(4), 27–39.
- Green, F. 2013. *Youth entrepreneurship: A background paper for the OECD Centre for Entrepreneurship, SMEs and Local Development*. Paris: OECD.
- GUESSSS. 2019. *Global Report 2018*. Dostupné na internete: http://www.guesssurvey.org/resources/PDF_InterReports/GUESSSS_Global_2018.pdf.
- Hayesová, N. 1998. *Základy sociální psychologie*. Praha: Portál.

- Hjorth, D., Steyaert, C. 2004. Narrative and discursive approaches in entrepreneurship - a second movement in entrepreneurship. In: *New movements in entrepreneurship*. Cheltenham, Edward Elgar Publishing.
- Holienka, M., Gál, P., Kovačičová, Z. 2017. Understanding student entrepreneurs: doers, procrastinators, dreamers, and abstainers. In: *Acta Univ. Agric. Silvic. Mendelianae Brun.*, 65(6), 1935-1944. (<https://doi.org/10.11118/actaun201765061935>)
- Holienka, M., Gál, P., Pilková, A. 2019. *GUESSS 2018 Slovensko: Študenti vysokých škôl a podnikanie*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Fakulta managementu.
- Homola, M. 2019. *Odliv mozgov sa znižuje. Omrzelo Slovákov zahraničie?* Dostupné na internete: <https://www.etrend.sk/ekonomika/kolko-je-slovakov-v-zahranici-preco-sa-slovaci-vracaju-zo-zahranicia-brexite-a-slovaci-v-zahranici.html>.
- Hraško, J. 2016. *Hodnoty pôdy*. Dostupné na internete: https://www.noveslovo.sk/c/Hodnoty_pody.
- Hvozdičková, V. 2011. Vplyv hospodárskej krízy na charakteristiky a štruktúru pracovnej sily v SR. In: Košta, J. (ed.) 2011. *Trh práce v Slovenskej republike po jej vstupe do Európskej menovej únie*. Bratislava: EÚ SAV, 77 – 88.
- Chigunta, F. 2002. *Youth entrepreneurship: Meeting the key policy challenges*. Oxford: Oxford University.
- Chiswell, H. M. 2018. From Generation to Generation: Changing Dimensions of Intergenerational Farm Transfer. In: *Sociologia Ruralis*, 58(1), 104-125.
- Chovancová, J., Adamišín, P. 2016. *Environmentálne aspekty procesov a technológií*. Prešov: PU v Prešove.
- IPBES. *Assessment Report on Land Degradation and Restoration*. Dostupné na internete: <https://ipbes.net/assessment-reports/ldr>.
- IPCC. *Climate Change and Land: an IPCC special report on climate change, desertification, land degradation, sustainable land management, food security, and greenhouse gas fluxes in terrestrial ecosystems*. Dostupné na internete: <https://www.ipcc.ch/srccl/#>.
- Israr, M., Saleem, M. 2018. Entrepreneurial intentions among university students in Italy. In: *Journal of Global Entrepreneurship Research*, 20(8), 1-14. (<https://doi.org/10.1186/s40497-018-0107-5>)
- Jeníček, V. 2002. *Globalizace světového hospodářství*. Praha: C.H. Beck.
- Jonas, H. 1997. *Princip odpovědnosti. Pokus o etiku pro technologickou civilizaci*. Praha: Oikoymenh.
- Jóhannesson, G. T. 2002. *Entrepreneurs as 'Social Capitalists'—Tourism, Entrepreneurship, and Social Capital*. Paper presented at the conference Mobility, Culture, and Tourism, Höfn í Hornafirði, Iceland.
- Jusko, P. 2004. *Sociálna politika pre sociálnych a misijných pracovníkov*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela.
- Juračák, J., Tica, M. 2016. Graduate Students' Opinions about Entrepreneurship as an Employment Opportunity. In: *Applied Studies in Agribusiness and Commerce – APSTRACT*. Debrecen: Center-Print Publishing House. (DOI: 10.19041/APSTRACT/2016/1/4)

- Juračak, J, Majewski, E., Lukič, A., Markovič, T., Moravčíková, D. 2019. Comparative analysis of self-employment intentions among university students in four Central and Eastern European countries. In: *Journal of Central European Agriculture*. 20 (4), 1302-1315.
- Juričková, V. 2011. Trh práce ako fundamentálna zložka trhovej ekonomiky. In: Košta, J. (ed). *Trh práce v Slovenskej republike po jej vstupe do Európskej menovej únie*. Bratislava: EÚ SAV, 100–111.
- Kadeřábková, B. 2004. *Některé změny na trhu práce v podmínkách globalizace a transformace*. Dostupné na internete: http://www.agris.cz/content/files/main_files/61/139250/kader.pdf.
- Kariérainfo. sk. *Slovenskí poľnohospodári starnú: Mladých takáto práca neláka!* Dostupné na internete: <https://kariérainfo.zoznam.sk/cl/1000161/1525205/Slovenski-polnohospodari-starnu--Mladych-takato-praca-nelaka->.
- Kariérny poradca. 2018. *Predstavte si samého seba ako „samozamestnávateľa“*. Dostupné na internete: <http://kariernyporadca.com/predstavte-si-sameho-seba-ako-samozamestnavateľa>.
- Kirby, D. A. 2004. Entrepreneurship education: Can business schools meet the challenge? In: *Education + Training*, 46(8/9), 510–519.
- Kirzner, I. M. 1997. Entrepreneurial Discovery and the Competitive Market Process: An Austrian Approach. In: *Journal of Economic Literature*, 35(1), 60-85.
- Klinec, I., Pauhofová, I., Staněk, P. 2009. Nové globálne prostredie, zmena parametrov rozdeľovania bohatstva v 21. storočí. In: *Working papers 20*. Ekonomický ústav SAV. Dostupné na internete: <http://ekonom.sav.sk/uploads/journals/WP20.pdf>.
- Kolesníková, R., Camille, J., Kamasheva, A. et al. 2014. Current trends of realization of the intellectual capital and problems of intellectual migration. In: *Procedia Economics and Finance*, 14 (7), 326-332.
- Kollárik, T. 2002. *Sociálna psychológia práce*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- Kollárik, T. a kol. 2004. *Sociálna psychológia*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- Košta, J. a kol. 2006. *Programy podpory sebazamestnávania v rámci podpory podnikania vo vyspelých krajinách EÚ*. (II. etapa). Bratislava: EÚ SAV. Dostupné na internete: <http://www.ekonom.sav.sk/uploads/journals/ES03.pdf>.
- Košta, J. (ed.) 2011. Úvod. In: *Trh práce v Slovenskej republike po jej vstupe do Európskej menovej únie*. Bratislava: EÚ SAV.
- Krajňáková, E. 2006. Pohľad sociológa na podnikanie v procese etablovania sa do Európskej únie. In: *National and Regional Economics VI*. Dostupné na internete: <http://www3.ekf.tuke.sk/work/Konferencia%20Herlany/zbornikCD/doc/Krajnakova.pdf>.
- Kunešová, H., Cihelková, E. 2006. *Světová ekonomika – nové jevy a perspektivy*. (2. doplnené a přepracované vydání). Praha: C.H. Beck.
- Lipovetsky, G. 2003. *Éra prázdnoty. Úvahy o súčasnom individualizme*. Praha: Prostor.
- Lomnický, I. 2015. *Podstatné súvislosti etickej výchovy*. Nitra: UKF.
- Lomwel, A. G. C., Ours, J. C., 2003. *On the Employment Effects of Part-Time Labor*. Discussion Paper 2003-4. Tilburg University, Center for Economic Research.

- Lux, A.A., Macau, F.R., Brown, K.A. 2020. Putting the entrepreneur back into entrepreneurial ecosystems. In: *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*, 26 (5), 1011-1041. (<https://doi.org/10.1108/IJEER-01-2020-0031>)
- Macák, M. 2015. Udržateľné poľnohospodárstvo a rozvoj vidieckej krajiny. In: *Rozvojové vzdelávanie. Témy a metódy II*. Bratislava: Nadácia Pontis, 112 – 134.
- MacBrayne, P. 1987. Educational and Occupational Aspirations of Rural Youth: A review of the Literature. In: *Research in Rural Education*, 4(3), 135-141.
- Macková, Z. 2012. *Závislá práca, jej znaky a poistné vzťahy*. Dostupné na internete: <https://www.law.muni.cz/sborniky/pracpravo2012/files/011.html>.
- Macháček, L. 2006: Sociológia mládeže v projekte európskej mládežníckej politiky. In: *Výskum mládeže na Slovensku*. Bratislava: IUVENTA.
- Manda, V. 2008. K filozofickým aspektom pojmu „morálneho dobra“. In: *Aktuálne otázky spoločenských a humanitných vied. Zborník príspevkov z interdisciplinárneho vedeckého kolokvia*. Bratislava: STU.
- Mareš, P., 2004. Od práce emancipujúci k práci mizejúci. In: *Sociologický časopis*, 40(1), 37–48.
- Martuliak, P. 1995. *150 years of Slovak cooperatives 1845-1995*. Nitra: Agroinštitút.
- Mason, C., Brown, R. 2013. Creating good public policy to support high-growth firms. In: *Small Business Economics*, 40 (2), 211-225.
- Matečná, G. 2019. *Digitálne poľnohospodárstvo prispieva k udržateľnosti výroby*. Dostupné na internete: <https://www.teraz.sk/ekonomika/g-matecna-digitalne-polnohospodar/373432-clanok.html>.
- MF SR a MPRV SR. 2018. *Revízia výdavkov na pôdohospodárstvo a rozvoj vidieka*. Priebežná správa.
- McKinsey et al. 2016. *Digital Europe: Pushing the frontier, capturing the benefits*. New York: McKinsey Global Institute.
- Moore, J.F. 1993. Predators and prey: a new ecology of competition. In: *Harvard Business Review*, 71 (3), 75-83.
- Moravčíková, D., Hanová, M., Barát, P. 2012. *Vidiek a mládež v sociálnovedných reflexiách*. Nitra: Slovenská poľnohospodárska univerzita.
- Moravčíková, D. 2015. Drobné poľnohospodárstvo a farmárčenie v rozvoji vidieka. In: *Rozvojové vzdelávanie. Témy a metódy II*. Bratislava: Nadácia Pontis, 135-159.
- Morrison Gutman, L., Akerman, R. 2008. *Determinants of Aspirations*. Centre for Research on the Wider Benefits of Learning, Research Report 27. Institute of Education: London.
- Mravcová, A. et al. 2018. Úvod. In: *Rozvojové vzdelávanie: Témy a metódy III*. Bratislava: Nadácia Pontis, 211– 230.
- Morvay, K. 2010. Vplyv ekonomickej recesie na štruktúrne zmeny zamestnanosti na Slovensku. In: *Ekonomický časopis*, 58(2), 144–155.
- MPRV SR. 2014. *Koncepcia podpory pre malých, mladých a rodinných farmárov*. Dostupné na internete: http://mladyfarmar.asyf.sk/sites/default/files/6.2_koncepcia_podpory_pre_mmrff.pdf.
- MPRV SR. 2018. *Zelená správa*. Dostupné na internete: <http://www.mpsr.sk/index.php?navID=122>.

- MPSVR SR. 2019. Závislá práca. Dostupné na internete: <https://www.employment.gov.sk/sk/praca-zamestnanost/vztah-zamestnanca-zamestnavateľa/zakonník-práce/zamestnanec/zavislá-praca.html>.
- MŠVVaŠ SR. 2014. *Stratégia SR pre mládež na roky 2014 – 2020*. Dostupné na internete: https://www.minedu.sk/data/files/3889_strategia_pre_mladez.pdf.
- MŠVVaŠ SR. 2018. *Správa o mládeži 2018*. Dostupné na internete: [https://www.iuventa.sk/files/som/som-sprava%20o%20mladezi%202018%20\(kompletn%C3%A1%20verzia\).pdf](https://www.iuventa.sk/files/som/som-sprava%20o%20mladezi%202018%20(kompletn%C3%A1%20verzia).pdf).
- MŽP SR. 2016. *Agenda 2030 pre udržateľný rozvoj*. Dostupné na internete: <https://www.minzp.sk/agenda-2030/>.
- Nakonečný, M. 1995. *Lexikon psychologie*. Praha: Vodnár.
- Nakonečný, M. 2005. *Sociální psychologie organizace*. Praha: Grada Publishing.
- Neligan, C. 2017. *Global responsibility and leader development*. Dostupné na internete: <https://responsibility.global/global-responsibility-and-leader-development-2d5ddd65284b>.
- Neumaierová, L. 2018. VŠE o... dělbě práce v éře globalizace. In: *Hospodárske noviny*. 31. 5. 2018. Dostupné na internete: <https://archiv.ihned.cz/c1-66154300-vse-o-delbe-prace-v-ere-globalizace>.
- Obadi, S. M. a kol. 2011. *Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky. Spomalenie rastu a vysoká nezamestnanosť*. Bratislava: Ekonomický ústav SAV.
- OECD. 2001. *Putting the young in business: Policy challenges for youth entrepreneurship*. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development.
- Pato, M. L., Teixeira, A. A. C. 2016. Twenty Years of Rural Entrepreneurship: A Bibliometric Survey. In: *Sociologia Ruralis*, 56(1), 3-28.
- Páleník, V. 2009. Slovenský trh práce v európskom kontexte. In: Páleník, V. (ed.). *Ekonomía trhu práce a jej implikácie pre Slovensko*. Bratislava: Inštitút zamestnanosti, 22–32.
- Pechočiaková Svitačová, E., Pechočiak, T. 2017. Strengthening environmental consciousness and ecological responsibility of economists and managers within the era of globalization. In: *Managerial trends in the development of enterprises in globalization era*. Nitra: Slovenská poľnohospodárska univerzita, 641 – 649.
- Petrík, B. 2011. Názory expertov na trh práce a zamestnanosť na Slovensku. In: *Trh práce v Slovenskej republike po jej vstupe do Európskej menovej únie*. Bratislava: EÚ SAV, 185–195.
- Pickernell, D. et al. 2011. Graduate entrepreneurs are different: They access more resources? In: *International Journal of Entrepreneurial Behaviour and Research*, 17(1), 183–202.
- Pilková, A., Holienka, M., Kovačičová, Z., Rehák, J., Mikuš, J. 2017. *Podnikanie na Slovensku: vysoká aktivita, nízka udržateľnosť*. Bratislava: Univerzita Komenského v spolupráci s vydavateľstvom KARTPRINT.
- Pilková, A., Holienka, M., Kovačičová, Z., Rehák, J., Mikuš, J. 2018. *Podnikanie na Slovensku: vysoká aktivita v problematickom prostredí*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- Podnikajte.sk. 2011. *Iné formy podnikania. Samostatne hospodáriaci roľníci*. Dostupné na internete: <https://www.podnikajte.sk/pravne-formy/ine-formy-podnikania>.

- Prognostický ústav SAV. 2018. Trh práce: zamestnanosť, nezamestnanosť, voľné pracovné miesta; produktivita práce, mzdy. In: *Bulletin PÚ SAV*. Dostupné na internete: http://www.prog.sav.sk/sites/default/files/2018-08/Bulletin_PU_CSPV_SAV_cislo_3-2018_jul_18.pdf.
- Průša, L. et al. 2006. *Sociálně ekonomické postavení osob samostatně výdělečně činných ve společnosti*. Praha: VÚPSV.
- Přívala, Rievajová, E. 2017. Flexibilita a jej kontroverzný dopad na európske trhy práce. In: *Revue sociálně-ekonomického rozvoja*. Bratislava: Katedra sociálneho rozvoja a práce, NHF EU, III.(2), 66–74.
- Rada EU. 2019. *Mladí ľudia a budúcnosť práce – Závěry Rady*. Dostupné na internete: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-9086-2019-INIT/sk/pdf>.
- Ramos-Rodríguez, A. R., Medina-Garrido, J. A., Ruiz-Navarro, J. 2019. Why not now? Intended timing in entrepreneurial intentions. In: *International Entrepreneurship and Management Journal* (Articles not assigned to an issue). (<https://doi.org/10.1007/s11365-019-00586-5>)
- Regional Dialogue. 2013. *Outcome of the Regional Dialogue on Family Farming*. Brussels: Food and Agriculture Organization of the United Nations, International Co-operative Alliance, World Farmers' Organization and World Rural Forum.
- Remišová, A. 2011. *Etika a ekonomika*. Bratislava: Kaligram.
- Rievajová, E. 2009. Nezamestnanosť a aktívne opatrenia na trhu práce v kontexte globálnej finančnej a hospodárskej krízy. In: *Ekonomické rozhľady*, 2009, 38(3), 320–30.
- Rievajová, E., Kavec, J. 2009. Flexibilita trhu práce a ochrana zamestnanca. In: *Revue sociálně-ekonomického rozvoja*. Bratislava: Katedra sociálneho rozvoja a práce, NHF EU, 66–74.
- Robinson, W. I. 2009. *Teorie globálního kapitalismu. Transnacionální ekonomika a společnost v krizi*. Praha: Filosofia.
- Rodgers, G. 2006. *Labour market flexibility and decent work*. New York: UN. Dostupné na internete: <https://www.un.org/en/ecosoc/meetings/2006/forum/Statements/Rodgers.pdf>.
- Rolný, I., Lacina, L. 2004. *Globalizace, etika, ekonomika*. Ostrava: KEY publishing.
- Romančíková, E. 2011. *Ekonomika a životné prostredie*. Bratislava: EKONÓMIA.
- Rotz, S., Duncan, E., Small, M., Botschner, J., Dara, R., Mosby, I., Reed, M., Fraser, E. D. G. 2019. The Politics of Digital Agricultural Technologies: A Preliminary Review. In: *Sociologia Ruralis*, 59(2), 203-229.
- SBA. 2019. *Analýza podnikateľského vzdelávania*. Dostupné na internete: http://www.sbagency.sk/sites/default/files/analyza_podnikatelskeho_vzdelavania.pdf.
- Shane, S., Venkataraman, S. 2000. The promise of entrepreneurship as a field of research. In: *Academy of Management Review*, 25(1), 217–226. (<https://doi.org/10.5465/AMR.2000.2791611>)
- Sen, A. 2002. *Etika a ekonomie*. Praha: Vyšehrad.
- Sidorová, L. 2019. *Mladí ľudia si už nechcú špiniť ruky. Kde o pár rokov kúpime chlieb?* Dostupné na internete: <https://www.startitup.sk/mladi-ludia-si-uz-nehcu-spinit-ruky-kde-o-par-rokov-kupime-chlieb/>.

- Slámová, M., Belčáková, I. 2017. *Národná správa: Slovensko. Súčasný stav vo vzťahu medzi udržateľnými/multifunkčnými poľnohospodárskymi praktikami a európskymi poľnohospodárskymi krajinami*. Zvolen: Technická univerzita vo Zvolene.
- Smreková, D. 2013. Pri prameňoch moderného pojmu zodpovednosti: idea imputácie. In: Hála, V. a kol. *Morální odpovědnost a její aspekty*. Praha: Filosofia, 29–59.
- Sociálna poisťovňa. 2018. *Ústredie Sociálnej poisťovne informuje. Rastie počet zamestnancov, SZČO aj zamestnávateľov*. Dostupné na internete: <https://www.socpoist.sk/aktuality-rastie-pocet-zamestnancov--szco-aj-zamestnavatelov/>.
- Sørensen, S., Lassen, A. H., Hinson, R. 2007. Towards a Conceptualization of Entrepreneurship. In: *Journal of Research in Marketing and Entrepreneurship*, 9(1), 89–101. (<http://dx.doi.org/10.1108/14715200780001341>)
- Spigel, B. 2017. The relational organization of entrepreneurial ecosystems. In: *Entrepreneurship: Theory and Practice*, 41 (1), 49-72.
- SPPK. 2019. *Hľadáme mladých ľudí do odvetvia*. Dostupné na internete: <http://www.sppk.sk/clanok/2568>.
- Stam, E. 2015. Entrepreneurial ecosystems and regional policy: a sympathetic critique. In: *European Planning Studies*, 23 (9), 1759-1769.
- Staněk, P. 2018. Aktuálne otázky globálnej ekonomiky. In: *Medzinárodné vzťahy*, XVI.(1), 39–52.
- Sterling, S. 2008. Sustainable education - towards a deep learning response to unsustainability. In: *Policy & Practice: A Development Education Review*, Vol. 6, 63-68.
- Svitačová, E. a kol. 2014. *Globálne rozvojové vzdelávanie pre ekonómov*. Nitra: Slovenská poľnohospodárska univerzita.
- Svitačová, E., Hrehová, D. 2016. *Podnikateľská etika*. Nitra: Slovenská poľnohospodárska univerzita.
- Šenkýřová, L. 2012. *Flexibilné formy zamestnania: potenciál pre zvyšovanie zamestnanosti*. Dostupné na internete: <https://www.finance.sk/spravy/finance/98445-flexibilne-formy-zamestnania-potencial-pre-zvysovanie-zamestnanosti/>.
- Šikula, M. 2008. *Vplyv kvalitatívnych zmien inštitucionálneho prostredia v procese globalizácie na konkurencieschopnosť*. Bratislava: Ekonomický ústav SAV. Dostupné na internete: <http://www.ekonom.sav.sk/uploads/journals/WP14.pdf>.
- Štatistická ročenka SR 2017*. Bratislava: VEDA.
- Štatistická ročenka SR 2018*. Bratislava: VEDA.
- Švec, M. a kol. 2012. *Kultúra sveta práce. Závislá práca a dohody o prácach vykonávaných mimo pracovného pomeru*. Bratislava: Friedrich Ebert Stiftung, zastúpenie v SR.
- Thompson, E. R. 2009. Individual entrepreneurial intent: Construct clarification and development of an internationally reliable metric. In: *Entrepreneurship: Theory and Practice*, 33(3), 669–694.
- Thornton, P. H. 1999. The Sociology of Entrepreneurship. In: Cook, K. S., Hagan, J. (ed.). *Annual Review of Sociology*. Palo Alto, Calif.: Annual Reviews, 19–46.
- Tidd J., Bessant, J., Pavitt, K. 1997. *Managing innovation - integrating technological, market and organizational change*. John Wiley and Sons.

- Toman, J. 2008. *Závislá práca – pilier alebo bremeno?* In: VALDHANS, J. et al. (ed.). *Europeanization of the national law, the Lisbon treaty and some other legal issues*. Brno: Masarykova univerzita, 788–800.
- Trexima. 2018a. *Prognózy vývoja na trhu práce II. Krátkodobá prognóza vývoja na trhu práce v oblasti očakávaných budúcich potrieb zamestnancov, nezamestnanosti, počtu absolventov, počtu uvoľnených pracovných miest a počtu živnostníkov v SR a jej jednotlivých regiónoch podľa jednotlivých zamestnaní v horizonte 1 roka*. Dostupné na internete: <https://www.employment.gov.sk/files/slovensky/praca-zamestnanost/podpora-zamestnanosti/kratkodobe-prognozy-vyvoja-trhu-prace.pdf>.
- Trexima. 2018b. *Prognózy vývoja na trhu práce II. Strednodobá prognóza potrieb trhu práce v horizonte 5 rokov v roku 2017*. TEXIMA 2018. [online]. [cit. 2019-12-17]. Dostupné na internete: https://www.upsvr.gov.sk/buxus/docs/statistic/NP_prognozy/2018/Strednodoba_prognoza_potrieb_trhu_prace_v_horizonte_5_rokov_v_roku_2017_v_jednotlivych_zamestnaniach_SK_ISCO-08_regionoch_a_odvetviach_SK_NACE_Rev_2.pdf.
- Urban, J., Dobrucká, A., Bujňák, J., Vanek, J., Vašek A. 2013. *Land consolidation tool to resolve the fragmentation of land ownership, land revitalization and rural development*. Bratislava, Komora pozemkových úprav SR.
- ÚPSVaR. 2019. *Samozamestnanie*. Dostupné na internete: https://www.upsvr.gov.sk/sluzby-zamestnanosti/informacne-a-poradenske-sluzby/samozamestnanie.html?page_id=12858.
- ÚPSVaR. 2019. *Nezamestnanosť v apríli 2019 po prvýkrát od roku 1997 klesla pod 5%*. Dostupné na internete: https://www.upsvr.gov.sk/buxus/generate_page.php?page_id=905559.
- van der Ploeg, J. D. 2003. *The virtual farmer. Past, present, and future of the Dutch peasantry*. Royal van Gorcum.
- van der Ploeg, J. D. 2016. *Family farming in Europe and Central Asia: history, characteristics, threats and potentials*. International Policy Centre for Inclusive Growth (IPC-IG), Working Paper No. 153.
- van der Ploeg, J.D. 2018a. *The New Peasantries. Rural Development in Times of Globalization*. London: Routledge.
- van der Ploeg, J.D. 2018b. From de-to repeasantization: The modernization of agriculture revisited. In: *Journal of Rural Studies*, 61, 236-243. (<https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2017.12.016>)
- Výrost, J., Slaměník, I. a kol. 2008. *Sociální psychologie*. Praha: Grada Publishing.
- Weber, M. 1990. *Politika ako povolanie*. Bratislava: Spektrum.
- Webnoviny. 2018. *Náš vidiek. Poľnohospodárstvu chýbajú mladí farmári, tvrdí Slovenské farmárske družstvo*. Dostupné na internete: <https://www.webnoviny.sk/nasvidiek/polnohospodarstvu-chybaju-mladi-farmari-tvrdi-slovenske-farmarske-druzstvo/>.
- White, S. and Kenyon, P. 2000. *Enterprise-based youth employment policies, strategies and programmes*. Geneva: ILO.
- White, B. 2011. *Who Will Own the Countryside? Dispossession, rural youth and the future of farming*. The Hague, the Netherlands: International Institute of Social Studies.

World Bank Group. 2016. *Migration And Development. A Role for the World Bank Group*. Dostupné na internete: <http://pubdocs.worldbank.org/en/468881473870347506/Migration-and-Development-Report-Sept2016.pdf>.

World Commission on Environment and Development. 1987. *Our Common Future*. Oxford: Oxford University.

Young, I. M. 2008. Odpovědnost a globální spravedlnost: model odpovědnosti založené na sociálních vztazích. In: Hrubec, M. et al. *Sociální kritika v éře globalizace*. Praha: Filosofia, 179–239.

Zachová, A., Zgut, E., Yukhymenko, H. et al. 2018. *Krajiny V4 sa otvárajú zahraničnej pracovnej sile. Záujem majú len o konkrétne profesie*. Dostupné na internete: <https://euractiv.sk/section/buducnost-eu/news/krajiny-v4-sa-otvaraju-zahranicnej-pracovnej-sile-zaujem-maju-len-o-konkretne-profesie/>.

Zákon č. 513/1991 Z.z. *Obchodný zákonník*. Dostupné na internete: <https://www.zakonypreludi.sk/zz/1991-513>.

Zákon č. 311/2001 Z.z. *Zákonník práce*. Dostupné na internete: <https://www.zakonypreludi.sk/zz/2001-311>.

Príloha 1
Dotazník

PRIESKUM NÁZOROV A ZÁMEROV ŠTUDENTOV K SEBAZAMESTNÁVANIU

Sebazamestnávaním sa chápe spôsob práce, kedy osoba začne realizovať svoj vlastný obchodný zámer. Sebazamestnávanie je teda úzko späté s podnikateľskou aktivitou, ktorá je obzvlášť vítaná v období ekonomickej stagnácie, a to z ekonomického aj spoločenského hľadiska. Preto sme sa z dôvodu ekonomickej dôležitosti podnikania rozhodli urobiť prieskum o postojoch študentov k sebazamestnávaniu.

Prosíme, aby ste venovali 15 minút svojho času na dôkladné vyplnenie tohto dotazníka!

Dotazník č.

A// Predchádzajúce podnikateľské skúsenosti

1. Mali ste niekedy prácu, za ktorú ste dostávali plat?..... Áno Nie
2. Založili si niekedy vaši rodičia svoje vlastné podnikanie?..... Áno Nie
3. Ak áno, ako by ste hodnotili ich skúsenosti so založením vlastného podnikania?..... Pozitívne Negatívne
4. Pracovali ste vo vlastnom rodinnom podniku? ..... Áno Nie
5. Ak áno, ako by ste hodnotili vašu prácu v rodinnom podniku? ..... Pozitívne Negatívne
6. Je, resp. bol váš podnik farmou? ..... Áno Nie
7. Aká je/bola veľkosť úžitkovej poľnohospodárskej plochy v ha na Vašej farme?..... _____ , ____ ha
8. Máte nejaký vzor, čo sa týka vlastného podnikania? (napr. priateľ, príbuzný, sused, známy) ..... Áno Nie
9. Ak áno, ako by ste zhodnotili ich vplyv na vaše názory o podnikaní?..... Pozitívne Negatívne

B// Vnímanie potreby sebazamestnávania

Zakrúžkujte jedno číslo v škále od 1 do 5, kde sa 1 chápe ako „úplne nesúhlasím“ a 5 znamená „úplne súhlasím“.

Vyjadrenie	< Nesúhlasím Súhlasím >				
<i>Zaujímam sa o zamestnanie s vyšším príjmom napriek existujúcemu riziku.</i>	1	2	3	4	5
<i>Veľmi chcem pracovať pre seba samého.</i>	1	2	3	4	5
<i>Myšlienka mať svoj vlastný podnik je pre mňa atraktívnu.</i>	1	2	3	4	5
<i>Neviem si predstaviť pracovať pre niekoho iného.</i>	1	2	3	4	5
<i>Pracovať vo svojom podniku by ma osobne veľmi uspokojovalo.</i>	1	2	3	4	5
<i>Dávam prednosť zamestnaniu garantujúcemu stabilitu a menej rizika, aj napriek nižšiemu príjmu.</i>	1	2	3	4	5

C// Predpoklady pre podnikateľskú zdatnosť

Zakrúžkujte jedno číslo v škále od 1 do 5, kde sa 1 chápe ako „úplne nesúhlasím“ a 5 znamená „úplne súhlasím“.

Vyjadrenie	< Nesúhlasím Súhlasím >				
<i>Verím, že viem identifikovať nové podnikateľské príležitosti.</i>	1	2	3	4	5
<i>Verím, že dokážem prísť na spôsoby ako zdokonaľiť existujúce výrobky pre nové podnikanie.</i>	1	2	3	4	5
<i>Verím, že dokážem vytvoriť produkty a služby, ktoré uspokojia doteraz nenaplnené potreby.</i>	1	2	3	4	5
<i>Verím, že dokážem úspešne rozbehnúť nové podnikanie.</i>	1	2	3	4	5
<i>Verím, že dokážem kreatívne myslieť v podnikaní.</i>	1	2	3	4	5
<i>Verím, že dokážem inšpirovať tých, s ktorými pracujem, aby zdieľali moje podnikateľské vízie.</i>	1	2	3	4	5
<i>Verím, že dokážem úspešne spraviť analýzu trhu, týkajúcu sa rozbehnutia podnikania.</i>	1	2	3	4	5
<i>Verím, že viem stanoviť aj dosiahnuť ciele rozbiehajúceho sa podnikania.</i>	1	2	3	4	5
<i>Verím, že dokážem vytvoriť aktivity pre podnikanie a podnikateľské príležitosti.</i>	1	2	3	4	5
<i>Verím, že dokážem nájsť potenciálne financovanie novej firmy.</i>	1	2	3	4	5
<i>Verím, že dokážem určiť a zostaviť tím manažérov, aby som rozbehol podnikanie.</i>	1	2	3	4	5
<i>Verím, že dokážem nadviazať obchodné vzťahy s kľúčovými osobami, ktoré mi pomôžu pri podnikateľských príležitostiach.</i>	1	2	3	4	5
<i>Verím, že dokážem tolerovať neočakávané zmeny v podnikaní.</i>	1	2	3	4	5

Vyjadrenie	< Nesúhlasím Súhlasím >				
<i>Verím, že dokážem čeliť nepriaznivým situáciám v podnikaní.</i>	1	2	3	4	5
<i>Verím, že dokážem produktívne pracovať aj pod neustálym stresom a tlakom.</i>	1	2	3	4	5
<i>Keby som chcel/chcela, verím, že by som dokázal/dokázala začať podnikat.</i>	1	2	3	4	5

D// Zámer sebazamestnávania

Zakrúžkujte jedno číslo v škále od 1 do 5, kde sa 1 chápe ako „úplne nesúhlasím“ a 5 znamená „úplne súhlasím“.

Vyjadrenie	< Nesúhlasím Súhlasím >				
<i>Mám veľký záujem o založenie vlastnej firmy.</i>	1	2	3	4	5
<i>Vyvíjam snahu o založenie vlastnej firmy.</i>	1	2	3	4	5
<i>Mám v úmysle založiť vlastnú firmu do dvoch rokov.</i>	1	2	3	4	5
<i>Mám v úmysle založiť vlastnú firmu do piatich rokov.</i>	1	2	3	4	5
<i>Mám v úmysle založiť vlastnú firmu do desiatich rokov.</i>	1	2	3	4	5
<i>Mám v úmysle založiť vlastnú firmu v zahraničí.</i>	1	2	3	4	5
<i>Chcem si v budúcnosti založiť svoju vlastnú farmu.</i>	1	2	3	4	5

E// Postavenie študentov poľnohospodárskych a podobne zameraných fakúlt

Zakrúžkujte jedno číslo v škále od 1 do 5, kde sa 1 chápe ako „úplne nesúhlasím“ a 5 znamená „úplne súhlasím“.

Vyjadrenie	< Nesúhlasím Súhlasím >				
<i>Študenti poľnohospodárstva majú potrebné zručnosti a vedomosti pre založenie a vedenie vlastnej firmy.</i>	1	2	3	4	5
<i>Študenti poľnohospodárstva majú lepšie predpoklady na podnikanie ako študenti iných fakúlt.</i>	1	2	3	4	5
<i>Sebazamestnávanie je pre absolventov poľnohospodárskeho zamerania ťažšie ako v iných oblastiach.</i>	1	2	3	4	5
<i>Nie je žiadny rozdiel v pripravenosti študentov na sebazamestnávanie medzi rôznymi fakultami alebo univerzitami v našej krajine.</i>	1	2	3	4	5
<i>Študijný program, ktorý navštevujem je dostatočne dobrý na to, aby som bol pripravený na svoju budúcu profesijnú kariéru.</i>	1	2	3	4	5

F// Všeobecné informácie

1. Pohlavie: žena muž
2. Vek (počet rokov):
3. Stupeň štúdia: bakalársky inžiniersky
4. Navštevovaný študijný program: _____
5. Odkiaľ pochádzate:
 vidiek – dedina vidiek – väčšia obec/mestečko mesto - veľkomesto
6. Aký je váš vzťah k náboženstvu:
 teista (veriaci) agnostik ateista (neveriaci)
7. Priemerný mesačný rozpočet:
  - a) do 150 €
  - b) 151 až 300 €
  - c) 301 až 450 €
  - d) 451 € a viac
8. Aký typ zamestnania preferujete:
  - a) súkromný sektor
  - b) sebazamestnávanie
  - c) verejný sektor (školsťvo, sociálne služby, verejná služba, verejné inštitúcie...)
  - d) štátny podnik (spoločnosti pod kontrolou štátu alebo kraja)
  - e) štátna alebo krajská správa (ministerstvá, agentúry, krajské úrady,...)
9. Akú ekonomickú situáciu očakávate vo vašej krajine o 5 rokov?
  - a) horšiu ako dnes
  - b) podobnú ako je dnes
  - c) lepšiu ako dnes

Miesto a dátum: _____

Príloha 2**Pramenné tabuľky****Kapitola 3.1****Skúsenosti respondentov so sebazamestnávaním a podnikaním**

Založili si niekedy vaši rodičia svoje vlastné podnikanie? (podľa preferovaného typu budúceho zamestnania)	Áno		Nie	
	39%		61%	
	% riadka	% stĺpca	% riadka	% stĺpca
súkromný sektor	41%	43%	59%	40%
sebazamestnávanie	43%	35%	57%	30%
verejný sektor	41%	11%	59%	9%
štátny podnik	19%	4%	81%	12%
štátna alebo krajská správa	31%	7%	69%	9%

Skúsenosti so založením vlastného podnikania, ak si rodičia založili vlastné podnikanie. (podľa preferovaného typu budúceho zamestnania)	Áno		Nie	
	80%		20%	
	% riadka	% stĺpca	% riadka	% stĺpca
súkromný sektor	76%	41%	24%	53%
sebazamestnávanie	93%	40%	7%	13%
verejný sektor	76%	10%	24%	13%
štátny podnik	71%	4%	29%	6%
štátna alebo krajská správa	55%	5%	45%	16%

Je, resp. bol váš podnik farmou?	Áno		Nie	
	7%		93%	
	% riadka	% stĺpca	% riadka	% stĺpca
FEM	2%	11%	98%	41%
ostatné fakulty	10%	89%	90%	59%

Je, resp. bol váš podnik farmou?	Áno	Nie
Celkom	7%	93%
Navštevovaný študijný program		
FEM	2%	98%
ostatné fakulty	10%	90%
Odkiaľ pochádzate		
vidiek – dedina	14%	86%
vidiek – väčšia obec/mestečko	3%	97%
mesto - veľkomesto	0%	100%

Máte nejaký vzor, čo sa týka vlastného podnikania? (podľa preferovaného typu budúceho zamestnania)	Áno		Nie	
	56%		44%	
	% riadka	% stĺpca	% riadka	% stĺpca
súkromný sektor	52%	38%	48%	45%
sebazamestnávanie	70%	40%	30%	21%
verejný sektor	32%	6%	68%	15%
štátny podnik	59%	9%	41%	8%
štátna alebo krajská správa	46%	7%	54%	10%

Kapitola 3.2

Potreba a zámer sebazamestnávania

Vnímanie potreby sebazamestnávania	nesúhlasím	neutrálne	súhlasím	Priemer	Modus
Veľmi chcem pracovať pre seba samého.					
FEM	15%	31%	54%	3,63	3
ostatné fakulty	9%	24%	67%	3,87	5
Myšlienka mať svoj vlastný podnik je pre mňa atraktívna.					
FEM	16%	22%	62%	3,78	5
ostatné fakulty	11%	15%	74%	3,84	5
Neviem si predstaviť pracovať pre niekoho iného.					
FEM	55%	33%	12%	2,41	2
ostatné fakulty	41%	39%	20%	2,57	3
Pracovať vo svojom podniku by ma osobne veľmi uspokojovalo.					
FEM	9%	25%	65%	3,89	5
ostatné fakulty	6%	17%	77%	4,14	5

Vnímanie potreby sebazamestnávania (podľa priemerného mesačného rozpočtu)	nesúhlasím	neutrálne	súhlasím	Priemer	Modus
Myšlienka mať svoj vlastný podnik je pre mňa atraktívna.					
do 150 €	18%	32%	49%	3,70	5
151 až 300 €	12%	26%	44%	4,02	5
301 až 450 €	5%	16%	36%	4,39	5
451 € a viac	7%	23%	30%	4,25	5
Dávam prednosť zamestnaniu garantujúcemu stabilitu a menej rizika, aj napriek nižšiemu príjmu.					
do 150 €	31%	67%	63%	3,00	3
151 až 300 €	40%	72%	56%	2,69	3
301 až 450 €	39%	59%	45%	3,00	2
451 € a viac	57%	57%	36%	2,43	2

Zámer sebazamestnávania	nesúhlasím	neutrálne	súhlasím	Priemer	Modus
Vyvíjam snahu o založenie vlastnej firmy.					
žena	54%	24%	22%	2,54	2
muž	30%	33%	37%	3,17	3
Mám v úmysle založiť vlastnú firmu do dvoch rokov.					
žena	72%	18%	10%	1,96	1
muž	58%	24%	17%	2,44	1
Mám v úmysle založiť vlastnú firmu do desiatich rokov.					
žena	43%	22%	35%	2,86	1
muž	23%	25%	52%	3,47	5
Mám v úmysle založiť vlastnú firmu v zahraničí.					
žena	74%	15%	11%	1,87	1
muž	62%	21%	17%	2,27	1
Chcem si v budúcnosti založiť svoju vlastnú farmu.					
žena	46%	20%	34%	2,71	1
muž	35%	15%	50%	2,27	5

Zámer sebazamestnávania	nesúhlasím	neutrálne	súhlasím
Mám veľký záujem o založenie vlastnej firmy.			
< 20 rokov	42%	8%	50%
< 22 rokov	15%	19%	66%
< 24 rokov	19%	32%	48%
>= 24 rokov	21%	29%	50%
Mám v úmysle založiť vlastnú firmu do dvoch rokov.			
< 20 rokov	92%	0%	8%
< 22 rokov	70%	18%	12%
< 24 rokov	65%	24%	12%
>= 24 rokov	60%	21%	19%
Mám v úmysle založiť vlastnú firmu do piatich rokov.			
< 20 rokov	67%	25%	8%
< 22 rokov	39%	30%	31%
< 24 rokov	44%	23%	34%
>= 24 rokov	44%	27%	29%
Mám v úmysle založiť vlastnú firmu v zahraničí.			
< 20 rokov	67%	17%	17%
< 22 rokov	66%	20%	14%
< 24 rokov	72%	16%	12%
>= 24 rokov	69%	15%	17%

Zámer sebazamestnávania	nesúhlasím	neutrálne	súhlasím	Priemer	Modus
Mám veľký záujem o založenie vlastnej firmy.					
FEM	23%	28%	49%	3,37	3
ostatné fakulty	16%	26%	59%	3,70	5
Vyvíjam snahu o založenie vlastnej firmy.					
FEM	59%	20%	21%	2,44	2
ostatné fakulty	36%	32%	32%	3,00	3
Mám v úmysle založiť vlastnú firmu v zahraničí.					
FEM	77%	14%	9%	1,80	1
ostatné fakulty	64%	19%	16%	2,17	1
Chcem si v budúcnosti založiť svoju vlastnú farmu.					
FEM	53%	19%	28%	2,47	1
ostatné fakulty	34%	18%	48%	3,19	5

Kapitola 3.3

Subjektívne vnímanie vlastnej pripravenosti na podnikanie

Zámer sebazamestnávania	nesúhlasím	neutrálne	súhlasím	Priemer	Modus
Verím, že viem identifikovať nové podnikateľské príležitosti.					
žena	17%	54%	29%	3,13	3
muž	10%	42%	48%	3,53	3
Verím, že dokážem vytvoriť produkty a služby, ktoré uspokojia doteraz nenaplnené potreby.					
žena	18%	40%	43%	3,32	3
muž	10%	30%	60%	3,76	4
Verím, že dokážem úspešne rozbehnúť nové podnikanie.					
žena	12%	22%	66%	3,76	4
muž	3%	22%	74%	4,10	5
Verím, že dokážem tolerovať neočakávané zmeny v podnikaní.					
žena	21%	37%	42%	3,30	3
muž	10%	29%	60%	3,67	4

Predpoklady pre podnikateľskú zdatnosť (podľa priemerného mesačného rozpočtu)	nesúhlasím	neutrálne	súhlasím	Priemer	Modus
Verím, že dokážem vytvoriť aktivity pre podnikanie a podnikateľské príležitosti.					
do 150 €	27%	68%	68%	2,99	3
151 až 300 €	28%	64%	65%	3,06	3

301 až 450 €	18%	50%	64%	3,50	4
451 € a viac	9%	43%	73%	3,61	3
Verím, že dokážem určiť a zostaviť tím manažérov, aby som rozbehol podnikanie.					
do 150 €	18%	48%	68%	3,43	3
151 až 300 €	13%	40%	74%	3,53	4
301 až 450 €	11%	30%	43%	4,05	5
451 € a viac	2%	27%	75%	3,89	4

Kapitola 3.4

Konkurencieschopnosť študentov poľnohospodárskej univerzity

Postavenie študentov poľnohospodárskych a podobne zameraných fakúlt (podľa očakávanej ekonomickej situácie o 5 rokov)	nesúhlasím	neutrálne	súhlasím	Priemer	Medián	Modus
Študenti poľnohospodárstva majú potrebné zručnosti a vedomosti pre založenie a vedenie vlastnej firmy.						
horšiu ako dnes	40%	30%	30%	2,78	4	3
podobnú ako je dnes	25%	45%	30%	3,12		3
lepšiu ako dnes	23%	39%	38%	3,21	4	3
Študenti poľnohospodárstva majú lepšie predpoklady na podnikanie ako študenti iných fakúlt.						
horšiu ako dnes	45%	40%	15%	2,53	4	3
podobnú ako je dnes	41%	35%	23%	2,71		3
lepšiu ako dnes	29%	38%	33%	3,00	4	3
Študijný program, ktorý navštevujem je dostatočne dobrý na to, aby som bol pripravený na svoju budúcu profesijnú kariéru.						
horšiu ako dnes	33%	28%	38%	3,02	2	4
podobnú ako je dnes	17%	34%	49%	3,49		3
lepšiu ako dnes	25%	25%	50%	3,33	2,5	4

Kapitola 3.5

Pozitíva a negatíva agropodnikania očami respondentov (prepis brainwritingu)

Muži

ÁNO	NIE
pretože práca v poľnohospodárstve je pre mňa zaujímavá	ťažká práca
zdravšie potraviny	pomerne nízke pracovné ohodnotenie (plat)
je to práca na čerstvom vzduchu	náročnosť na čas

-	bál by som sa rôznych ochorení, nie ja osobne, ale keby som mal napr. prasce a choval by som ich a po dvoch rokoch by niečo chytali a skapali, tak by ma to odradilo od farmárčenia
spojenie s prírodou a zdravý životný štýl	-
možnosť sám si určovať pracovný čas	-
postupné uľahčovanie činností modernými technológiami	-
späťosť s prírodou a najnovšou technológiou	nutný pomerne vysoký vstupný kapitál
momentálna veľká pomoc od štátu a EÚ, čiže v tom vidím príležitosť na ľahší rozbeh	venovať sa tomu 24/7
sú to veci, ktoré vždy sú nutné, čiže čo sa týka zárobkov je to celkom atraktívne	-
zdravý životný štýl	veľa práce pri malej rodine
sebaspokojnosť z vykonanej práce	-
život v prírode	smrad
zdravé potraviny	pri živočíšnej výrobe veľká zodpovednosť
iný pohľad na život	pri farme neexistuje voľno
voľnejší pracovný čas	smrad
práca s novými technológiami	-
dostupnosť zdrojov potrebných k fungovaniu farmy	slabá podpora štátu
vhodné klimatické podmienky	stále menej plôch vhodných k chovu alebo pestovaniu
sebestačnosť	ťažká práca
lepšie podnikanie na farme ako pracovať vo fabrike	ťažká fyzická práca
záľuba, výroba vlastných domácich výrobkov	moc veľká zodpovednosť (zvieratá...)
vlastné domáce potraviny	ťažká práca
vlastná pracovná doba	-
čas na rodinu	-
zdravé vlastné urobené potraviny	náročné založenie
možný rast zisku	namáhavá robota, ak je málo ľudí
šetrenie nákladov na stravu	-
bio produkty z vlastnej produkcie	nie príliš voňavá práca pre mladú generáciu
flexibilný pracovný čas	vysoký štartovací kapitál
možnosť vyšších ziskov, nakoľko bio potraviny sú veľmi v popredí	-
vlastné kvalitné produkty	špinavá práca
technika	niekedy nízke finančné ohodnotenie
skúsenosti	ľudia sa posmieávajú poľnohospodárom
sebestačnosť	ťažšie začiatky na Slovensku

kvalita produktov neporovnateľná s tou, ktorú nám podsúvajú obchodné reťazce	nedostatočný príjem začínajúcich farmárov, aj keď postupne sa to zlepšuje
sme sami sebe pánom	fyzicky náročná práca, človeka to musí baviť, aby sa tomu venoval
dobrá výnosnosť	tvrdá práca (fyzická aj psychická)
výhodný predmet činnosti v rámci nášho regiónu, resp. krajiny	nepravidelná pracovná doba
zabezpečenie kvalitných výrobkov pre našu krajinu	finančná náročnosť, nutnosť vlastníctva pozemku, pozemkov
podpora zo strany SR, EÚ	-
dopestovanie a výroba vlastných produktov	stojí to veľa času a námahy
možnosť ušetrenia peňazí	finančne náročné (avšak povedal by som, že najmä na začiatku)
vlastné produkty, výrobky, bio	veľa času a námahy
postupom času, keď sa investícia vráti, tak to má výhody v ušetrení peňazí (mať vlastné produkty, netreba kupovať)	finančne náročné (na začiatku)
dokážeme zachraňovať prírodu, nie veľa ľudí sa venuje farme, čiže keby v tom začneme a vieme ako pokračovať, bolo by to veľmi dobré	nie je to pre každého, nie všetkých to môže zaujímať, podľa mňa, ak sa tomu nevenuješ z detstva, tak je ťažké vybudovať si k tomu vzťah
pestovanie, výroba vlastných produktov	stojí za tým veľa tvrdej práce
vlastné vypestované je kvalitnejšie než v obchodoch	veľký risk ak sa podnikanie v poľnohospodárstve nepodarí
šanca na vybudovanie nejakej svojej značky napr. ovocia	-
zdravý životný štýl	kapitál
sám sebe pán	nízky zisk
využívanie ťažkej techniky	pôda

Ženy

ANO	NIE
mať možnosť vyrobiť si vlastné výrobky	časovo a fyzicky náročné
možnosť riadiť vlastný podnik	iné priority
-	nedostatočné skúsenosti
chov zvierat	veľa času a námahy
zdravý životný štýl	slabá dotácia od štátu
sám pre seba pracujem	drahé stroje
výroba vlastných potravín	ťažšie sa uplatnenie na trhu
spolupráca s podnikmi zameranými na gastro	silná konkurencia medzi výrobcami
vlastnou výrobou môžeme šetriť životné prostredie	-
produkcia vlastných potravín	náročná práca

ekologický spôsob života	-
využívanie moderných technológií	-
výhoda v tom, že by sme podporili slovenskú výrobu a taktiež by sa dalo navzájom spolupracovať s inými podnikmi	pohodlnosť ľudí, kde agro nie je pre nich také lákavé
ekologické hľadisko, prírodu by sme ušetrili od rôznych škodlivých látok a vytvorili menej odpadu	ľudia sú až moc vyberaví v jedle, tak radšej jedlo zo zahraničia
výhodou by bolo, že by som vedela ako boli potraviny dopestované, čo v nich je, že sú zdravé	časovo náročné
prispieť k zdravším produktom	veľa času a driny
výroba potravín vlastnou činnosťou, teda vieme, že čo sa nachádza v danej potravine	zaberie nám možno veľa času
čerstvosť potravín	náročnosť starostlivosti o zvieratá
možnosť vyrobiť si niečo vlastné a naučiť sa v tomto smere niečo nové	keby chce niekam odísť celá rodina, nemal by sa kto postarať
spätosť s prírodou	-
dopestovanie vlastných, zdravých potravín	časovo náročné (starostlivosť o zvieratá a pod.)
menej obalov, plastov, odpadu, keďže si tovar vyrábam a dopestujem sama, nekupujem	nie každého to baví a zaujíma sa o to
šetrenie financií	-
vytváranie vlastných bio produktov	zaberá to veľmi veľa času
aktívny život v prírode	je to veľmi namáhavé
vzťah k zvieratám	potrebný veľký kapitál a veľký majetok pôdy
vlastný rozvrh práce	-
vytváranie vlastných produktov	zaberá to veľa času
aktívny život v prírode	je to náročné
môže to byť ekonomicky výnosné	potrebný veľký kapitál a veľký majetok pôdy
život v súlade s prírodou	malá podpora od štátu
práca so zvieratami, výroba vlastných zdravých bio výrobkov, produktov	investícia do strojov (techniky), potrebný vysoký kapitál
flexibilný pracovný čas	-
lepšia kvalita života	potrebný vysoký kapitál a veľa pôdy
menej konfliktov	nepripravenosť v tomto obore (nikdy sme na takéto veci na školách zameraní neboli)
vlastný rozvrh práce	-
trendovosť tohto sektora v poslednej dobe	náročnosť
potravinárstvo / agro je veľmi zaujímavé, práca v ňom	riziko neúspešného podnikania

-	pri cenách potravín z dovozu sa častokrát neoplatí pestovať a chovať
celkovo to môže byť ekologickejšie ako chodenie do práce autom každý deň, teda je to ecofriendly	náročné na financie a získanie nejakej podpory
práca so zvieratami a venovanie im celého svojho "pracovného času" v prospech vlastného úžitku	zlý podnikový plán môže znamenať názky profit, fungovanie
bioekonomika - je to super v tomto smere, podľa mňa super nápad, ekologické, dôležité pre zabezpečenie obživy ľudí atď.	kravy prdia metán a to je neekologické
byť pánom svojho času - plánovanie či rozvrhnutie času v práci podľa seba, robiť veci podľa seba a nie podľa očakávaní iných	stres a obava, že ma dané odvetvie neuživí
zdravé potraviny vypestované na vlastnom a na vlastnú spotrebu, viem, akým spôsobom bolo dané ovocie či zelenina vypestované	drahé technológie a stroje
zdravé a kvalitné potraviny, ktoré si farmári vedia sami vyrobiť a tým aj ušetriť	kontakt a komunikácia s ľuďmi, stretávanie, socializovanie
čas strávený s rodinou, podiel na práci, rozdelenie úloh aj pre deti	je to netradičný štýl života, pre väčšinu nepredstaviteľný, iba práca bez štúdia
čas strávený v prírode, duševné zdravie, žiaden stres	-
keď chováme napr. kravy, kozy, ovce, dajú sa z nich vyrobiť výrobky, máme možno menej výdavkov napr. na mlieko, syry, maslo, bryndzu, "pokosia" záhrady, role	-
keď máme deti, vychovávajú sa od malička pri zvieratách, majú k nim vzťah, to nie ako v dnešnej dobe deti nemajú vzťah	-
je dobré pre naše telo prijímať živiny prírodné a vieme čo obsahuje ako tie kupované kadečo	-
organizácia práce samostatne	odsudzovanie druhými ľuďmi
organizácia času a produkcie samostatne	nie je fixný pracovný čas
zdravý životný štýl	riziko úhynu zvierat
práca z domu	potreba kapitálu na začiatku podnikania
pestovanie si vlastnej obživy	náročné na čas
ekológia	náročné na financie
ľudia začínajú preferovať bio veci	náročné na rozlohu
výroba zdravých potravín pre rodinu	základný kapitál - ktorý nemám
čas pre rodinu	nepretržitá práca (víkendy, sviatky...)
viac pohybu, hlavne v prírode	závislosť od prírodných faktorov

nemusi byť zamestnaný	zvieratá môžu ochorieť a pôda prestať plodiť
treba znalosť o zvieratách a pestovaní jednotlivých plodín	-
domáce výrobky, zdravie	pretože nie každý má na to vloh
jednoduchý život, na farme máme pokoj	nemáme na to financie
keď máme radi zvieratá	nie je to môj sen
bolo by to lepšie v kvalite potravín	veľká zodpovednosť o chod každodennej práce, povinností
vzťah k zvieratám	veľa času venovaním tejto aktivite
nové skúsenosti, sebaužívanie	menší kontakt so spoločnosťou, veľkomesto
sebaužívanie	každodenná starostlivosť
kvalitné potraviny	málo voľného času
vzťah k zvieratám	veľká zodpovednosť
dopestovanie vlastných potravín, resp. viem, čo jem	veľká zodpovednosť
menšia ekologická stopa, menej odpadu	-
v prípade, že by z toho bol biznis a nie iba na vlastnú spotrebu, tak pozitívum je podpora malých tuzemských podnikov	-
vlastné potraviny bez chemikálií	práca so špinavými zvieratami
práca v prírode, so zvieratami	práca ovplyvnená klímou
ochrana životného prostredia	nie je to až také moderné
zdravšie výrobky	ťažšie nájsť dobrú, úrodnú pôdu
vlastné podnikanie	ťažšie sa uplatnenie na trhu
práca, ktorá je zaujímavá	mladí ľudia si myslia, že je s tým veľa práce
produkcia vlastných výrobkov	veľa práce v poľnohospodárskom sektore
spotrebujeme to, čo vyrobíme	ťažká práca
súdržnosť rodiny	-
výhodou poľnohospodárstva je výroba vlastných výrobkov, ktoré sú zdravšie ako dovážané	viac stráveného času tým, že sa musíme starať o zvieratá
mať vlastnú farmu a stráviť viac času so svojou rodinou	mladých ľudí zaujíma práca v zahraničí, a nevidia možnosti vo svojej krajine
vieme, čo jeme, pretože výrobky z obchodu alebo dovážané nevieme, čo obsahujú	-
výhodou poľnohospodárstva je výroba vlastných výrobkov, ktoré sú zdravšie ako dovážané	mnoho mladých ľudí vidí v biznise poľnohospodárstva, že je veľmi pracné (nie vždy sa používajú stroje)
spotrebujeme iba to, čo si sami vyrobíme	uplatnenie v praxi - dnes málo ľudí podporuje mladých farmárov
zdravé potraviny	nie veľmi výnosné pre menšie podnikanie
sociálne hodnoty	nedostatok pôdy
vzťah k zvieratám	málo ľudí ochotných pracovať v tomto

	odvetví
využívanie modernej technológie	veľa práce, ktorá nie je úplne dobre ocenená
vlastné výrobky	vysoké počiatkové náklady a kapitál
zvyšovanie ekologickej a bio výroby	malý poľnohospodár nie je vždy silným konkurentom
zlepšovanie biohospodárstva	
byť pánom sám seba	nemám vzťah k farmárčeniu ani skúsenosti
flexibilný pracovný čas	štát nepodporuje poľnohospodárstvo na Slovensku
výroba vlastných homemade výrobkov - trend v dnešnej dobe, viem, čo jem	vysoké vstupné náklady
príroda	podpora štátu žiadna
zvieratá	ťažko zohnať pôdu
domáce výrobky	ťažšia robota ako za počítačom
	(ale zase zdravšia, zaujímavejšia)
si pánom sám pre seba	je to namáhavé
flexibilný pracovný čas	potrebný veľký kapitál
-	zaberie to všetok čas, je to súčasť života
vieme, čo jeme	časovo namáhavé
udržateľné hospodárstvo trvalo	podnikateľ sa stresuje
milé zvieratá	dobytok môže ochoriť, rastliny môžu sa znehodnotiť
je dobré pre zdravie prijímať domácky vytvorené výrobky, vlastnú zeleninu a ovocie, nie dovážané zo zahraničia	neviem o žiadnom negatívnom
je to dobré pre krajinu, keď má domácich dodávateľov, nedováža zo zahraničia	-
deti, ktoré sú vychovávané v blízkosti zvierat sú lepšie vychovávané	-
bio výrobky	veľa ľudí nakupuje v obchodoch, kde sú dovážané potraviny
uľahčenie práce - stále modernejšie technológie	veľká námaha
bio výrobky, vlastné výrobky, vieme, čo jeme	je ťažké ustáť konkurenciu, veľké obchodné reťazce dokážu ponúknuť nižšiu cenu, ale zároveň aj kvalitu
využívanie nových technológií	-
kvalitnejšie výrobky	náročná práca
-	neatraktívna
môžeš využívať svoje vlastné výrobky, ktoré sám vypestuješ	veľa práce, ťažká práca
vieš, čo do tých produktov dávaš	náročnosť
ušetrenie peňazí	-

možnosť trávenia veľa hodín s rodinou pokiaľ ide o rodinný podnik	
v dnešnej dobe je veľmi populárne využívať bio potraviny - čiže vedieť si vypestovať ovocie a zeleninu je veľmi potešujúce, pri zvieratách je to veľmi zložité, ale mať domáce napr. mlieko či syr je veľmi dobré a hlavne je to 100% kvalita	časovo dosť náročné - starať sa o sad/záhradu, o zvieratá
ušetrenie peňazí po čase	na začiatku veľmi finančne drahé - kúpa zvierat, (jedlo a potraviny) - po čase sa ale peniaze vrátia späť, traktor (kúpa) + iné zariadenie
v dnešnom svete je jedlo veľmi toxické, plné liekov, zlých látok - domáce potraviny bez zbytočných látok	-
kvalitnejší život	nedostatok finančných prostriedkov na rozbeh podnikania
domáce výrobky	menej atraktívna práca
menšia konkurencia	časová náročnosť
zdravý životný štýl	nedostatok finančných prostriedkov na rozbehnutie farmy
čerstvé mlieko, syry, zelenina	časová náročnosť
sám sebe šéfom	-
čerstvé potraviny	závislosť od počasia pri rastlinnej výrobe
práca doma	manuálna práca
menšia konkurencia	začiatky finančne náročné
zdravý životný štýl	začať takto podnikáť je dosť nákladné
viac času na rodinu	neistota úspechu pre konkurenciu
úspora peňazí	vyčerpávajúca práca
zdravý životný štýl	začiatky finančne náročné
menej stresový a uponáhľaný život	príprava a staranie sa berie veľa času
ušetrenie financií	manuálna práca
nové traktory	na poľnohospodárstve nie je nič negatívne a a ni na podnikaní v oblasti poľnohospodárstva
bez surovín, ktoré sa pestujú sa žiť nedá	-
od poľnohospodárstva závisí všetko	-
z hľadiska práce so zvieratami	slabá štátna dotácia
agropodnikanie bude neustále aktívne	udržanie sa medzi konkurenciou je náročnejšie
zaujímavosť sféry	veľké náklady na prácu /hospodárenie

Príloha 3

Prepisy vyjadrení respondentov z fokusových skupín

Študent, 19 r.

Čo pre Vás znamená práca?

Tak práca určite ako pre každého iného je jedna z vecí, ktorá je nevyhnutná pre nielen vlastný rozvoj ale aj pre rodinu, pre blízku rodinu, dá sa povedať pre vlastnú rodinu do budúcnosti, pretože bez práce človek nemôže zabezpečiť hlavne teda finančnú podporu pre seba samého ale aj pre blízky okruh príbuzných, takže rodina je, má dôležité miesto v rebríčku mojich hodnôt.

Máte nejaké plány do budúcnosti, že pokračovať po dosiahnutí VŠ titulu ešte ďalší?

Momentálne ešte nerozmýšľam nad ďalším pokračovaním, je predomnou ešte dlhý čas, dokedy ukončím jednu dekádu vysokoškolského vzdelania. A čo príde potom, uvidíme. A čo príde potom, ešte neviem. Takže uvidíme.

Podľa čoho hodnotíte alebo budete hodnotiť kvalitu zamestnania alebo pracovnú ponuku?

Myslím, že pri pracovnej ponuke asi najdôležitejšia je samotná atraktivita pracovnej ponuky, teda najmä miesto výkonu práce, prostredie, kolektív a určite je tam teda aj ohodnotenie výkonu práce, ktoré je teda nevyhnutné pre ďalší pokrok.

Pokúste sa charakterizovať svoje vlastné ekonomické stratégie do budúcnosti.

Takže moje vlastné ekonomické stratégie? Myslím, že určite po absolvovaní VŠ budú moje ekonomické stratégie zamerané na nájdenie si dobrej práce, ktorá bude mať určitý vývoj samozrejme k lepšiemu a od toho sa následne budú odvíjať moje ďalšie ekonomické stratégie.

Vidíte perspektívu nájsť si prácu vo Vašej obci a uvažujete o takejto možnosti?

Čo sa týka možnosti nájsť si prácu, určite by sa dala nájsť nejaká práca. Avšak, či by to bola práca podľa mojich predstáv, to asi nie, pretože moja obec sa nachádza v pomerne veľkej vzdialenosti od mestského centra, kde je sústredená väčšina práce, takže momentálne neuvažujem nad prácou v obci.

Čo by Vás tak motivovalo, aby ste ostali na vidieku a začali sami podnikat'? A v ktorých oblastiach?

Tak určite by to bola nejaká zaujímavá a atraktívna pracovná ponuka, ak by som mal byť konkrétnejší, možno nejaké pracovné aktivity zamerané na rozvoj cestovného ruchu, keďže sa nachádzame pri blízkom rekreačnom stredisku, ktoré má stále potenciál pre rozvoj a prilákanie mnohých rekreantov a aj teda mnohých, mnohých, ako som to mohol povedať, mnohých potencionálnych zamestnávateľov v rôznych odvetviach.

Máte vo Vašej obci nejakých mladých podnikateľov?

Áno, máme v našej obci mladých podnikateľov, avšak ich podnikateľské aktivity sú sústredené v meste, neviem o žiadnom mladom podnikateľovi, ktorý má dajme tomu nejaké väčšie podnikateľské aktivity v našej obci. Prípadne sú tu len miestne pohostinstvá a miestne holičstvo napríklad, takže to by bolo asi tak všetko z mladých podnikateľov v našej obci.

Prečo myslíte, že títo väčší alebo respektíve menší väčší podnikatelia nepôsobia tu v obci, ale ...

Tak súvisí to najmä, ako som už spomínal s regiónom, ktorý nie je vhodný pre ich podnikateľské zámery, ktoré by tu nenašli vlastne žiadne opodstatnenie. Takže asi tak.

Študent, 24 r.

Podľa čoho hodnotíte alebo budete hodnotiť kvalitu zamestnania alebo pracovnú ponuku?

Podľa čoho? Hlavne podľa toho, či ma bude baviť, či to bude moja vysnívaná práca. No nie vysnívaná, ale či ma bude baviť, naplňať nejako, v akom bude prostredí a s akými ľuďmi a na tretiu priečku by som dal asi peniaze. Ja som skromný človek (peniaze).

Čo považujete za dobrú prácu?

Dobrá prácu? Aspoň aby bola primeraná tomu, čo človek vyštuduje dajme tomu, aké má koničky, čo ho baví a aby nemusel, nemusel robiť také veci, ktoré nechce. Cestovať 30 km, bývať v podnájme, ktorý je strašný a ešte čo som tam chcel povedať. Bývať v podnájme. Toto je v pohode ako, ale, proste aby sa necítil tak, že to robí iba pre peniaze. Aby ho to bavilo. A mal takú slobodu, podľa mňa je najlepšie slobodné zamestnanie.

Ako by ste charakterizovali svoje vlastné ekonomické stratégie do budúcnosti?

Moje vlastné ekonomické stratégie do budúcnosti. No sporenie (úsmev), no sporenie, z ktorého môžem prejsť na výhodný hypotekárny medziúver. Mám prácu, dlhodobo, takže si vlastne ... hovorím, žijem skromne a aj tak mi proste neostáva veľa peňazí. Ekonomické stratégie. Skôr nie že by som to dával do zábavy, ale do voľného času dávam dosť veľa peňazí a plánujem to aj do budúcnosti, takže to je moja ekonomická stratégia, že keď už sa neoplatí šetriť na niečo veľké, tak aspoň to auto by som určite chcel do budúcnosti, pretože je to taký transportér rovno za zážitkom a na druhú stranu, je to aj niečo praktické. Nejaké, že by som si plánoval rodinu alebo tak, to vôbec nie.

Čakáte niečo od získania vzdelania?

Od titulu?

Čo sa týka tých ekonomických stratégií.

Nie, vôbec nie. Ja študujem, pretože ma to baví a pretože určitým spôsobom je to aj trávenie voľného času, to štúdium. Stretnúť sa s nejakými novými ľuďmi a nadviazať s nimi kontakty, porozprávať sa o živote a tak ďalej.

Vidíte perspektívu nájsť si prácu vo Vašej obci a uvažujete o takejto možnosti? Čo by Vás motivovalo, aby ste ostali na vidieku a začali tu sami nejako možno podnikat'?

Dalo by sa to podľa mňa. Veľmi ťažko, ale podnikat' by sa dalo v takom širšom zmysle v regióne, nie v obci, ale v regióne.

V akých oblastiach?

Cestovný ruch ... napríklad, cestovný ruch. Nejaké nápady, no ..., nejaké nápady sú každý deň.

A vidíte nejakú perspektívu nájsť v obci ...

Nájsť v obci? ... nie, skôr by som musel mať nejaký výnimočný nápad. Niečo zrealizovať aj cez obec, ale obec by nebolo to hlavné, to by bol nejaký taký bod určitý v tých všetkých veciach, že by napríklad tu stál podnik nejaký, ale nieže by šlo rovno o tú obec. Že by sme tu mali hrad alebo ja neviem čo (smiech) ...

Máte vo Vašej obci mladých podnikateľov? Pokúste sa ohodnotiť ich úspešnosť a charakterizovať najväčšie problémy či nedostatky.

Máme. Viem o 4. Jedni majú bufet U veselej kozy (smiech), to je môj bývalý spolužiak a ešte som ich nevidel, že by mali toto leto otvorené. Takže to je asi prepadák (smiech) a chodia si kupovať jedlo ku konkurencii (smiech). Ako som sa včera dozvedel. A druhí sú proste, to sú típci z mesta. Spravili to veľmi pekne, ale nevedia sa predať. To je ten problém tých mladých, že sa nevedia predať. Ale inak to mali veľmi pekne spravené, také ... sa mi to páčilo, že urobili aj turistom bar, aj mali viacej informácií proste na vrátnici, čo sa týka turizmu tu v okolí a cyklotrasy, ble ble ble proste, ale potom prišli típci z Česka a oni im nevedeli povedať, ako to tu funguje. Zrazu celé stredisko prázdne, lebo prišli v pondelok a pondelky sú tam neni úplne nikoho, takže, tak ten týpek ostal taký zahriaknutý: No momentálne tu nikto nie je. Hneď spravil chybu proste, nevedel to predať proste. Takže oni sa otočili, išli preč. Ale už podľa mňa ten autogem, čo tam je, ide o to, že moc ľudí nechce stanovať, akurát tak rybári sú tam.

Ešte nejakí podnikatelia v obci?

Mladí? Autoopraváreň, určite, to je v kurze teraz, to fičí, to sú dve v obci, autoopravovne. To majú tiež mladí v podstate.

A čo krčmy?

Krčmy? Tak tých je tu dosť, no žeby to nejako ovládali mladí, no ... už skončil, ten sa na to vyhákol, lebo človek musí byť zatvorený, musí tomu veľa obetovať, musí byť celé dni zatvorený nad vlastným podnikom. To je asi všetko.

Študentka, 19 r.

Podľa čoho hodnotíte alebo budete hodnotiť kvalitu zamestnania alebo pracovnú ponuku?

Tak určite podľa mzdy ponúkanej, podľa možnosti nejakého ďalšieho osobného rozvoja. A hlavne asi ten osobný rozvoj je dôležitý. Čo mi to prinesie.

Ako by ste charakterizovali svoje vlastné ekonomické stratégie do budúcnosti?

Tak určite by som chcela si nájsť zamestnanie, ktoré mi dokáže poskytnúť toľko finančných prostriedkov, aby som mohla nielen slušne žiť, ale tiež mať niečo navrch, aby som mohla, ako som spomínala cestovať a splniť si nejaké svoje sny. Čiže budem sa snažiť zarábať toľko, aby mi to vystačilo.

Vidíte perspektívu nájsť si prácu vo Vašej obci a uvažujete o takejto možnosti? Čo by Vás motivovalo, aby ste ostali na vidieku a začali tam sami podnikáť? V ktorých oblastiach?

Nevidím veľmi perspektívu v našej obci, keďže tam je veľmi málo obyvateľov a nemyslím si, že by sa tam nejaké podnikanie mohlo užiť. Možno v budúcnosti, keď už budem aj mať za sebou nejaké pracovné skúsenosti a budem vedieť, čomu by som sa chcela venovať, tak potom.

Máte vo Vašej obci mladých podnikateľov? Ak áno, pokúste sa ohodnotiť ich úspešnosť a charakterizovať najväčšie problémy či nedostatky.

Ani neviem, že by sme mali nejakých podnikateľov, nepoznám tam veľa ľudí, takže zatiaľ neviem.

Študentka, 25 r.

Podľa čoho hodnotíte/budete hodnotiť kvalitu zamestnania alebo pracovnú ponuku?

Tak ja si myslím, že kvalita zamestnania, alebo nejakého pracovného miesta spočíva hlavne vo vnútornej štruktúre tej firmy, každý dokáže ponúknuť zamestnanie, pracovné miesto, ale o toho svojho zamestnanca sa potom nejak nestará. Keď môžem spomenúť svoju poslednú skúsenosť, keď to vidím v jednej veľkej firme, ktorá je nielen zameraná nato, že pracujem od rána do večera, ale snaží sa aj kvalitu tých svojich zamestnancov stále zlepšovať formou rôznych bezplatných seminárov.

Čiže podniková kultúra je tam rozvinutá hej?

Hej ... je, takže pre mňa je taká prvoradá nielen tá pracovná pozícia sama o sebe, čo tam človek robí, ale vidieť za tým nejakú referenciu.

Príťažlivé je prostredie teda pre Vás hej?

Áno určite podľa mňa, keď sa človek cíti v nejakom prostredí dobre aj ten jeho výkon je k tomu primeraný.

Pokúste sa charakterizovať svoje vlastné ekonomické stratégie do budúcnosti.

Ja by som potom ako som okúsila aj Slovensko aj Českú republiku, som tak zvažila aj po rôznych zmenách v zákonníkoch u nás a takých vecí, nevidím veľkú budúcnosť práce na Slovensku, rada by som sa zamestnala niekde v zahraničí.

Vidíte perspektívu nájsť si prácu vo Vašej obci a uvažujete o takejto možnosti? Čo by Vás motivovalo, aby ste ostali na vidieku a začali tam sami podnikat' a v ktorých oblastiach (hospodárskych sektoroch/odvetviach)?

Vôbec neuvažujem, že by som tu zostala. Nie, určite nie, ja nie som ten typ, čo by začal podnikat'.

Máte vo Vašej obci mladých podnikateľov? Ak áno, pokúste sa ohodnotiť ich úspešnosť a charakterizovať najväčšie problémy či nedostatky.

Práve hej poznám, jeden môže byť o rok starší odo mňa, práve takýto mladý chlapec si tu otvoril jednu prevádzku, ktorej som ja veľké šance nedávala a teraz vidím, že tam má dvoch zamestnancov stálych, otvára si ďalšiu pobočku. Takže, myslím si, že keď je nápad, nejaká kreativita, snaha, niečo čím sa dokáže vcítiť do kože zákazníka, alebo vie čo predáva, tak má šancu, určite má šancu.

To je ojedinelý prípad, alebo si myslíte, že je to štandardný?

Je to podľa mňa skôr ojedinelý prípad.

Je to neľahké podnikat' že?

Určite je tam potrebný dostatočný základný kapitál, čo s tým mladí ľudia majú problém, pretože ich úspory, povedzme si to na rovinu, dosahujú niekoľko sto eur a žijú zo dňa na deň, z mesiaca na mesiac.

Študentka, 19 r.

Podľa čoho hodnotíte/budete hodnotiť kvalitu zamestnania alebo pracovnú ponuku?

No u mňa akože sú dôležité peniaze ... ako pre každého človeka, samozrejme aj ten kolektív a o akú firmu by sa jednalo.

Pokúste sa charakterizovať svoje vlastné ekonomické stratégie do budúcnosti.

Neviem, práve myslím o tom, že by som si nejaký obchodík tuto v dedine chcela, podnikanie, ja sama aj predtým podnikala v koženej galantérii.

Vidíte perspektívu nájsť si prácu vo Vašej obci a uvažujete o takejto možnosti? Čo by Vás motivovalo, aby ste ostali na vidieku a začali tam sami podnikat' a v ktorých oblastiach (hospodárskych sektoroch/odvetviach)?

Áno, veľa mladých ľudí je tu a myslím si, že tu aj v obci niečo také chýba. Taký obchodík ...

Máte vo Vašej obci mladých podnikateľov? Ak áno, pokúste sa ohodnotiť ich úspešnosť a charakterizovať najväčšie problémy či nedostatky.

Hm. Poznám a teraz otváral asi pred troma mesiacmi, celkom taký šikovný chlapec, myslím si, že má dobré vyhliadky. Viacej nepoznám.

Študentka, 25 r.

Podľa čoho hodnotíte/budete hodnotiť kvalitu zamestnania alebo pracovnú ponuku?

No takže pracovnú ponuku, alebo kvalitu zamestnania môžem hodnotiť asi iba podľa platových podmienok a ešte podľa prostredia a ponuky, ktoré zamestnanie ponúka takisto ako aj zamestnávateľ. Takže podľa zamestnávateľa, podľa platu, podľa prostredia, no asi aj podľa kolektívu, ale môže sa stať, že postupne sa budem spoznávať, kolektív. Takže to nie je v prvom kole vyrad'ovacom.

Pokúste sa charakterizovať svoje vlastné ekonomické stratégie do budúcnosti.

Najradšej by som rada vyhrala aspoň 10 miliónov euro, alebo by som chcela strašne veľa peňazí zdediť, alebo by som chcela nájsť nejaký poklad (smiech), ale keď sa to nebude dať, tak si myslím, že si budem musieť nájsť zamestnanie, ktoré bude mať možnosť vzrastu, chcela by som si hlavne nájsť také zamestnanie, takú prácu, ktorá sa môže rozvíjať a niekam napredovať a nezostať na jednom mieste. A veľmi dúfam, že proste stretnem niekoho s kým sa to bude dať robiť, lebo takisto, lebo neviem či to sama zvládnem.

Vidíte perspektívu nájsť si prácu vo Vašej obci a uvažujete o takejto možnosti? Čo by Vás motivovalo, aby ste ostali na vidieku a začali tam sami podnikat' a v ktorých oblastiach (hospodárskych sektoroch/odvetviach)?

No ja by som určite strašne rada zostala na vidieku, lebo sa mi to páči oveľa viacej ako rýchly mestský život (smiech), ja neviem či budem mať tú možnosť, a keby som mala zostať tak by som sa chcela dostať na tie vyššie priečky na obecnom úrade, čiže asi na starostku obce. No asi by som sa realizovala teda v tom farmárčení a poľnohospodárstve.

Máte vo Vašej obci mladých podnikateľov? Ak áno, pokúste sa ohodnotiť ich úspešnosť a charakterizovať najväčšie problémy či nedostatky.

Určite tak ako všade ... určite sa nájde aj u nás v obci veľa mladých ľudí, čo majú nové nápady, nové vízie ... akurát, že proste je tu taký trend, taká doba, že každý radšej odíde preč, pretože je to ľahšie, v meste asi dostane inú ponuku ako tu, ale nemôžu všetci odísť, niekto to musí spraviť, lebo proste potom tu vymrie všetko.

Študentka, 23 r.

Podľa čoho hodnotíte/budete hodnotiť kvalitu zamestnania alebo pracovnú ponuku?

No, ... keď sa mi nejaká pracovná ponuka poskytne, ... určite to bude o náplni práce. Pokiaľ by to malo byť niečo, čo by som vedela, že to proste nedám, že by som vedela, že ma to nebude baviť, alebo to vôbec nebudem zvládať fyzicky alebo psychicky. Určite je to o náplni práce a nebudeme si klamať – o finančnom ohodnotení, pretože nepôjdem si určite pod cenu, o pracovných podmienkach a všeobecne zamestnávateľa, kolektívu,

pracovné prostredie a všetky tieto veci budú tiež 100% dôležité, ale ako budúci absolvent neviem či si budem môcť vyberať. Toto sú také moje ideály.

Pokúste sa charakterizovať svoje vlastné ekonomické stratégie do budúcnosti.

To napríklad teraz vôbec netuším. Už sa ma veľa ľudí pýtalo, čo budem robiť keď doštudujem, ako vôbec neviem. Študujem matematiku a ekonómiu, teda študujem tie dve školy, tak si myslím, že to je celkom dobrá kombinácia na čokoľvek, akúkoľvek prácu si vyberiem, tak si myslím, že to už je jedno.

Vidíte perspektívu nájsť si prácu vo Vašej obci a uvažujete o takejto možnosti?

Čo by Vás motivovalo, aby ste ostali na vidieku a začali tam sami podnikat'

a v ktorých oblastiach (hospodárskych sektoroch/odvetviach)?

Tak, ... ja si myslím, že ekonóm sa vždycky ujde všade, aj keď si nemyslím, že je veľa voľných pracovných miest u nás, no či o tejto možnosti uvažujem asi ani veľmi nie, neviem si predstaviť, že by som ostala celý život v obci, alebo všeobecne na vidieku, som predsa mestský človek. A čo by ma motivovalo, aby som ostala, keby sa vyskytol nejaký podnik, ktorý by ma uspokojoval pracovne, tak by som možno ostala, keby si napríklad založím rodinu a mám tam deti a chcem byť na blízku, to by bola možno motivácia prečo ostať pracovať tam, ale ináč neviem. A či by som tam sama začala podnikat'? To asi nie.

Máte vo Vašej obci mladých podnikateľov? Ak áno, pokúste sa ohodnotiť ich úspešnosť a charakterizovať najväčšie problémy či nedostatky.

No určite máme, ale ja bohužiaľ o žiadnych neviem, pretože sa v našej obci vyskytujem veľmi málo, keďže som väčšinu roka v Brne a domov chodím viac-menej na víkendy. Určite máme, ale nepoznám ich, takže vôbec neviem ohodnotiť ich prácu.

Študent, 22 r.

Podľa čoho hodnotíte alebo budete hodnotiť kvalitu zamestnania alebo pracovnú ponuku?

Tak určite by som pracovnú ponuku alebo kvalitu zamestnania hodnotil z viacerých aspektov, prvý by bol určite, aké by mi ponúkli mzdové podmienky, takisto aké sú podmienky v tej práci, na pracovisku, aké majú podmienky a ako sa snažia vzdelávať ďalej zamestnancov, aké sú možnosti kariérneho postupu v tomto zamestnaní a myslím si, že to sú tie najdôležitejšie veci, podľa ktorých by som to hodnotil.

Ako by ste charakterizovali svoje vlastné ekonomické stratégie do budúcnosti?

Tak do budúcnosti ... v prvom rade, určite by som chcel mať stály pravidelný príjem, z ktorého by som si dokázal odložiť určitú sumu peňazí, keby som mal našporené dosť peňazí, určite by som ich chcel nejakým spôsobom investovať, aby som nemusel po nejakých 20 rokoch, aby som mohol vlastne po nejakých 20 rokoch alebo tak, aby som sa nemusel spoliehať na štát, že ma zabezpečí. Chcel by som sa zabezpečiť sám.

Vidíte perspektívu nájsť si prácu vo Vašej obci a uvažujete o takejto možnosti? Čo by Vás motivovalo, aby ste ostali na vidieku a začali podnikat'? V ktorých oblastiach?

V tejto obci myslím si, že perspektíva by aj bola, nájsť si prácu, keby som to nutne potreboval, ale v oblastiach, ktorým sa tu venujú podnikatelia, by som s nimi asi nesúhlasil alebo respektívne nenašiel by som si tam zamestnanie. A sám by som začal podnikat', no ostal by som na vidieku jednoznačne iba dostatočné zázemie a s tým, že by s tým obec súhlasila a zabezpečila by mi vhodné podmienky, to by ma motivovalo najlepšie.

Aké podmienky ... napríklad?

Podmienky napríklad nejaké, nejakú zľavu na prenájom haly, alebo ... nemusel by som platiť elektriku ... alebo dane za nehnuteľnosť, hej ... hej, také niečo. A keby som chcel podnikat' na vidieku, tak určite by to bolo v nejakej oblasti služieb, to by som spravil nejakú firmu, ktorá by sa zaoberala starostlivosťou a venovaním sa starým ľuďom, o ktorých sa nemá kto postarať, ktorí už nemajú buď rodinu alebo nemá na nich čas tá ich rodina. To by som sa snažil, lebo myslím, že to je to, čo tu chýba, aj vo väčšine takýchto dedín, ďalej určite by som chcel skúsiť aj v oblasti stravovania niečo skúsiť, spraviť taký salaš, to sa hodí k takému dedinskému prostrediu, podávať originál dedinské špeciality, to ľuďom chutí a tiež to chýba dosť na dedinách. A tak ...

Máte vo Vašej obci mladých podnikateľov? Ak áno, pokúste sa ohodnotiť ich úspešnosť a charakterizovať ich najväčšie problémy či nedostatky.

Určite aj v našej obci máme mladých podnikateľov. Dám pár príkladov, čo sú aj kamaráti vlastne, z osobnej skúsenosti viem. Máme jednu mladú podnikateľku, ktorá pracuje v oblasti farebných kovov, ktorá svojmu úspechu vďačí najmä svojmu otcovi a jeho predchádzajúcej práci, ale darí sa jej a má celkom zabehnutý obchod. Ďalej mám jedného kamaráta, ktorý si založil jednu autoumyvárku, tiež vďaka svojim kontaktom a ľuďom, vďaka tomu, že pozná veľa ľudí, sa mu podarilo tiež byť úspešný a ďalej, máme tu viacej podnikateľov mladých, ale tým už sa v ich brandži až tak dobre nedarí, z rôznych dôvodov, buď už či nemajú také finančné zabezpečenie alebo nepoznajú toľko ľudí ... alebo nevedia si proste pomôcť zo štátu, nemajú takú podporu, akú by potrebovali, myslím, že to je veľký problém.

Študentka, 23 r.

Čo pre vás znamená práca?

Práca? Tak práca je určite dôležitá v živote, pretože z niečoho žiť treba a keď už robíš nejakú prácu, tak určite svedomito a naplno, pretože potom to nemá nejaký význam. Takže určite sa treba v práci snažiť.

Podľa čoho hodnotíte alebo budete hodnotiť pracovnú ponuku?

Podľa čoho budem hodnotiť kvalitu? Tak určite bude záležať, v akom prostredí budem pracovať, to je dôležité. Či to bude príjemné prostredie pre mňa. Ďalej ma bude zaujímať pracovný čas, tak ale keď nebudem mať na výber, tak sa budem musieť prispôbiť, ale to je samozrejmé. Keď chcem niekde pracovať, tak sa musím prispôbiť. Samozrejme, aj zamestnávateľ je pre mňa dôležitý, či je to človek sympatický, či je to človek spravodlivý. A bude ma zaujímať, aký má prístup k zamestnancom ... a taktiež aj kolektív. No a plat hovorím, ten je tiež dôležitý. Ale tak ako študentka alebo mladý človek mi to bude zo začiatku jedno, budem rada, že mám prácu. No a potom ... už sa budem snažiť ísť vyššie a vyššie.

Ako chcete charakterizovať svoje vlastné ekonomické stratégie do budúcnosti?

Vlastné ekonomické stratégie do budúcnosti? Tak samozrejme netreba plytvať peniazmi, pretože peniaze sú veľmi cenná vec, s ktorou treba zaobchádzať naozaj opatrne, takže myslím si, že vždy si nechám nejaké zadné vrátka, kde budem mať nejakú zásobu, ktorú využijem, keď bude treba. No a zaobchádzať s peniazmi tak, ako treba. Keď bude treba, tak miniem toľko, koľko je potrebné a nie viac.

Vidíte perspektívu nájsť si prácu vo Vašej obci? Uvažujete o takejto možnosti?

Nie. Nie, nie ... nie, asi nie, skôr nie ako áno.

Prečo?

Pretože tie možnosti tu sú minimálne.

A čo by Vás motivovalo, aby ste ostali na vidieku a začali tam podnikat'?

Keby prišiel nejaký dobrý nápad a videla by som nejakú možnosť, ako rozbehnúť, dám slangom, nejaký biznis, tak určite áno, ale tak buď máte obrovskú firmu, ktorá profituje, alebo nemáte nič. Dneska to je také, na dedinách, no ani nie. Čo si otvorím malé potraviny? Takých je tam aj 10. Takže asi skôr niekde inde ako u mňa, v mojej dedine.

A v akých oblastiach?

V poľnohospodárstve sa podľa mňa dá dosť profitovať, pokiaľ sa zameriate na tú správnu vec. Je potrebné hnojivá a takéto veci, lebo máme obrovské polia s veľa plodinami, ktoré treba nejako ochrániť svojim spôsobom. Takže možnože by som pracovala s niečím takýmto – dodávanie hnojív alebo založiť biofarmu, ale na to by bolo treba veľa šetriť. Biofarma je podľa mňa celkom dobrý nápad, to by ma možno ešte bavilo.

Máte vo Vašej obci nejakých mladých podnikateľov?

Nie.

Študentka, 19 r.

Ako by ste charakterizovali svoje vlastné ekonomické stratégie do budúcnosti?

T ... ak najskôr by som chcela teda doštudovať VŠ a potom si nájsť nejaké dobré miesto, dobre ohodnotené.

Vidíte perspektívu nájsť si prácu vo Vašej obci a uvažujete o takejto možnosti?

Perspektívu nevidím vôbec žiadnu a myslím si, že ak aj by možno bola nejaká perspektíva, ta by som o tom určite neuvažovala.

Čo by Vás motivovalo, aby ste ostali na vidieku a začali podnikat'? V ktorých oblastiach?

Motivácia...asi neviem. Ja si neviem ani predstaviť, že by som mala podnikat'. Nejak si to neviem sama na sebe predstaviť, že by som mala podnikat'.

Máte vo Vašej obci mladých podnikateľov?

Neviem o tom, pokiaľ viem, tak možno nejakí živnostníci sú, ale skôr sú asi už starší.

Študentka, 24 r.

Podľa čoho hodnotíte alebo budete hodnotiť kvalitu zamestnania alebo pracovnú ponuku?

Tak v prvom rade podľa takých tých vzťahov na pracovisku, či teda si tam navzájom rozumejú, ale taktiež aj podľa takej užitočnosti, či teda tá práca sa bude zdať dosť užitočná. Ale určite aj podľa dobrého zárobku.

A pokúste sa charakterizovať svoje vlastné ekonomické stratégie do budúcnosti.

Čo plánujete?

Tak hlavne úspešne ukončiť vysokoškolské štúdium a nájsť si dobrú prácu.

Vidíte perspektívu nájsť si prácu vo Vašej obci a uvažujete o takejto možnosti?

Veľmi rada by som si našla prácu v našej obci, ale keďže študujem taký ... keďže študujem špeciálnu pedagogiku, tak viem, že možnosť zamestnať sa v našej obci s týmto odborom nie je. Takže nevidím perspektívu ...

Je niečo, čo by Vás motivovalo, aby ste ostali na vidieku a začali podnikat'? V ktorých oblastiach?

Na podnikanie by som sa sama nejako veľmi ... na to podnikanie by som sa veľmi sama nepúšťala. Skôr tak, že sa pripojiť k niekomu inému.

Takže by Vás motivovalo, keby niekto v tom istom odbore začal podnikat' a Vy by ste sa k nemu iba pridala.

Áno, áno, presne.

Máte vo Vašej obci mladých podnikateľov?

Máme.

Pokúste sa ohodnotiť ich úspešnosť a charakterizovať najväčšie problémy či nedostatky. Či sa im darí.

No podľa toho, čo vidieť, tak myslím, že sa im darí, že sú úspešní.

Študentka, 19 r.

Podľa čoho hodnotíte alebo budete hodnotiť kvalitu zamestnania alebo pracovnú ponuku?

Samozrejme podľa toho, že aké budú ponúkať financie, to je pre mňa najdôležitejšie. A podľa toho, že koľko hodín treba robiť a čo budú vyžadovať, či budem mať prax.

Viete si predstaviť, že budete pracovať 12 hodín niekde?

Nie, to si neviem predstaviť. Viem si predstaviť sedieť pri počítači alebo ... som chcela ísť k policajtom. Proste štátny zamestnanec je štátny zamestnanec, to mám istú finančnú hodnotu.

Ako by ste charakterizovali svoje vlastné ekonomické stratégie do budúcnosti? Že čo by ste chceli v budúcnosti robiť a pod.

Ako som teraz povedala, chcela by som ísť k policajtom, to si viem predstaviť, alebo niekde robiť na úrade práce, v kancelárii. To si viem predstaviť.

Myslíte si, že budete mať titul Ing.?

No dúfam, že áno.

A je to dôležité, aby ste mali ten titul?

Áno je to veľmi dôležité, si myslím.

Vidíte perspektívu nájsť si prácu vo Vašej obci a uvažujete o takejto možnosti? Čo by Vás motivovalo, aby ste ostali na vidieku a začali podnikat'? V ktorých oblastiach?

Vôbec neuvažujem, že by som tu začala pracovať alebo podnikat' v niečom. Proste sme malá dedina a tu by vôbec nič podľa mňa nefungovalo, nešlo ...

Čiže vôbec neuvažujete?

Nie, nie neuvažujem. Ani tu určite neostanem.

Ani by ste tu nechceli bývať?

Asi ani nie. Nič ma tu nedrží takého.

A rodičia, rodina?

Rodičia áno, ale tých môžem navštevovať... (smiech).

Máte vo Vašej obci mladých podnikateľov? Ak áno, pokúste sa ohodnotiť ich úspešnosť a charakterizovať najväčšie problémy či nedostatky.

Áno, máme jedných, oni sú stolári, ale majú veľmi dobrú robotu, len troška sa na to dost', veľmi dlho sa na to čaká a sú aj dosť drahí a proste strácajú veľa zákazníkov.

A nejakých starších podnikateľov v okolí?

Ale áno, máme. ... (smiech) a tí podnikajú s lodkami (?)

Vedeli by ste si predstaviť, že by ste u nich pracovala?

Nie (smiech).

Alebo ohodnotiť ich úspešnosť.

Sú veľmi úspešní, ide im to.

Študentka, 22 r. (podnikateľka)

Podľa čoho hodnotíte alebo budete hodnotiť kvalitu zamestnania alebo pracovnú ponuku?

Keďže už pracujem, tak tieto zamestnania moc nesledujem, že ako sú tam podávané pracovné ponuky na inzerátoch alebo na internete. Ale keby si mám ísť hľadať prácu, tak by to určite bol plat, potom asi kolektív a či by ma tá práca vôbec bavila.

Ako by ste charakterizovali svoje vlastné ekonomické stratégie do budúcnosti?

No keďže robím dá sa povedať, že obchodáčku, tak by som určite chcela svoje ekonomické stratégie do budúcnosti rozvíjať, pretože sa snažíme túto firmu, v ktorej pracujem, rozvíjať a chceli by sme z nej spraviť veľkú ekonomickú firmu, ktorá by mala obrovský kapitál, takže určite sa budeme snažiť do budúcnosti.

Vidíte perspektívu nájsť si prácu vo Vašej obci a uvažujete o takejto možnosti? Čo by Vás motivovalo, aby ste ostali na vidieku a začali podnikat'? V ktorých oblastiach?

No ... takže keby to bolo asi ako to je teraz v našej obci, tak určite nie, pretože tých pracovných možností je veľmi málo a čo by ma motivovalo? Asi určite by ma motivovalo niečo s cestovným ruchom, čo sa týka vidieka, ale neviem, či by som mala nejakú perspektívu alebo záujem to robiť v našej obci, keďže má 500 obyvateľov a si myslím, že to je asi zbytočné.

Máte vo Vašej obci mladých podnikateľov? Ak áno, pokúste sa ohodnotiť ich úspešnosť a charakterizovať najväčšie problémy či nedostatky.

Tak toto je ťažká otázka, pretože mladých podnikateľov ... v podstate podnikateľov, ktorí pracujú pre seba, tu máme, ale aj ich úspešnosť je celkovo dosť dobrá, teraz hodnotím živnostníkov alebo kozmetičky, kaderničky, takže títo ľudia, čo tu podnikajú, to majú dosť ťažké, pretože tu máme málo ľudí v tej obci a tí ľudia nie sú na takej vysokej úrovni finančnej ako v meste, takže si myslím, že čo sa týka našej malej obci, to má skôr nedostatky ako pozitíva.

Študentka, 23 r.

Podľa čoho hodnotíte kvalitu zamestnania alebo pracovnú ponuku?

Napríklad aj podľa toho, že kde to je – miesto, lebo zase nie som veľmi ochotná sťahovať sa do mesta (smiech). A potom zase o čom tá práca je. Či súvisí s tým, čo som vyštudovala. Pretože by som nerada robila niečo také, čo by ma nebavilo vzhľadom na to, že by to nemalo žiadnu spojitosť s cudzími jazykmi napríklad. To je jedna vec, čiže niečo také, kde

by som sa mohla realizovať, čo by bolo vlastne motivačné aj užitočné, aj pre mňa aj pre tú spoločnosť. A potom ... samozrejme je dôležitý plat, tiež ... lebo podľa mňa nie je to také, keď je človek motivovaný, ale dostane za to minimálny plat.

A hlavne, aby Vás tá práca bavila.

Ale ide o to, vlastne, aby sme to zhrnuli, tak vlastne plat a potom motivácia. Niečím musí byť tá práca zaujímavá. Alebo aspoň súvisieť s tým, čo som vyštudovala. Nerada by som robila niečo úplne ... úplne iné.

Napríklad aj sledujete pracovné portály?

Áno, som prihlásená na Profesii a potom ešte na niektorých zahraničných.

Takže myslíte, že to je užitočné ... určitým spôsobom.

Určite áno. Viem, že mnohým mojim známym sa tak podarilo dostať prácu, že sa iba zaregistrovali alebo niekam na internet uverejnili svoj životopis a tak sa im ozval budúci zamestnávateľ alebo viacej zamestnávateľov.

Pokúsili by ste sa nejako charakterizovať svoje vlastné ekonomické stratégie do budúcnosti? Máte nejaké?

Nemám žiadne ekonomické stratégie a dúfam, že keď si nájdem robotu, tak mi vlastne vystačia peniaze z tej práce na život, ale inak nemám žiadne špeciálne stratégie, fakt ... Lebo skôr, keď tak narábam s peniazmi, tak ... tak všelijako. Mám obdobia, keď veľmi šetrím a potom obdobia, keď si niečo doprajem a miniem dosť veľa peňazí. Takže nemám žiadne.

A napríklad, vidíte perspektívu nájsť si prácu vo svojej obci? Uvažovali by ste aj o takejto možnosti alebo uvažujete?

Momentálne neuvažujem. Boli časy, keď som uvažovala a možnože sa k tomu ešte vrátim. Ale skôr by som to videla ako nejaký živnostník. Ako vo forme nejakej živnosti alebo niečo podobné. Určite nie v nejakej samospráve alebo podobne.

A čo by mala byť asi pre Vás taká motivácia, aby ste ostali na vidieku? Keby ste sa rozhodli podnikat'.

Tak by samozrejme bolo rozhodujúce, koľko ľudí by malo o moje služby záujem.

Takže to je rozhodujúce?

Určite. Lebo keď niekde mám strašne výhodné podmienky, ale nikto o moje služby nemá záujem, pretože dajme tomu obec má málo obyvateľov alebo prasto o moje služby nie je záujem ... z akéhokoľvek dôvodu, tak myslím si, že nie je veľmi dôvod zostávať niekde a niekde podnikat'. Takže, takže to vlastne, záujem ľudí.

Čo si myslíte napríklad o mladých podnikateľoch v tejto obci? Sú úspešní alebo prečo majú nejaké tie nedostatky, neúspechy?

Tak ja si myslím, že to vlastne v obci je ako dosť veľa ľudí, ktorí sa zaoberajú niečím a podľa mňa sú celkom úspešní, pretože väčšinou keď niekto v niečom podniká, tak je jediný, kto v tom podniká. Ja si myslím, že sú celkom úspešní. Ak teda nemyslíme niekoho konkrétneho, no. Tak neviem.

A napríklad, čo si myslíte o tom, keď sa niekto teraz ako mladý človek rozhodne, a idem podnikat', nezamestnám sa. Je to dobré, alebo?

Ako je to super ... podľa mňa a zvyšuje to zamestnanosť, ale myslím si, že v našich podmienkach je to extrémne nevýhodné, keď človek sa rozhodne podnikat' alebo ísť na živnosť alebo na nejakú s.r.o.-čku alebo niečo podobné. Lebo ja som o tom tiež rozmýšľala,

uvidím, čo sa s tým dá robiť, ale myslím si, že podmienky sú pre mladých ľudí dnes extrémne nevýhodné a je dosť ťažké iba tak sa do niečoho pustiť a mŕňať.

Takže malo by to mať aj nejaký zmysel sa do niečoho púšťať?

Samozrejme. Ja si myslím, že skôr by sa oplatili veci, o ktorých viem, že o ne bude záujem a ktoré sa mi prosto oplatí aj vykonávať s istými stratami na začiatku. Napríklad tie odvody sú dosť vysoké a všetka táto byrokracia. S tým treba rátať a potom nejaká sa s tým vyrovnáť. Alebo podnikáť v takej oblasti, kde určite stopercentne je nejaká diera na trhu.

Študentka, 23 r.

Podľa čoho hodnotíte alebo budete hodnotiť kvalitu zamestnania alebo pracovnú ponuku?

No tak kvalitu od toho, aká je to práca. Či manuálna, či sa tam veľa narobím, či nebudem pracovať v nejakom znečistenom prostredí. No tak od toho druhu práce. Potom od toho, že či tú prácu budem robiť nejaká rada alebo z toho budem taká otrávená, že ma to nebude baviť. Od pracovného času, že či budem musieť už robiť od rána od 6 alebo neskôr a aj vlastne hlavne od toho, akú mzdu za tú prácu dostanem. No tak je tam tak viacej tých faktorov, že keby mám možnosť na výber z nejakých možno troch pracovných ponúk, tak tam zvažím viac tých vecí a podľa toho si vyberiem.

Pokúste sa charakterizovať svoje vlastné ekonomické stratégie do budúca.

Tak nemám ešte žiadne stratégie nejaké, ale najskôr by som chcela doštudovať školu a potom by som si začala hľadať prácu, aby som nebola finančne závislá od rodičov. A možno by som ... teda chcela by som ísť aj po VŠ niekde do zahraničia, aby som sa ešte zlepšila v angličtine a to by mohlo tiež ovplyvniť moje budúce zamestnanie.

Vidíte perspektívu nájsť si prácu vo svojej obci a uvažujete o takejto možnosti?

No tak v našej obci nie je veľa pracovných príležitostí a ani by som tu nechcela ostať pracovať. Určite je viacej pracovných ponúk niekde vo väčších mestách, tak ani neuvažujem o tom, že by som tu pracovala.

Čo by Vás motivovalo, aby ste ostali na vidieku a začali tam podnikáť? V ktorých oblastiach?

Čo ja viem. Asi ani nie je také nejaké odvetvie, v ktorom by som sa chcela ... no teraz to ešte nemám tak špecifikované, že v čom by som chcela zostať pracovať, alebo či by sa to dalo v tej obci nejaká realizovať. Možno iba nejaké služby, čo ľudia potrebujú, obchod lebo také niečo ...

Máte vo Vašej obci mladých podnikateľov? Ak áno, pokúste sa ohodnotiť ich úspešnosť a charakterizovať najväčšie problémy či nedostatky.

Mladých podnikateľov nepoznám, no teda ani neviem, či nejakí v obci sú. No sme taká malá obec, tak moc tých príležitostí na podnikanie tu nie je. Ale možno keby mladí ľudia podnikali v remeslách, že by boli stolári alebo také niečo, také manuálne, čo by vedeli dobre robiť, že by boli takí zruční remeselníci ...

Študent, 23 r.

Podľa čoho hodnotíte/budete hodnotiť kvalitu zamestnania alebo pracovnú ponuku?

Tak určite, že ide o tú výšku platu, aby som z toho vyžil a aby som vyrovnal aj výklady nato všetko, určite aj pracovná doba, kolektív a vzdialenosť do domova.

Pokúste sa charakterizovať svoje vlastné ekonomické stratégie do budúcnosti.

Tak to je tá, mať tú stabilnú prácu, aby som si ju udržal dlhodobo, mať nejaký ten stály príjem, mať tie voľné finančné prostriedky, ktoré by som vedel nejako rozvíjať do budúcnosti.

Vidíte perspektívu nájsť si prácu vo Vašej obci a uvažujete o takejto možnosti? Čo by Vás motivovalo, aby ste ostali na vidieku a začali tam sami podnikat' a v ktorých oblastiach (hospodárskych sektoroch/odvetviach)?

Tak v našej obci sa moc práca nedá nájsť, jediné také pracovné ponuky (smiech), ... by boli v krčme, na obecnom úrade, susedom okolo domu robiť, takže moc svetlo to nevidím. Tak určite keby som začal podnikat', radšej s tým turizmom, aby jednak sme prilákali turistov do nášho mesta, volaké tie lanovky tam spravil, poprípade hotely, penzióny, keby to nešlo tak podnikat' s drevom.

Tým, že to máte tam v horách tak by to bolo asi jednoduchšie.

Zas to by bolo také, že ničenie životného prostredia, to by sa zmenila tá krása.

Máte vo Vašej obci mladých podnikateľov? Ak áno, pokúste sa ohodnotiť ich úspešnosť a charakterizovať najväčšie problémy či nedostatky.

Určite že nie.

Študentka, 21 r.

Podľa čoho hodnotíte/budete hodnotiť kvalitu zamestnania alebo pracovnú ponuku?

Pracovnú ponuku samozrejme určite podľa platu, ohodnotenia, podľa toho o akú prácu vlastne ide, o akú pozíciu, akú mám perspektívu v tej práci, či mi to postupuje nejaký kariérny postup, kolektív, neviem, nejaké možno... (premýšľanie). Tak asi toľko.

Pokúste sa charakterizovať svoje vlastné ekonomické stratégie do budúcnosti.

Takže do budúcnosti, ... keďže som len študent, teraz to neviem nejako charakterizovať, ale určite v prvom rade, keď si dokončím školu, budem hľadať nejakú perspektívnu prácu, sporiť peniaze, postaviť dom, to sú také hlavné ciele, ktoré v živote by som chcela, potom určite auto, alebo, každý človek túži po nejakých luxusných dovolenkách pri mori. Všetci sa chcú mať dobre v teplúčku.

Vidíte perspektívu nájsť si prácu vo Vašej obci a uvažujete o takejto možnosti? Čo by Vás motivovalo, aby ste ostali na vidieku a začali tam sami podnikat' a v ktorých oblastiach (hospodárskych sektoroch/odvetviach)?

Prácu v obci, ... či by som chcela nejakú, alebo či by som hľadala konkrétne sa nedá povedať, ja sa skôr zameriavam na mesto ako obec, pretože mesto ... neviem, mám pocit, že ponúka viacej možností z oblasti cestovného ruchu, čo ja študujem tak neviem, nie som si veľmi istá, že by sa to tu veľmi uplatnilo v obci, pretože ľudia sú tu niektorí zaostalí, neveriaci takýmto veciam, takémuto biznisu, takže sú skôr takí odmeraní, takže skôr nie.

Máte vo Vašej obci mladých podnikateľov? Ak áno, pokúste sa ohodnotiť ich úspešnosť a charakterizovať najväčšie problémy či nedostatky.

Určite sa tu vyskytujú nejakí mladí podnikatelia, poznám niektorých, bližšie ich rozvádzať neviem, neviem o nich niečo konkrétnejšie, ani o ich činnosti, len viem, že nejakí sú, že sa tu nejaké činnosti rozvíjajú, nejaké podnikanie, určite to tu je, neni to zaostalá dedina, obec.

Študentka, 19 r.

Podľa čoho hodnotíte/budete hodnotiť kvalitu zamestnania alebo pracovnú ponuku?

Momentálne si žiadne pracovné ponuky, ... nesledujem žiadne pracovné ponuky, najmä z dôvodu, že chcem sa venovať štúdiu na vysokej škole, ... ale ak by som nejako mala hodnotiť, tak by ma zaujímalo v prvom rade finančné ohodnotenie a taktiež aké sú možnosti kariérneho rastu.

Pokúste sa charakterizovať svoje vlastné ekonomické stratégie do budúcnosti.

Tak v prvom rade, by som určite chcela úspešne ukončiť školu a následne mám v pláne nájsť si vhodné zamestnanie, najlepšie by bolo v tom odbore, ktorý vlastne vyštudujem, malo by spĺňať aj moje očakávania čo sa týka platu, pretože v súčasnosti sa zvyšujú náklady na život, taktiež je pre mňa dôležité vytvoriť si takú určitú finančnú rezervu, z ktorej by som mohla čerpať peniaze v prípade ak by sa uskutočnili nejaké nepredvídané životné udalosti. A taktiež by som vlastne chcela v budúcnosti nejako investovať do nehnuteľností, z ktorých by som mala v podstate ďalšie príjmy.

Vidíte perspektívu nájsť si prácu vo Vašej obci a uvažujete o takejto možnosti?

Čo by Vás motivovalo, aby ste ostali na vidieku a začali tam sami podnikat' a v ktorých oblastiach (hospodárskych sektoroch/odvetviach)?

Hm, nevidím v tom nejakú veľkú perspektívu, pretože v tejto obci je podľa mňa veľmi málo pracovných príležitostí, ktoré by ma nejako zaujali, v meste je to podľa mňa o dosť ľahšie, je tu väčšia možnosť výberu a keby mám zostať, vlastne na vidieku, to by bolo v tom prípade, keby mám dostatok peňazí a chuť podnikat' najmä. Vybudovala by som tu napríklad niečo, čo by zvýšilo záujem u turistov, ako je napríklad nejaký penzión alebo reštauráciu, myslím si, že by to bolo vhodné, najmä z toho dôvodu, lebo v okolí mojej obce je krásna príroda a možnosti turistického vyžitia.

Máte vo Vašej obci mladých podnikateľov? Ak áno, pokúste sa ohodnotiť ich úspešnosť a charakterizovať najväčšie problémy či nedostatky.

Žiadneho mladého podnikateľa ani nepoznám, myslím si, že je to z toho dôvodu, že nie sú tu vhodné podmienky na rozbehnutie nového podnikania. Najväčší problém zrejme vidím v neochote a nezaujme občanov hlavne.

Študent, 19 r.

Podľa čoho by ste hodnotili zamestnanie, alebo určitú tú ponuku práce, čo je pre Vás pri nej dôležité?

Tak dôležité je pre mňa to, že aká je tá práca, či ma vôbec bude baviť, čo sa týka mojej profesie, samozrejme s akými ľuďmi tam budem pracovať, s akými ľuďmi sa tam budem stretávať, aký je ten plat, či poskytujú daná práca, pracovná ponuka nejaké zamestnanecké výhody, napríklad auto alebo stravné lístky.

Aké sú Vaše ekonomické stratégie do budúcnosti?

Tak nad tým som sa ešte asi nezamýšľal.

A vidíte nejakú perspektívu v hľadaní si zamestnania vo Vašej obci, alebo uvažovali ste vôbec o tom, že by ste sa zamestnali vo Vašej obci?

Nie zamestnanie, ktoré chcem ja moja obec nie je schopná ponúknuť.

A čo sa týka podnikania, čo by bola Vaša motivácia aby ste ostali na vidieku a začali tu napríklad s tým podnikaním, a v akej oblasti by ste si toto podnikanie vedeli

predstaviť?

Fuh! Tak ak by som mal ostať na vidieku, muselo to byť nejaké veľké dedičstvo ... by som musel zdediť, veľa pozemkov až potom by som si vedel predstaviť žiť ďalej na vidieku a preferoval by som poľnohospodárstvo, poľnohospodársku činnosť.

Máte vo Vašej obci nejakých mladých podnikateľov?

Asi nie, neviem o nich.

Študentka, 23 r.

Podľa čoho by ste hodnotili zamestnanie, alebo určitú tú ponuku práce, čo je pre Vás pri nej dôležité?

Určite podľa platu, vzdialenosti od miesta pobytu a podľa toho, čo by som mala robiť.

Aké sú Vaše ekonomické stratégie do budúcnosti?

No moje stratégie vždy boli, že vyštudujem vysokú školu, nájdem si dobrú robotu a bude mi dobre a potom príde manžel a deti, ale žiaľbohu dnešná situácia na Slovensku je taká zlá, že tie moje plánované ekonomické stratégie sa určite zmenia.

A vidíte nejakú perspektívu v hľadaní si zamestnania vo Vašej obci, alebo uvažovali ste vôbec o tom, že by ste sa zamestnali vo Vašej obci?

Keďže študujem techniku a pri písaní práce boli treba nejaké podklady z nášho obecného hasičského zboru, tak som popritom zistila, že ich papiere a náš obecný požiarňový štatút je v zlom znení – sú tam použité zlé zákony, tak by som si vedela predstaviť prácu technika u nás a zmeniť to.

A čo by sa týkalo podnikania, čo by bola Vaša motivácia, aby ste ostali na vidieku a začali tu napríklad s tým podnikaním, a v akej oblasti by ste si toto podnikanie vedeli predstaviť?

Keby poľnohospodárstvo bolo na lepšej úrovni, tak by som si vedela predstaviť podnikanie na vidieku v oblasti poľnohospodárstva zameraného na živočíšnu výrobu.

Máte vo Vašej obci nejakých mladých podnikateľov?

Nie, aspoň neviem o tom.

Študent, 19 r.

Podľa čoho hodnotíte/budete hodnotiť kvalitu zamestnania alebo pracovnú ponuku?

No, to je. V prvom rade si myslím, ako každý človek sa opýtam prvé, že plat. Prvoradá vec budú asi platové podmienky, nemenej dôležitá časť je pracovné prostredie, ľudia s ktorými budem pracovať, druh práce ... určite ... aby, ... sen každého človek je robiť, to čo ho baví, takže a pritom dobre zarábať, takže dve najdôležitejšie veci, ktoré chcem, aby som mal dobrý plat a aby ma práca, ktorú robím naplňovala - bavila a aby tam bol nejaký kariérny rast to by nebolo odveci. Nikdy by som v živote nechcel upadnúť nejakej monotónnosti, radšej budem robiť v 50 prácach ako 50 rokov to isté. To robí z ľudí stroje.

Pokúste sa charakterizovať svoje vlastné ekonomické stratégie do budúcnosti.

Tak nad tým som ešte veľmi nerozmýšľal, keď teraz som vyšiel druhý ročník na vysokej škole, už by som mal začať premýšľať. Keď budem skromný ... plat na začiatok okolo 1000 euro, môže byť?! Ja som nikdy nebol nejaký veľký materialista, stratégia je moja jasná, nájsť si prácu, ktorá ma bude baviť. Tak tých 1000-1500 eur, v ideálnom prípade 2000 keď mi dajú. Chcel by som si ísť zarobiť do zahraničia, vždy som chcel podnikat' v niečom,

robiť niečo kreatívne, ale myslím si, že na Slovensku nie sú také dobré podmienky na také niečo myslím, že už nikde nie sú také dobré podmienky ako boli pred 15 rokmi. Ja som tak premýšľal, že pôjdem do zahraničia v prvom rade naučiť sa cudzí jazyk a popritom niečo privyrobiť, hlavné bude naučiť sa cudzí jazyk, po anglicky sa naučiť a potom vrátiť sa na Slovensko a oveľa ľahšie by som sa zamestnal keby viem plynule ľahšie po anglicky, to je taká moja stratégia čo ma teraz tak drží, plánujem sa potom vrátiť späť.

Vidíte perspektívu nájsť si prácu vo Vašej obci a uvažujete o takejto možnosti? Čo by Vás motivovalo, aby ste ostali na vidieku a začali tam sami podnikat' a v ktorých oblastiach (hospodárskych sektoroch/odvetviach)?

V mojej obci si nájsť prácu, to ma nič nenapadá čo by som mohol robiť, je tu iba pár malých firiem, inak tuna nie sú nejaké možnosti veľké. To som nikdy neuvažoval v obci ostať. Aby som tuna mohol podnikat' ... tá obec by nemohla ležať tam kde leží, je to od ruky k väčším mestám. Neviem čo by ma motivovalo, keby mi nato dali z eurofondov 2 milióny euro...(výbuch smiechu). V ktorej oblasti, to je ťažká otázka.

Máte vo Vašej obci mladých podnikateľov? Ak áno, pokúste sa ohodnotiť ich úspešnosť a charakterizovať najväčšie problémy či nedostatky.

Máme tu niekoho? Pár živnostníkov asi, mladý to je tak do 30 rokov ne? Myslím, že keď tuna je niekto mladý a podnikavý už tuna nebýva. Dušan vlastne podniká nie? Jemu sa celkom vlastne darí, ale on už má byť v Bratislave.

Spomínali ste nejakého pána, ktorému už pár firiem skrachovalo....

On bol v prvom rade nezodpovedný, ja by som to asi tak, že okrem toho, že mu krachujú tie firmy ... stíha každý deň sedieť v šenku, je veľmi nezodpovedný, ja ho poznám osobne, kolobeh peňazi ako má ísť a on to mení na príjmy a výdaje necháva na neskôr. Čo zarobí ... polovičku mine v šenku a polovičku dá rodine, celkom si žije na to, že má dlhy.

Študent, 23 r.

Podľa čoho hodnotíte kvalitu zamestnania, alebo pracovnú ponuku?

Podľa pozície. Od toho sa potom už odvíja zárobok, práca v kolektíve. V každom človeku to udrie, že toto je tá pravá práca.

Myslíte si, že sa práca hodnotí aj podľa toho, aké majú ľudia vzdelanie, alebo je to len praxou?

Neni to len praxou, nedá sa porovnávať človek s vysokoškolským vzdelaním s človekom ktorý má len strednú školu. S vysokoškolským vzdelaním by mal mať väčší zárobok, má na to predpoklady.

Pokúste sa charakterizovať svoje vlastné ekonomické stratégie do budúcnosti.

Po vyštudovaní by som sa chcel zamestnať, keďže nejdem na vysokú školu. Začiatok možno na Slovensku, a potom možno so spolužiakmi niekam do zahraničia.

Čiže ani neuvažujete že by ste si našli prácu vo Vašej obci?

Nie ... nie, to určite nie. Tu nie je veľa pracovných príležitostí, v meste sa skôr uchytím.

A keby bolo dost' pracovných príležitostí?

No možno by som ju zo začiatku vyskúšal, a keby mi vyhovovala, tak by som aj ostal.

A začali by ste aj podnikat'?

Keby som mal na to, a keby som vedel behať v týchto veciach, tak možno.

A v akom odvetví?

V hotelierstve by som ostal.

Máte v obci mladých podnikateľov? Ak áno, pokúste sa charakterizovať ich prínos obci a najväčšie nedostatky.

Máme jedného, ale nie ich až tak tolko ako tých starších. Ten jeden podniká s drevom, a na dosť dobrej úrovni. Má aj stroje a má takých troch až piatich zamestnancov.

Študent, 19 r.

Podľa čoho hodnotíte alebo budete hodnotiť kvalitu zamestnania alebo pracovnú ponuku?

Tak ... kvalitu zamestnania alebo pracovnú ponuku budem hodnotiť samozrejme prvým kritériom je plat, to je najdôležitejšie na tej práci, potom sú tam iné faktory ako pracovný kolektív, či budem dochádzať do toho zamestnania, koľko budem dochádzať do zamestnania, v akom prostredí sa tam pracuje, akú povest' má tá firma povedzme to je to najdôležitejšie asi na celej tej práci, tej ponuke práce.

Pokúste sa charakterizovať svoje vlastné ekonomické stratégie do budúcnosti.

Tak do budúcnosti ... najsamlepšie zamestnanie v mojom odbore, keďže študujem na vysokej škole marketingovú komunikáciu a reklamu, tak sa budem snažiť nájsť si zamestnanie v takom odbore, pretože ma to baví, bolo by dobré, keby je to zamestnanie dobre platené, aspoň tak aby som vyžil ja a taktiež zabezpečil nejakú tú budúcu rodinu – manželku, deti to je to ekonomické čo chcem dosiahnuť a všetko čo bude navyše je len veľmi dobrým plusom.

A vidíte perspektívu nájsť prácu vo Vašej obci alebo uvažujete o takejto možnosti?

Tak perspektíva je v našej obci ... je nízka, predsa len tu nemáme veľa obchodov alebo prác, kde by sa dalo zamestnať, len do budúcnosti sa to zmení, ... len teraz tu není nejaká perspektíva zamestnať sa.

A uvažujete o takej možnosti?

Zatiaľ nie, určite nie, ... až budem uvažovať o takejto možnosti, tak ako brigádu, ale určite nie ako dlhodobé zamestnanie po ukončení môjho štúdia, pretože si myslím že dlhodobé dobre platené zamestnanie by som si v našej obci nezohnal, takže myslím si, že tá perspektíva je mylná v momentálnej situácii.

Čo by Vás motivovalo aby ste ostali na vidieku a začali tam podnikat'?

Tak ... na vidieku jednoznačne to, že tu bývam už dlho a chcel by som tu zostať, keďže vidiek je predsa len krajší ako mesto a motiváciu podnikat' by som mal práve v tom, žeby som zvel'adil našu obec, vytvoril by som nové pracovné miesta, čiže by som dal ľuďom z mojej obce alebo okolitých obcí možnosť pracovať, čo tu možno aj trochu chýba – možnosť pracovať v obci a tou motiváciou by bolo hlavne to, žeby som tu mohol byť úspešný a zarobiť si sám na seba a na tú spomínanú rodinu, ktorú by som v budúcnosti určite chcel mať.

A v ktorých oblastiach by ste chceli podnikat' v obci?

Myslím si že v našej obci by sa dalo podnikat' akurát tak v poľnohospodárstve, keďže sme nížinári, je tu veľa polí, taktiež nejaký obchod alebo pohostinstvo - tých je tu už vlastne dosť, čiže neviem, či by sa to uchytilo ... ale to sú také jediné odvetvia, v ktorých by sa dalo momentálne v našej obci podnikat'.

A prečo práve tieto odvetvia?

Tieto odvetvia preto, lebo si neviem predstaviť založiť tu nejakú fabriku alebo niečo také, predsa len je to dedina a na dedine ... a na dedine sa uchytia len také obchody, pohostinstvá, poľnohospodárstvo je rozvinuté v skoro každej obci, takže v tomto jedine by sa dalo podnikat' v našej obci asi a niečo možno z toho ... kebyže, možno keby sa do niečoho z toho pustím tak v celku dobre zarobím a vyjde mi to.

Máte vo Vašej obci mladých podnikateľov?

Pokiaľ viem tak mladých podnikateľov v našej obci nemáme, teda určite nie takých ktorí podnikajú s obchodmi alebo podnikmi tuto u nás, väčšinou čo sú tu, tak sú to takí starší podnikatelia alebo starší v tom slova zmysle, že podniky majú už dlhšiu dobu čo viem, takže tí mladý tu nemali priestor preraziť, alebo sa nikto toho nechytá ... neviem.

Tak teda pokúste sa ohodnotiť ich úspešnosť charakterizovať ich problémy a nedostatky, teda prečo sa tí mladí neuchytia alebo?

Tak tým starším sa dobre darí, aj tí čo tu majú obchody – je tu jednota, ktorá je skoro na každej dedine, taktiež pohostinstvá, ktoré majú stáli majitelia väčšinou na svojich pozemkoch a vo svojich domoch, tým sa darí už celkom úspešne a mladí podnikatelia práve preto neprerazili alebo preto tu nikto nič nezakladal ... predsa len v tejto dedine neni toho tak veľa a boja sa niečo si vlastne založiť v tých odvetviach, ktoré sa tu môžu vlastne uchytíť a taktiež v tých pohostinstvách a obchodoch je tu veľká konkurencia a možno strach pustiť sa do niečoho nového tu je ...

Študentka, 19 r.

Podľa čoho hodnotíte kvalitu zamestnania, alebo pracovnú ponuku?

Tak určite z referencií iných ľudí, či budem mať dobrý plat, to je veľmi dôležité, či tam budem mať čo robiť, či ma tá práca bude vôbec baviť.

Pokúste sa charakterizovať svoje vlastné ekonomické stratégie do budúcnosti.

Takéto veci ešte neriešim, keďže som ešte stále študent, takže je to pre mňa veľmi ťažké.

O: Vidíte perspektívu nájsť si prácu vo Vašej obci a uvažujete o takejto možnosti? Čo by Vás motivovalo aby ste ostali na vidieku a začali tu podnikat' a v ktorých oblastiach?

No ... tak o takejto možnosti ani neuvažujem, pretože idem študovať na takej vysokej škole, čo by som ani uplatnenie v mojej obci veľmi ani nemala a nejak ma to ani nemotivuje, pretože fakt nemám žiadnu možnosť.

Máte v obci mladých podnikateľov? Ak áno, pokúste sa charakterizovať ich prínos obci a najväčšie nedostatky.

Tak mladí podnikatelia sú tu určite, napríklad J.F., je to podnikateľ, vlastní miestny bar a celkom sa mu darí.

Študentka, 24 r.

Podľa čoho hodnotíte, alebo budete hodnotiť kvalitu zamestnania alebo pracovnej ponuky?

Ak by som mala robiť ako učiteľka, tak od toho, že aké má tá škola kvality. Ale v našom okrese si asi človek nenavyberá, takže budem rada keď sa nejaká tá základná alebo stredná škola nájde, aby som mohla učiť.

Pokúste sa charakterizovať Vaše vlastné ekonomické stratégie do budúcnosti.

Aby som mala na chleba každý deň (smiech). Ale tak určite sa budem snažiť pracovať.

Vidíte perspektívu nájsť si prácu vo Vašej obci a uvažujete o takejto možnosti? Čo by Vás motivovalo ostať na vidieku a začať tam sám podnikat' a v akých oblastiach?

V mojej obci neviem či by sa našla perspektíva, pretože tu nie je ani základná, ani stredná škola. Nevieť či by som niekedy začala podnikat', asi nie, ale keby hej, tak by som si určite otvorila nejakú reštauráciu so zmrzlinou. (smiech)

Máte v obci mladých podnikateľov? Ak áno, pokúste sa charakterizovať najväčšie nedostatky.

No tak, máme tu jedného takého poľnohospodára, on je snaživý, ale viem že mal aj také roky kedy sa mu vlastne nevrátili investície, že nebola dobrá úroda, takže to závisí aj od iných vecí, ako len to, že je snaživý alebo to, čo do toho investuje.

A čo konkrétne robí?

Obrába polia a prenajíma nejakú tú techniku, nejaké traktoríky a tieto veci. Je aj vinár, predáva víno a myslím že to mu ide lepšie. (smiech)

Študentka, 19 r.

Podľa čoho hodnotíte, alebo budete hodnotiť kvalitu zamestnania alebo pracovnej ponuky?

Bola by som rada, keby to bolo vyrovnané aj po tej finančnej stránke s tým, že by sme mali byť s tou prácou aj spokojní.

Pokúste sa charakterizovať vaše vlastné ekonomické stratégie do budúcnosti.

Som študent, mám v pláne doštudovať a nájsť si prácu aj vzhľadom nato, že v dnešnej dobe sa nároky na pracovné pozície zvyšujú.

O: Vidíte perspektívu nájsť si prácu vo Vašej obci a uvažujete o takejto možnosti? Čo by Vás motivovalo ostať na vidieku a začať tam sám podnikat' a v akých oblastiach?

Nie, nevidím v tom perspektívu, skôr by som chcela byť zamestnaná v nejakom väčšom meste, kde je viac pracovných príležitostí. Podnikať by som chcela v budúcnosti, asi by to bol ten tretí sektor.

Máte v obci mladých podnikateľov? Ak áno, pokúste sa charakterizovať najväčšie nedostatky.

Máme, je to napríklad drevovýroba, agrofarma, stavebná firma, stolárske dielne. Nevidím tam nejaké väčšie nedostatky.

Študentka, 20 r.

Podľa čoho hodnotíte, alebo budete hodnotiť kvalitu zamestnania alebo pracovnej ponuky?

Každé zamestnanie by malo byť adekvátne ohodnotené a človek, ktorý je zamestnaný, by mal byť aj v práci spokojný.

Pokúste sa charakterizovať vaše vlastné ekonomické stratégie do budúcnosti.

V budúcnosti by som si chcela nájsť dobré zamestnanie a žiť štandardným, možno nadštandardným spôsobom.

Ste spomínali, že popri škole pracujete. V akej oblasti?

Pracujem v jednom rekreačnom zariadení, robím čašníčku.

Vedeli by ste si prestaviť že by ste ju robili aj po skončení školy?

Myslím si, že nie.

Vidíte perspektívu nájsť si prácu vo Vašej obci a uvažujete o takejto možnosti?

Tých možností tu nie je až tak veľa, ale je tu jedna základná škola a jedna materská škola tak možno tam.

Čo by Vás motivovalo ostať na vidieku a začať tam podnikat' a v akých oblastiach?

Keby si mám vybrať odbor, tak skôr by som sa uchýlila k tomu agropodnikaniu, ktoré tu už aj v obci máme.

Máte v obci mladých podnikateľov? Pokúste sa charakterizovať ich úspechy a nedostatky.

Máme, čím ďalej tým viac, sú tu drevárske dielne, agrofarma a, ... myslím si, že sú úspešní, a že väčšie problémy v podnikaní nemajú.

A čo sa týka poskytovania iných služieb, aká je situácia?

Je tu kozmetický salón, masérsky salón, čiže aj po tejto stránke obec prosperuje.

Študentka, 24 r.

Podľa čoho hodnotíte/budete hodnotiť kvalitu zamestnania alebo pracovnú ponuku?

Podľa finančného ohodnotenia a stúpania.

Pokúste sa charakterizovať svoje vlastné ekonomické stratégie do budúcnosti.

No tak určite zamestnanie s dobrým platom, pretože teraz je to dôležité čo sa bývania týka, nato treba dobre platenú prácu.

Vidíte perspektívu nájsť si prácu vo Vašej obci a uvažujete o takejto možnosti?

Čo by Vás motivovalo, aby ste ostali na vidieku a začali tam sami podnikat' a v ktorých oblastiach (hospodárskych sektoroch/odvetviach)?

Ja by som tu nezostala.

Prečo?

Lebo mám vyhladané mesto s lepšou perspektívou.

Máte vo Vašej obci mladých podnikateľov? Ak áno, pokúste sa ohodnotiť ich úspešnosť a charakterizovať najväčšie problémy či nedostatky.

Konkrétne neviem o žiadnych podnikateľoch, pretože som tu málo, takže nemám ani žiadne informácie ... ani nič.

Študent, 19 r.

Podľa čoho hodnotíte/budete hodnotiť kvalitu zamestnania alebo pracovnú ponuku?

Podľa čoho si to budete vyberať?

Tak ja si budem vyberať hlavne keď skončím školu ... v tom svojom obore chcel by som sa zamestnať, čiže to je stavebníctvo a určite tam budú nejakú rolu aj tie peniaze hrať, aj to prostredie ... kde sa to bude nachádzať a také.

Pokúste sa charakterizovať svoje vlastné ekonomické stratégie do budúcnosti.

Tak ... tie moje ekonomické vlastné stratégie nie sú nejaké veľké, lebo teraz nemôžem nejako rozmýšľať nad tým popri brigáde. Ale určite keď budem zarábať viac tak sa tým budem zaoberať viac.

Vidíte perspektívu nájsť si prácu vo Vašej obci a uvažujete o takejto možnosti?

Čo by Vás motivovalo, aby ste ostali na vidieku a začali tam sami podnikat'?

a v ktorých oblastiach (hospodárskych sektoroch/odvetviach)?

Tak ja nevidím nejakú budúcnosť, teda chcel by som možno začať podnikat' v našej obci, ale to stavebníctvo, v ktorom by som sa chcel nejako uberať, tu nejaké možnosti asi nebudú, takže ja rátam s tým, že za prácou budem musieť cestovať.

Máte vo Vašej obci mladých podnikateľov? Ak áno, pokúste sa ohodnotiť ich úspešnosť a charakterizovať najväčšie problémy či nedostatky.

Tak v našej obci sú určite mladí podnikatelia a u jedného momentálne aj teraz brigádujem.

A ohodnoťte jeho úspešnosť.

Jeho úspešnosť, určite je šikovný, má momentálne dosť ľudí, dokáže vybaviť robotu, dokáže zabezpečiť, čiže v tomto je naňho spoľah. Aj v tom teraz, v tejto dobe, aj tie peniaze, je v tomto naňho spoľah.

A nejaké problémy a nedostatky či má?

V každej firme sú nejaké nedostatky, problémy. Teraz by som ale nevedel nejaké problémy, nedostatky vymenovať.

Študent, 20 r.

Podľa čoho hodnotíte/budete hodnotiť kvalitu zamestnania alebo pracovnú ponuku?

Tak pracovnú ponuku by som hodnotil najmä – výška platu, nejaké výhody, či by som mal firemné auto, mobil služobný. Najskôr tie výhody, potom kolektív, nejakých mladších ľudí, aby bol dobrý kolektív. Je to taká odľahčenejšia atmosféra.

Pokúste sa charakterizovať svoje vlastné ekonomické stratégie do budúcnosti.

Najskôr by som chcel vyštudovať, popritom štúdiu by som chcel získať prax vlastne z toho odvetvia, v ktorom by som chcel pracovať, ak by nešlo, tak by som skúsil podnikanie, ide hlavne o ten nápad, keby bol, tak by to mohlo byť aj z iného odvetvia. Chcel by som získať nejaké skúsenosti, čím sa mám živiť a potom sa zamestnať.

O: Vidíte perspektívu nájsť si prácu vo Vašej obci a uvažujete o takejto možnosti?

Čo by Vás motivovalo, aby ste ostali na vidieku a začali tam sami podnikat' a v ktorých oblastiach (hospodárskych sektoroch/odvetviach)?

No tak moc možností tu nevidím kvôli tomu, ľudia si tu závidia, také to typické, obmedzené možnosti, ľudia tu zmýšľajú inak ako vo väčších mestách, sú tu chudobnejší ľudia, keby tu mám podnikat' ... tak krčmu by som si tu postavil. Obchod nemá význam, a žeby som tu niečo vyrábal, není tu taký priestor. Alebo pracovať z domu ... jedine. Agroturizmus je dobrý nápad, ale nie pre domácich. Nevidím to ružovo.

Máte vo Vašej obci mladých podnikateľov? Ak áno, pokúste sa ohodnotiť ich úspešnosť a charakterizovať najväčšie problémy či nedostatky.

Tak napríklad jeden z tých mladších postavil bar, je to modernejšie, není to taká typická krčma, môžete tam prísť aj na kávu, prilákal mladších ľudí, ale aj tých, čo chcú ísť len tak na pivo, otvoril tam aj pizzériu. Úspech má, lebo je to niečo netypické ... čo tu nebolo. Keď začínal, tak všetci, že sa to určite nepodari a darí sa mu. Zo začiatku to nebolo nič moc, nenavštevujem to tak, ale keby mám niekam ísť ... tak tam.

Študentka, 19 r.

Podľa čoho hodnotíte kvalitu zamestnania, alebo pracovnú ponuku?

Tak ... ako som už spomínala, podľa zárobku, nejakých bonusov, možnosti rozvoja kariéry a či ma bude baviť.

Pokúste sa charakterizovať svoje vlastné ekonomické stratégie do budúcnosti.

Tak ... mám devätnásť rokov, prvoradé je pre mňa štúdium a myslím si, že na plánovanie ekonomických stratégií mám ešte dosť času.

Vidíte perspektívu nájsť si prácu vo Vašej obci a uvažujete o takejto možnosti?

Tak ... keby sa takáto možnosť naskytla, tak ju uvítam, ale v mojom odbore je to nepravdepodobné, takže neuvažujem o tom.

Čo by Vás motivovalo aby ste ostali na vidieku a začali tu podnikat' a v ktorých oblastiach?

Neviem, ak by ma niekto oslovil so zaujímavou ponukou a vidinou dobrého zárobku, tak by som považovala. Netuším v ktorých oblastiach, lebo lekáreň v Rišňovciach je a nič iné ma nenapadá.

Máte v obci mladých podnikateľov? Ak áno, pokúste sa charakterizovať ich prínos obci a najväčšie nedostatky.

Podnikateľov máme, ale ani by som nepovedala že mladých. Problémy majú rovnaké ako všade. Byrokracia, obvodové zaťaženie... Ale zas na druhej strane si myslím že poloha obce je výhodná, lebo je dobrá dostupnosť do krajského mesta, ale aj na opačný smer.

Študent, 23 r.

Podľa čoho hodnotíte, alebo budete hodnotiť kvalitu zamestnania alebo pracovnej ponuky?

Hodnotiť pracovnú ponuku podľa finančného ohodnotenia podľa mňa není správne, ak si budem hľadať prácu, budem pozerat' aj na to, aká je to firma, čo ponúka, akú má pozíciu na trhu, či je zisková, spoľahlivá, či má prestíž. Hodnotil by som aj možnosť kariérneho rastu, či je práca monotónna, alebo nie. Ďalej je dôležité, či zamestnávateľ poskytuje zamestnancom nejaké vzdelanie, benefity, zdravotnú starostlivosť, stravovanie, toto všetko je dôležité.

Považujete za dôležitú aj spoločenskú prestíž a užitočnosť?

Určite, užitočnosť je podstatná a čo sa týka prestíže, tak to záleží od firmy.

Pokúste sa charakterizovať vaše vlastné ekonomické stratégie do budúcnosti.

Keďže obec neponúka toľko pracovných príležitostí, tak rád by som išiel do nejakého väčšieho mesta a rád by som asi ostal v tom meste, kde študujem a hľadal si prácu, ktorá by ma bavila. Ak by sa mi tam páčilo, tak by som tam aj ostal, ale do obce sa vždy rád vrátim za rodinou, priateľmi.

Plánujete si založiť aj rodinu?

Áno, ale v blízkej budúcnosti nie. Ja som zodpovedný človek a nebudem si zakladať rodinu, pokiaľ ju nebudem môcť dostatočne zabezpečiť.

Vidíte perspektívu nájsť si prácu vo Vašej obci a uvažujete o takejto možnosti? Čo by Vás motivovalo ostat' na vidieku a začat' tam sám podnikat' a v akých oblastiach?

Nie, o dôvodoch som sa zmienil v predchádzajúcej otázke, neviem čo by ma mohlo motivovať, ani nemám taký plán.

Máte v obci mladých podnikateľov? Ak áno, pokúste sa charakterizovať najväčšie nedostatky.

V našej obci sú aj mladší podnikatelia. Tí menší živnostníci sa zameriavajú na činnosť v obci, napríklad kadernícke služby. Tie väčšie firmy majú väčšiu pôsobnosť aj ďalej, nielen v obci.

Študentka, 19 r.

Podľa čoho hodnotíte kvalitu zamestnania, alebo pracovnú ponuku?

Výška platu, vzdialenosť od bydliska, zamestnávateľa, kolegov a pracovného prostredia.

Pokúste sa charakterizovať svoje vlastné ekonomické stratégie do budúcnosti.

Po vyštudovaní by som si chcela otvoriť malý penzión so sesternicou, v ktorom budem spolumajiteľka a robila by som účtovníctvo a ... a ekonomické práce, ktoré študujem a pevne verím, že ten penzión bude najznámejší na celom Slovensku.

Vidíte perspektívu nájsť si prácu vo Vašej obci? Čo by Vás motivovalo aby ste zostali v obci a začali tam podnikat'?

Tak ostala by som na vidieku s penziónom, ktorý by obci vynášal aj určité finančné prostriedky.

Máte v obci mladých podnikateľov? Ak áno, pokúste sa charakterizovať ich prínos obci a najväčšie nedostatky.

Tak ja v obci nepoznám žiadnych mladých podnikateľov, iba starších. Mladí majú málo peňazí nato aby rozbehli svoj džob.

Študentka, 24 r.

Podľa čoho hodnotíte alebo budete hodnotiť kvalitu zamestnania alebo pracovnú ponuku?

Kvalitné zamestnanie je to, keď človek s úsmevom príde do práce, keď to človeka baví a keď je zato aj nejako finančne ohodnotený. Lebo človeka môže baviť práca, ale keď za ňu nedostane peniaze, tým pádom si môže hľadať niečo nové.

A ako by ste sa pokúsili charakterizovať vašu vlastnú ekonomickú stratégiu do budúcnosti?

Tak určite v tej štátnej správe zostanem, ale niečo úplne iné. Áno a ostanem určite tam ale trochu inú pozíciu a iné miesto.

A vidíte perspektívu nájsť si prácu aj vi Vašej obci? Uvažujete o takej možnosti?

Tak to určite nie. Keby to bola dobrovoľnícka funkcia v obci, tak to áno, ale v nejakej platenej ... určite nie.

A nechceli by ste tam podnikat', napríklad, alebo niečo také?

Teraz mi moje zamestnanie nedovolí podnikat' a myslím si, že celkovo nie.

A motivovalo by vás niečo aby ste začali podnikat'?

Myslím si že nie. Ja som spokojná so svojim životom.

Takže ... nechceli by ste sama vybudovať?

To áno, ja by som strašne chcela byť sama sebe paňou, ale vidím to reálne ... takže nie.

A máte v obci mladých podnikateľov?

Mladých? Nie.

Študentka, 22 r.

Podľa čoho hodnotíte alebo budete hodnotiť kvalitu svojho zamestnania?

Podľa čoho? Podľa toho ako to budem cítiť. Že keď budem mať napríklad na niečo, alebo budem cítiť, že nato mám a nedosiahnem to, tak je chyba vo mne.

A skúste z takého hľadiska, že či bude pre Vás dobré zamestnanie kde veľa zarobíte, alebo kde budete mať dobrú partiu, alebo práca ktorá Vás bude baviť, alebo...

No ... najlepšie by bolo všetky tri naraz. (smiech) Podľa mňa dobré zamestnanie bude to, kde sa budem cítiť dobre a nemusím ani veľa zarábať. No, ale ... Keby zarábam, že minimálnu sumu, tak to asi nebudem moc spokojná, ale hlavne ... aby som sa cítila dobre medzi tými ľuďmi a proste aby som bola spokojná.

Ako by ste charakterizovali svoje vlastné ekonomické stratégie do budúcnosti? Akú prácu by ste chceli mať a či by ste chceli podnikat', alebo ako ďalej po škole?

Tak podnikat' asi nie, nad tým som ani nerozmýšľala a keďže študujem tú verejnú správu, tak sa asi zamestnám na nejakom úrade, asi štatistickom, takže uvidíme.

Takže po škole práca, žiadna rodina?

No jak vydá. Najprv by som musela mať chlapa, aby bola rodina. (smiech)

A vidíte aj nejakú perspektívu práce vo Vašej obci?

Nie.

A uvažovala by ste o takej možnosti, keby bola?

Asi nie.

Radšej by ste cestovali za prácou do mesta?

Hej ... lebo tam je aj viacej možností kde pracovať a tu sa človek kde zamestná? Maximálne v potravinách alebo na obecnom úrade alebo v škôlke.

A motivovalo by Vás niečo k tomu aby ste začali sama podnikat' v obci?

Niečo? No tak to by ma muselo niečo fakt dobré napadnúť, taký nejaký úžasný plán, nápad, idea a určite by som nešla podnikat' sama.

A v ktorých oblastiach?

Najskôr asi v takých rekreačných.

V hotelierstve?

Nie, ja by som chcela nejaké také kvázi fitnesscentrum alebo plaváreň.

Máte v obci mladých podnikateľov?

Mladý to je do...?

To je tridsať rokov.

Neviem o nikom.

Študent, 19 r.

Podľa čoho budete hodnotiť kvalitu zamestnania alebo pracovnú ponuku?

Určite prístup šéfa a kolektívu. Myslím si, že práca nevlýva len na tú psychickú výdrž človeka, ale aj na psychiku, že aké má vzťahy s kolektívom, ako s nimi komunikuje, ako sa s nimi pracuje. Človek sa určite ľahšie prebúda keď vie, že príde do práce a čakajú ho tam kolegovia, ktorí sú usmievaví a zažije s nimi kopy srandy a popri tom bude zodpovedne robiť svoju prácu. Taktiež to záleží od šéfa. Je iné keď je šéf diktátor a keď ide okolo tak sa skrývam za nejakú skriňu a keď je ústretový a je skôr nejakým lídrom a vie, že keď bude

plieskať bičom po chrbte, tak tí zamestnanci nebudú pracovať tak efektívne, ako keď im poskytne takú kvázi priateľskú atmosféru.

A bude pre Vás kvalitnejšie zamestnanie také, ktoré Vás bude viac baviť, alebo také, v ktorom viac zarobíte?

Tak ja si myslím, že keby som v nejakej práci, v ktorej zarábam majland, ale nebavila by ma, tak by som zistil po určitom čase, že peniaze nie sú všetko. To by ma nenapĺňalo. Ale zase ... keby to bol taký priemer, že by to bolo z oboch strán v pohode. (smiech)

Ako by ste charakterizovali svoje vlastné ekonomické stratégie?

Tak po škole, ak doštudujem, tak by som sa chcel zamestnať v nejakej prekladateľskej firme. Keby to nevyšlo, tam mám takú istotu, že môj oco, vlastne z ničoho, iba so strednou školou a so svojim potenciálom, dokázal vytvoriť vlastnú firmu s realitami a keby sa to nepodarilo tak by som začal podnikáť a viem, že by som mal u neho oporu ... takže...

Vidíte aj nejakú perspektívu, že by ste začali pracovať v obci? Uvažujete o takejto možnosti? Čo by Vás motivovalo, aby ste tam začali podnikáť?

Tak nad týmto som sa nikdy nezamýšľal.

Chceli by ste pracovať radšej na vidieku alebo v meste?

Asi v meste.

A myslíte si, že by ste si našli prácu aj v obci?

Tak určite, našiel by som si tu nejaké to poličko a začal by som to obrábať traktorom. Myslím si že by to bolo tiež prospešné, ale keby sa tu mala postaviť nejaká firma, alebo maloobchod, neviem či by sa to tu nejak využilo. Máme tu tri maličké obchody a akože uživilo by to, keby som už mal postavený dom, deti by som mal vyštudované ... ale inak asi nie. Ľudia už majú taký návyk, že idú radšej do mesta, je tam viac možností.

Takže by ste sa nesnažili podnikáť napríklad v cestovnom ruchu, alebo možno v stavbárčine?

No veď to, že v stavbárčine nemám žiadnu kvalifikáciu, možno v otcových stopách, že reality, ale to je celkom makačka.

Poznáte vo Vašej obci aj mladých podnikateľov?

Ale hej, napríklad pán Š. má kamenárstvo a vlastne podniká s kameňom a dlaždicami.

A myslíte si, že je úspešný?

Tak z toho čo vidím, si myslím, že sa mu celkom darí. Má nové auto. Ak sa živí len sám, tak sa mu darí, lebo momentálne býva u rodičov.

A v čom si myslíte, že je najväčší problém, že sa mladí podnikatelia nehrnú, aby podnikali v dedine?

Ja si myslím že čo sa týka dodania tovarov, súčiastok. Aj tie veľkoobchody v mestách majú oveľa väčší zisk, lebo ľudia v mestách sa viacej hrnú do obchodov. Tuto na dedine si človek povie, si voľný čas spraví tak, že si pôjde okopávať záhradu, alebo pôjde niekam do prírody a človek z mesta z paneláku si povie, že v sobotu pôjde do obchodov. Takže neviem, či by tu bolo výhodné začať s nejakým obchodom. Akože určite by to bolo pre tých starších ľudí pozitívum, keby sa tu vybuďovala napríklad Jednota, aj nezamestnanosť by klesla, ale...

Študentka, 19 r.

Podľa čoho hodnotíte, alebo budete hodnotiť kvalitu zamestnania alebo pracovnej ponuky?

Podľa toho, v čom vidím budúcnosť.

Pokúste sa charakterizovať vaše vlastné ekonomické stratégie do budúcnosti.

V budúcnosti by som sa chcela venovať psychológii, od malička ma táto téma zaujíma, čo sa deje človeku v mysli a myslím si, že táto téma má aj budúcnosť.

Vidíte perspektívu nájsť si prácu vo Vašej obci a uvažujete o takejto možnosti?

Asi nie, nie sú tu žiadne školy, od malička cestujem a tak som zvyknutá ... tak pôjdem do Bratislavy alebo do nejakého väčšieho mesta.

Čo by Vás motivovalo ostať na vidieku a začať tam podnikat' a v akých oblastiach?

Podnikanie by ma bavilo, ale určite by sa to neuplatnilo v mojej obci, pretože je tu málo ľudí, aj málo ľudí pozná túto dedinu, tu žijú už len starí ľudia.

Máte v obci mladých podnikateľ'ov? Ak áno, pokúste sa charakterizovať ich najväčšie úspechy či nedostatky.

Myslím, že nemáme, lebo ako som už povedala, málo ľudí vie o tejto obci a asi by sa tu asi neuživil ten podnikateľ'.

Študentka, 20 r.

Podľa čoho hodnotíte, alebo budete hodnotiť kvalitu zamestnania alebo pracovnej ponuky?

Asi podľa toho, aby som nemusela robiť rukami, aby bolo zamestnanie kvalitné. Plat je dôležitý, a aj či by ma to bavilo.

Pokúste sa charakterizovať Vaše vlastné ekonomické stratégie do budúcnosti.

Chcela by som mať dobrú prácu, mať rodinu a byť samostatná.

Vidíte perspektívu nájsť si prácu vo Vašej obci a uvažujete o takejto možnosti?

Myslím že nie, naša obec je veľmi malinká. Sú tu potraviny, malá krčma a myslím, že naša obec neponúka žiadne zamestnania, v ktorých by som sa mohla uplatniť.

Čo by Vás motivovalo ostať na vidieku a začať tam podnikat' a v akých oblastiach?

Tak ... keby sa dalo podnikat', tak by som chcela vlastné záhradkárstvo, je tu pekná príroda a čisté prostredie.

Máte v obci mladých podnikateľ'ov? Pokúste sa charakterizovať ich úspechy a nedostatky.

Nie, nemáme žiadnych.

Študentka, 19 r.

Podľa čoho hodnotíte alebo budete hodnotiť kvalitu zamestnania alebo pracovnej pozície?

Tak určite podľa toho či ma to bude baviť, samozrejme aj výška platu a taktiež vzťahy v kolektíve pracovnom.

Pokúste sa charakterizovať svoje vlastné ekonomické stratégie do budúcnosti.

No pokús sa. (smiech) Tak samozrejme chcela by som mať dobré ekonomické zázemie, aby som mohla uživiť svoju rodinu, ktorú plánujem, a aby som sa proste mala dobre. (smiech)

Vidíte perspektívu nájsť si prácu vo svojej obci, uvažujete o takejto možnosti, a čo by

Vás motivovalo, aby ste ostali na vidieku a začali tam podnikat' a v ktorých oblastiach?

Myslím že veľká perspektíva nájsť si prácu v mojej obci nie je, keďže je dosť malá, ale v okolí začať podnikat' ... Nevieť napríklad so zmrzlinou. (smiech)

Prečo so zmrzlinou?

Nevieť to bolo prvé čo ma napadlo. (smiech)

Máte vo svojej obci mladých podnikateľ'ov? Ak áno, pokúste sa ohodnotiť ich úspešnosť či charakterizovať najväčšie problémy a nedostatky. Poznáte nejakého podnikateľa v obci?

Myslím že ani nie. Mladého podnikateľa ... Nevieť, nespomeniem si teraz, ale asi ani nie.

Študent, 22 r.

Podľa čoho hodnotíte alebo budete hodnotiť kvalitu zamestnania alebo pracovnú ponuku?

Tak hlavne od toho čo mi ponúknu vlastne, aj z hľadiska finančného a nejaké tie benefity a tiež aj z toho hľadiska, že či ma to bude baviť a či to bude nejaká taká kreatívna práca alebo to bude niečo také, ... stále, že monotónne.

Pokúste sa charakterizovať svoje vlastne ekonomické stratégie do budúcnosti.

Tak moje ekonomické stratégie ... No čo k tomu ... Nevieť ... Tak prácu by som určite chcel. Ale najskôr po vyštudovaní. Tak minimálne tú prácu, našporiť si peniaze, zabezpečiť sa.

Vidíte perspektívu nájsť si prácu vo svojej obci? Uvažujete nad tým?

Tak prácu v mojej obci ... Nad tým som asi ani nikdy neuvažoval, to asi ani není reálne ... teraz si myslím. Iba kebyže tam vznikne nejaké družstvo poľnohospodárske ... tak vtedy asi.

A čo by Vás motivovalo, aby ste ostali na vidieku a začali tam podnikat' a v ktorých oblastiach?

Možno vidiecky cestovný ruch troška rozvíjať. A čo by ma k tomu motivovalo? Asi že by som bol v tom prostredí v ktorom som bol celý život, celé detstvo. To by bolo celkom pekné, sú tam aj kamaráti všetko.

Máte v obci mladých podnikateľ'ov? Ak áno, pokúste sa charakterizovať ich najväčšie problémy či nedostatky.

Fú ... mladých podnikateľ'ov? Nespomínam si ... pravdupovediac.

Študentka, 23 r.

Podľa čoho hodnotíte, alebo budete hodnotiť kvalitu zamestnania alebo pracovnej ponuky?

Ponuky som si pozerala, a nie je ich tak veľa, tak budem musieť brať čo príde. Treba mať hlavne prax ... podľa toho čo som pozerala. Treba aj jazyk a to je moja veľká bariéra.

Pokúste sa charakterizovať vaše vlastné ekonomické stratégie do budúcnosti.

Mať dobrú prácu na ekonomický smer. Niečo s managementom.

Ako si predstavujete svoj prvý nástupný plat?

Tak tu v okrese myslím že tak 600-700 Eur, viac to nepôjde, ale mne by to zo začiatku stačilo.

Vidíte perspektívu nájsť si prácu vo Vašej obci a uvažujete o takejto možnosti?

Tu asi nie, neuvažovala som ani o tom.

Čo by Vás motivovalo ostať na vidieku a začať tam podnikat' a v akých oblastiach?

Neviem, či by som chcela sama podnikat', asi nie. Chcela by som pracovať vo svojom obore.

Máte v obci mladých podnikateľov? Ak áno, pokúste sa charakterizovať ich najväčšie úspechy či nedostatky.

Neviem o tom, nepoznám žiadnych. Len spolužiak podniká so šperkami, celkom sa mu darí, má klientelu.

Autori:

Danka Moravčíková – Martina Hanová – Eva Pechočiaková Svitačová

Názov:

SPOLOČENSKÉ SÚVISLOSTI SEBAZAMESTNÁVANIA
A AGROPODNIKANIA MLADÝCH ĽUDÍ

Vydavateľ: Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre

Vydanie: druhé nezmenené

Rok vydania: 2021

Forma vydania: online

AH-VH: 12,04-12,28

Neprešlo redakčnou úpravou vo Vydavateľstve SPU.

ISBN 978-80-552-2317-9